

Kunskap i rörelse: en antologi om kunskap i
socialtjänsten
Kerstin Svensson & Lars Plantin (red.)

DOI: <http://doi.org/10.37852/oblu.344>

Upphovsrättsinnehavare: Författarna & Social Work Press

Utgivare: Social Work Press

ISBN: 978-91-989360-6-3

e-ISBN: 978-91-8104-740-0

Licensiering: [Creative Commons Attribution 4.0 International License](#)

Kunskap i rörelse

En antologi om kunskap i socialtjänsten

Kerstin Svensson och Lars Plantin (red.)

Kunskap i rörelse

En antologi om kunskap i socialtjänsten

Kerstin Svensson och Lars Plantin (red.)

Social Work Press

ISBN: 978-91-989360-6-3

© Författarna & Social Work Press 2025

Redaktörer: Kerstin Svensson (kerstin.svensson@soch.lu.se)
och Lars Plantin (lars.plantin@mau.se)

Layout: Sofia Rydh, Lunds universitet

Adress: Social Work Press, Box 117, 221 00 Lund

Tryck: Media-Tryck, LU Service, Lunds universitet

Tryckt på miljövänligt papper: Nordic Ecolabel 3041 0903

Innehållsförteckning

Kapitel 1. En antologi om kunskap i socialtjänsten	7
<i>Bokens sammanhang</i>	7
<i>Material</i>	8
<i>Kunskap i socialtjänsten</i>	10
<i>Bokens upplägg</i>	10
<i>Referenser</i>	14
Kapitel 2. Socionomerna, staten och socialtjänsten – tre skilda logiker	15
<i>Inledning</i>	15
<i>Socionomerna, en välfärdsprofession</i>	18
Socionomyrket växer fram	19
Ett forskningsbaserat kunskapsfält	20
Kunskapsanvändning i praktiken	21
Utbildningen som professionell bas	22
Socionomerna som kunskapsaktörer.....	23
<i>Statens kunskapsstyrning</i>	25
Kampen om tolkningsföretråde	26
Idén om den evidensbaserade praktiken.....	27
Kunskapsstyrningen förtydligas	29
Tillämpad välfärdsforskning	31
Staten som kunskapsaktör.....	32
<i>Socialtjänstens dilemman</i>	34
Lagen förändras	35
Frihet och ansvar	37
Arbetsmiljö och personalomsättning.....	38
Socialtjänsten som kunskapsaktör.....	40
<i>Diskussion: Vetenskap och beprövad erfarenhet i praktiken</i>	42
<i>Referenser</i>	43
Kapitel 3. Kunskap i arbete – om socialekreterare och epistemiska hierarkier	51
<i>Inledning</i>	51

<i>Bakgrund och ramverk</i>	52
Tidigare forskning.....	52
Teoretiskt ramverk	55
<i>Resultat och analys</i>	56
Kunskap som substantiv och verb.....	57
Kunskapandets aktörer	58
Arbetsplatsen som kunskapsarena	59
Socialsekreterare som kunskapssubjekt?	62
<i>Diskussion</i>	65
Kunskap och information	65
Hur kunskaper värderas.....	67
Kunskap och arbete som skilda sfärer	69
Den reflekterande praktiken.....	70
<i>Referenser</i>	72

Kapitel 4. Betydelsen av beprövad erfarenhet inför formella beslut i socialtjänsten – en kollaborativ arbetsprocess..... 75

<i>Inledning</i>	75
<i>De intervjuade</i>	77
<i>Beslutsfattandets ramar</i>	79
Formalia – från anmälan till beslut om insats	80
Den beprövade erfarenheten	83
<i>Ett konstruktivt länkande och kollaborativt lärande som arbetsverktyg</i>	85
Ett konstruktivt länkande.....	85
Ett kollaborativt lärande	87
<i>Kunskapsinhämtning på flera nivåer</i>	88
Skapa struktur i beslutsfattandet	91
Hantera osäkerhet och komplexitet i beslutsfattandet.....	96
<i>Diskussion: Arbetsgruppens betydelse för beslutsfattandet</i>	100
<i>Referenser</i>	103

Kapitel 5. Kunskapens tid ur organisationens och professionens perspektiv .. 107

<i>Inledning</i>	107
<i>Tolkningar av tid</i>	109
<i>Studier om tid i människobehandlande arbete</i>	110

<i>Material</i>	113
<i>Klienter</i>	114
<i>Erfarenhet</i>	117
<i>Kollegor</i>	119
<i>Arbets tid</i>	122
<i>Effektivitet</i>	126
<i>Diskussion: Tid för kunskap?</i>	128
<i>Referenser</i>	131

Kapitel 6. Delad kunskapsproduktion – att arbeta med kunskap i LSS-verksamheternas absoluta ”mitt” 135

<i>Inledning</i>	135
<i>Ett exempel från en kommun</i>	136
<i>En ny administration växer fram</i>	138
<i>Den materiella rumsligheten</i>	141
<i>Kunskap på många olika ställen</i>	143
<i>Rumslighet som en metafor</i>	147
<i>Att skapa en roll</i>	150
<i>Diskussion: Att argumentera för delad kunskapsproduktion</i>	153
<i>Referenser</i>	154

Kapitel 7. Praktik och politik i socialtjänsten – mot en transparent zon..... 157

<i>Inledning</i>	157
<i>Bakgrund</i>	159
<i>Socialtjänsten som praktik</i>	159
<i>Socialtjänsten som politik</i>	161
<i>Bland yrkespersoner och politiker</i>	162
<i>Normativa principer</i>	163
<i>Juridikens funktion</i>	163
<i>Verka för jämlikhet i en tid av tilltagande ojämlikhet</i>	164
<i>Gräsrotsbyråkrati med global definition och etisk kod</i>	166

<i>Begrepp</i>	168
Den lila zonen	168
Kunskapsreflekterad praktik	169
<i>Diskussion</i>	171
Den höga personalomsättningen hämmar kunskapande	172
Mästarna som nyckelaktörer i en kunskapsreflekterad praktik	174
Gemensamma plattformar	177
<i>Mot en transparent zon i socialt arbete</i>	178
<i>Referenser</i>	180
Kapitel 8. Om kunskaps-cirkulation och herrelösa forskningsresultat	185
<i>Inledning</i>	185
<i>Forskningen och kunskapsanvändningen</i>	186
<i>Värdet av olika kunskapsformer</i>	193
<i>En tankeram för kunskapsutvecklingen – att cirkulera kunskap</i>	199
<i>Att understödja kunskaps-cirkulationen</i>	201
<i>Diskussion: När kunskap möts – perspektiv på kunskapsutveckling i socialtjänsten</i>	203
<i>Referenser</i>	205
Kapitel 9. Samarbetet mellan akademien och socialtjänsten – reflexioner från gränsgångare	209
<i>Inledning</i>	209
<i>Om doktoranderna och samarbete mellan akademi och socialtjänst</i>	212
<i>Socialt arbete som praktikbaserad profession och akademisk disciplin</i>	213
<i>Socialtjänsten och akademien – lika men ändå olika</i>	215
<i>Gränsgångarnas tankar</i>	218
Kommunikation och översättning	218
Arbetsätt och bemötande	221
Kontinuitet och överblick	224
<i>Diskussion: Ett gemensamt projekt</i>	226
<i>Referenser</i>	229

Kapitel 1. En antologi om kunskap i socialtjänsten

Kerstin Svensson och Lars Plantin

Vad betyder det att kunskap är i rörelse? I inledningen till antologin utforskar vi hur kunskap formas, förmedlas och förvandlas i och kring socialtjänsten. Genom röster från praktiker, beslutsfattare, akademiker och brukare tecknas en mångfacetterad bild av vad vetenskap och beprövad erfarenhet innebär i vardagens sociala arbete. Boken bygger på ett material från fokusgrupper och bjuder in till fortsatt dialog om hur kunskap kan utvecklas och användas i en socialtjänst som står inför förändring.

Bokens sammanhang

Den här antologin har för avsikt att diskutera kunskap, kunskapsbehov och kunskapsutveckling i socialtjänsten. Tanken är att belysa hur olika aktörer, i och kring socialtjänsten, uppfattar begreppen vetenskap och beprövad erfarenhet men också ge en bild av kunskapsanvändningen i socialtjänsten. Härigenom hoppas vi också kunna bidra till den pågående diskussionen om den nya socialtjänstlagen som föreskriver att all verksamhet inom socialtjänsten ska baseras på vetenskap och beprövad erfarenhet. Vad detta kommer att innebära för alla inblandade i socialtjänsten är det ingen som säkert vet, men för att kunna stärka kunskapsutvecklingen på området är det av stor vikt att bättre kunna förstå de förutsättningar som omgärdar denna process inom socialtjänsten.

Det unika med boken är att den bygger på ett omfattande empiriskt material som fångar flera olika organisatoriska nivåer inom socialtjänsten och också centrala aktörer utanför denna praktik – socialnämndspolitiker, kunskapsstyrande myndigheter och universitet. På så sätt framträder en komplex bild av hur olika former av kunskap ständigt samverkar inom socialtjänsten, vetenskap såväl som beprövad erfarenhet, men också andra former av kunskap som behövs för utredningar och beslut i vardagens praktik. Boken är en fördjupad analys utifrån samma material som tidigare publicerats i en empirisk

rapport (Svensson & Plantin 2024), och den riktar sig till såväl forskare som studenter på grund- och avancerad nivå samt socialarbetare, politiker och beslutsfattare på olika nivåer i och kring socialtjänsten.

Material

Bokens empiriska material, som de flesta kapitlen hämtar sin empiri ifrån, består av 30 fokusgrupper med olika aktörer i och kring socialtjänsten. Det handlar om brukarorganisationer, socialarbetare och chefer i olika delar av socialtjänsten, socialnämndspolitiker eller motsvarande, FoU-enheter, nationella kunskapsaktörer samt institutioner för socialt arbete vid fyra olika universitet i Sverige. De kommuner och universitet som ingår i underlaget varierar i storlek och finns i södra Sverige.

Fokusgrupperna har genomförts av åtta forskare, som i varierande konstellationer varit två vid varje tillfälle. Grupperna har varierat i storlek mellan tre och åtta deltagare. De har utgått från en intervjuguide med fokus på tre olika teman: kunskap, vetenskap och beprövad erfarenhet. Samtalen spelades in digitalt och transkriberades ordagrant. Som tabellen visar består materialet från samtliga fokusgrupper av cirka 47 timmar inspelade samtal som efter transkription omfattar cirka 1 200 sidor text.

Tabell 1. Empiriskt material

Grupper	Fokus- grupper	Antal deltagare	Tid	Sidor utskrift
Brukarorganisationer	2	10	3 h 16	64
Socialarbetare inom individ och familj	5	28	9 h 6	200
Socialarbetare inom vård och omsorg	3	16	4 h 45	150
Chefer på olika nivåer och i olika verksamheter	7	33	10 h 34	268
FoU-enheter	3	13	5h 21	146
Politiker i kommunala nämnder	3	15 ¹	4 h 26	128
Nationella aktörer	3	13	5 h 5	127
Universitetsrepresentanter, socialt arbete	4	18	4 h 56	130
Summa	30	146 personer	47 h 29	1213

Varje kapitel har diskuterats vid två olika gemensamma seminarier och därefter granskats av två anonyma granskare. För en närmare beskrivning av studiens upplägg och genomförande, se Svensson och Plantin (2024).

---

¹ Tre av deltagarna i grupperna var inte politiker utan chefer som samarbetade nära med politikerna.

Kunskap i socialtjänsten

Den tidigare rapporten (Svensson & Plantin 2024) visar dels hur varje kategori medverkande diskuterade kring de tre olika temana, dels en helhetsbild av den stora variationen i synen på kunskap i socialtjänsten. Alla var helt överens om att kunskapen inom många områden i socialtjänsten behöver stärkas. De var också positiva till förslaget att i socialtjänstlagen 2025 införa krav på vetenskap och beprövad erfarenhet i arbetet. Varje grupp värderade dock dessa kunskapsformer på olika sätt beroende på ansvarsområde och position. Det som förvånade mest i arbetet med materialet var inte att synsätten varierade utan att variationen var så stor. De som arbetade klientnära i socialtjänsten betonade en balanserad blandning av brukarnas kunskaper om sig själva och vetenskap och beprövad erfarenhet. Högre upp i organisationshierarkin betonades kunskap på en mer aggregerad nivå, gärna mätbar i kvantitativ form. Här tenderade idén om evidens och kunskapsutveckling att bli till frågor om produkter som i strukturerad form kan spridas till och inom socialtjänsten. De skilda synsätten visade sig också i att beslutsfattare utanför socialtjänsten oftare talade om kunskapsluckor medan de som verkar i socialtjänsten oftare talade om problemet att information och kunskaper ”väller in” i det vardagliga arbetet. Det innebar också att det var svårt att sortera vilken kunskap som var relevant och vilken kvalitativ grund den vilade på. Man nämnde flera lösningar på problemet, bland annat att man kunde avsätta särskilda personer som hanterade kunskapsinflödet och sedan förde det vidare ut i organisationen. Samtidigt fanns det ett behov hos alla intervjuade att också få till stånd fler gemensamma möten där man kunde utbyta kunskaper i dialog. Det är till det utbytet som vi här vill ge ytterligare bidrag och underlag för dialog.

Bokens upplägg

Antologin innehåller nio kapitel, varav fem utgår från analyser utifrån det gemensamma materialet. Kapitel 2, 8 och 9 har något annorlunda karaktär, eftersom de ramar in och kontextualiserar texterna i övrigt. I kapitel 6 presenteras en analys inspirerad av det som framkommit i fokusgrupperna, men med stöd också av annan empiri.

Antologin kan läsas som en helhet, från pärm till pärm i fysisk form, eller genom att skrolla och bläddra i onlineversionen. Varje kapitel kan också laddas ned och läsas för sig. Det gör att det finns en del metodologiska och kontextuella upprepningar i varje kapitel, eftersom de måste bli begripliga även för den som bara läser ett kapitel. Vi som skriver har under två års gemensamt samarbete utvecklat en del likartade tankar. Det går därför inte att komma ifrån att en del teman och referenser återkommer i flera kapitel trots att det också finns stora olikheter i hur vi använder begrepp. Vi har alltså inte gett oss på att fastställa några gemensamma fasta tolkningar av begrepp som kunskap, evidens, beprövad erfarenhet eller andra centrala begrepp. De används på olika sätt och ges olika innebörd i olika sammanhang i boken. Detta är i sig ett intressant resultat och något vi också vidare diskuterar i kapiteln. Samtidigt har den nyare och i dag alltmer vedertagna betydelsen av evidensbegreppet fungerat som en utgångspunkt och viktig referensram för både vårt upplägg av studien och förståelsen av de diskussioner som förts i fokusgrupperna (Sager & Pistone 2019). Det handlar om att vi beaktat och inkluderat både klienternas kunskaper, socialarbetarnas och politikernas beprövade erfarenhet och universitetens och de kunskapsstyrande aktörernas olika syn på ”bästa tillgängliga kunskap”. I vårt arbete har vi emellertid inte strävat efter att bekräfta detta perspektiv eller slå fast vad som är ”rätt” utan snarare lyssna in och fördjupa förståelsen för gruppernas olika perspektiv. Därför förblir det som är oklart i praktiken också relativt oklart här.

Kapiteln i boken behandlar olika perspektiv på kunskap, kunskapsbehov och kunskapsutveckling i socialtjänsten. Kapitel 2, *Socionomerna, staten och socialtjänsten – tre skilda logiker*, ger en historisk bakgrund till förutsättningarna för kunskapsutveckling i socialtjänsten där professionen, staten och organisationen följs genom sina respektive logiker. I kapitlet går Kerstin Svensson igenom ett stort historiskt material av utredningar, propositioner och lagtexter, men också texter där andra forskare sammanställt och analyserat skeenden inom området i Sverige. Kapitlet tecknar en tydlig bild av hur professionen, staten och socialtjänsten inte alltid styrs av samma logiker och prioriteringar, men hur det trots allt pågår ett kunskapsutbyte som ständigt prövas och utvecklas.

I kapitel 3, *Kunskap i arbete – om socialsekreterare och epistemiska hierarkier*, går vi in i det konkreta arbetet i några av socialtjänstens utredande verksamheter genom utsagor från socialarbetare. Kapitlet fokuserar vilka olika typer av kunskap som

socialsekreterare relaterar till, hur de förhåller sig till dem i sitt arbete och hur de uppfattar att deras kunskaper värderas av andra. Här tar Elisabet Sernbo och Anette Skårner avstamp i fokusgrupperna med socialsekreterare från socialtjänstens individ- och familjeomsorg och visar hur kunskap och arbete tenderar att konstrueras som skilda sfärer. De diskuterar också hur detta kan relateras till begreppet ”den reflekterande praktikern” och hur det kan användas för att förstå kunskapande i en vardagspraktik som kännetecknas av komplexitet, osäkerhet och ibland även värdekonflikter.

Även kapitel 4, *Betydelsen av beprövad erfarenhet inför formella beslut i socialtjänsten – en kollaborativ arbetsprocess*, sätter fokus på hur socialsekreterare använder olika kunskaper i sitt vardagliga arbete. Med utgångspunkt i ett antal fokusgrupper med utredande socialsekreterare inom barn och unga samt vuxna med skadligt bruk och beroende, visar Åsa Ritenius Manjer hur socialsekreterarna använder tillgänglig kunskap och kollaborativt lärande för att skapa struktur och hantera osäkerhet och komplexitet i beslutsfattandet. Det bidrar i sin tur till en förståelse för hur vetenskap och beprövad erfarenhet används och delas inom arbetsgruppen.

Socialarbetarna, men också deras chefer, har gett material till kapitel 5, *Kunskapens tid ur organisationens och professionens perspektiv*, där Kerstin Svensson diskuterar tidens betydelse, bland annat utifrån klienternas behov, socialarbetarnas erfarenheter, det kollegiala utbytet, arbetstidens användning och hur effektivitet uppfattas. Svensson lyfter fram svårigheterna med att hitta tillräckligt med tid för reflektion, att ha tid att omsätta kunskaper i handling och om att göra saker vid rätt tidpunkt, men också om att lägga tid på rätt saker.

I kapitel 6, *Delad kunskapsproduktion, att arbeta med kunskap i LSS-verksamheternas absoluta ”mitt”*, sätts ett fördjupat fokus på hur den kommunala administrationen kring kunskap och kunskapsutveckling inte bara växt de senaste åren, utan också fått en mer framskjuten roll. Kapitlet lutar sig på fokusgruppsintervjuer med socialarbetare inom vård och omsorg och utgår från begreppet ”mittokratiska organisationer”. Det visar bland annat hur tjänstemännen som arbetar med kunskapsutveckling alltmer hamnat i verksamhetens mitt och inte längre är varken nära kärnverksamheten eller den högsta ledningen.

Kapitel 7, *Praktik och politik i socialtjänsten – mot en transparent zon*, fokuserar sambandet mellan praktik, forskning och politik i socialtjänsten med ett särskilt

fokus på behovet av en kunskapsreflekterande socialtjänst och kopplingarna mellan socialpolitik och socialt arbete. I kapitlet utgår Katarina Hollertz och Sara Hultqvist från fokusgrupperna med politikerna och cheferna och föreslår en ”transparent zon” där politik, praktik och akademi kan mötas för ett ökat kunskapsutbyte.

De två avslutande kapitlen tar på olika sätt upp diskussionen om relationen mellan akademien och praktiken inom socialt arbete. I kapitel 8, *Om kunskaps-cirkulation och herrelösa forskningsresultat*, undersöker Lars Plantin och Elisabet Sernbo hur kunskapsanvändningen ser ut i det sociala arbetets praktik och hur den har utvecklats över tid. Kapitlet tar spjärn i hela fokusgruppsmaterialet och diskuterar bland annat hur den akademiska forskningen bara är en av flera olika kunskapsformer som används i socialtjänstens vardagliga arbete. Slutligen diskuteras en tankeram kring kunskaps-cirkulation, ett begrepp som kan vara till hjälp för att förstå både socialtjänstens och universitetens diskussioner kring kunskapsbehov och kunskapsutveckling.

Slutligen i kapitel 9, *Samarbetet mellan akademien och socialtjänsten – rekommendationer från gränsgångare*, diskuterar Sara Hultqvist, Katarina Hollertz och Lisa Norén vad som krävs i praktiken för att socialtjänsten och akademien ska närma sig varandra. Kapitlet baseras på fokusgrupper med doktorander från forskarskolan i socialt arbete, som diskuterar de resultat som framkommit av studien om kunskap i socialtjänsten. Författarna visar i kapitlet att det inte bara behöver byggas upp långsiktiga strukturer för ett gemensamt kunskapsutbyte. Det behöver också skapas en medvetenhet hos de som är verksamma inom såväl praktik som akademi och kunskapsstyrande aktörer att samverkan också gynnar det ordinarie arbetet i verksamheten. Det är inte en aktivitet som kan läggas ”vid sidan av”.

Vi hoppas att texterna ska bidra till fördjupade diskussioner om och reflektioner över hur socialtjänsten kan vidareutveckla sin kunskaps-hantering, ta vara på det som finns och vidareutveckla det, i samarbete.

Referenser

- Sager, M. & Pistone, I. (2019). Kunskap. I: A. Krohwinkel & U. Mannerheim (red.). *Moderna policies: Inspel för en framtidsinriktad hälso- och sjukvårdsdebatt*. Leading Health Care, s. 80–107.
- Svensson, K. & Plantin, L. (red.) (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet.
[https://portal.research.lu.se/files/170106403/FYS -
Kunskap i socialtjänsten.pdf](https://portal.research.lu.se/files/170106403/FYS_-_Kunskap_i_socialtjansten.pdf)

Kapitel 2. Socionomerna, staten och socialtjänsten – tre skilda logiker

Kerstin Svensson

Vad räknas som kunskap i socialtjänsten och vem avgör det? I kapitlet presenteras tre kunskapslogiker: professionens, statens och organisationens. Genom historiska nedslag och metodologisk analys visas hur dessa perspektiv har vuxit fram, påverkat varandra och format dagens socialtjänst. Resultatet är en fördjupad förståelse för varför synen på kunskap varierar mellan olika aktörer och vad det betyder för hur socialt arbete styrs, utförs och utvecklas.

Inledning

I det här kapitlet presenteras en ram för frågan om kunskap i socialtjänsten genom att tre kunskapslogiker följs över tid utifrån hur synen på kunskap och vetenskap i socialtjänstens arbete har utvecklats. Begreppet *kunskap* har tolkats, förklarats och förstått på många sätt. Liedman (2001) betonar att kunskap är ett kunnande som skapas. Han ser två aspekter på kunskap, som resultat och som process. Resultatet är den produkt som kunnandet skapat och processen är när och hur det skapas. Produkten kan förmedlas som information, men processen ger ett kunnande där vetandet som skapats hos någon är överförbart till andra, liknande situationer. Produkter kan paketeras och förmedlas, medan processer behöver erfaras.

Ett annat sätt att se på kunskap är att som Linde och Bergström (2022) ta stöd i begreppsparet *intellectus* och *ratio*, det intellektuella och det rationella, två viktiga delar av förnuftet. Ratio är det rationella där vi gör saker begripliga, skapar begrepp och kategorier. För att kunna göra det behövs också intellectus, intellektet, den del av förnuftet som ser helheter och värderar vad som är relevant. Intellektet kan relateras till den Humboldtska idén om bildning, där det inte är fasta färdiga kunskaper i fokus, utan en vetenskapssyn som innebär att

ännu icke lösta problem kräver ny forskning (se t.ex. Östling 2024, s. 65f.). Det rationella kan relateras till den mätande aspekten av kunskapen, den där fakta kan produceras och betraktas som objektiva sanningar, som till exempel Jonna Bornemark (2018) visar. Linde och Bergström exemplifierar hur intellektet och det rationella samspelar i socialt arbete genom manualer och standardiserade rutiner som ger ett rationellt stöd för att sortera information om till exempel ett barn som far illa, men som också förutsätter en intellektuell analys i form av ett professionellt omdöme. Att kombinera intellektet och rationaliteten gör att den specifika situationen förstås, och det gör också att kunskapen byggs på och utvecklas. Den ena delen av förnuftet kan inte ensamt bära kunskapen.

Det rationella och det intellektuella kan också beskrivas som två logiker, två sätt att förstå och tolka. Det sociala arbetets kunskapsbyggande har under lång tid intagit olika positioner i frågan om vilken kunskap som behövs i socialtjänsten. De som varit involverade har resonerat utifrån olika logiker, olika synsätt, och därför inte alltid kunnat mötas. Några av de mest centrala logikerna diskuteras i det här kapitlet, tre logiker som alla har med sig både rationella och intellektuella aspekter, om än med olika dominans.

De tre logikerna utgår från professionen, staten och organisationen. Ofta benämns logiker som ”institutionella logiker”, eftersom de präglas av de sammanhang där de finns. Thornton och Ocasión (2008) beskriver dem som socialt konstruerade system som upprätthålls genom historiska mönster, förgivettaganden, värden och regler och ger mening åt den sociala verkligheten. Inom ett specifikt sammanhang kan ändå logiker finnas parallellt, i samförstånd eller konflikt. Det här kapitlet är ett exempel på det, för när det handlar om kunskap i socialtjänsten finns flera, konkurrerande logiker samtidigt. Syftet är därför att särskilja logikerna i de tre sammanhangen för att belysa grunderna till de olika synsätt som finns i socialtjänstens kunskapsutveckling.

Professionen behandlas här utifrån socionomutbildningen och forskningen i socialt arbete. Tillsammans skapar de basen i professionens tankesätt i relation till hur det sociala arbetet utförs, vilket gör den till en intellektuellt präglad ram med professionens logik där kunskap och etik flätats samman. Staten är i detta sammanhang den nationella aktör som genom politiska beslut om lagstiftning, riktlinjer och resurstilldelning sätter de formella ramarna för socialtjänsten. Med grund i intellekt, politik och ideologi formas här en rationell logik med en ambition om likhet i landet. Socialtjänsten är här det lokala organiserade

sammanhang där professionens och statens logiker möts för att bedriva den praktik som förutsättningarna medger. Det innebär att socialtjänsten ska förena den rationellt dominerande logiken i lagar och riktlinjer med den intellektuellt dominerande professionslogiken till en logik för att omsätta detta i praktisk verksamhet.

Genom en historisk och kontextuell exposé ges här en bild av de förutsättningar som i dag råder och hur de har vuxit fram genom att varje logik presenteras för sig. Materialet till kapitlet kommer från sekundärmaterial kombinerat med några enstaka illustrerande exempel ur vårt gemensamma material från olika fokusgrupper i och kring socialtjänsten (Svensson & Plantin 2024). Sekundärmaterialet består av både texter som författats inför speciella beslut och uppgifter, såsom utredningar, propositioner och lagtexter, och av texter där andra forskare sammanställt och analyserat skeenden i Sverige. Sökandet efter källor har utgått från grunderna i det som Foucault (1972) talar om som genealogisk och arkeologisk metod. Den genealogiska metoden innebär att söka släktskap, att utifrån olika källor steg för steg gå tillbaka och se vad som föranledde det inträffade, för att på så sätt bygga upp en bild av hur processer utspelats. Här har offentliga utredningar och skrifter från olika myndigheter haft en central roll, medan tidigare forskning på området fungerat som stöd för att hitta dessa källor. Den arkeologiska metoden innebär att stanna upp i varje lager, varje steg i processen, för att blottlägga den då rådande situationen och sätta skeenden i sitt sammanhang. Det har genomförts genom att placera händelser i tidsordning och utgå från dokument och studier som styrker uppgifter, så att det blir tydligt vilka förhållanden och förutsättningar som fanns i varje specifik situation. Analysen har varit pragmatisk och väglett av frågan om vad som är centralt i var och en av de tre logikerna och förstå samspelet dem emellan. Under arbetets gång har kapitlets innehåll utvecklats genom stöd och kommentarer från kollegor och granskare som varit väl insatta i området.

Allt som tas upp i kapitlet är sådant som många redan skrivit om ur olika perspektiv och utifrån olika sammanhang. Det finns därför många möjligheter för den intresserade att fördjupa sig genom kapitlets källor. Det här kapitlets bidrag är att lyfta fram att det är olika logiker bakom utvecklingen och diskussionerna om kunskap i socialtjänsten och belysa de huvudsakliga linjerna i de tre mest centrala logikerna.

Socionomerna, en välfärdsprofession

Vad är en profession? Är socionomyrket en profession? Det är frågor som kan diskuteras länge, men här tar jag avstamp i Thomas Brantes definition av professioner som ”yrken som skapar och utför tjänster baserade på en viss teoretisk kunskap som man förvärvat genom specialiserad utbildning” (Brante m.fl. 2019, s. 17). Den teoretiska kunskapen är baserad på forskning och den specialiserade utbildningen är här socionomutbildningen. Att tala om socionomyrket som profession innefattar därför både utbildning och forskning. Brante m.fl. (2019) beskriver socionomer som en av de så kallade välfärdsprofessionerna. De kännetecknas av att de i och för sig vilar på vetenskaplig grund, men de saknar ett ”enhetligt, grundläggande, robust, systematiskt, allmänt erkänt och gemensamt paradigm som håller samman och standardiserar praktiken” (s. 28). I stället är ämnet och praktiken för de här professionerna flerparadigmatiskt, med konkurrerande perspektiv. Därför blir också det sociala arbetet ofta underordnat andra professioner, till exempel klassiska sådana som läkare och jurister. Bristen på enhetlig och allmänt erkänd kunskap för välfärdsprofessionerna bidrar med att upprätthålla en bredd i yrket, som i och för sig kan vara till gagn för praktiken, men som försvårar möjligheterna att hålla samman professionen.

Välfärdsprofessionerna har också en social och organisatorisk position som skiljer dem från de klassiska professionerna (Brante m.fl. 2019). De är placerade i mitten av professionernas sociala rangordning, de är framför allt verksamma i offentlig sektor, de är i större utsträckning organiserade genom fackförbund i stället för yrkesförbund och de är i större utsträckning styrda av såväl politik som av andra professioner. De här professionerna expanderade mycket under 1900-talet i och med välfärdsstatens framväxt och deras utbildningar är snarare tvärvetenskapliga än specialiserade. De kännetecknas också av en ständig dragkamp mellan krav på mer forskningsanknytning och på mer praktisk anknytning av utbildningarna. Även inom gruppen välfärdsprofessioner har socionomer en svag position genom att de är starkt knutna till de organisationer de verkar i (Brante m.fl. 2019), och genom att de i liten utsträckning har specialiserad vidareutbildning. Som exempel kan nämnas att drygt 50 procent av sjuksköterskorna har påbyggnadsutbildning medan motsvarande andel för socionomerna endast är 2,7 procent (Salonen & Panican 2021).

För socionomerna är yrkesrollen och handlingsutrymmet därför tydligt präglade av de organisationer de verkar i, vilket bland annat visar sig i att socionomer sällan har titeln socionom i sin anställning. I stället är det vanligen positionen i organisationen och/eller i relation till den specifika målgruppen eller arbetsmetoden som avgör yrkestiteln (Svensson 2019b).

Etableringen av socialt arbete som forskningsämne och socionomutbildningen som utbildning på universitet och högskolor ledde till förhoppningar om att ett eget kunskapsfält skulle etableras. Ännu, efter snart 50 år, har professionen inte riktigt funnit en tydlig och allmänt accepterad gemensam bas trots att det finns omfattande forskning i ämnet. Innan frågan om socionomernas kunskapsbas fördjupas presenteras en kort resumé över hur socionomyrket etablerats och utvecklats.

Socionomyrket växer fram

Kring sekelskiftet 1900 inleddes en process för att professionalisera hjälparbetet för att stödja fattiga som tidigare hade genomförts av ansedda medborgare i ideella organisationer (Lundqvist 1997; Swärd 2021; Qvarsell 1993; Soydan 1993). Ett politiskt intresse för ”den sociala frågan” etablerades vid den tiden och på initiativ av det då nybildade Centralförbundet för Socialt Arbete gavs första kursen i praktiskt socialt arbete i Stockholm 1910 med stöd av donationsmedel (Johnsson & Svensson 2019). År 1921 startade *Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning* i Stockholm en utbildning för socialarbetare. Övergången till en längre utbildning, och utbildning av även andra tjänstemän i kommunerna, sammanföll med att det organiserade välfärdssamhället började växa fram. Det sociala området hade parallellt börjat ramas in av lagstiftning och utbildning efterfrågades för att kunna hantera till exempel barnavård, nykterhetsvård och fattigvård. De vetenskapliga kunskaperna inom de här områdena började också ta ny form genom att samhällsvetenskaperna parallellt utvecklades i början av 1900-talet (Agevall & Olofsson 2019). Nya socialinstitut tillkom i Göteborg 1944 och Lund 1947. 1964 tog staten fullt ansvar för utbildningarna och så kallade socialhögskolor inrättades. I 1977 års högskolereform ändrades organiseringen av högre utbildning, flera professionsutbildningar integrerades i universitets- och högskolestrukturen och forskningsämnena knöts till utbildningarna.

För socionomerna blev ”socialt arbete” forskningsämnet (Agevall & Olofsson 2019). Samma år, 1977, lades också ett förslag fram om en samlad socialtjänstlag (SOU 1977:40). I denna förenades de tidigare lagar som reglerat insatser för barn, familjer, äldre, fattiga, missbrukare med flera. När lagen trädde i kraft 1982 hade universitetet börjat rekrytera professorer i socialt arbete och forskningen i ämnet hade inletts. Professionen fick därmed ett samlat sammanhang där forskning, utbildning och praktik skulle kunna förenas.

Ett forskningsbaserat kunskapsfält

Forskningsämnet socialt arbete byggdes upp genom att fyra professorer inrättades i Göteborg, Stockholm, Umeå och Lund. De första professorerna, Harald Swedner, Hans Berglind, Bengt Börjeson och Sune Sunesson, kom till ämnet med lite olika bakgrunder. Där fanns bland annat sociologi, psykologi, pedagogik, men också till exempel samhällsarbete och familjearbete. Från den samlade basen kom ämnet och forskningen att utvecklas. Successivt kom socionomer att disputerat och från 1990-talet blev också några personer som disputerat i socialt arbete professorer. En fåtal läroböcker för socialt arbete hade funnits tidigare, till exempel om socialpolitik och psykosocialt arbete. Genom antologin *Socialt arbete, en grundbok* (Meeuwisse, Sunesson & Swärd 2000) inleddes en omfattande och bred produktion av läroböcker som baserades på forskning i socialt arbete. Redan tidigt diskuterades ändå forskarämnets kärna och periferi och forskningen rörde många olika frågor.

Sune Sunesson (2003) menar att olikheterna mellan forskare inom ämnet bestod och förtydligades under ämnets inledande 25 år. Inga gemensamma paradigmatiska verk som tydligt beskrev en kärna i ämnet socialt arbete hade framträtt 25 år efter att ämnet inrättades, och inte heller hade professorerna gemensamma beskrivningar av vad forskningen handlar om. Medan några beskrev sociala problem som det centrala studieobjektet, menade andra att forskningen handlar om det som myndigheter, framför allt socialtjänsten, gör och en tredje grupp hänvisade till att forskning inom socialpolitikens område är viktigast (Brante 2003). Genomgående sades sociologin vara den viktigaste hjälpvetenskapen, även om psykologi, statsvetenskap, rättsvetenskap, medicin, biologi med mera också nämndes. Metodologiskt fanns en klar dominans av kvalitativa studier, även om även kvantitativa metoder förekom och en bred

variation av teorier användes. Forskare som själva disputerat i socialt arbete hade i större utsträckning fokus på interventioner och arbetsmetoder på mikronivå, medan de som disputerat i andra ämnen hade mer fokus på makronivå, socialpolitik och så vidare (Dellgran & Höjer 2003).

Kunskapsanvändning i praktiken

Socionomerna fick en stärkt position genom socialtjänstlagen när den trädde i kraft 1982. Den nya ramlagen lämnade stort utrymme åt professionen. Betoningen på helhetssyn, samhällsarbete och förebyggande insatser bidrog till en bred repertoar av insatser (Svensson 2019a). I det konkreta arbetet och när förslag till beslut utformades hade socionomerna möjlighet att använda sin professionella expertis, men det var inte givet att den byggde på forskning. Nilsson och Sunesson (1988) konstaterar att det fanns konflikter kring kunskap i socialt arbete och att användningen av forskning var präglad av det sammanhang den används i. Sammanhanget, och inte forskningsresultaten, styr alltså användningen så att resultaten frikopplas och används där de kan fylla en funktion. Nilsson och Sunesson beskriver det som att forskningsresultaten blir ”herrelösa” och blir till det som användaren behöver snarare än det som forskaren kommit fram till. Kopplingen mellan ämnets forskning och professionens forskningsanvändning var alltså inte helt given.

Forskare började efter hand ställa fler frågor om socionomernas forskningsintresse. Etableringen av forskningsämnet socialt arbete skulle kunna ses som en akademisering och distansering från praktikfältet, men nådde forskningen ut till praktiken? Dellgran och Höjer (2000) menar, med stöd i Thomas Brantes analyser, att ”välfärdsprofessionernas rationalitet är baserad på och underordnad externa kriterier och extern kontroll” (s. 57). Därmed är inte professionen i praktiken primärt styrd av den akademiska kunskapen, trots att ämnet socialt arbete har starkt stöd i egenproducerad och forskningsbaserad kurslitteratur för socionomutbildningarna. Dellgran och Höjer (2003) finner att socionomer rangordnade forskning lågt i relation till var de får stöd i arbetet, ett resultat som var lika giltigt drygt 15 år senare (Svensson 2019b). Bergmark och Lundström (2008) visar att socionomer i ringa omfattning uppgav att de tog del av vetenskapliga tidskrifter, men också att socionomerna generellt var välvilligt inställda till evidensbaserad praktik, och nästan samtliga menade ”att arbeta med

tydliga och väl utprovade metoder borde vara centralt för socialt arbete”. Svensson (2019b) visar senare att socionomer fann stöd i arbetet från i turordning kollegor, klienter, chefer, handledning, familj, arbetsmetoder, vänner utanför arbetet, riktlinjer och till sist från forskning. Det skulle kunna tolkas som att det vid den tiden var stort fokus på strukturerade arbetsmetoder, som sedan tonades ned. Det framstår ändå sammantaget som att socionomer primärt söker sitt stöd hos andra människor, även om forskning också kan ha betydelse.

Utbildningen som professionell bas

Kring sekelskiftet 2000 var finansieringen av socionomutbildningarna otillräcklig och både disputerade lärare och lärare med verksamhetsanknytning till socialt arbete saknades. Vid samma tid diskuterades att integrera social omsorgsutbildning och socionomutbildning (Edebalk 2003). I en utvärdering framkom också bristande forskningsförankring i flera lärosätens utbildningar, och studenter kritiserade att det ställdes alltför låga krav på dem (Högskoleverket 2000). Denna blev den första i en rad utvärderingar av socionomutbildningarna parallellt med att antalet utbildningar ökade kraftigt (Högskoleverket 2000, 2003, 2009; UKÄ 2014).

Sju utbildningar hade startat under femtio år, 1921–1971². Senare, under de tjugo åren 2000–2020³, tillkom ytterligare tolv (Svensson 2021). Parallellt förändrades också förutsättningarna för högre utbildning, inte minst genom den så kallade Bologna-reformen 2007/08, genom vilken utbildningen blev målstyrd och lärosätena blev friare att forma utbildningens innehåll. I samband med den reformen integrerades social omsorgsutbildning i socionomutbildningen. Den period av målstyrning och expansion som följde efter Bologna-reformen gav lärosätena lite väl fria händer att utforma socionomutbildningen. Det menade 2009 års utvärdering, som på många punkter riktade kritik mot ett stort antal lärosäten (Högskoleverket 2009). En mycket stor variation noterades och lärosätena var alltför kreativa, huvudämnet var inte alltid socialt arbete,

---

² Stockholm 1921, Göteborg 1944, Lund 1947, Stora Sköndal 1948, Umeå 1962, Örebro 1947.

³ Jönköping 2000, Malmö 2001, Växjö 2002, Linköping 2003, Gävle 2006, Karlstad 2006, Uppsala 2008, Mälardalen 2010, Dalarna 2012, Södertörn 2017, Halmstad 2019 och Högskolan i Väst 2020.

utbildningar följde inte alltid de gemensamma målen och det fanns utbildningar om mer än sju terminer. Socionomutbildningens karaktär som generalistutbildning om sju terminer med socialt arbete som huvudämne betonades därför starkt av utvärderarna.

Medan antalet socionomutbildningar ökade tillkom också allt fler magister- och masterutbildningar i ämnet, liksom antalet lärosäten med forskarutbildning i socialt arbete eller närliggande ämne. Forskarämnet socialt arbete var inte alltid självklart och kreativiteten för att få forskarutbildningsrättigheter med koppling till socionomprogrammen var stor. De som inte hade examensrättigheter för forskarutbildning i socialt arbete gav vad man menade var liknande utbildning i breda tvärvetenskapliga ämnen som hälsa och samhälle, hälsa och välfärd eller mer specifika områden som handikappvetenskap. Med detta följde att socionomutbildningarna inte längre hade en entydig koppling till ämnet socialt arbete. Den begränsade forskarutbildningen i ämnet socialt arbete kunde, och kan fortfarande inte, möta behoven av lärarkompetens till de många utbildningarna. Därför måste de ständigt drivas av personer som kommer in med andra perspektiv, i och för sig relevanta för socialt arbete, men inte i ämnet socialt arbete. Situationen är långt ifrån densamma som när ämnet inrättades 1977, men utmaningarna i att hålla samman ämnet socialt arbete är stora. I vårt fokusgruppsmaterial uttrycker man från universiteten de utmaningarna som ”självständigheten är den största utmaningen för akademien” när det handlar om variationen mellan lärosäten. Man menar också att ”vi är många med spridda kompetenser som alla behövs på sitt sätt, men intresset för det praktiska sociala arbetet kanske är lite mindre hos vissa och större hos andra” när det handlar om variationen inom gruppen av lärare och forskare.

Socionomerna som kunskapsaktörer

Allteftersom samhället förändrats har förutsättningarna för och förväntningarna på socionomerna förändrats. Som Nygren (2021) visar finns det många kontroverser och spänningar mellan och inom det sociala arbetets utbildning, forskning och praktik. Det är olika verksamheter med olika språk och olika förutsättningar som tillsammans formar socionomerna. Nygren (2021) skriver om språkbruket i de olika sammanhangen med exempel på praktiker som irriterar sig på forskare som talar om ”diskurser” och forskare som irriterar sig

på praktiker som talar om ”balanserade styrkort”. I språket avspeglas logikerna som finns i deras olika sammanhang, och det står klart att det också inom professionen finns konkurrerande logiker. Konkurrensen står dock inte alltid mellan forskning och praktik, den kan i ännu högre grad finnas mellan olika synsätt på forskning och praktik. Det finns exempel på när praktiker ser behov av forskningen i sitt arbete, men tänker då på viss sorts forskning. En socialsekreterare i vårt material säger:

Vi ska inte kategorisera in folk utan vi ska utreda deras behov, vad de behöver. Och det är där forskningen blir viktig, för vet vi vad de behöver, så vet vi hur forskningen kan möta deras behov och vilka insatser vi ska kunna erbjuda och hur vi ska kunna tillgodose behovet de har.

En annan socialsekreterare talar om fördelen med att ha en kollega som går forskarutbildning parallellt med sitt arbete i socialtjänsten och säger:

Det är tydligt att hon har med forskning som perspektiv för hon hänvisar mycket till forskning i sina bedömningar [...] Det var jättegivande att läsa det. Hon är i den världen och då får man till sig av det hela tiden.

Även om det finns spänningar mellan forskning och praktik är det alltså inte helt skilda världar. Socionomer i det praktiska arbetet i socialtjänsten ser också värdet av att knyta forskning nära sitt arbete. Sune Sunesson (2003) noterar 25 år efter att ämnet socialt arbete hade inrättats att utmaningen var att samtidigt hålla samman ämnet och ständigt stå till svars inför omvärlden. Utvecklingen därefter har inte gjort det enklare att hålla samman forskningen och utbildningen i socialt arbete, det som ska vara den stabila grund som professionen ska vila på. Bredden i det sociala arbetets praktik och forskning ger många möjligheter, men den ger också en så stor variation att det är svårt att hävda en gemensam professionsspecifik logik. Expertisen hos socionomer är alltför bred och varierande, medan riktade påbyggnadsutbildningar för socionomer inom socialtjänsten saknas. De finns enbart för hälso- och sjukvårdskuratorer.

Beskrivningarna av det breda och varierande socionomfältet ska inte förstås som att det saknas en gemensam bas utan samordning av fältet sker på många olika sätt och forskningen är livaktig. Ämnets forskare tillgodoser kontinuerligt utbildningarna med nya läroböcker utifrån aktuell forskning på utbildningarnas alla olika områden. Professorerna i socialt arbete har kontinuerligt nationella möten och övriga kontakter. Socionomutbildningarnas företrädare har också en

lång tradition av utbyten och sedan 2018 hörs deras gemensamma röst genom *Förbundet Sveriges Socionomutbildningar*. Det här förbundet samverkar också med såväl fackförbunden *Akademikerförbundet SSR* och *Vision* som med *Föreningen Sveriges socialchefer*. Ett exempel på sådan samverkan i en professionsfråga är den så kallade skuggutredningen som lämnades till utbildningsministern i november 2024 med krav på specialiserad akademisk vidareutbildning för socionomer (Förbundet Sveriges Socionomutbildningar m.fl. 2024). Ambitionen att vara en samlad profession finns, engagemanget finns, sammanslutningar och forskning finns. Samtidigt är det sociala arbetets fält brett och det finns många fördjupningsområden. Utmaningen är att kunna tala med en röst som både en enhetlig och gemensam profession och med kompetens från specifika expertisområden.

Statens kunskapsstyrning

Staten, i form av riksdag, regering och statliga myndigheter, styr offentlig verksamhet genom främst lagstiftning och resurstilldelning. I det här avsnittet går jag lite närmare in på logiken hos staten, statliga myndigheter inom välfärdsområdet och de nationella organ de samverkar nära med, framför allt *Sveriges Kommuner och Regioner*, SKR (tidigare Sveriges Kommuner och Landsting, SKL). SKR är inte formellt en del av staten, det är en medlems- och arbetsgivarorganisation där Sveriges kommuner och regioner är medlemmar. SKR:s roll i det nationella sammanhanget är dock numera av den art att det inte är rimligt att tala om statens logik utan att involvera dem (jfr SOU 2024:43). Med staten menas därför här såväl lagstiftare som myndigheter och andra organisationer som utformar riktlinjer, kontrollerar socialtjänstens praktik och förmedlar resurser till praktik och forskning. Sammanfattat handlar det om de som medverkar i statens kunskapsstyrning av socialtjänsten på nationell nivå.

För att förstå logiken som råder i dagens situation behöver en historieskrivning göras också på det här området. Den börjar i välfärdsstaten, där det sociala arbetets praktik, utbildning och forskning utvecklades, vilket beskrevs tidigare i kapitlet. Välfärdsstaten kulminerade under 1970-talet, varefter den ekonomiska tillväxten avtog och välfärdsstaten började ifrågasättas. Den längre historieskrivningen i förra avsnittet har gett en ram också för det här avsnittet,

där fokus är på den statliga styrningens förändring sedan socialtjänstlagen och forskningen i socialt arbete hade etablerats.

Kampen om tolkningsföreträde

Socialtjänstlagen har sedan 1982 gett stort handlingsutrymme till professionen att utveckla socialtjänsten utifrån ramlagen. Under 1990-talet fick nyliberala idéer och *new public management* (NPM) tydligt genomslag i svensk offentlig förvaltning (Hort 2014). Hood (1991) definierar NPM utifrån sju komponenter: tydligt ledningsansvar, mätbara målsättningar, fokus på resultat, effektivisering genom att hyra in tjänster, konkurrens, alla medarbetare ska verka mot verksamhetens mål och kostnadseffektivitet. Det var i den ramen som den offentliga verksamheten i Sverige nu skulle passas in. En ny kommunallag 1991 ökade möjligheterna för kommuner att både välja sin inre organisering och att anlita privata utförare av sociala tjänster, men ökade samtidigt kraven på redovisning och mätbarhet (kommunallagen 1991:900). Statens grepp om kommunerna hårdnade och efter hand blev ekonomiska argument allt viktigare i diskussionen om socialtjänstens verksamhet. Tilltron till socialarbetarnas förmåga att sköta det sociala arbetet försköts till krav på mätning och kontroll i socialtjänsten. Det var en generell utveckling som gällde inte bara socialtjänsten och avspeglades till exempel när Socialstyrelsen beskrev historien på 1990-talet:

Nu fanns en annan medvetenhet om den offentliga sektorns begränsade ekonomiska resurser, vilket ökade betydelsen av att verksamheterna fungerade väl. Politiker på olika nivåer efterfrågade allt oftare information om socialtjänstens verksamhet, inklusive dess effekter. Efter internationell förebild började ledningsfilosofier med fokus på mål- och resultatstyrning få genomslag även inom socialtjänsten. Ett utmärkande drag i dessa ledningskoncept var principen att ledning och utveckling borde baseras på systematisk empirisk information om den egna verksamheten. (Socialstyrelsen 2013, s. 14)

Regeringen gav Socialstyrelsen i uppdrag 1991 att utreda behovet av vetenskapligt grundade utvärderingar av behandlingsmetoder och andra insatser inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Socialstyrelsen menade att forskningsämnet socialt arbete hade gett förhoppningar, som dock inte infriats och därför inrättades *Centrum för utvärdering av socialt arbete* (CUS) 1992 för att arbeta med de här frågorna (Socialstyrelsen 2013).

En kamp började nu föras mellan staten och universitetsforskarna i socialt arbete om vilken kunskap som var viktigast.

Konflikterna kom till uttryck i många sammanhang och på många sätt. Ett exempel är när professorn i socialt arbete, Sune Sunesson, (1995) i ett anförande vid en FORSA⁴-konferens sa att ändringarna i socialtjänstlagen, med krav på uppföljning och kvalitetssäkring, kommer att följas av en kunskapspolitik som gör personer i vissa positioner till kunskapsdörrvakter ”som släpper in det de gillar eller inte törs försöka hålla utan, och stoppar allt annat” (Sunesson 1995, s. 18). Vid samma konferens talade CUS chef, Karin Tengvald, om behov av resultatorienterad kunskapsutveckling och lyfte fram att utvärderingsforskningen var alltför lite utvecklad inom socialt arbete. Dessa två personer representerade de två olika logikerna staten och professionen, två motstridiga perspektiv som sedan följt genom historien, med å ena sidan rationella krav på effektmätningar och nytta, å andra sidan intellektuella krav på en bredare kunskapssyn. Önskan om att förena de båda logikerna har inte så ofta getts utrymme, trots att de båda perspektiven bär på både intellektuella och rationella inslag.

Idén om den evidensbaserade praktiken

Uppdraget för CUS blev att stimulera forskarvärlden att bedriva effektutvärderingar och göra kunskapsöversikter. Definitionen av forskning och evidens var ganska snäv och tenderade att begränsas till resultat från kvantitativa studier, helst effektstudier. Forskarna inom akademien lyfte frågor om kunskapssyn, men diskussionen uteblev och ”[d]en strategi CUS i stället valde syftade till att producera konkreta exempel på forskning som motsvarar praktikens behov av kunskap om verksamma insatser, i första hand genom att utföra klienteffektutvärderingar” (Socialstyrelsen 2013, s. 24). Regeringen gav Socialstyrelsen i uppdrag att i samråd med berörda intressenter utforma ett förslag till program för nationellt stöd till kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten (Socialstyrelsen 2001). I samband med det skrev Socialstyrelsens generaldirektör och överdirektör, Lars Pettersson och Kerstin Wigzell (1999), en debattartikel i Dagens Nyheter där de påtalade att det blir stora problem för

---

⁴ FORSA = Förbundet för forskning i socialt arbete

de svaga i samhället om socialtjänsten inte vet vart deras insatser leder och om allmänheten inte får veta om pengarna används effektivt. Den artikeln har ofta betraktats som en symbol för en vändpunkt i sättet att tänka om kunskap i socialtjänsten, men den var också en programförklaring inför den statliga styrning som skulle komma.

Den första stora satsningen var KUBAS-projektet *Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten* 2001–2003. Det genomfördes med omfattande aktiviteter i så kallade fullskaleprojekt i Stockholm, Umeå/Skellefteå, Lund/Helsingborg, Växjö/Kronoberg och Jönköping och så kallade kombinationstjänster i Göteborg, Uppsala och Örebro. I programförklaringen för projektet togs ett brett grepp om socialtjänstens område och arbete. Inledningsvis anfördes att "[d]et är i den kommunala, lokala, verksamheten som utvecklingen av kunskap måste ske". Därefter betonades vikten av lärande organisationer och av att de som arbetar i socialtjänsten redan från utbildningen ska ha ett förhållningssätt till lärande och utveckling som möjliggör fortsatt kompetensutveckling (Socialstyrelsen 2001). Här görs alltså professionens representanter till aktiva kunskapsaktörer.

Verksamheterna som bedrevs inom KUBAS var förankrade i den lokala praktiken och använde olika former av metoder för att bygga lokal och praktiktäna kunskap. KUBAS var långt ifrån problemfritt, men många erfarenheter gjordes och dokumenterades (se t.ex. Tops & Sunesson 2006). Dock lyftes väldigt lite av det arbete som hade utförts och de erfarenheter som hade gjorts fram i statliga sammanhang. Efter att projektet avslutats redovisade Socialstyrelsen (2004) projektet kortfattat i en rapport och stannade vid att notera att en längre försöksperiod behövdes för att kunna visa resultat. I sin historieskrivning säger Socialstyrelsen:

KUBAS-projektet fick inte de eftersökta effekterna. Det kom att leda till förslaget om att etablera ett metodinstitut med uppdrag som liknade CUS men utökad till verksamhet för hela socialtjänsten. Resultatet blev år 2004 Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS). (Socialstyrelsen 2013, s. 31)

Forskning med fokus på utfall och effekter betonades återigen när IMS, *Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete*, tog över den roll CUS haft och fick till uppgift "att främja en kontinuerlig utveckling av metoder och arbetsformer inom socialtjänsten genom en systematisk prövning och värdering av insatsernas

utfall, effekter och värde för klienter, brukare och anhöriga och för samhället” (Socialstyrelsen 2004, s. 16f.).

Statskontoret (2014) utvärderade senare satsningen mot en evidensbaserad praktik i socialtjänsten och menade att den gjort att evidensbaserade arbetssätt hade bidragit till att verksamheten inom socialtjänsten utvecklades. Trots det kunde en annan studie med 183 socialsekreterare visa att dessa inte hade någon tydlig uppfattning om vad en evidensbaserad praktik är och få socialsekreterare uppfattade att det fanns ett systematiskt arbete för att inhämta kunskap från professionen, verksamheten och forskningen. För dem stod begreppet evidensbaserad praktik i stället för att vissa specifika metoder hade ”godkänts av forskningen” (Johansson & Fogelgren 2016). Erfarenheterna av att lämna över till praktiken att i samarbete med universiteten utveckla socialtjänstens kunskap hade alltså inte gått i den riktning staten önskat och spänningarna mellan de olika logikerna bestod.

Kunskapsstyrningen förtydligas

Frågan om statens styrning av socialtjänstens kunskap har sedan den uppkom präglats av NPM:s principer om ledningsansvar, mätbarhet, resultat, effektivisering, konkurrens, mål och kostnadseffektivitet. Ansvarskommittén, som tillsatts av regeringen, betonade att den statliga styrningen av kommunerna behövde förbättras eftersom den ansågs brista i både tydlighet och effektivitet (SOU 2007:10). I sitt slutbetänkande skriver de:

En stärkt statlig kunskapsstyrning som stödjer utvecklingen mot allt mer kunskapsbaserad verksamhet är önskvärd. För detta talar såväl kvalitets- som effektivitetsskäl. De metoder, åtgärder eller behandlingar som visat sig ge bäst förväntat resultat i en given situation kan komma till användning, vilket medför att offentliga resurser används effektivt. (SOU 2007:10, s. 98)

Förslaget om förstärkt styrning låg till grund för ytterligare en utredning. Den kom att genomsyras av begrepp som evidensbaserad praktik, kvalitet, effektivitet, utvärdering och brukarperspektiv. Utifrån en definition av begreppet kunskap som ”information som mottagaren absorberat, bearbetat och tolkat med hjälp av sin egen föreställningsram” (SOU 2008:18, s. 66) förespråkades att staten ska styra hur socialtjänsten dokumenterar och följer upp

sitt arbete, men också hur de som arbetar i socialtjänsten ”förmår tillägna sig relevant kunskap” (s. 66). Nu var socialtjänstens personal inte längre självständiga kunskapsaktörer, de var snarare objekt för kunskapsstyrningen.

Efter denna utredning blev begreppet kunskapsstyrning ett nyckelord (Socialstyrelsen 2013, s. 50), och ett komplicerat nätverk av styrande instanser växte fram. IMS integrerades i Socialstyrelsen och placerades under den nyinrättade *Avdelningen för kunskapsstyrning*, med uppdrag att ”bidra med och förstärka användningen av vetenskapligt baserat beslutsstöd i socialt arbete och därmed främja en kontinuerlig utveckling av metoder och arbetsformer inom socialtjänsten” (Socialstyrelsen 2013, s. 40). Successivt kom sedan styrning av socialtjänst och hälso- och sjukvård att hanteras parallellt. En grupp hade skapats 2009 med representanter för aktörer inom hälso- och sjukvården, *Nationella samverkansgruppen för kunskapsstyrning* (NSK), och från Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) hade man uttryckt intresse av en motsvarande grupp inom socialtjänstområdet (SOU 2012:33, s. 139). Under 2011 gjorde regeringen och SKL en *överenskommelse om stöd till evidensbaserad praktik inom socialtjänstens område*. Statskontoret (2012) fick i uppdrag att granska Socialstyrelsen och fann brister i tillsynen av socialtjänsten, varför de föreslog regeringen att ta initiativ till en renodlad inspektionsmyndighet för tillsyn över både socialtjänst och hälso- och sjukvård. På den grunden inrättades *Inspektionen för vård och omsorg* (IVO) 2013. Tillsynen konstruerades i huvudsak som en kontroll av tillämpning av regler och riktlinjer, vilket kan ses som en del i den juridifiering som skett, där följsamhet till lagen kontrolleras i en strävan efter nationell likvärdig tillämpning (Hämberg 2017). Måttet som angavs för kontrollen innebar också att en minimistandard kontrollerades, inte att bästa möjliga insatser gavs (Pålsson 2020). *Nationell samverkansgrupp för kunskapsstyrning av socialtjänsten*, NSK-S, skapades i samverkan mellan SKL, Socialstyrelsen, Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU) och Statens folkhälsoinstitut (Socialdepartementet 2014).

Utvecklingen mot en organiserad samverkan kring statens kunskapsstyrning mötte intern kritik i staten när Socialdepartementet (2014) betonade i ett underlag för en reglering av kunskapsstyrning av socialtjänsten både att ”Begreppet kunskapsstyrning förutsätter att ’kunskapen’ finns framtagen och är tillgänglig” (s. 57) och att

[f]orskning inom socialt arbete skiljer sig från den kunskapsyn som oftast förekommer inom den medicinska vetenskapstraditionen. [- -] [E]vidensbaserat

socialt arbete behöver baseras på forskning som bygger på metod och design som svarar på frågor som hör till det sociala arbetets praktik. (s. 97)

Trots den typen av inlägg följde en ytterligare förtydligad strukturering av statens kunskapsstyrning. Statens beredning för medicinsk utvärdering (SBU) fick 2015 till uppgift att ge kunskapsstöd även på socialtjänstens område och blev till *Statens beredning för medicinsk och social utvärdering*. I instruktionen för SBU angavs särskilt att myndigheten skulle ”redovisa och motivera vilka kunskapsbehov och kunskapsluckor” som bedöms vara av störst strategisk betydelse (Socialdepartementet 2015). Socialstyrelsens roll förändrades till att vara rådgivande och formulera kunskapsstöd till socialtjänsten (Förordning 2015:284). SKL, senare SKR (Sveriges Kommuner och Regioner), fick en allt tydligare roll genom att förordning (2015:155) om statlig styrning med kunskap avseende hälso- och sjukvård och socialtjänst definierade de strukturer som skulle ansvara för kunskapsstyrningen. *Rådet för kunskapsstyrning* skapades och här ingick statliga myndigheter tillsammans med *Huvudmannagruppen* med representanter för regioner och kommuner. Under 2016 träffades en överenskommelse mellan staten och SKL, *Stöd till en evidensbaserad praktik för god kvalitet i socialtjänsten*. SKL etablerade också av den anledningen *Regionala samverkans- och stödstrukturer* (RSS) för att få bättre förankring ute i landet (SKL 2017b). Genom överenskommelsen om stöd tonades statens explicita roll ned och kommunernas arbetsgivarorganisation fick större inflytande.

En komplex, men stark, nätverksstruktur hade därmed skapats för att upprätthålla statens logik kring kunskapen i socialtjänsten. Senare riktade *Utredningen om statens samverkan med kommunsektorn* kritik mot att SKR genom denna typ av överenskommelser hade fått en alltför stark roll. De skrev ”SKR:s roll i detta sammanhang är långt ifrån givna och kommunal självstyrelse innebär inte att kommuner och regioner samlat ska påverka statens styrning” (SOU 2024:43, s. 41).

Tillämpad välfärdsforskning

I 2016 års forskningsproposition lyftes socialtjänstens kunskapsbehov åter fram och ett tioårigt program, Tillämpad välfärdsforskning, föreslogs eftersom många utredningar hade ”redovisat att det finns stora kunskapsluckor inom socialtjänsten och att det behövs forskning för att förbättra kunskapsläget”

(Prop. 2016/17:50, s. 50). Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte), som ingick i samverkan för statlig kunskapsstyrning, fick i uppdrag att utveckla ett system för att identifiera och prioritera forskningsbehov och utlysa medel för att finansiera forskning. Inom ramen för forskningsprogrammet satsades dessutom på en forskarskola för att långsiktigt bidra till kunskapsuppbyggnad i socialtjänsten. De medlen kom att finansiera Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten, FYS, efter ansökningsförfarande och bedömning. Halvtidsutvärderingen av programmet 2022 visade att forskningen hade inneburit ökad samverkan mellan universitet och socialtjänst och att kunskapsuppbyggnaden förstärktes (Faugert & Co 2022). Någon samlad bild av vilken forskning som genomförts inom programmet har ännu inte presenterats. I skrivande stund är programmet om tillämpad välfärdsforskning på väg mot sitt slut, men i forskningspropositionen 2024 föreslogs bland annat medel till ”socialtjänstforskning” som ett centralt område i behov av forskning, inte minst i relation till den nya socialtjänstlagen (2025:400) (Prop. 2024/25:60).

Staten som kunskapsaktör

Staten klev fram som tydlig kunskapsaktör i relation till socialtjänsten samtidigt som en nyliberal agenda spreds i Sverige i det tidiga 1990-talet. Parallellt med att kommunerna fick möjlighet att själv styra sin verksamhet genom kommunallagen 1991 ställde också staten nya krav på kontroll. De ekonomiska argumenten blev vanligare och frågor om insatsers effektivitet handlade också om kostnadseffektivitet. I det sammanhanget passade en snäv och rationell syn på evidensbaserad praktik. I våra fokusgrupper med nationella kunskapsstyrande aktörer beskrevs det som att

vi pratar ju ganska ofta om kunskapsstyrning som att stötta den lokala nivån, att styra på kunskap och så, att det är styrsystemet som vi vill stärka så att politiker och chefer vet att så blir det bättre för dem som bor hos oss.

Parallellt med att den statliga kunskapsstyrningen har fått allt fastare former har kunskapsutvecklingen fortsatt inom universitet och högskolor, men det plockas sällan in i statens kunskapsstyrning. Argumenten står fortfarande emot varandra och kan förenklat karakteriseras genom statens krav på effektmätning och på att visa att insatser ger önskat resultat medan universitet, högskolor och forskare

ställer krav på bredare forskningsfokus för att kunna tillgodose socialtjänstens behov.

Frågan om kunskapssyn blev aldrig diskuterad när staten organiserade kunskapsstyrningen. I stället kom debatten om evidensbaserat arbete länge att handla om vad som egentligen menas med ”evidens”. Den debatten var inte unik för Sverige och inte för socialt arbete, över hela västvärlden och inom allt människobehandlande arbete har frågan diskuterats. Bergmark och Lundström (2006) pekade på att evidensbaserad praktik inte enbart bygger på att utvärdera insatser. Idén om den evidensbaserade praktiken bygger på en hel uppsättning kriterier för hur interventioners effekter ska säkerställas. Den modell som kom att förordas av staten bär ändå på enklare krav om standardisering av arbetsprocesser. Jacobsson och Meeuwisse (2022) talar om den statliga kunskapsstyrningen som ”enögd” genom sin snäva kunskapssyn och påpekar att man inte beaktar den forskning som de facto finns i och om socialtjänstens arbete i Sverige eller den forskningstradition som sedan länge kopplats till socialt arbete också internationellt. När en kunskapssyn som därtill hävdas av staten blir det fråga om ett politiskt ställningstagande om vad som är objektiv kunskap. På så sätt tenderar det objektiva att bli normativt och när kunskapssynen riktas snävt mot effektivitet går komplexiteten i förståelsen av socialtjänsten förlorad.

Idén om evidensbaserad praktik lever stark, men att förstå vad det innebär har vidgats trots att statens kunskapsstyrning fått fastare former. Den statliga kunskapsstyrningen är välorganiserad och har stort inflytande, men i praktiken i socialtjänsten tilltror man också andra kunskapsformer. Uttalanden som det här är vanliga från socialarbetare i direkt klientarbete:

Det är mycket fokus på standard, standardiserade arbetsätt, vad Socialstyrelsen säger och vad evidensbaserat innehåller, men det vi använder är varandra, kollegial kunskap, vår intuition, vår empati, men det är inte sådana ledord som pratas om från myndigheter, utan det ska gå att ruta in människor, men det gör det inte.

Och ändå finner socialarbetarna också stöd i underlag från de kunskapsstyrande aktörerna, framför allt från Socialstyrelsen, vilket framkommer av uttalanden som ”Jag tycker Kunskapsguiden är väldigt bra. Den är väl från Socialstyrelsen?” I många former verkar kunskapsstyrningen också vara ett stöd i praktiken.

Socialtjänstens dilemman

Efter att ha följt utvecklingen av logikerna för professionen (socionomerna) och staten har turen nu kommit till att fördjupa förståelsen för organisationens (socialtjänstens) logik. Socialtjänsten har att förena lagstiftarens ambitioner med stöd i kompetensen hos personalen, som i stor utsträckning består av socionomer, för att kunna bedriva en lokal verksamhet. Det handlar om att förena professionens logik med statens logik, två perspektiv med olika tyngd på intellekt och rationalitet. Det ställer socialtjänsten inför dilemman med många dimensioner där förutsättningarna får stor betydelse. Socialtjänsten omnämns ofta som en aktör, ”socialtjänsten ska”, ”socialtjänsten borde”, ”varför gör inte socialtjänsten något?” och liknande uttalanden antyder en förväntan på socialtjänsten att agera. Men en organisation kan inte agera, det är de människor som upprätthåller yrkesrollerna i organisationen som är de som agerar (jfr Linde & Svensson 2021). I och med att de är anställda i socialtjänsten representerar de inte bara professionen, de är också organisationens representanter och det finns förväntningar både nationellt och lokalt på vad denna organisation ska göra. De handlingar som ”socialtjänsten gör” förväntas följa politikens styrning, på nationell nivå utifrån lagstiftning och riktlinjer och på lokal nivå utifrån de lokala politikernas styrning. Johan Fagerberg (2024) beskriver hur studenter förändras under socionomutbildningen, från att vilja hjälpa individer till en ambivalent hållning till en byråkratroll. Den omvandlingen fortsätter in i yrkeslivet, där de ska fördjupa föreningen av sin professionella identitet med att vara representant för en organisation, som socialtjänsten.

Inom socialtjänsten utförs arbete som övergripande kan delas in i utredningar och insatser. Utredningar genomförs av personer för att bedöma om någon insats ska ges och i så fall vilken. Insatserna kan vara av många olika slag och kan ges både med och utan föregående utredning. SKR (2022) noterade totalt 409 olika insatser i socialtjänsten, av vilka varje enskild kommun använde i genomsnitt knappt 40 procent, vilket innebär att utbudet skiljer sig mycket mellan kommunerna. Att räkna insatser väcker i sig en del frågor, men den bild som framträder ger en uppfattning om att det är svårt att kortfattat beskriva vad socialtjänsten gör, samtidigt som det är lätt att förstå att det finns ett mycket stort och varierat behov av kunskap i varje enskild socialtjänst.

För att förstå grunderna i socialtjänstens logik behövs en tredje historieskrivning för kapitlet, nu utifrån organisationens perspektiv, och här vävs de två tidigare logikerna från socionomerna och staten samman. Beskrivningen börjar när socialtjänstlagen träder i kraft 1982, när nya formella ramar sätts och ”socialtjänst” blir ett begrepp. Genom den första socialtjänstlagen förenades tidigare barnavård, nykterhetsvård, socialhjälp och äldrevård i en enhetlig lagstiftning som täckte hela det sociala området. Det gjorde att socialtjänsten i många kommuner organiserades om för att möta lagstiftningens krav på helhetssyn. Redan i slutet av 1980-talet hade dock hälften av kommunerna ändå organiserat specialiserade arbetsgrupper i socialtjänsten, medan andra hälften arbetade som generalister (Börjeson 2008). Trots ambitionen om helhetssyn, fortsatte socialtjänstens utveckling mot mer specialisering (Pettersson 2014). I en specialiserad verksamhet är det fortfarande möjligt att se människan i sitt sammanhang och ha en helhetssyn på den enskildes situation, men i en organisering baserad på helhetssyn skulle en och samma socialsekreterare kunna arbeta med mormors hjälpbehov, mammas beroendeproblematik och barnets beteendeproblematik parallellt. Det blir ett dilemma att förena spetskompetens och helhetssyn, där båda har både för- och nackdelar (Perlinski 2010).

Lagen förändras

Verksamheten i socialtjänsten tar sin primära utgångspunkt i lagstiftningen. Den socialtjänstlag som trädde i kraft 1982 hade karaktären av ramlag (Prop. 1979/80:1; SOU 1977:40). Kommunerna fick frihet att anpassa verksamheten efter de lokala förhållandena och biståndet skulle kunna utformas utifrån den enskildes önskan och behov. Biståndet var frivilligt för den enskilde, det skulle vara lätt att komma till socialtjänsten, och socialnämnden fick genom lagen det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen kunde få det stöd och den hjälp de behövde. Till det kopplades att den enskilde vars behov inte kunde tillgodoses på annat sätt skulle ha rätt till bistånd. Biståndet kunde vara vård, omvårdnad, ekonomisk hjälp eller annat, anpassat efter de specifika förutsättningarna och behoven.

Lagen hade arbetats fram under lång tid, och när den trädde i kraft hade välfärdsstatens tid kulminerat och såväl de politiska som de ekonomiska förutsättningarna förändrats. Diskussionerna om att socialtjänsten hade alltför

höga kostnader kom mer eller mindre direkt och revideringar av lagstiftningen inleddes inom kort. De två tvångslagarna, LVM (lag 1988:870 om vård av missbrukare i vissa fall) och LVU (lag 1990:52 med särskilda bestämmelser om vård av unga) reviderades redan i slutet av 1980-talet. *Socialtjänstkommittén* tillsattes 1991 för en översyn av socialtjänstlagen, samtidigt som new public management (NPM) slog igenom i Sverige. De ändringar som därefter genomfördes rörde främst frågor om barnets bästa, personal och kvalitet. Kraven på kvalitet förstärktes sedan i ändringar 1998, då tillsyn, uppföljning och utvärdering tydligare betonades. Revideringen 1998 innebar också att särskilda målgrupper definierades: barn och unga, äldre människor och människor med funktionshinder skrevs explicit fram (SOU 1999:97). I nästa revidering 2001 fick målgrupperna missbrukare, personer som vårdar närstående och brottsoffer tydligare plats. Senare lades ytterligare grupper till: skuldsatta personer tillkom 2016 och våldsutövare 2021 (se SOU 2020:47 för översikt). När socialtjänstlagen nu förändras 2025 bygger det på ett förslag som i många delar ligger nära den ursprungliga socialtjänstlagen. Förebyggande arbete och tidiga insatser betonas tillsammans med lätt tillgänglighet genom bland annat att insatser inte alltid ska kräva ett biståndsbeslut som föregåtts av utredning. Därtill betonas åter vikten av socialtjänstlagens konstruktion som ramlag och man påtalar att den successiva detaljstyrning som skett inte lämnat utrymme för helhetssyn på individen. Utöver tekniska ändringar i struktur och språk är annars kravet på ”vetenskap och beprövad erfarenhet” den mest påtagliga förändringen i den nya lagen. Förslaget motiveras med stöd i nationella satsningar mot evidensbaserat arbete. Källorna till underlaget i utredningen kommer genomgående från statliga organ, framförallt Socialstyrelsen. Ingen koppling görs till akademiska forskare, ej heller till lokala kommunala exempel på kunskapsutveckling i praktiken. Däremot tas erfarenheterna från Sveriges Kommuner och Regioners (SKR) överenskommelse med regeringen om stöd till evidensbaserad praktik upp. Statens kunskapsstyrning, och den uteblivna kopplingen till universitet och profession, följer på så sätt med in i lagarnas utformning.

Sammantaget har socialtjänstlagen kontinuerligt förändrats under sin drygt 40-åriga tid och ändå byggt vidare på samma grundprinciper. Nu görs en ny lag som i stort bygger på samma grunder, men som lämnar mer till kommunerna att avgöra och som samtidigt lägger större betoning på överordnade nationella och regionala stödstrukturer.

Det ger många möjligheter, men också många utmaningar för kommunerna i relation till det kommunala självstyret och rätten att själv styra organiseringen av socialtjänst som kommunal verksamhet.

Frihet och ansvar

Socialtjänst är kommunal verksamhet och bedrivs i ett sammanhang av kommunalt självstyre, som är grundlagsstadgat i regeringsformens portalparagraf och även har stöd i den europeiska stadgan om kommunal självstyrelse, som Sverige ratificerade 1989 (Europarådet 2021). I Europarådets granskning av tillämpningen av det kommunala självstyret har Sverige fått kritik på några punkter, däribland att statsbidraget till kommunerna riskerar att urholkas eftersom bidraget minskar år för år. Detta kan äventyra möjligheterna för kommunerna att uppfylla sina åtaganden (Madell & Lidström 2024). Leijon och Moberg (2024) påtalar att svensk välfärdspolitik har två delvis motstridiga mål, å ena sidan en möjlighet till lokal anpassning, å andra sidan ett mål om nationell likhet. Grundlagen ger stöd åt det kommunala självstyret, men inte vad det ska innehålla, och staten har möjlighet att både inskränka och utvidga kommunernas uppgifter (Bergmark & Minas 2007). Kommunernas relation till staten bär därför på flera dilemman. Under 1980-talet lades mer ansvar på kommunerna. Montin (2016) beskriver det som att statens styrning av kommunerna under 1990-talet förändrades från att vara tilltrobaserad till att bli mera mistrobaserad.

Det är dock inte bara staten som inverkar på kommunernas verksamhet. Efter hand har också lag och politik möjliggjort en marknadisering av kommunernas, och inte minst socialtjänstens, insatser. Sedan mitten av 1980-talet har omfattningen av privata aktörer inom såväl social barnavård som funktionsstöd och äldreomsorg ökat. Under 2000-talet ökade kundvalsmodeller inom äldreomsorgen, framför allt hemtjänsten. Kommunallagen (2017:725) stadgar nu tydligt att kommuner och regioner får, med de begränsningar som framgår av lagen, överlämna skötseln av kommunala angelägenheter till privata utförare (3 kap. 12 §). Varje kommun avgör vilken form av valfrihet som ska gälla, utifrån vad som anges i de två lagar som kommit att reglera utbudet av dem som utför insatserna, lag om offentlig upphandling (2016:1125) och lag om valfrihetssystem (2008:962). Numera är de kommunala platserna i dygnsvård för

barn och unga bara en liten del. Det området domineras av privata aktörer, framför allt vinstdrivande stora bolag, men också en liten del av ideella verksamheter (Lundström Sallnäs & Shanks 2018; Fridell Lif 2023). Även inom äldreomsorgen och för personer med funktionsnedsättning utförs cirka en femtedel av insatserna av privata aktörer (SOU 2020:47, s. 265). Under 2010-talet blev det också vanligare att socialtjänsten anlätade privata bemanningsföretag för att få personal till både individ- och familjeomsorg och äldreomsorg. Det var ingen strategisk satsning, utan ett sätt att lösa akut personalbrist (SKL 2017a). Än är bara några enstaka procent av socialtjänstens personal anställda i bemanningsföretag, men de finns och de får en perifer position i organisationen, där de bara kommer in och handlägger ärenden utan att egentligen ingå i sammanhanget (Shanks 2024). Förutsättningarna för den kommunala socialtjänstverksamheten har alltså kommit att variera mycket, och inflytande från såväl stat som marknad påverkar vad som är möjligt att göra. I och med den utvidgningen har socialtjänstens logik också kommit att påverkas inte bara av statens och professionens logik utan även av marknadens logik, med konkurrens och upphandlingsfrågor.

Arbetsmiljö och personalomsättning

Det är personalen som har att utföra socialtjänstens sysslor och därmed i handling integrera statens och professionens logik, så att socialtjänstens lokala logik manifesteras. För att så ska ske bör personalstyrkan vara relativt stabil. Personalfrågan i socialtjänsten har dock under 2000-talet ofta blivit uppmärksammad utifrån brister och problem. Arbetsmiljön i socialtjänsten har varit en stor fråga och problemen med styrningsformerna i kommunerna har återkommande lyfts fram (Svensson & Svensson 2021). Welander, Astvik och Hellgren (2017) skriver att den offentliga organisationens styrning innebär problem både för chefers och medarbetares hälsa. Uppgifter om stress och hälsoproblem för socialtjänstens personal har kommit från Försäkringskassan och Arbetsmiljöverket som visat att 65 procent av kvinnliga socialsekreterare upplevde negativa effekter på möjligheterna till återhämtning (Welander m.fl. 2017). Ökade krav, ökad ekonomisk och byråkratisk styrning, mer konflikter och mindre inflytande har kommit fram i flera studier (se t.ex. Brante m.fl. 2015 och Tham 2018). Fackliga organisationer har rapporterat om problem med arbetsmiljö, kompetensförsörjning och tystnadskultur, till exempel i en rapport

med citatet ”Chef bestämmer insats efter budget, inte efter barnets behov” (Vision 2022, s. 100). Under de senaste tre åren har andelen socialchefer som uppger att de har problem att rekrytera personal ökat från 35 till 77 procent. Brister i kunskapsstöd och forskning har på senare tid också lyfts fram av chefer (Vision 2024). Socialstyrelsen (2024) beskriver att andelen handläggare med socionomutbildning och minst tre års yrkeserfarenhet av barnutredningar har minskat något under 2023, från 71 till 68 procent. Under 2023 fördubblades anlitaandet av inhyrd personal från bemanningsföretag, från 2,6 till 5,2 procent. De som anlitas på det sättet blir aldrig organisationens kunskapsbärare, eftersom de inte stannar. Deras bidrag är att hantera situationen ut ett här-och-nu-perspektiv.

Problemen med arbetsmiljö och personalomsättning blir ett problem också för kunskapen i socialtjänsten. I vårt material hör vi chefer relatera till det i uttalanden som:

Vi har ju i perioder ganska mycket omsättning med en stor enhet. Och då blir det ett kunskapsstapp. Någon måste vara kunskapsbärare för att kunna hjälpa upp de nya och få koll på vad som gäller med ansvar och allt vad det är.

Den bild som framträder av situationen i socialtjänsten visar en oroväckande utveckling. När en stor del av personalen består av mer eller mindre nya i yrket ställs också höga krav på dem, de förväntas vara ”färdigare” när de kommer från utbildningen. SKR (2024) ger en bild av att de nyutbildade socionomer som anställs i socialtjänsten inte har rätt kunskap med sig från utbildningen. De har visserligen god kunskap om övergripande teorier, strukturella synsätt, juridik, forskning och statistik och de är datorvana och tillräckligt kunniga i grundläggande dokumentation, men de har brister i att kunna omsätta teori i praktik, i praktiska färdigheter i yrket, samtalsmetodik, bemötande och krishantering. De är helt enkelt nya i yrket, något det inte riktigt finns utrymme för i en pressad verksamhet som har att hantera komplexa problem.

Den centrala resursen i socialtjänsten, personalen, förändras alltså snarare utifrån akuta lösningar än utifrån strategiska ställningstaganden, medan idén om socialtjänsten och socialtjänstens logik bygger på stabil personal med hög kompetens. När personalen ständigt byts ut är det rimligt att fråga efter nedtecknad information om olika sätt att arbeta och annat som lätt kan föras över till de som kommer nya. Näslund och Thedvall (2022) visar dock modeller

som fungerar, som ökar välmående i socialtjänsten. Parallellt med rutiner, mallar och organisatoriska arbetsmiljöinsatser behöver medarbetare mer stöd för att förebygga ohälsa och vantrivsel. Genom att yrkesroller och alternativa sätt att agera skapas i en kollektiv process genom organiserat utbyte inom arbetsgruppen, så kan en känsla av kontroll över arbetssituationen upprätthållas. En sådan känsla ger också grund för att utveckla socialtjänstens logik eftersom den byggs upp inifrån och med befintliga resurser.

Socialtjänsten som kunskapsaktör

I remissvaren till utredningen om det som blev 2025 års socialtjänstlag ställde kommunerna sig genomgående positiva till krav på att arbetet i socialtjänsten skulle bygga på vetenskap och berövad erfarenhet (Socialdepartementet 2021). Hur det skulle gå att genomföra hade de dock olika syn på. Stöd för både att utveckla professionens kompetens och för tydligare styrning efterfrågades. En del kommuner påtalade att det behövs ”resurser och ekonomiska medel för att kompetensutveckla medarbetare samt för implementering av systemstöd och vidareutveckling av digitala system” (Hjo). Andra menade: ”Det ställer även krav på akademien att ta fram det kunskapsunderlag som krävs för att utveckla en kunskapsbaserad socialtjänst” (Karlstad). En tredje grupp betonade ”vikten av att det finns en effektiv och fungerande kunskapsstyrning” (Skellefteå). På olika sätt efterfrågar alla stöd utifrån. Socialtjänsten i sig verkar inte anse sig ha de resurser som behövs för att arbeta enligt vetenskap och beprövad erfarenhet.

Uppgifterna om situationen i socialtjänsten, med alla de dilemman den står inför, riskerar att leda till en känsla av hopplöshet och en logik präglad mer av ad-hoc-lösningar än av egentliga strategier. Det är stora utmaningar på många håll i landet. Samtidigt finns ändå entusiasm och tro på att förändring är möjlig. Många förhoppningar knyts till den nya lagen. Här finns en öppning för att något nytt ska hända, något som kanske lyfter bort en del av den administrativa bördan, med redovisningar och jämförelser, från socialtjänsten. ”Men nu kommer det ju en ny socialtjänstlag förhoppningsvis. Och man pratar väldigt mycket om tillitsbaserad styrning”, säger till exempel en chef i vårt material. En annan chef berättar om hur ett forskningsprojekt medförde ett kontinuerligt lärande:

Det tänker jag med det vi gjorde i [projektet] med många olika små forskningsdelar, där var det väldigt nära. Man la upp hela forskningskonceptet ihop, tog fram modellen, gjorde urval [...] och stämde av med varandra hela tiden. Det var ju otroligt bra, då fick man ju [...] då får man ju lära av erfarenheterna under projektets gång.

Även om förutsättningar i kommunerna är kärva finns både entusiasm och ambitioner att finna former för att utveckla kunskap. Det finns många exempel på hur socialtjänster genomför olika former av kunskapsutvecklande projekt och verksamheter. Inte minst kommuners aktiva medverkan i Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten vittnar om det. Det finns intresse och engagemang för det som kan komma ut av att ha en forskarutbildad person i verksamheten. Det handlar också om olika former av forsknings- och utvecklingsenheter, personer som har kombinationstjänster med deltid på universitet eller högskolor och deltid i socialtjänsten samt olika former av tillfälliga projekt för kunskapsutveckling på kort eller lång sikt. Ibland handlar det om något projekt i liten skala, som till exempel att medfinansiera en anställds forskarutbildning. Ibland handlar det om större satsningar med mål att etablera hållbara strukturer för samverkan så att organisation, strukturer och aktiviteter kopplade till en akademisk socialtjänst ska komma till stånd (se t.ex. Börjeson & Eriksson 2023).

Socialtjänstens logik bygger ytterst på dess position där statens rationella kunskapssyn och ambitioner att leverera paketerad kunskap möter professionens intellektuella strävan mot övergripande och flexibel kunskap, som genom att bepröva erfarenheter och utveckla specifik sakkunskap kan utvecklas till en mer generell klokhet. Intelletet och rationaliteten kan stödja varandra till att fördjupa kunskapen, om förutsättningarna finns. Sven-Erik Liedman (2001) talar om klokhet och vishet som något som utvecklas på en högre abstraktionsnivå än information och kunskap. Socialtjänsten när på många håll en professionell ambition om klokhet. Förhoppningen om den nya lagens möjligheter har väckt liv i den ambitionen och blivit till en positiv motbild till de svåra förutsättningarna.

Diskussion: Vetenskap och beprövad erfarenhet i praktiken

De tre kunskapslogiker som har diskuterats i kapitlet agerar i samma fråga: kunskapsutveckling i socialtjänsten. Socionomerna, staten och socialtjänsten har olika förutsättningar och olika perspektiv på vilken kunskap som behövs i socialtjänsten. Socionomerna, professionen, verkar i direkt möte med människor och bär med sig en logik som baseras på bred samhälls- och beteendevetenskaplig kunskap från sina studier vid universitet eller högskolor. Denna professionslogik bär också med sig en syn på att kunskap är något som utvecklas i en process, till exempel genom att omsätta vetenskaplig skolning i praktisk handling. Staten strävar efter samordning över landet genom resurser, lagar och riktlinjer som skapas utifrån en logik som baseras på en rationell syn på vad som är kunskap och på hur den ska kunna omsättas i handling. I den logiken ingår en idé om att kunskap är en produkt som kan skapas och lämnas vidare, till exempel genom manualer. Socialtjänsten är en kommunal byråkrati som verkar utifrån ekonomiska och demografiska förutsättningar tillsammans med förvaltningsrättsliga principer för att omsätta lagar och regler i konkreta handlingar. När socialtjänsten ska etablera en egen logik ska statens och professionens logiker förenas. Utifrån den breda professionslogiken och statens smala logik ska socialtjänsten förena professionsdrivna kunskapande processer med att använda ”paketerad” kunskap i form av manualer och program. Socialtjänsten har då att hantera de spänningar som finns mellan de andra logikerna. Därtill inverkar ständigt olika omvärldsfaktorer. Det handlar om vilka frågor som uppmärksammas och debatteras i media och vilka som kommer i det politiska blickfånget. Policyn är ständigt i rörelse. Och detsamma gäller praktiken, som också påverkas av vardagens alla detaljer i mötet mellan människor. Om än det från olika håll kan finnas ambitioner att upprätthålla ett kunskapsbaserat arbete i socialtjänsten saknas ofta goda förutsättningar för att över tid ta ut en riktning och sträva ditåt.

För att de olika logikerna ska kunna utveckla goda former för en praktik byggd på vetenskap och beprövad erfarenhet, behöver de finna former för att verka tillsammans, med sina olika perspektiv. Konflikter och motsatta perspektiv kommer att fortsatt finnas, alla de olika logikerna behövs i en så komplex verksamhet. Det behövs en samlad, nationell ram och det behövs professionell

personal som får omsätta sin kunskap så att dessa två, ramen och tankarna från de som praktiserar i dem, kan samspela och utveckla fungerande praktiker i de lokala sammanhangen. Motsättningarna kommer inte och ska kanske inte heller upphöra. De fungerar som stöd för att alla involverade får pröva den logik de agerar utifrån. Beskrivningarna i det här kapitlet ger grund för att förstå komplexiteten i praktiken och de förväntningar som ställs på de som verkar där. Utmaningen är att acceptera och respektera den ständiga rörligheten och de många perspektiv som förenas. En svår uppgift för professionen liksom för staten och socialtjänsten, men som måste hanteras.

Redan för drygt 20 år sedan pekade Thomas Brante (2003) på att spänningen mellan staten och forskningens rationaliteter skulle bli alltför stor och att forskningens autonomi skulle få problem i relation till statens rationalitet. Han gjorde då en prognos för att utvecklingen skulle gå mot metodutveckling och myndighets- och klientfrågor på bekostnad av övergripande och generisk utveckling av teorier. Kanske är det just detta som vi ser i förutsättningarna för kunskapsutvecklingen i socialt arbete, med svårigheter att mötas och med stor variation för alla de centrala aktörerna. Spänningarna inom fältet är uppenbara, men ändå inte så stora att allt annat är omöjligt. Det finns också stora och starka ambitioner om att vidareutveckla kunskap i många olika former.

Referenser

- Agevall, O. & Olofsson, G. (2019). Den högre utbildningens professionella fält. I: T. Brante, K. Svensson & L.G. Svensson (red.). *Det professionella landskapets framväxt*. Studentlitteratur, s. 55–146.
- Bergmark, A. & Lundström, T. (2006). Mot en evidensbaserad praktik? Om färdriktningen i socialt arbete. *Socialvetenskaplig tidskrift*, (2), 99–113.
- Bergmark, A. & Lundström, T. (2008). Evidensfrågan och socialtjänsten: Om socialarbetares inställning till vetenskapligt grundad praktik. *Socionomens forskningssupplement nr 23*. *Socionom*, (3), 5–14.
- Bergmark, Å. & Minas, R. (2007). Decentraliserad välfärd eller medborgerliga rättigheter? Om omfördelning av makt och ansvar mellan stat och kommun. *Socialvetenskaplig tidskrift*, (2–3), 220–241.
- Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsberrävälde*. Volante.

- Brante, T. (2003) Konsolideringen av nya vetenskapliga fält: Exemplet forskning i socialt arbete. I: *Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet*. Högskoleverkets rapportserie 2003:16 R. Högskoleverket, s. 133–196.
- Brante, T., Johnsson, E., Olofsson, G. & Svensson, L.G. (2015). *Professionerna i kunskapsambället: En jämförande studie av svenska professioner*. Liber.
- Brante, T., Svensson, K. & Svensson, L.G. (2019). Inledning. I: T. Brante, K. Svensson, & L.G. Svensson (red.). *Det professionella landskapets framväxt*. Studentlitteratur, s. 17–54.
- Börjeson, B. (2008). *Att förstå socialt arbete*. Liber.
- Börjeson, M. & Eriksson, M. (2023). *En modell för införandet av en akademisk socialtjänst i Stockholms stad*. Slutrapport. Marie Cederschiöld Högskola, Inst. för socialvetenskap.
- Dellgran, P. & Höjer, S. (2000). *Kunskapsbildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete*. Diss. Göteborgs universitet.
- Dellgran, P. & Höjer, S. (2003) Forskning i praktiken: Om den seniora forskningens innehåll och socionomers forskningsorientering. I: Högskoleverket (red.). *Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet*. Högskoleverkets rapportserie 2003:16 R. Högskoleverket, s. 197–250.
- Edebalk, P.G. (2003). *Samarbetskommittén för socionomutbildning 25 år: En kort historia*. Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Europarådet (2021). *Europeisk konvention om kommunal självstyrelse*. Europarådets kongress för lokala och regionala myndigheter.
- Fagerberg, J. (2024). *Den ideal(istiska) byråkraten: En etnografisk studie om professionell socialisering under socionomutbildning*. Diss. Uppsala universitet.
- Faugert & Co (2022). *Halvtidsutvärdering av det nationella forskningsprogrammet om tillämpad välfärdsforskning*. Rapport. Technopolis group.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge*. Pantheon Books.
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: The third logic*. University of Chicago Press.
- Fridell Lif, E. (2023). The use of independent foster care agencies by Swedish local authorities: Do structural factors matter? *European Journal of Social Work*, 26(2), 348–359. doi: 10.1080/13691457.2023.2166017
- Förbundet Sveriges Socionomutbildningar, Förbundet för forskning och praktik i socialt arbete, Föreningen Sveriges socialchefer, Akademikerförbundet SSR & Fackförbundet Vision (2024). *Reform för socionomers specialistutbildningar. Rapport från en skuggutredning*. Örebro Studies in Working Papers and Reports Social Work nr 34. Örebro univiversitet.

- Förordning (2015:155) om statlig styrning med kunskap avseende hälso- och sjukvård och socialtjänst.
- Förordning (2015:284) med instruktion för Socialstyrelsen.
- Hood, C. (1991). A public management for all seasons? *Public Administration*, 69(1), 3–19. doi:10.1111/j.1467-9299.1991.tb00779.x
- Hort, S.E.O. (2014). *Social policy, welfare state, and civil society in Sweden*. Vol. 1. History, policies, and institutions 1884–1988. 3 uppl. Arkiv.
- Hämberg, E. (2017). *Tillsyn i teori och praktik: Om statlig styrning och kontroll av socialtjänstens individ- och familjeomsorg*. Diss. Örebro universitet.
- Högskoleverket (2000). *Utvärdering av socionomutbildningar*. Högskoleverket.
- Högskoleverket (2003). *Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet*. Högskoleverkets rapportserie 2003:16 R. Högskoleverket.
- Högskoleverket (2009). *Utvärdering av socionomutbildningen vid svenska universitet och högskolor*. Högskoleverkets rapportserie 2009:36 R. Högskoleverket.
- Jacobsson, K. & Meeuwisse, A. (2022). Evidensprojektets återvändsgränd. I: A. Angelin & T. Hjort (red.). *Socialt arbete i förändring: Utmaningar och villkor inom utbildning, forskning och praktik*. Lunds universitet, Socialhögskolan, s. 317–336. <https://doi.org/10.37852/oblu.180.c478>
- Johansson, K. & Fogelgren, M. (2016). *En urvattnad glimt av något som kunde blivit bra: Professionella i socialtjänsten och den evidensbaserade praktiken*. Centrum för kommunstrategiska studier.
- Johnsson, E. & Svensson, L.G. (2019). Den psykosociala integrationens fält. I: T. Brante, K. Svensson & L.G. Svensson (red.). *Det professionella landskapets framväxt*. Studentlitteratur, s. 261–33.
- Leijon, K. & Moberg, L. (2024). Kommunalt självstyre och rättighetslagstiftning: Om fördelningen av makt och ansvar mellan stat och kommun. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 126(3), 519–539.
- Liedman, S-E. (2001). *Ett oändligt äventyr: Om människans kunskaper*. Bonniers.
- Linde, S. & Bergström, M. (2022). Interventionsforskning som en dialog mellan intellectus och ratio. I: A. Angelin & T. Hjort (red.). *Socialt arbete i förändring: Utmaningar och villkor inom utbildning, forskning och praktik*. Lunds universitet, Socialhögskolan, s. 361–371. <http://dx.doi.org/10.37852/oblu.180.c480>
- Linde, S. & Svensson, K. (2021). Studier i välfärdens organisering. I: S. Linde & K. Svensson (red.). *Välfärdens aktörer: Utmaningar för människor, professioner och organisationer*, s. 7–18. <https://doi.org/10.37852/oblu.118.155>
- Lundquist, L. (1997). *Fattigvårdsfolket: Ett nätverk i den sociala frågan 1900–1920*. Lund University Press.

- Lundström, T., Sallnäs, M. & Shanks, E. (2018). Stability and change in the field of residential care for children: On ownership structure, treatment ideas and institutional logics. *Nordic Social Work Research*, 10(1), 39–50.
<https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1541016>
- Madell, T. & Lidström, A. (2024). Sveriges anpassning till Europakonventionen om kommunal självstyrelse. *Förvaltningsrättslig tidskrift*, 2024(1), 51–74.
<https://doi.org/10.53292/5d8e60d4.16d2047c>
- Meeuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H. (red.). (2000). *Socialt arbete: En grundbok*. Natur & Kultur.
- Montin, S. (2016). Bilaga 2. I: Statskontoret. *Statens styrning av kommunerna*. Rapport 2016:24. Statskontoret.
- Nilsson, K. & Sunesson, S. (1988). *Konfliket, kontroll, expertis: Att använda social forskning*. Arkiv.
- Nygren, L. (2021). Kontroversteman i kunskapsbildningen i socialt arbete i Sverige. I: H. Swärd & P.G. Edebalk (red.). *Socionomutbildningen: Då, nu och i framtiden*. Studentlitteratur, s. 341–378.
- Näslund, L. & Thedvall, R. (2022). *En utsatt position: Kunskapsmodeller, ledarskap och arbetsmiljö på ekonomiskt bistånd i socialtjänsten*. Scores rapportserier 2022:1. SCORE, Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor.
- Perlinski, M. (2010). *Skilda världar: Specialisering eller integration i socialtjänstens individ- och familjeomsorg*. Diss. Umeå universitet.
- Pettersson, U. (2014). *Tre decennier med socialtjänstlagen: Utopi, vision, verklighet*. Gleerups. Prop. 1979/80:1. Om socialtjänsten.
- Prop. 2016/17:50. Kunskap i samverkan: För samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft.
- Prop. 2024/25:60. Forskning och innovation för framtid, nyfikenhet och nytta.
- Pålsson, D. (2020). Securing the floor but not raising the ceiling? Operationalising care quality in the inspection of residential care for children in Sweden. *European Journal of Social Work*, 23(1), 118–130.
<https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1476331>
- Qvarsell, R. (1993). *Skall jag taga vara på min broder? Tolv artiklar om vårdens, omsorgens och det sociala arbetets historia*. Umeå universitet, Institutionen för idéhistoria. SFS 1980:620. *Socialtjänstlag*.
- SFS 1988:870. *Lag om vård av missbrukare i vissa fall (LVM)*
- SFS 1990:51. *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*.
- SFS 1991:900. *Kommunallag*.

- SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*.
- SFS 2008:962. *Lag om valfrihetsystem*.
- SFS 2016:1125. *Lag om offentlig upphandling*.
- SFS 2017:725. *Kommunallag*.
- SFS 2025:400. *Socialtjänstlag*.
- SKL (Sveriges Kommuner och Landsting) (2017a). Strategi för en stabil och långsiktig kompetensförsörjning inom socialtjänst och kommunal hälso- och sjukvård. Skrivelse, Arbetsgivarepolitik. 2018-12-13.
- SKL (2017b). Evidensbaserad praktik i socialtjänsten: Utvecklingen av socialtjänstens kunskapsstyrning – viktiga delar återstår. Rapport.
- SKR (2022). *Kartläggning av socialtjänstens insatser*. Rapport. Sveriges Kommuner och Regioner.
- SKR (2024). Socionomprogrammet: En undersökning om hur socionomprogrammet kan utvecklas. Rapport. Sveriges Kommuner och Regioner.
- SOU 1977:40. *Socialtjänst och socialförsäkringstillägg lagar och motiv*. Socialutredningens slutbetänkande.
- SOU 1999:97. *Socialtjänst i utveckling*. Socialtjänstutredningens slutbetänkande.
- SOU 2007:10. *Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft*. Ansvarskommitténs slutbetänkande.
- SOU 2008:18. *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukaren*. Betänkande. Betänkande av utredningen för en kunskapsbaserad socialtjänst.
- SOU 2012:33. *Gör det enklare!* Slutbetänkande av Statens vård- och omsorgsutredning.
- SOU 2020:47. *Hållbar socialtjänst: En ny socialtjänstlag*. Slutbetänkande av utredningen Framtidens socialtjänst.
- SOU 2024:43. *Staten och kommunsektor: Samverkan, självstyrelse, styrning*. Betänkande av Utredningen om statens samverkan med kommunsektorn.
- Salonen, T. & Panican, A. (2021). *Genomlysning av socionomfältet 2020: Nuläge och prognoser om socionomers utbildning och arbetsmarknad*. Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Shanks, Emelie (2024). Temporart agency workers in the personal social services: Doing core tasks in the periphery. *British Journal of Social Work*, 54, 1661–1678. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad244>
- Socialdepartementet (2014). *Kunskapsstyrning och samverka: Bakgrund och slutsatser*. Ds 2014:9.
- Socialdepartementet (2015). *Regleringsbrev för budgetåret 2015 avseende Statens beredning för medicinsk och social utvärdering*. Regeringsbeslut S2015/04646/FS.

- Socialdepartementet (2021). Remissvar SOU 2020:47 Hållbar socialtjänst: En ny socialtjänstlag. Diarienummer: S2020/06592.
<https://www.regeringen.se/remisser/2020/10/remiss-sou-202047--hallbar-socialtjanst-en-ny-socialtjanstlag/> Hämtad 2024-11-08.
- Socialstyrelsen (2001). *Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. Rapport. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2004). *För en kunskapsbaserad socialtjänst: Redovisning av ett regeringsuppdrag åren 2001–2003*. Slutrapport. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2013). *Mot bättre vetande: Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS) och Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) 1992 till 2009*. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2024). *Individ- och familjeomsorg: Lägesrapport 2024*. Rapport.
<https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2024-3-8973.pdf>
- Soydan, H. (1993). *Det sociala arbetets idéhistoria*. Studentlitteratur.
- Statskontoret (2012). *Utvärdering av tillsynsreformen: Samordnad tillsyn över socialtjänst och hälso- och sjukvård*. Rapport 2012:11. Statskontoret.
- Statskontoret (2014). *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten: Utvärdering av överenskommen mellan regeringen och SKL*. Slutrapport. Statskontoret.
- Sunesson, S. (1995). Föreläsning vid Forsa-symposiet 1995. I: H. Jönson (red.). *Utvärdering och kvalitetssäkring i socialt arbete*. Rapport från Forsa-symposiet 14–16 september 1995. Lunds universitet, Socialhögskolan, s. 6–23.
- Sunesson, S. (2003). Socialt arbete: En bakgrund till ett forskningsämne. I: *Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet*. Högskoleverkets rapportserie 2003:16 R. Högskoleverket, s. 75–131.
- Svensson, K. (2019a). Den sociala regleringen professioner. I: T. Brante, K. Svensson & L.G. Svensson (red.). *Ett professionellt landskap i förvandling*. Studentlitteratur, s. 171–216.
- Svensson, K. (2019b). *Socionomers syn på sin yrkesroll och organisation: En jämförande enkätstudie 2008 och 2018*. Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Svensson, K. (2021). Expansion, variation och nya former av styrning: Utbildning av socionomer efter 1993. H. Swärd & P.G. Edebalk (red.). *Socionomutbildningen: Då, nu och i framtiden*. Studentlitteratur, s. 207–238.
- Svensson, K. & Plantin, L. (red.) (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet.
- Svensson, K. & Svensson, L.G. (2021). Professionalism. L. Bringselius (red.). *Tillit och omdöme: Perspektiv på tillitsbaserad styrning*. Studentlitteratur.

- Swärd, H. (2021). Kampen för en utbildning som svar på samhällets utmaningar I: H. Swärd & P.G. Edebalk (red.). *Socionomutbildningen: Då, nu och i framtiden*. Studentlitteratur, s. 49–102.
- Tengvald, K. (1995). Behov av resultatorienterad kunskapsutveckling. I: H. Jönson (red.). *Utvärdering och kvalitetssäkring i socialt arbete*. Rapport från Forsa-symposiet 14–16 september 1995. Lunds universitet, Socialhögskolan, s. 45–54.
- Tham, P. (2018). A professional role in transition: Swedish child welfare social workers' descriptions of their work in 2003 and 2014. *British Journal of Social Work*, 48, 449–467.
- Thornton, P.H. & W. Occasion (2008). Institutional logics. R. Greenwood (red.) *The SAGE handbook of organizational institutionalism*. SAGE, s. 99–129.
- Tops, D. & Sunesson, S. (red.). (2006). *KUBAS: Erfarenheter från ett samarbetsprojekt mellan socialtjänsten i Helsingborg och Socialhögskolan*. Lunds universitet, Socialhögskolan.
- UKÄ (Universitetskanslersämbetet) (2014). *2013–2014 av socionomexamen och generella examina i socialt arbete närliggande huvudområden*. Universitetskanslersämbetet.
- Vision (2022). *Ska vi hålla budget eller följa lagen? En rapport om hur verksamheter och arbetsmiljö inom socialt arbete kan utvecklas med rätt resurser och organisation*. Rapport. [Ökad press socialtjänsten innebär risk för stora avhopp | Vision](#)
- Vision (2024). *Socialchefsrapporten 2024: Ny socialtjänstlag – från Vision till verklighet*. Rapport. September 2024.
- Welander, J., Astvik, W. & Hellgren, J. (2017). Stressrelaterad ohälsa och arbetstrivsel hos medarbetare och chefer i socialtjänsten. *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 2, 8–26.
- Wigzell, K. & Pettersson, L. (1999). Hjälp till svaga bara chansning: Ny undersökning från Socialstyrelsen: Varannan socialchef vet inte om socialtjänsten gör någon nytta. *DN Debatt*, 6 oktober 1999.
- Östling, J. (2024). *Kunskapens stora hus: Huvudlinjer i universitetets historia*. Makadam.

Kapitel 3. Kunskap i arbete – om socialsekreterare och epistemiska hierarkier

Elisabet Sernbo och Anette Skårner

Hur värderas kunskap i socialtjänstens vardag och av vem? I det här kapitlet undersöks hur socialsekreterare förstår, använder och uttrycker kunskap i sitt dagliga arbete. En komplex bild av professionellt kunskapande framträder, där erfarenheter, teoretisk reflektion och forskningsanknytning ofta hamnar i skymundan för standardiserade rutiner och instrumentell informationshantering. Kapitlet belyser de maktrelationer som präglar vilka kunskaper som får utrymme och erkännande och vad som händer när professionell kunskap inte får komma till tals.

Inledning

I kapitlet fokuserar vi på kunskapsfrågor, med utgångspunkt i socialsekreterares erfarenheter från socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Dessa erfarenheter handlar om komplexiteten i sociala problem, hos både klienterna och i den bredare samhällsliga kontexten, och om de organisatoriska villkor som ramar in frågorna om kunskap i arbetets vardag. Socialsekreterarnas arbete påverkas av många olika aktörers kunskap och kunskapssyn, vilket får konkret inverkan både på hur de förstår och utför arbetet. Kapitlet syftar därför till att fördjupa förståelsen för hur kunskap förstås och används av socialsekreterarna: vilka olika typer av kunskaper de relaterar till och hur de förhåller sig till dem i sitt arbete – både i relation till den egna användningen av kunskaper i arbetet och till hur de uppfattar att deras egna kunskaper värderas.

Kapitlet utgår från fem fokusgrupper som genomfördes i små, medelstora och större kommuner i Sverige under 2022 och 2023. Totalt deltog 28 personer, de allra flesta socionomer. Såväl inom som mellan grupperna finns stora skillnader, inte minst avseende vidareutbildningar, antal år i yrket, inriktning och grad av

specialisering. Deltagarna arbetar med allt från barn, unga och familj, missbruk och beroende, försörjningsstöd, familjerätt till våld i nära relationer. Några arbetar på mottagningsenheter och har korta avgränsade kontakter med klienterna, några arbetar med myndighetsutövning, åter andra arbetar med behandlande kontakter i verksamheter som erbjuder insatser som beslutats av andra. Gruppen är alltså på många sätt heterogen. Det de har gemensamt är dock att deras vardag karaktäriseras av en närhet till klienter, och det är den närheten som gör deras perspektiv specifikt i förhållande till de andra fokusgrupperna inom projektet. Klienterna manifesteras framför socialsekreterarna i den vardagliga praktiken och det blir påtagligt i fokusgrupperna, eftersom deras samtal om kunskap – även om detta också kan ha abstrakt karaktär – tenderar att landa och få fäste i diskussioner om arbetet.

Kapitlet är uppdelat i tre teman. Den första delen, Bakgrund och ramverk, fokuserar tidigare forskning på området och ger en kort inblick i kapitlets övergripande teoretiska utgångspunkter. Den andra delen, Resultat och analys, riktar blicken mot det empiriska materialet och fyra framträdande dimensioner i socialsekreterarnas diskussioner: kunskap som substantiv och verb, kunskapandets aktörer, arbetsplatsen som kunskapsarena och frågan om socialarbetaren som kunskapssubjekt. Den här delen av kapitlet avslutas med en sammanfattning. Kapitlets tredje tema, Diskussion, fokuserar på hur dessa dimensioner av kunskap kan analyseras, med fokus på kunskap och information, hur kunskaper värderas, samt kunskap och arbete som skilda sfärer. Det diskuteras sedan i förhållande till begreppet den reflekterande praktikern.

Bakgrund och ramverk

Tidigare forskning

Det finns mycket forskning kring hur professionella använder kunskap i det sociala arbetet, och fokus vilar här ofta på att beskriva och problematisera ett gap mellan teori och praktik. Bland annat beskrivs hur socialarbetare sällan läser vetenskapliga artiklar samt hur kollegiala samtal, arbetslivserfarenheter, juridiska ramar och klienternas egna kunskaper betraktas som mer centrala kunskapskällor än forskning (Ekeland, Bergem & Myklebust 2019; Finne,

Ekeland & Malmberg-Heimonen 2022; Iversen & Heggen 2016; McCafferty & Taylor 2022; Nordgren m.fl. 2022; Wakefield m.fl. 2022). Parallellt diskuterar forskare hur en ökad betoning på ett ideal om samhället som vetenskapsbaserat ställer nya krav på professionellt arbete (se t.ex. Blom, Morén & Nygren 2006; Bohlin & Sager 2011). Ofta uttrycks idealen genom krav på evidens och ett ökat vetenskapligt kunskapsutnyttjande. Vad det innebär och konkret kontrasteras mot är dock inte alltid lätt att sätta fingret på.

Denna oklarhet rör också flera av samtidens centrala sätt att beskriva kunskapsanvändning, inte minst genom begrepp som cirkulation i allmänhet och kunskaps-cirkulation i synnerhet. De här begreppen fokuserar ideal om rörlighet, sammanflätning, interaktion och aktualitet, ofta utan att egentligen definiera hur, varför eller i förhållande till vad (se t.ex. Östling & Larsson Heidenblad 2017). Denna kombination av ideal, allmän vedertagenhet och oklarhet beskriver Raj (2007, s. 225) som begrepp som är ”återkommande, om än o-teoretiserade”.⁵ Flera har dock fördjupat förståelsen för begreppen, deras användning och konsekvenser, bland annat för socialt arbete. Avby (2016, s. 261) lyfter exempelvis hur krav på evidens kan förstås som ideal om att överbrygga det gap mellan teori och praktik som beskrevs inledningsvis, men problematiserar hur ”den evidensbaserade agendan främst fokuserat på professionellas instrumentella kunskapsanvändning”. Flera forskare relaterar detta vidare till en ökad tendens till standardisering och belyser hur ökade krav på likformighet i arbetet påverkar arbetets utformning (se t.ex. Schütze 2022; Ponnert & Svensson 2016).

Ryding (2020) fördjupar denna bild av ideal och utformning och diskuterar hur olika kunskapsformer har kommit att ställas mot varandra och hur viss kunskap, ofta forskningsbaserad, beskrivs som mer legitim än erfarenhetsbaserade kunskaper. Detta får effekter för utformningen av praktiken, samtidigt som Ryding (ibid.) betonar hur både praktisk kunskap och reflektionsförmåga är ovärderliga för att utföra det sociala arbetet. Ett fokus på standardisering och evidensbaserade modeller, i synnerhet i manualbaserade format, kritiserar dessutom ofta för att reducera professionellas handlingsutrymme och möjlighet

---

⁵ I original: ”recurrent, though non-theorized, concept”.

till eftertanke (ibid.). Samtidigt lyfter andra forskare hur denna bild av standardisering som en självklar minskning av handlingsutrymme inte kan tas för given (se t.ex. Evans 2013; Evans & Harris 2004). Relationerna mellan handlingsutrymme, eftertanke och standardisering behöver därför undersökas empiriskt snarare än förutsättas som en realitet.

Andra forskare betonar hur socialarbetare förhåller sig till sitt vardagliga arbete i relation till olika och ibland kontrasterande ideal om kunskap. Long m.fl. (2018) diskuterar exempelvis hur den samtida kontexten skapar en osäkerhet i den professionella rollen – kring vad som egentligen utgör professionell kunskap och expertis – vilket beskrivs som en möjlig grogrund för förlust av både mening och identitet i det sociala arbetet. Jacobsson och Meuwisse (2020, s. 286) belyser styrning av forskning och beskriver på ett liknande sätt hur ett avsmalnat professionellt fokus på interventioner och effekter riskerar att leda till förenklingar av komplexa sociala situationer och ett sökande efter kunskaper som blir ”policyrelevanta” snarare än förmår fungera som understöd för kritisk reflektion. Också de beskriver detta som en möjlig förlust av mening för de professionella.

Long m.fl. (2018) återknyter förlusten av mening och identitet till de professionella och hur de kan uppleva det svårt att artikulera både vad det sociala arbetet är och vad den professionella rollen egentligen består av. En sådan svårighet att artikulera vilka kunskaper socialarbetare använder i arbetet diskuterar också Osmond och O’Connor (2004). De lyfter en mångfald av uttryckssätt, från teoretiska begrepp och omformuleringar av dem i förhållande till egna arbetslivserfarenheter, till enskilda berättelser och också metaforer. Författarna lyfter vikten av att erkänna betydelsen av alla dessa uttryck för kunskap, inte minst i forskning, men de betonar också hur svårigheter att artikulera teoretiska kunskaper kan innebära minskade möjligheter till både kritisk diskussion, fördjupade reflektioner kring relationerna mellan kunskaper och ageranden och analyser av vilka konsekvenser arbetet får för klienterna.

De här svårigheterna i att möta komplexa behov med standardiserade ramar och riktlinjer är inte unikt för det sociala arbetet. Liknande tankegångar, som riktar blicken mot betydande ”miss-match” mellan riktlinjer och vardagspraktik, finner vi även i andra människobehandlande organisationer, inte minst inom skolans värld och inom hälso- och sjukvården och de professioner som är verksamma inom dem (se t.ex. Fasting, Hetlevik & Mjølstad 2024; Sierci 2020; Slemmon

2018). I just socialt arbete är det dock vare sig en nyhet eller en fråga som nödvändigtvis behöver knytas till standardiseringens vara eller icke-vara. Att upplösa idén om att dela upp teori och praktik kan i stället förstås som en av ämnets grundtankar. I grundböcker beskrivs kunskap exempelvis som en fråga om hur teorier både påverkar och vägleder arbetets praktik (Payne 2014). Det kan förstås både som att det inte är möjligt att handla utan tankar om varför eller hur, och som en betoning på att ett professionellt förhållningssätt och val av handlingsstrategier behöver ligga i linje med det man vill uppnå. Teorier erbjuder med andra ord inte enbart en grund för förståelse, utan den förståelsen inkluderar också handlingsaspekter. Det uttrycks också genom hur teorier kan beskrivas som *för* förändring, snarare än teorier *om* förändring (se t.ex. Bernler & Johnsson 2001).

En osäkerhet om kunskapsformer och hur de kan användas kan dock också kopplas till relationen mellan akademien och praktiken, inte minst i förhållande till hur kunskap uttrycks. I socialt arbete lyfter till exempel Jones (2015) hur metaforer, snarare än exempelvis teoretiska begrepp, kan bli det språk som används för att beskriva och försöka ringa in både kunskap, relationer till kunskap och relationer kring kunskap. Metaforerna som används ska dock inte förstås som neutrala uttryck för att föra över betydelser. Snarare betonar Jones (ibid.) hur orden som används både kan öppna för nya förståelser och ha stängande effekter för våra tolkningar. Vilka metaforer som används och hur de används blir därför centrala frågor i försöken att ringa in hur kunskap och relationen mellan kunskap och professionellt agerande uttrycks.

Teoretiskt ramverk

I kapitlets tredje del riktar vi fokus mot några centrala analytiska begrepp: kunskap och information, epistemiska hierarkier, kunskap och arbete som skilda sfärer samt den reflekterande praktikern. I den här andra delen av kapitlet redogör vi dock först för kapitlets mer övergripande teoretiska ram. Inspiration hämtas här från Östling och Larsson Heidenblad (2017) och deras redan nämnda diskussion om cirkulation som kunskapshistoriskt nyckelbegrepp. De har i sin tur hämtat inspiration från Secord (2004) som efter artikeln ”Knowledge in transit” blivit något av en nyckelfigur i diskussioner om kunskap i rörelse. Östling och Larsson Heidenblad (2017) betonar hur vetenskap börjat

förstås och studeras som en praktisk och situerad verksamhet, snarare än något abstrakt som sker avskärmat från övriga samhället. De betonar den positiva potentialen i denna utveckling, men understryker samtidigt en risk för att de samhälleliga betydelseerna och relationerna tonas ner. De lyfter därför möjligheten att se kunskap som produktion och kommunikation, genom att rikta blicken mot både kunskapsproduktionen och vad som sedan händer med de kunskaper som producerats. För att göra det utmanar de själva idén om en dikotom uppdelning mellan producent och användare, för att i stället fokusera hur det som är satt i rörelse är i ständig förändring.

Samtidigt betonar Östling och Larsson Heidenblad (2017) hur maktaspekterna fortsatt måste tillmätas betydelse. Alla som deltar på kunskapernas arenor kan förstås som aktörer, men de har inte samma möjligheter till påverkan. Författarna refererar här till Sarasin och Kilcher, som genom att ansluta sig till Marx beskriver att varken kunskap eller kapital cirkulerar utan restriktioner; kunskap är inte lika tillgängligt för alla, kunskap finns inte heller överallt. Östling och Larsson Heidenblad lyfter därför vikten av att analysera kunskaps-cirkulationens politiska dimensioner – såväl de vägar och omvägar kunskapen kan ta som hur kunskap kan användas för att både stärka och undergräva en viss politisk ordning. För att genomföra en analys som utgår från cirkulation, betonar därför Östling och Larsson Heidenblad (ibid., s. 279) hur utgångspunkter behöver tas ”där kunskap är eller blir signifikativ”, men också ”studeras som ett samhällsfenomen” (ibid., s. 280) och riktas ”mot situationer eller processer där kunskap får samhällelig signifikans”. (ibid., s. 283).

Socialsekreterarnas arbete förstås i det här kapitlet som en sådan plats, där kunskaper blir signifikativa och får samhällelig signifikans. Deras arbete blir en plats där kunskap används och skapas, men också en plats där kunskap kan ta både vägar och omvägar och användas för att både stärka och undergräva en viss ordning. I följande avsnitt fokuserar vi på hur detta sker.

Resultat och analys

Det är mycket fokus på standardiserade arbetssätt, vad Socialstyrelsen säger och vad evidensbaserat innehåller. Men det vi använder är varandra: kollegial kunskap, vår intuition, vår empati. Men det är inte sådana ledord som pratas om

... från myndigheter utan att det ska gå att ruta in människor. Men det gör det inte. Vi har pratat mycket om att det sociala arbetets värde försvinner och det är kunskap.

Kunskap som substantiv och verb

Fokusgrupperna inleddes med att vi brett beskrev ett övergripande intresse för frågor om kunskap i och om arbetet. Det fanns en viss oro hos oss inför hur deltagarna skulle förstå denna öppning, eftersom den kan uppfattas som bred och kanske väl diffus. I synnerhet jämte vår ambition om att låta deltagarnas diskussioner ta plats och formas efter deras intressen och erfarenheter snarare än att låta fokusgruppen få formen av en mer strukturerad gruppintervju. Oron visade sig dock vara obefogad. Socialsekreterarna nappade snabbt på frågan om kunskap och började diskutera kunskap i bred bemärkelse, inte sällan kopplade till olika situationer i arbetet när de upplever att det inte är helt självklart hur de ska hantera dem.

I en av grupperna inleds samtalet med en dialog mellan deltagarna, som fokuserar sådana situationer av osäkerhet tydligt kopplade till kunskap. Dialogen inleds med att en av socialsekreterarna relaterar till hur de flesta av dem återkommande ansvarar för en så kallad jourtelefon med frågor av högst varierad karaktär och – till skillnad från inplanerade möten med klienter – utan möjlighet till förberedelse. Deltagaren beskriver hur det ställer krav på en mångfacetterad kunskap som har att göra med ett behov av att veta ”vad man ska svara”. De andra deltagarna nappar på detta, och gruppen diskuterar vilka kunskaper de här kan behöva använda. De relaterar då både till sakkunskaper om faktiska förhållanden, som hur de ska göra om någon begär ut handlingar, och till ”standardiserade arbetssätt, vad Socialstyrelsen säger och vad evidensbaserat innehåller”. Deltagarna lyfter också hur ”professionens kunskap och erfarenhet är jätteviktig och den vetenskapliga kunskapen är jätteviktig”.

I samtalen i fokusgrupperna betonas också återkommande vikten av teoretiska begrepp som kunskaper socialsekreterarna kan ha. Dessa relateras ofta tillbaka till socionomutbildningen. Den kritiserar emellanåt i socialsekreterarnas diskussioner, i synnerhet för att de upplevt att den inte förbereder dem tillräckligt väl för arbetet. Men deltagarna lyfter också hur det hade varit svårt att klara arbetet utan både socionomutbildningen och de vidareutbildningar de gått,

eftersom de har med sig kunskaper som de kanske inte alltid kan sätta ord på, men som ”ligger någonstans och skvalpar i bakgrunden”, som en deltagare i en av fokusgrupperna säger. Kunskap beskrivs på det sättet som ett substantiv, som något socialsekreterarna kan ha, få eller dela med sig av.

Något som tydligt framträder i fokusgrupperna är dock att kunskap, för socialsekreterarna, inte enbart förstås som ett substantiv. Snarare domineras dialogerna av samtal om kunskap förstått som något de gör. Om vi återgår till diskussionen om jourtelefonen ovan, följs behovet av att veta ”vad man ska svara” av att en annan deltagare beskriver hur det i början av karriären kunde kännas ”läskigt” att oförberedd behöva kunna svara. Känslan kontrasteras dock mot hur det nu ”märks tydligt att man har blivit mer varm i kläderna och har en ökad kunskap generellt i arbetet, att man är tryggare i sina bedömningar”. Samma deltagare säger lite senare om hur påtagliga kunskaperna är att ”man kan så mycket mer än man kanske går och tänker, när man får ta lite oväntade grejer eller göra snabba bedömningar”. Det kan förstås som att man har mer kunskap än man tror, att kunskaperna finns där, men plockas fram i olika situationer. Just att plocka fram framstår som centralt, inte minst som ett kollektivt görande. En av socialsekreterarna säger exempelvis:

[...] man kan hitta vägar att stötta varandra till att få fram den kunskapen. Jag tänker att ... det är klart att professionens kunskap och erfarenhet är jätteviktig och den vetenskapliga kunskapen är jätteviktig, men vi måste också ha med oss den vi ska jobba för och dennes kunskap om sig själv behöver upp till ett erkännande.

Det blir här just görandet som fokuseras, och kunskaperna har tagit form av ett verb. Kunskaper som de kan ”hitta vägar att stötta varandra till att få fram”, inte minst i förhållande till ”den vi ska jobba för och dennes kunskap”.

Kunskapandets aktörer

I förhållande till kunskap, som både substantiv och verb, är en central del av dialogerna i fokusgrupperna att socialsekreterarna inte är ensamma aktörer på vad vi kan kalla kunskapens arenor, även om en viss känsla av ensamhet i det dagliga arbetet uttrycks. Det är i stället en rik flora av aktörer som refereras: allt ifrån myndigheter och kollegor, till klienter, andra professionella och

internetforum av mer eller mindre officiell karaktär. Såväl Socialstyrelsen som Flashback beskrivs som viktiga kunskapskällor. Här förefaller socialsekreterarna vara pragmatiska i förhållande till vad de söker kunskap om. Det kan vara organisatoriska sakkunskaper om vad en flytt får kosta, andras expertkunskaper om levervärderna, men också klienternas erfarenheter av en specifik metod, eller vad som kan beskrivas som mer vardagsnära kunskaper som kan vara av vikt för att förstå klienterna, som exempelvis nya drogtrender eller subkulturella uttryck. Det framträder en bild av hur kunskapandet karaktäriseras av att navigera mellan vad socialsekreterarna uppfattar som riktlinjer och institutionaliserade begränsningar, jämte svårigheter att få till samverkan och erfarenheter av hur de metoder de får lära sig på vidareutbildningar som arbetsgivaren erbjuder förutsätter arbetssätt som de inte ges möjlighet att implementera.

Generellt framträder dock en starkare betoning på kunskap förstått som ett substantiv i förhållande till myndigheter. Det uttrycks genom exempelvis ”vad Socialstyrelsen säger”, jämfört med det fokus på kunskapande som verb, i ett relationellt görande, som kopplas till klienternas kunskap och dess betydelse i och för arbetet. Om vi återgår till en del av citatet ovan: ”man kan hitta vägar att stötta varandra till att få fram den kunskapen.”

Kunskapandet blir här inte ett verb vilket som helst, utan mer specifikt ett relationellt betonat verb. Sammantaget ger fokusgrupperna vid handen att kunskap för socialsekreterarna på ett övergripande plan handlar just om hur den kan operationaliseras i arbetet. Kunskap blir relevant i förhållande till möjligheten att använda den i framåtsyftande handling. Kunskap är framför allt någonting de gör, eller gör något av, inspirerat och villkorat av andra men också tillsammans med andra.

Arbetsplatsen som kunskapsarena

Som en kontrast till det fokus på kunskap och kunskapande i det vardagliga arbetet som diskuterades ovan, framträder i fokusgrupperna hur socialsekreterarna upplever sig sakna arenor för kunskapsutveckling på arbetsplatserna. Det uttrycks på många olika sätt, men det är viktigt att här först betona att fokusgrupperna karaktäriseras av att deltagarna på olika sätt betonar hur de önskar ett större utrymme för reflektion över både forskning och teoretiska begrepp. Sammantaget blir det tydligt hur man upplever att utrymme

saknas för att tillsammans diskutera hur kunskaper kan förankras och utvecklas i arbetet. Detta relateras bland annat till tid och det höga tempot i den vardagliga praktiken. En av dem säger exempelvis att det vardagliga arbetet är

väldigt snabbt, takten är ju konstant ... att man nästan springer i korridoren. Så det är svårt att bara stanna upp och lyfta in hela arbetsgruppen och bara sitta och gosa sig i kunskapen om man säger så.

Att det är intressedrivet lyfts i fokusgrupperna, och socialsekreterarna återkommer till vikten av att arbetsgrupperna själva ”bedriver nån slags kunskapsarbete”. Det tas också för givet och relateras till hur ”Det är kul att lära sig nytt. Det tycker ju alla. Vi har ju valt att jobba med det här och då tycker man att det är intressant.” Samtidigt ifrågasätts hur det kan bli beroende av enskilda individer, ”att det finns någon eldsjäl”, och inte minst den begränsade makten att själv äga förutsättningarna för att omsätta kunskap i handling:

Men att lägga det på arbetstagarna att föra ett sånt arbete framåt känns också ... Det är en balansgång mellan att inte ha nån med mandat i en sån grupp som också kan bestämma att ”ojdå, nu har det kommit en ny studie här som visar att vi borde öppna utredningar på alla som befinner sig i det här scenariot och då gör vi det från och med nu”. För det är det som forskningen säger. Men så är det aldrig [gemensamt skratt].

Det gemensamma skrattet kan tolkas som ett uttryck för en kollektiv upplevelse av att det är andra faktorer än just vetenskaplig kunskap som styr arbetets ramar och inriktningar. Denna begränsning i makt över arbetsmetoder relateras också till de enskilda klienterna och blir en fråga om etik i förhållande till begränsade möjligheter att kunna använda den professionella kunskapen i klientarbetet. Här åskådliggörs en spänning i materialet mellan hur deltagarna å ena sidan betonar hur de vill veta mer, hur de tycker att det är intressant och roligt och hur de aldrig kan få för mycket kunskap: den är ”aldrig tung att bära” – å andra sidan hur begränsningarna i att använda kunskaperna faktiskt kan bli just ”tungt”. I synnerhet när de blir ålagda att arbeta enligt en viss metod eller mot ett visst mål, även i situationer där de själva bedömer dem som otillräckliga eller mindre lämpliga och därmed etiskt problematiska:

Det är tungt att jobba utifrån det som handläggare. OK, man har en bedömning och man nästan vet att det här ... det kommer inte att fungera, men vi måste göra det. Vi måste hålla på med klienten fram och tillbaks. Nästan lite leka med

klienten. Ja, så det är tungt tycker jag, när det är så tydligt att det inte är verksamt på just den personen.

Här beskrivs en styrning av arbetsuppgifterna och möjligheterna att använda den samlade kunskapen, i förhållande till vilka behandlingsalternativ socialsekreteraren är hänvisad till, eller begränsat inflytande över de här frågorna. Ett exempel på detta handlar om vid vilka indikationer en LVM-utredning bör inledas, där den nya kunskapen blir omöjlig att använda i arbetet, trots att den uppfattas som relevant:

Inbland kan det vara lite ångestskapande nästan, att man lär sig mer. Vi hade ju typ en genomgång av LVM till exempel och då var det ... vid dom här tillfällena ska man nog tänka LVM och så var det en massa saker som VI stöter på ofta och som vi typ INTE inleder LVM-utredningar på.

En relaterad men mer outtalad form av styrning som refereras handlar om vilka typer av uppföljande frågor socialsekreterarna får från sina chefer, där de upplever att den form av utvärdering av arbetet som efterfrågas får karaktär av sifferstyrning. Det kan handla om frågor om hur många ärenden som avslutats (oavsett orsak) eller hur många av en viss typ av frågor som har ställts. Socialsekreterarna säger att detta – som de själva upplever som ytliga frågor som de egentligen inte lär sig så mycket av – efterfrågas av andra. Motsatsen är den typ av fördjupande reflektioner kring vad som blir (och inte blir) verksamt i arbetet de själv efterfrågar.

Ytterligare en dimension av detta handlar om socialsekreterarnas ambitioner att förmedla den samlade kunskap som genereras i deras arbete, utåt och uppåt i organisationen:

Vi förmedlar väldigt mycket utåt ... vilken målgrupp vi möter och vad de har för behov. Och vi lägger det överallt typ ... och försöker trycka in informationen om vad de vi möter behöver, men det landar ju inte nånstans. [...] Man undrar ju ändå litegrann utifrån att vi förser arbetsledningen med väldigt mycket och det verkar ju stanna där. Det är ju till politiken som kunskapen behöver komma, för dom verkar ju helt ovetande. Och varför den högre arbetsledningen väljer att inte lägga fram det för politiken ”utifrån vår samlade erfarenhet vet vi att vi behöver det här och det här och då går det åt lite mer pengar”. Dom säger ju aldrig det. Så får man inte göra. Så får man inte säga.

När socialsekreterarna diskuterar kunskap i förhållande till arbetsplatsen som kunskapsarena, handlar det med andra ord om två saker: förutsättningarna för hur kunskap kan omsättas i klientarbetet och hur den kunskap som genereras i vardagspraktiken blir värderad.

Socialsekreterare som kunskapssubjekt?

I linje med hur kunskap ovan beskrevs genom ett mångfacetterat arbete, där både sakkunskaper och relationella kunskaper omsätts i den vardagliga praktiken, skulle det vara rimligt att anta att socialsekreterarna framträder som centrala kunskapssubjekt i fokusgruppernas diskussioner. Så är dock inte riktigt fallet. Snarare karaktäriseras samtalen i grupperna av ett tvekan och/eller prövande förhållningssätt till de egna kunskaperna, inte sällan med en ironisk underton. I en av grupperna utspelar sig följande dialog mellan deltagarna:

Ola: Sen sitter VI ju på kunskap. Hur ställer vi frågor, vad började klienten berätta utöver 1, 2, 3 [i manualen]. Och den kunskapen syns ju på ett annat sätt. Det är ju nånting annat som vi skriver i utredningen. Och det som inte ens får plats i utredningen, det vi inte ja ... [manualen] i all ära och statistik och såna saker. Men det andra som vi har med oss som sitter häruppe bara. Som är våran bedömning i slutändan. Som egentligen är så mycket mer värd.

Intervjuare: Och vad är det? Svårt att svara på jag vet, men viktigt.

Ola: Magkänsla på nåt sätt [skratt].

Malin: Det kommer jag ihåg att dom sa på socionomprogrammet, att socialsekreterare hänvisar till magkänsla [gemensamt skratt]. Och då skrattade vi åt det som studenter, men nu sitter vi här och säger det.

Soroya: Magkänsla [gemensamt skratt].

Malin: Jag slöt cirkeln där, känner jag.

Ola: Ja, vad är det för nånting som vi inte skriver ner? Vad skulle du säga Malin är det magkänsla? [skratt]

Hedvig: Ja, nånting är det i alla fall. Det är väl det här som vi skapar tillsammans. Men också den sammantagna bedömningen ...

Kunskaper som här å ena sidan beskrivs som nödvändiga för arbetets utförande, beskrivs å andra sidan som svåra att just beskriva. Denna kunskap är ”så mycket mer värd” och viktig, och samtidigt är det osäkert: ”vad är det” som ”sitter häruppe bara” och som de ”inte skriver ner?”

Detta ”nånting” kopplas i fokusgrupperna i stor utsträckning till de egna kropparna: till magkänslan, fingertopparna eller ryggmärgen och till de egna erfarenheterna. Det skulle visserligen kunna tolkas som ett erkännande av det egna kunskapssubjektet och den beprövade professionella erfarenheten, men det potentiella erkännandet följs av att det upplevs som svårt att artikulera kunskaperna. En av deltagarna uttrycker det så här, också med hänvisning till kroppen: ”Vad har man för kunskap att basera någonting på när man möter en familj och ska ha sina samtal? Det går ju inte att sätta fingret på att det är det här.”

Parallellt betonas värdet av de kunskaper deltagarna har med sig och arbetar med. Någon beskriver hur arbetet varit ”omöjligt utan socionomutbildningen”, och en annan berättar om hur arbetsgruppen på en tidigare arbetsplats skapade ett kollektivt utrymme för att använda sina teoretiska kunskaper för att utveckla klientarbetet:

Jag tycker ju alltid att jag sitter med nån osläckt kunskapstörst i mitt arbete. Jag funderar på ..., på min förra arbetsplats så saknade vi ganska mycket dom här teoretiska bitarna som vi ändå var vana vid från universitetet och så och då gjorde vi så att på metodmöten så turades vi om att ta ansvar för varsin teori som vi hade läst och sen så drog vi den teorin och pratade om den på mötet och sen hade vi ett ärende kopplat till det och så fördjupade vi oss på det sättet. Och det var jätte, jätte, jätteviktigt, för det var också att återuppväcka det som man egentligen bär med sig. Som är det här tysta som vi arbetar med varenda dag egentligen.

Deltagarna betonar här också vikten av att hålla kunskaperna ”levande”, eftersom de annars ser en risk för att det

till slut blir någon form av rutin, att man glömmer bort att analysera lite varför de beter sig på ett visst sätt. Jag är ju medveten om vilket jobb jag har och vilka människor jag träffar, men man måste bli påmind om det. Så jag skulle vilja veta mycket mer och ha det [kunskapen] levande i jobbet.

De egna kunskaperna värderas alltså å ena sidan högt och knyts till både teori och hur de kan omsättas i det vardagliga arbetet. Samtidigt betonas en svårgripbar dimension i kunskaperna, och hur detta outtalbara också kan uppfattas hos dem själva, genom behovet av att ”återuppväcka det som man egentligen bär med sig”. I dialogerna ovan såg vi också hur kunskaperna när de artikuleras kopplas till de egna kropparna. Snarare än att erkänna det egna kunskapssubjektet, förminskas därför kunskapernas potentiella betydelse – de kan inte beprövas eller systematiseras om de inte (kan) artikuleras. Kunskapen tillerkänns därför inget givet värde, och socialsekreterarna förhåller sig i fokusgrupperna till detta på ett ironiskt sätt.

Sammanfattningsvis framträder i socialsekreterarnas diskussioner en mångfacetterad bild av kunskap. Kunskap diskuteras som något de (och andra) kan ha eller dela med sig av. Kunskap framträder här i form av ett substantiv. Det refereras dels till sakförhållanden och faktakunskaper, dels till det som faller ut av riktlinjer och rutinerade arbetssätt. Kunskaper av det här slaget delar de med varandra och inhämtar, som vi redan varit inne på, från en heterogen mångfald av andra aktörer. Socialsekreterarna framträder i förhållande till dessa kunskaper som både mottagare och avsändare. Framför allt framträder dock kunskapande i form av ett relationsberoende verb – som någonting som görs, tillsammans med andra. Just den relationella aspekten framstår här som central. Den huvudsakliga relation som lyfts fram är den till klienterna, och den huvudsakliga kunskapsarenan blir mötet mellan socialsekreterare och klient. Hur kunskaperna kan operationaliseras framstår här som beroende av bådas kunskaper, hur kunskaperna kan delas och vad som genom arbetet faller ut av detta.

När socialsekreterarna diskuterar vilka kunskaper de upplever värderas på arbetsplatserna, i synnerhet från deras arbetsledning, framkommer dock en betoning på kunskaper i form av substantiv. De frågor de får som har uppföljande karaktär beskrivs, för att ta ett exempel, som frågor om hur många försörjningsstödsärenden de avslutat, snarare än hur och varför ärenden avslutats, vad som varit hjälpsamt eller mindre hjälpsamt. Det står i kontrast till den ”kunskapsörst” de själva beskriver och det intresse för kunskap de betonar att de har, viljan att ”gosa sig i kunskapen”. Detta kan förstås som en hierarkisering av olika kunskapsformer på arbetsplatsen, som socialsekreterarna inte uppfattar som ändamålsenlig. Parallellt upplever de dock också att det är

svårt att artikulera de kunskaper de har och vill fördjupa. De betraktas som beroende av individen och kläs ofta i kroppsliga metaforer, vilket gör dem svåra att både beskriva, kritiskt värdera, bepröva och utveckla.

De dimensioner av och om kunskap som beskrivs ovan kommer nu, i kapitlets tredje del, att analyseras genom att länkas till tidigare forskning samt begreppen kunskap och information liksom frågan om hur kunskaper värderas. Detta länkas slutligen till kunskap och arbete som skilda sfärer samt den reflekterande praktiken.

Diskussion

Kunskap och information

När socialsekreterarna diskuterar kunskap har vi klätt deras beskrivningar i ordklasser: substantiv och verb. Kunskaperna de beskriver har getts olika karaktär, de *är* eller *görs*. Kunskapsformerna positionerar också socialsekreterarna på olika sätt: som innehavare eller avsaknare, eller som aktörer. I förhållande till det senare är det centralt att görandet och aktörskapet genomgående beskrivs som relationellt. Analytiskt kan vi därför ställa frågan om det inte kan förstås som två skilda fenomen de beskriver, snarare än två skilda ordklasser.

En sådan utgångspunkt kan liknas vid hur Sven-Eric Liedman (2001) i boken *Ett oändligt äventyr* beskriver relationen mellan information och kunskap. Information definieras då, i sakregistret, som ”det meningsfulla innehåll som överförs vid olika slag av kommunikation” (Liedman 2001, s. 404). Överförandet kan liknas vid det socialsekreterarna beskriver i början av kapitlet om ”vad man ska svara” när någon ringer på jourtelefonen. Att då oförberedd besvara frågor av varierad karaktär och genom kommunikation överföra meningsfull information till den som exempelvis ringer för att begära ut handlingar. Också det socialsekreterarna beskriver som ”standardiserade arbetssätt, vad Socialstyrelsen säger” kan analyseras som sådant meningsfullt innehåll – upplysningar som socialsekreterarna får till sig. Denna information, som också kan liknas vid det Avby (2016) kallar de professionellas instrumentella kunskapsanvändning, är de med andra ord både mottagare av och avsändare för.

Liedman betonar dock hur informationsbegreppet behöver särskiljas från och kontrasteras mot det han definierar som kunskap. Han skriver då att kunskap inte kan betraktas som en ”färskvare” (2001, s. 17) på samma sätt som information kan. Han skriver vidare att kunskap inte är det som vi exempelvis kan läsa i en tidning eller på internet. Det är med andra ord inte något vi passivt kan ta emot eller dela vidare. I stället förstår han kunskap som möjlig ”först när den kan sättas i ett sammanhang och göras till föremål för en kritisk vägning” (2001, s. 18–19). Det är två saker som här skiljer kunskap från information – att den inte särskiljs och att den går att kritiskt granska. Båda förutsätter föränderlighet, och Liedman (ibid., s. 19) betonar också detta då han skriver att ”kunskapen förutsätter en slags rörlighet som kan stegras till kreativitet”.

Här blir aktören central: något subjekt måste vara, eller kunna vara, kreativt. Det krävs också sammanhang, där flera subjekt samspelar. För socialsekreterarna är dessa subjekt både klienter och kollegor. Som vi tidigare sett beskriver de hur de i mötet med klienter arbetar för att ”hitta vägar att stötta varandra till att få fram den kunskapen”, liksom vikten av kollegorna och metodmöten som en arena för att ”återuppväcka det som man egentligen bär med sig”.

Liedman (2001, s. 19) ser också relationerna mellan begreppen information och kunskap, men skriver då: ”Det krävs verklig kunskap för att med framgång gripa sig an den sorts information som enbart är färskvare.” Också här kan vi återkomma till samtalet om jourtelefonen som inledde kapitlet: socialsekreterarna vill veta vad de ska svara, men det som blev tydligt och inte längre kändes ”läskigt” när de ”blivit varm i kläderna” var den stegrade vetenskapen om att ”man kan så mycket mer än man kanske går och tänker när man får ta lite oväntade grejer eller göra snabba bedömningar”.

Den kunskap som beskrivs här förstår vi med andra ord inte som tyst, i betydelsen att den inte går att artikulera. En utvecklad diskussion om begreppet tyst kunskap är för omfattande för att fördjupa här. Men oavsett vad Polyani (1968) kan ha haft för avsikter, sällar vi oss till den kritik som riktats mot en tendens att förstå begreppet som kunskap som i sig är omedveten, svår att uttrycka, överföra till andra, eller som ett begrepp som används för att beskriva kunskaper som mer diffust uppfattas svåra att hitta andra sätt att benämna (se t.ex. Nielsen 2002; Styhre 2004; Perraton & Tarrant 2007). Liedman (2001, s. 419) beskriver det exempelvis som ”kunskap som föregår orden, till exempel

förmågan att känna igen ansikten”. Kunskaperna vi här avser kan både uttryckas och överföras och kan därför inte jämföras med exempelvis ansiktsigenkänning.

Detta är en viktig distinktion, eftersom det i materialet framträder flera sätt på vilka möjligheten i kunskaperna kringskärs. Dels handlar det om begränsade möjligheter att på arbetsplatserna kritiskt diskutera arbetet i förhållande till forskning och teorier. Detta ger ett begränsat utrymme för att artikulera kunskaperna som annat än personligt kopplade kroppsliga metaforer, som en magkänsla som blir svår att kollektivt systematisera och bepröva. Det kan också bli svårt att själv känna igen och erkänna kunskapen, vilket kan resultera i en osäkerhet kring kunskapens värde och legitimitet. Det handlar också om kringskurna möjligheter att använda nya kunskaper i arbetet, eftersom ekonomiska och organisatoriska ramverk inte går i linje med den vetenskapliga kunskap socialsekreterarna får till sig, eller deras professionella erfarenheter. En tredje försvårande omständighet är hur socialsekreterarna uppfattar att det inte finns några mottagare för de kunskaper som genereras i deras arbete. De beskriver hur de sammanställer kunskaper och artikulerar dem, ”men det landar ju inte nånstans”. Om kunskaperna blir något i det här sammanhanget, kanske de snarare än att vara tysta kan förstås i form av andra adjektiv: de blir ignorerade eller kanske till och med tystade.

Hur kunskaper värderas

Det skulle alltså vara att förvanska, snarare än förenkla, att säga att socialsekreterarna inte arbetar med och värderar både det vi med Liedmans ord kallar information och kunskap. De betonar vikten av att kunna svara på konkreta frågor, de söker också efter exempelvis vad en flytt får kosta och hur de ska förstå betydelsen av ett levervärde. De diskuterar också när det är rimligt att ge någon ett handtag, liksom det ansvar som åligger dem på grund av de kunskaper om samhället de har jämfört med vad klienterna har, men också för klienternas situationer mer generellt. De väger här av när det är rimligt att föra över mer innehåll i kommunikationen än vad deras mer begränsade uppdrag kanske fokuserar på.

Analysen tydliggör alltså att det vi kan benämna som information värderas högt av socialsekreterarna. Men, analyserna pekar också mot att det på arbetsplatserna förefaller upprättas en epistemisk hierarki, där information värderas högre än

kunskaper. Som när det tillmäts ett högre värde att ett ärende avslutats än vad som blivit hjälpsamt och varför, eller när det inte förefaller finnas mottagare för den kunskap de producerar i arbetet. En effekt av detta blir att socialsekreterarna i samtal om kunskap och arbete blir fråntagna betydelsefulla delar av det Miranda Fricker (2018, s. 13) beskriver som en förväntad ”egenskap av att vara någon som har förmågan att veta”. Genom att reduceras till informationsobjekt kringskärs socialsekreterarnas möjligheter att utvecklas som kunskapssubjekt – som sätter saker i sammanhang och kritiskt granskar dem.

Detta kan relateras vidare till Frickers (2018) begrepp *epistemisk orättvisa*. Det är processer genom vilka vissa helt enkelt inte erkänns som trovärdiga eller kunniga jämfört med det som värdesätts på den aktuella platsen. Detta inte i förhållande till en värdering av vilka kunskaper de har, utan i förhållande till sociala orättvisor i bredare bemärkelse.

Här vill vi understryka att det finns skillnader mellan Frickers (2018) övergripande resonemang – vilka an knyter till individer och maktförhållanden ofta baserade på fördomar – och våra analyser av socialsekreterarnas begränsade möjligheter att utveckla kunskap på sina arbetsplatser. Socialsekreterarnas inskränkta möjligheter att framträda som kunskapssubjekt är inte baserade på en generell exkludering av dem, varken som grupp eller som individer, relaterat till exempelvis kön eller hudfärg. Däremot kan de betraktas som föremål för det Fricker (ibid., s. 20) benämner *epistemisk objektifiering*, eftersom deras erfarenheter inte upplevs värderas då deras kunskaper inte upplevs som efterfrågade. Fricker (ibid., s. 21) relaterar det också vidare till den berörda gruppens intressen, eftersom ”den sociala situationen är sådan att en kollektiv tolkningslucka hindrar dem från att ge mening åt en erfarenhet som det i hög grad ligger i deras intresse att göra begriplig och kommunicerbar”.

Fricker (2018) betonar hur dessa processer får marginaliserande effekter. Här blir det också centralt att länka den epistemiska objektifieringen tillbaka till socialsekreterarnas beskrivningar av arbetets vardag. Det som då framträder är hur de kopplar både arbetsglädje och skäl att fortsätta i det sociala arbetet till situationer präglade av det Ryding (2020) benämner som möjligheter till eftertanke snarare än standardisering, liksom till det både Long m.fl. (2018) och Jacobsson och Meuwisse (2020) diskuterar som kopplingen mellan utvecklingen av komplex professionell kunskap och mening och identitet i arbetet. Det kan länkas tillbaka till hur vi tidigare betonat hur socialsekreterarna beskriver en

”kunskapsstörst”, men det kan också länkas vidare till den vikt som vi har sett att socialsekreterarna tillmäter ”att analysera” och att ha kunskaper ”levande i jobbet”, ställt i kontrast till ”någon form av rutin”.

De frågor som väcks kring socialsekreterarna här blir därför exempelvis: Om arbetet som socialsekreterarna utför i vardagen blir karaktäriserat av informations- snarare än kunskapsfrågor, vilken förmåga att uttrycka kunskap erbjuds dem respektive tas ifrån dem? Vem blir det som bestämmer vad som blir giltig kunskap? Var utvecklas de kunskaper som blir giltiga? Vilken blir den professionella rollen?

Kunskap och arbete som skilda sfärer

Ytterligare en fråga som behöver analyseras är de relationella dimensionerna i kunskapsbegreppet, inte minst i förhållande till klienterna. Socialsekreterarna beskriver dels vikten av klienternas kunskaper om sig själva, dels hur arbetet baseras på att dela varandras kunskaper. Mötet med klienten beskrivs som en plats där kunskaper inte enbart förmedlas (som information skulle kunna göra), utan som en arena där kunskap skapas och omskapas. Men, om socialsekreterarnas arbete blir karaktäriserat av information snarare än kunskap, kan det förstås som en mer generell tudelning av kunskapsfrågor och/från det vardagliga arbetet? Vad betyder i så fall detta?

Konkreta spår av en sådan tudelning syns i materialet genom exempel på olika specialfunktioner på arbetsplatserna där nya tjänster inrättas med uppdrag att hantera kunskapsfrågor generellt men då också (sär)skilda från klientarbetet.⁶ Det kan givetvis förstås som ett sätt att uppvärdera och betona kunskapernas värde på arbetsplatsen, men att skilja dem från det vardagliga arbetets praktik väcker samtidigt frågor om huruvida det på samma gång bidrar till att skilja kunskaperna och kunskapsutvecklingen från själva arbetet.

Ytterligare en fråga som väcks anknyter till hur Osmond och O’Connor (2004) lyfter vikten av att belysa den mångfald av uttryckssätt som kan karaktärisera hur socialarbetare uttrycker kunskap. Men, de lyfter också en farhåga för hur

---

⁶ För fler empiriska exempel hänvisar vi till Svensson & Plantin (2024).

svårigheter att artikulera teoretiska kunskaper kan innebära både minskade möjligheter till kritisk analys, fördjupade reflektioner kring relationerna mellan kunskaper och ageranden och vilka konsekvenser det får för klienterna. Frågan här blir då både vilken roll klienternas kunskaper kan få spela, och om det verkligen blir möjligt att, som Liedman (2001, s. 18–19), förstå kunskap som möjligt ”först när den kan sättas i ett sammanhang och göras till föremål för en kritisk vägning”. Om detta sammanhang inte är det konkreta arbetet – vad är det då? Vad blir det kunskap om? Blir det ”en slags rörlighet som kan stegras till kreativitet” (Liedman 2001, s. 19)? Blir det ens kunskap, och hur kan denna kunskap i så fall användas?

Den reflekterande praktikern

De mångfacetterade resonemang som förs i fokusgrupperna kring olika dimensioner av kunskap och kunskapande, och de problem som socialsekreterarna brottas med i sitt arbete, knyter på många sätt an till organisationsforskaren Donald Schöns (1983) klassiska kunskapsteori för praktiskt kunnande: *Den reflekterande praktikern*. Schön använder sig inte av kroppsliga metaforer, men väl av topografiska, när han beskriver en vardagspraktik som kännetecknas av komplexitet, osäkerhet och inte sällan värdekonflikter. Schön lyfter hur ett reflexivt förhållningssätt kopplat till det egna handlandet är en förutsättning för att kunna navigera i en sådan snårig och inte sällan oöverblickbar terräng. Schön (ibid., s. 42) betonar också att det är i denna ”träskmark” som de viktigaste och mest utmanande samhällsproblemen utspelar sig, något som socialsekreterarna i den här studien tycks vara högst medvetna om.

Uppdraget för den reflekterande praktikern är just att hantera spänningsfältet mellan den objektiva, generaliserade och instrumentella kunskap som kommer utifrån: ”vad Socialstyrelsen säger och vad evidensbaserat innehåller” och den kontext-, situations- och relationsberoende kunskap som produceras inifrån: ”kollegial kunskap, vår intuition, vår empati”. Integreringen av dessa måste sedan dessutom relateras till såväl etiska implikationer och ”det sociala arbetets värde”, som till pragmatiska överväganden om vad som kan anses rimligt och realistiskt givet de organisatoriska och tidsmässiga ramar och villkor som omgärdar praktiken.

När vi använder metaforer kan det dock vara värt att reflektera kring begreppens potentiella konnotationer. Inspirerade av bland andra Östling och Larsson Heidenblad (2017, s. 279) har vi redan beskrivit hur vi förstår och analyserar socialsekreterarnas arbete som präglad av maktrelationer och deras vardagliga praktik som plats där ”kunskap är eller blir signifikativ”. I förhållande till detta blir det viktigt hur både kunskaper och processer kläs i ord. Träskmarker, som Schön talar om, låter visserligen intuitivt rimligt – att på ett reflexivt sätt förhålla sig till klienterna, de organisatoriska villkoren och de samhälleliga ramverken låter onekligen svårnavigerat och svårförutsägbart - men ett träsk låter också negativt. Även om Schön (1983) betonar såväl värdet som nödvändigheten av att ge sig ut i träskmarkerna, riskerar dessa negativa konnotationer att överföras till känslan för arbetet, dess vikt och dess svårighetsgrad, den professionella och den professionella identiteten. Och ännu värre, så klart, till klienten.

Negativt laddade metaforer kring kunskap och kunskapsanvändning känns också igen från annat socialt arbete, där forskningen exempelvis visat hur hälso- och sjukvårdskuratorer beskriver sina arbeten och dess funktioner som allt från ”brandsläckare”, ”klister” och ”utkastare” (Craig & Muskat 2013) till ”slask” (Sernbo 2019). Vissa metaforer, som klister, används då för att beskriva ett arbete som kuratorerna förstår som både viktigt och centralt för professionen. Annat arbete kläs i mer uppenbart negativt laddade ord, som slask. Sådant arbete värderas lågt av dem själva, även när de beskriver situationer där arbetsinsatsen kan ha varit både efterfrågad av andra professionella och till gagn för patienten. Det gäller också i situationer som lika gärna kunnat beskrivas som präglade av hur kuratorerna åtnjuter högt förtroende, inte minst från andra professionella, baserat på en antagen förmåga att kunna hantera komplexa och mångfacetterade bekymmer i snåriga samhälleliga landskap och annars (alltför?) högspecialiserade och begränsade organisationer. Det kan exempelvis röra situationer där kuratorerna blir ombudda att erbjuda mångfacetterat stöd till patienter, som på grund av komplex problematik inte anses möjliga att behandla enligt mer specialiserade riktlinjer avsedda att avhjälpa ett avgränsbart problem.

Vi har sett hur socialsekreterarna i våra fokusgrupper å ena sidan beskriver sig som ”nedsänkta” i sin praktiska vardag präglad av repetitiva rutiner ”där man glömmer bort att analysera lite”. Å andra sidan beskriver de en högst dynamisk praktik där de ständigt ställs inför komplexa processer av överväganden där den samlade kunskapen behöver tillämpas i nya och inte sällan akuta situationer. Det

teoretiserande arbete socialarbetarna beskriver förtjänar bättre liknelser än träskmarker, inte minst eftersom vårt intryck inte är att de är på väg att sjunka ner i någon dy, även om de ibland känner sig ”nedsänkta”. Nedsänkningen handlar för oss inte om vare sig kunskapsluckor eller vilshenhet, utan om epistemiska hierarkier där både möjligheterna att använda kunskaper, införliva nya kunskaper och att generera kunskaper ur arbetet kringskärs.

Vi har tagit del av berättelser om hur socialsekreterarnas vardagspraktik kringgärdas av bristande tid och reducerat handlingsutrymme – och kritiska röster om den egna organisationens bristande intresse för den kunskap som de utvecklat, där empati, erfarenhet och en ambition om att integrera forskningsbaserad kunskap utgör hörnstenar. För att utveckla praktiken i denna riktning krävs såväl tid och reflexionsutrymme som en stödjande organisatorisk kontext där fokus ligger på kvalitet och inte bara på kvantitet (jfr Thompson & Thompson 2023; Ryding 2020). Vi låter därför några rader ur Johan Asplunds essä *Om undran inför samhället* avsluta kapitlet: ”Att problematisera verkligheten är det första steget på väg till kunskap och det är ett steg som omöjligt kan överhoppas” (1970, s. 117).

Referenser

- Asplund, J. (1970). *Om undran inför samhället*. Argos.
- Avby, G. (2016). Att genom reflektion organisera för en medveten och kunskapsrik praktik. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 21(3–4), 261–282.
- Bernler, G. & Johnsson, L. (2001). *Teori för psykosocialt arbete*. Natur & Kultur.
- Blom, B., Morén, S. & Nygren, L. (2006). *Kunskap i socialt arbete: Om villkor, processer och användning*. Natur & Kultur.
- Bohlin, I. & Sager, M. (2011). *Evidensens många ansikten: Evidensbaserad praktik i praktiken*. Arkiv förlag.
- Craig, S.L. & Muskat, B. (2013). Bouncers, brokers, and glue: The self-described roles of social workers in urban hospitals. *Health & Social Work*, 38(1), 7–15.
- Ekeland, T.-J., Bergem, R. & Myklebust, V. (2019). Evidence-based practice in social work: Perceptions and attitudes among Norwegian social workers. *European Journal of Social Work*, 22(4), 611–622.
- Evans, T. (2013). Organisational rules and discretion in adult social work. *The British Journal of Social Work*, 43(4), 739–758.

- Evans, T. & Harris, J. (2004). Street-level bureaucracy, social work and the (exaggerated) death of discretion. *The British Journal of Social Work*, 34(6), 871–895.
- Fasting, A., Hetlevik, I. & Mjølstad, B.P. (2024). Put on the sidelines of palliative care: A qualitative study of important barriers to GPs' participation in palliative care and guideline implementation in Norway. *Scandinavian Journal of Primary Health Care*, 42(2), 254–265.
- Finne, J., Ekeland, T.-J. & Malmberg-Heimonen, I. (2022). Social workers use of knowledge in an evidence-based framework: A mixed methods study. *European Journal of Social Work*, 25(3), 443–456.
- Fricker, M. (2018). *Epistemisk oräntvisa: Kunskap, makt och etik*. Bokförlaget Thales.
- Iversen, A.C. & Heggen, K. (2016). Child welfare workers use of knowledge in their daily work. *European Journal of Social Work*, 19(2), 187–203.
- Jacobsson, K. & Meeuwisse, A. (2020). "State governing of knowledge": Constraining social work research and practice. *European Journal of Social Work*, 23(2), 277–289. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1530642>
- Jones, M. (2015). Practice research collaboration in social work: Reflexive knowledge exchange as generative metaphor. *Research on Social Work Practice*, 25(6), 688–696. <https://doi.org/10.1177/1049731514558685>
- Liedman, S.-E. (2001). *Ett oändligt äventyr om människans kunskaper*. Albert Bonniers Förlag.
- Long, N., Hodgkin, S., Gardner, F. & Lehmann, J. (2018). The social work hat as a metaphor for social work professional identity. *Advances in Social Work and Welfare Education*, 20(2), 115–128. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.032501606690887>
- McCafferty, P. & Taylor, B.J. (2022). Barriers to knowledge acquisition and utilisation in child welfare decisions: A qualitative study. *Journal of Social Work: JSW*, 22(1), 87–108.
- Nielsen, K. (2002). The concept of tacit knowledge: A critique. *Outlines. Critical Practice Studies*, 4(2), 3–17. <https://doi.org/10.7146/ocps.v4i2.5147>
- Nordgren, C., Anderson, L., Lingarde, S., Runesson, I. & Staaf, A. (2022). Need for knowledge – what, where and how? How social workers handle service and support for individuals with disability. *The British Journal of Social Work*, 52(7), 4108–4126.
- Osmond, J. & O'Connor, I. (2004). Formalizing the unformalized: Practitioners' communication of knowledge in practice. *The British Journal of Social Work*, 34(5), 677–692. <http://www.jstor.org/stable/23719934>
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory* (4 uppl.). Red Globe Press.

- Perraton, J. & Tarrant, I. (2007). What does tacit knowledge actually explain? *Journal of Economic Methodology*, 14(3), 353–370.
<https://doi.org/10.1080/13501780701562559>
- Polanyi, M. (1968). *The tacit dimension*. Doubleday.
- Ponnert, L. & Svensson, K. (2016). Standardisation: The end of professional discretion? *European Journal of Social Work*, 19(3/4), 586–599.
- Raj, K. (2013) Beyond postcolonialism and postpositivism.: Circulation and the global history of science. *Isis*, 104:2. Pg 337-347.
- Ryding, J. (2020). *Mellan evidens och reflektion: Om professionellt lärande i socialtjänstens familjebehandlingens arbete*, Diss. Högskolan Väst.
- Schütze, C. (2022). Professional discretion in Swedish welfare institutions: What factors influence perceived discretion? *Journal of Professions and Organization*, 9(3), 364–376.
- Schön, D.A. (1983). *The reflective practitioner*. Jossey-Bass Publishers.
- Secord, J. A. (2004). Knowledge in transit. *Isis*, 95(4), 654–72.
<https://doi.org/10.1086/430657>
- Sernbo, E. (2019). *Med avstegen som arbetsplats: En etnografisk studie av hälso- och sjukvårdskuratorns arbete*, Diss. Göteborgs universitet.
- Sireci, S.G. (2020). Standardization and UNDERSTANDARDIZATION in educational assessment. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 39, 100–105.
<https://doi.org/10.1111/emip.12377>
- Slemon, A. (2018). Embracing the wild profusion: A Foucauldian analysis of the impact of healthcare standardization on nursing knowledge and practice. *Nursing Philosophy*, 19:e12215. <https://doi.org/10.1111/nup.12215>
- Styhre, A. (2004). Rethinking knowledge: A Bergsonian critique of the notion of tacit knowledge. *British Journal of Management*, 15, 177–188.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2004.00413.x>
- Svensson, K. & Plantin, L. (red.) (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet.
- Thompson, S. & Thompson, N. (2023). *The critically reflective practitioner*. Bloomsbury Academic.
- Wakefield, J., Lavender, S., Nixon, K., Hornby, S., Dobel-Ober, D., Lambley-Burke, R., Spolander, G., Bonner, P., Mallen, C. & Campbell, P. (2022). Social work and social care: Mapping workforce engagement, relevance, experience and interest in research. *The British Journal of Social Work*, 52(4), 2291–2311.
- Östling, J., & Larsson Heidenblad, D. (2017). Cirkulation: ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp. *Historisk Tidskrift*, 137(2), 269-284.

Kapitel 4. Betydelsen av beprövad erfarenhet inför formella beslut i socialtjänsten – en kollaborativ arbetsprocess

Åsa Ritenius Manjer

Vilken roll spelar beprövad erfarenhet i socialtjänstens beslutsfattande? I det här kapitlet undersöks hur socialsekreterare inom områdena barn och unga samt vuxna med beroendeproblematik använder och delar kunskap i en komplex vardag präglad av krav på rättssäkerhet, evidens och effektivitet. Genom fokusgruppsintervjuer synliggörs det kollegiala lärandets betydelse och hur erfarenhetsbaserad kunskap formas, förmedlas och får genomslag inför formella beslut. Kapitlet belyser också hur struktur och reflektion kan bidra till att hantera osäkerhet i det sociala arbetets praktiska verklighet.

Inledning

Socialtjänsten har det yttersta ansvaret för människor som behöver insatser av olika slag och varje dag fattas ett stort antal beslut på landets socialkontor som får direkt och indirekt betydelse för människors liv. Det ska ske utifrån vetenskap och beprövad erfarenhet och med klientens behov och önskemål i fokus. Socialt arbete är ett brett och bitvis svårdefinierat ämnesfält, vilket naturligt öppnar upp för en variation av perspektiv och tolkningar. Kapitlet visar hur utredande socialsekreterare inom två av socialtjänstens stora verksamhetsområden, Barn och unga samt Vuxna med skadligt bruk och beroende, använder tillgänglig kunskap och ett kollaborativt lärande för att skapa struktur och hantera osäkerhet och komplexitet i beslutsfattandet. Det sker genom att aktivt inhämta kunskap på flera nivåer och olika sätt i mötet mellan ett antal aktörer inom verksamhetens ramar. Sammantaget bidrar detta

”görande” till en förståelse för hur den beprövade erfarenheten och kunskapen används och delas inom arbetsgruppen inför formellt beslutsfattande.

Barn och unga samt Vuxna med skadligt bruk och beroende är problemområden som involverar beslut som balanserar mellan frivillighet och tvång och där många nyexaminerade socionomer utan större yrkeserfarenhet startar sin socionomkarriär (Bengtsson 2020). För de enskilda socialsekreterarna innebär det ett pågående arbete med att löpande inhämta kunskap och anpassa sig till arbetsplatsens krav på att använda kunskap, med särskilt fokus på lagstadgade handläggningsrutiner och myndighetsbeslut. Uppmärksamheten i kapitlet riktas mot utredande socialsekreterares arbetsprocess *inför* ett formellt beslutsfattande och hur de utöver lagar och myndighetsdokument använder och delar kunskap inom arbetsgruppen, men också hur de ser på den egna kompetensen i samband med beslutsfattandet. De här frågorna belyses i ett tentativt och öppet format med stöd av begrepp som har särskilt fokus på lärandet i arbetsgrupper och mot en kontextuell bakgrund av ökade krav på en evidensbaserad praktik inom socialtjänsten. Det är viktigt att förtydliga att även om den evidensbaserade praktiken omfattar klientens erfarenheter och önskemål som en av fyra kunskapskällor, behandlas det inte i aktuellt kapitel. Fokus ligger i stället på de utredande socialsekreterarnas interna arbete.

Med stöd av Biggs (2003) begrepp *konstruktivt länkande (constructive alignment)* synliggörs hur socialsekreterare resonerar och använder tillgänglig kunskap inför ett formellt beslutsfattande. Relevanta och konstruktiva aktiviteter har betydelse för att uppnå det som Kruse, Gleisner och Grankvist (2021) beskriver som en kunskapsförflyttning inom och mellan organisationer och personer. Biggs (2003) menar att en konstruktiv länkning behöver tydliga ramar och mål som anger vad som ska ske och varför. Vidare är det väsentligt att det finns en struktur för att förstå hur lärandet ska gå till i praktiken och förutsättningar att genomföra arbetet. Begreppsparet formellt och informellt lärande, som utgör en väsentlig del av Knud Illeris teori *communities of practice (CoP)*, används för att förstå hur ett kollegialt kunskapsutbyte sker i praktiken och hur arbetsgrupper delar kunskap på olika sätt beroende på gruppens sammansättning och syfte. CoP, som ett teoretiskt ramverk, presenterades i början av 1990-talet av Jean Lave och Etienne Wenger (1991) och omfattar en uppsättning begrepp för att synliggöra hur lärande i grupp sker genom att aktivt handla och att delta socialt.

I det här kapitlet utgörs empirin och den kontextuella ramen av två arbetsgrupper, där socialsekreterare, specialister och chefer arbetar tillsammans och delar olika former av kunskap i det dagliga arbetet. Illeris (2010) begreppspar formellt och informellt lärande används för att mer specifikt undersöka hur utredande socialsekreterare delar kunskap under pågående utredningsarbete och visar hur ett kunskapsutbyte i grunden är en social aktivitet där arbetsgruppens sammansättning och kommunikationsmönster spelar en viktig roll. Syftet är dock inte att jämföra och bedöma olika metoder eller att ställa dem mot varandra. I stället är målet att visa hur ett reflexivt och välgrundat beslutsfattande, såsom O’Sullivan (2010) beskriver det, kan tillämpas i praktiken.

De intervjuade

Genom att följa hur ett antal utredande socialsekreterare, specialister och chefer i två medelstora kommuner resonerar kring det egna beslutsfattandet ges en inblick i hur kunskap och beprövad erfarenhet används i praktiken. Det som förenar arbetsgrupperna i det empiriska materialet är att de ytterst arbetar med tvångslagstiftning i beslutsfattandet, vilket innebär ett stort ingripande i personens självbestämmande och stora kostnader för samhället. I båda kommunerna finns det en politisk ambition att identifiera möjliga insatser i öppenvård på hemmaplan. I linje med Björn Bloms avhandling *Marknadsorientering av socialtjänstens individ- och familjeomsorg: Om villkor, processer och konsekvenser* (1998) har det skett en kostnadseffektivisering i de aktuella kommunerna, vilket stämmer med den marknadsanpassning som infördes i hela landet i början av 1990-talet. Marknadsanpassningen har förändrat den offentliga sektorns styrning i grunden genom att sätta en prislapp på insatser och placeringar inom och utanför den egna verksamheten.

Det empiriska materialet är hämtat från fokusgruppsintervjuer med två arbetsgrupper där socialsekreterare och chefer inklusive specialister på respektive arbetsplats är intervjuade var för sig. Den ena arbetsgruppen utreder orosanmälningar för barn och unga upp till 18 år och arbetar huvudsakligen utifrån modellen *Sign of Safety* (SofS). Den andra arbetsgruppen arbetar i med personer över 18 år med uttalat skadligt bruk och beroende och använder framför allt standardiserade intervjuer med *Addiction Severity Index* (ASI). En

väsentlig skillnad mellan SofS och ASI består i klientens delaktighet i utredningsprocessen.

Båda utredningsmodellerna har startat och etablerats inom andra kontextuella sammanhang än den svenska socialtjänsten. SofS är en lösningsfokuserad metod som har utvecklats inom den myndighetsstyrda barnskyddsverksamheten i västra Australien. Trots att det saknas evidens för dess effektivitet, har modellen fått stor spridning globalt (Baginsky, Moriarty & Manthorpe 2019). SofS beskrivs som en användarvänlig utredningsmodell och inkluderar flera aktiva samtalsverktyg i mötet med föräldrar och barn under hela ärendeprocessen. Inom ramen för SofS sker en kartläggning, riskbedömning och säkerhetsplanering med aktivt stöd från de delar av barnets sociala nätverk som fungerar väl med målet att kunna vara kvar i sin ursprungsmiljö. Modellen ASI utformades för systematisering av amerikanska vietnamveteraners behov av behandling för ett pågående missbruk. ASI har efterhand utvecklats till en beprövad metod för standardiserad bedömning av alkohol- och droganvändning och används framför allt inom socialtjänst och kriminalvård för att möta verksamheternas behov av ett mer mätbart och transparent beslutsfattande (Martinell Barfoed 2014).

De faktorer i själva beslutsfattandet som lyfts fram i båda arbetsgrupperna är till stor del beroende av socialt problemområde och aktuell målgrupp eftersom de utgår från olika lagregleringar och beslutsfattande rutiner. I det här kapitlet har dock fokus flyttats från arbetsgruppernas specifika utredningsuppdrag, för att på ett mer övergripande plan undersöka hur utredande socialsekreterare arbetar inför ett formellt beslutsfattande. Det innebär att det inte alltid framkommer vilken arbetsgrupp som sagt vad i den fortsatta presentationen. Valet att belysa användningen av SofS och ASI i samband med utredningsarbetet utgår helt och hållet från aktuell empiri och betyder inte att de är de enda metoder som används inom socialtjänsten. Viktigt att beakta är hur en analys med andra modeller eller en kombination av flera modeller och metoder hade lyft fram andra aspekter av utredningsarbetet.

Cheferna har sammantaget lång tid i yrket och en bred erfarenhet av socialt arbete. Flera av dem har börjat sin yrkeskarriär som socialsekreterare på den enhet de nu arbetar. Socialsekreterarna har arbetat olika länge i yrket varav ett par av dem är helt nyexaminerade. Det finns ett tydligt klientperspektiv när både socialsekreterare och chefer beskriver sina arbetsuppgifter och hur de ser på att

socialtjänsten har ett yttersta ansvar för medborgarnas livssituation. De är öppna med den osäkerhet de kan känna inför ansvaret att dagligen fatta beslut som får stor påverkan på människors liv och som rör en stor variation av sociala problemområden inom respektive åldersgrupp som till exempel unga hemmasittare, kriminalitet, drogberoende, psykisk ohälsa, ekonomisk knapphet, arbetslöshet, försummelse, utanförskap. En av cheferna inleder fokusgruppsintervjun genom att berätta om ett beslutsfattande utan en bra lösning för att illustrera en vanlig dag på jobbet. Beslutet rör en placering av en mycket ung person med självskadebeteende som grund för ett akut tvångsomhändertagande, samtidigt som barn- och ungdomspsykiatrin ansåg att de saknade resurser att ta emot ungdomen:

En stor utmaning är när vi tvingas göra något vi vet inte är verksamt, som att sätta en ung person med autism och självskadebeteende på en låst SIS-institution för att skydda från risken att dö av självskadorna. Inte för att vi tror att det hjälper. Då är det svårt att välja ett beslut som är minst dåligt även om vi nog har räddat ett liv.

I den följande diskussionen i chefsgruppen ställdes den retoriska frågan: ”Hur många problem kan rymmas inom socialt arbete och är det lämpligt att förväntas vara kunnig inom samtliga?” De var eniga om att de upplevde en kunskapsbrist i exempelvis psykisk ohälsa trots att de dagligen möter den problematiken, vilket blev särskilt tydligt i mötet med andra myndigheter som har möjlighet att avgränsa det egna ansvarsområdet och själva definiera vem som kan söka hjälp och stöd hos dem.

Beslutsfattandets ramar

Inom socialtjänsten sker dagligen ett myller av informations- och kunskapsutbyte. Genom att ta del av ett antal utredande socialsekreterare och deras chefers resonemang om kunskapsanvändning i det dagliga arbetet, och i relation till en mer övergripande förväntan på en evidensbaserad praktik, är det möjligt att få en inblick i arbetsprocessen *inför* ett formellt beslutsfattande och hur de använder och delar kunskap och erfarenhet inom arbetsgruppen.

Anders Bergmark och Tommy Lundström (2011) beskriver i antologin *Evidensens många ansikten* hur ett evidensbaserat arbete förväntas gå till i

praktiken. Ett idealt evidensarbete bygger på att varje socialsekreterare aktivt skapar sin kunskapsbas genom att granska och värdera vetenskapliga underlag, formulera kliniskt relevanta frågor med hänsyn till klienternas önskemål, välja åtgärd utifrån det vetenskapliga underlaget och avslutningsvis genomföra en effektutvärdering. Ett mer tillgängligt och etablerat förhållningssätt inom socialtjänsten är den evidensbaserade praktiken (EBP) där beslutsfattandet administreras utifrån en granskad och färdigpaketerad kunskap och där insatserna är i fokus parallellt med genomförandet. Det är kunskap som baseras på exempelvis lagstiftning, nationella vårdprogram, råd och rekommendationer från myndigheter och inte minst att använda övergripande utredningsmodeller, skattningsinstrument och metoder (ibid.). Margareta Hydén (2008) betonar svårigheten att blunda för de kulturella och sociala sammanhang som klienter och socialsekreterare befinner sig inom genom att lägga alltför mycket tillit på den färdigpaketerade kunskapen. I vår egen rapport *Kunskap i socialtjänsten* resonerar forskare inom kommunala forsknings- och utvecklingsenheter (FoU) på liknande sätt när de säger att det inte alltid är den mest framkomliga vägen att forskare förser fältet med nya forskningsrön. Lika viktigt är det att se verksamheternas faktiska behov av kunskapsstöd och vilka förutsättningar som finns inom arbetsgruppen att använda tillgänglig kunskap (Svensson & Plantin 2024).

Formalia – från anmälan till beslut om insats

Barn och unga samt vuxna med skadligt bruk och beroende är exempel på hur övergripande sociala problembilder får nya uttryck efterhand som politiken och samhället förändras. I praktiken kan det handla om omfattande insatser över tid för att skydda personer som befinner sig i en våldsamt relation eller tvångsinsatser för att bryta ett akut destruktivt beteende. Men det kan också innebära tillfälligt bistånd under en viss period till exempelvis mat, kläder, barns fritidsaktiviteter, hyra, tandvård, byte av dörrlås, busskort eller medicin. Inte helt ovanligt är att en anmälan eller ansökan till socialtjänsten omfattar flera problemområden och personer i olika åldrar som bidrar till en ökad komplexitet i beslutsfattandet (Jönsson 2023). I propositionen *En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter* (Prop. 2024/25:89) föreslår socialdepartementet hur förebyggande insatser ska ges ett större utrymme, vilket på sikt kommer att påverka utformningen av aktuella insatser.

Oavsett anledning, eller omfattning av stödinsatser från socialtjänsten, krävs det ett beslut för att inleda en utredning med stöd av 14 kap.2 § socialtjänstlagen (SFS 2025:400). I praktiken innebär det ett antal ställningstaganden för att den utredande socialsekreteraren ska kunna bilda sig en uppfattning om behovet och allvaret i situationen, men också vilken trovärdighet som kan tillskrivas alla inblandade parter. Varje utredning som rör barn startar med en risk- och skyddsbedömning för att säkerställa att personen inte befinner sig i direkt eller indirekt fara. Därefter sker ett samarbete med de personer som utredningen berör och en ingående kartläggning av tillgängliga resurser i deras vardagsliv. Redan inledningsvis är det av stor vikt att lyssna till klientens önskemål och behov samt etablera en trygg arbetsallians och förståelse för utredningens faser oavsett inställning och motivation. I praktiken innebär det att socialsekreteraren, förutom att förhålla sig till kommunens budgetram, behöver navigera mellan aktuell lagstiftning, erfarenhetsbaserad kunskap samt nationella och lokala politiska styrdokument. Samtidigt ska socialsekreteraren lyssna in och bilda sig en snabb uppfattning om allvaret i situationen och fånga klientens önskemål och motivation för att få ett så relevant underlag som möjligt inför den fortsatta handläggningsprocessen.

Enligt lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) ska det finnas en välgrundad bedömning av framtida risker för barnets hälsa och utveckling. Professor emeritus Eileen Munro (2019) lyfter fram hur utredande socialsekreterare inom barn och unga befinner sig i en dubbel osäkerhet. De omgärdas av en ständig organisatorisk osäkerhet i samband med att beslutet fattas samtidigt som de står inför komplexa bedömningar och ett antal osäkerhetsfaktorer som gäller barnets livssituation. Särskilt om kontakten med socialtjänsten är oönskad, och nya och oväntade händelser tillkommer som snabbt förändrar förutsättningarna. Mesinovic, Olin och Alstam (2024) visar i en ny etnografisk studie hur utredande socialsekreterare inom barn och unga sätter större tillit till professionellas utsagor än föräldrarnas beskrivning av situationen. Däremot blir föräldrarnas känslomässiga reaktioner på anmälan en form av validering för valet av juridiska åtgärder. Munro (2019) menar att den organisatoriska osäkerheten kan hanteras genom en medveten och systematisk rapporteringskultur som blottlägger organisationens brister snarare än den enskilda socialsekreterarens beslutsfattande. Det skapar en lärande och flexibel arbetsplatskultur och ger bättre beslutsunderlag.

Lagstiftningen utgör även en styrande grund för beslutsfattandet genom att bland annat reglera förutsättningarna för den enskilda socialsekreterarens myndighetsansvar att samverka med den enskilde under utredningens gång enligt 10 kap 3 § SoL (2025:400). Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) finns med som en yttersta insats att ta till när inget annat fungerar. År 2023 togs beslut om heldygnsvård enligt socialtjänstlagen (SoL) eller lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) för omkring 25 800 barn och unga i hela landet på grund av antingen brister i hemmiljö eller på grund av barnets eget beteende (Socialstyrelsen 2024). Varje år tas det drygt 1 000 beslut om tvångsåtgärder enligt LVM medan de frivilliga insatserna är betydligt fler (Socialstyrelsen 2023).

När det gäller oro för barn och ungdomars livssituation är kraven på anmälaren hög. Siffror från Socialstyrelsen visar att vart tionde barn under arton år i Sverige har blivit orosanmäld vid minst ett tillfälle, vilket innebär att antalet anmälningar per 1 000 barn har ökat från 154 till 192 barn mellan 2018 och 2021 (Socialstyrelsen 2022). Drygt hälften av orosanmälningarna utreds vidare och leder till någon form av frivillig eller tvingande insats. Oavsett vad barnet befinner sig i för situation är det misstanken eller kännedomen om att barnet far illa som är utgångspunkten för om en anmälan ska ske till socialnämnden (Socialstyrelsen 2022). En anmälan från annan myndighet regleras enligt 19 kap. 1 § SoL (2025:400) och från allmänheten enligt 19 kap. 4 § SoL (2025:400). Vid en orosanmälan om misstanke om barn i fara ska en så kallad skyddsbedömning ske inom ett dygn för att avgöra om det finns ett akut behov av hjälp. Inom två veckor ska det finnas en förhandsbedömning om det ska ske en vidare utredning eller inte utifrån inkommen orosanmälan. Hela utredningen får sammanlagt ta fyra månader. Motsvarande gräns finns inte för andra grupper utan gäller enbart barn och ungdomar. Socialtjänstens insatser för vuxna personer med skadligt bruk och beroende kännetecknas av ändrade förutsättningar med fler öppenvårdsinsatser i hemkommunen och färre institutionsplaceringar (Socialstyrelsen 2023). För vuxna med skadligt bruk och beroende startar en utredning antingen med en egen kontakt och ansökan om bistånd eller genom en orosanmälan från anhörig eller annan myndighetsperson om att det kan finnas ett behov av insatser enligt LVM (Socialstyrelsen 2021).

Terence O’Sullivan (2010) belyser socialarbetares beslutsprocess utifrån en engelsk kontext och menar att synliggöra maktaspekten mellan socialarbetare och klient redan i början av utredningen ökar möjligheten att få en relevant och rättvis bedömning av situationen. Givna hierarkiska maktstrukturer i beslutsprocessen får framför allt betydelse för den enskilda socialsekreteraren vid avsteg från beslutsfattandets ramar (O’Sullivan 2010). Ett exempel från fokusgruppsintervjuerna handlar om hur enskilda socialsekreterare väljer att nyansera och utveckla klientens svar efter en genomförd ASI-intervju. En av socialsekreterarna uttrycker sig så här: ”Det är det enda att göra för att undvika att varje klient endast kan få hjälp genom öppenvård på hemmaplan. Ibland behövs någon annan insats långt bort som klienten och vi socialarbetare bäst förstår.” Det kan ses som ett konkret exempel på ett beslutsfattande där socialsekreteraren bedömer att det finns anledning att gå utanför givna beslutsramar genom att helt enkelt undvika kommunens riktlinjer och i stället använda den egna kunskapen om målgruppens förutsättningar och den enskilda klientens situation och önskemål. Citatet illustrerar också hur en förflyttning av kunskap behöver justeras manuellt efterhand som utredningen sker då alla former av standardiserade förfaranden har sina begränsningar (jfr Kruse m.fl. 2021). Särskilt viktigt blir det i ljuset av ett beslutsfattande som sker inom ”den lila zonen”, vilket beskrivs närmare i Hollertz och Hultqvists (2025) kapitel *Praktik och politik i socialtjänsten – mot en transparent zon*. I praktiken är det beslut som sker i ett större kontextuellt sammanhang där både chefer med övergripande ansvar och politiker med beslutsdelegation spelar en central roll för vilka valmöjligheter som står till buds

Den beprövade erfarenheten

I vår rapport *Kunskap i socialtjänsten* beskriver forskare inom FoU hur den erfarenhetsbaserade kunskapen fyller en viktig funktion för att få det dagliga arbetet att fungera i socialtjänstens verksamheter, men att det också är något som utmanar den förväntade kunskapsanvändningen (Svensson & Plantin 2024). Den erfarenhetsbaserade kunskapen som används inom socialtjänsten vilar inte nödvändigtvis på en systematiskt insamlad kunskap utan förvärvas genom praktiskt arbete och genom att utföra yrket över tid (ibid.). Svårigheten att formulera detta ”görande” och personligt förvärvade erfarenheter i ord kan göra det svårt att kommunicera inom kollegiet, särskilt vid hög

personalomsättning bland chefer och medarbetare. Det är helt enkelt en kunskap som kräver en aktiv och reflexiv förståelse där både formella och informella kollegiala samtal spelar en viktig roll för att undvika osäkerhet inom arbetsgruppen.

För den enskilde socialsekreteraren kan det vara svårt att på egen hand avgöra vad den arbetsrelaterade osäkerheten handlar om och hur den ytterst påverkar beslutsfattandet. I ett sådant sammanhang fyller arbetsgruppen en viktig funktion på flera nivåer. Lina Ponnert (2013), som forskar om barnvårdsutredningar, beskriver hur en osäkerhet i samband med bedömningar inom socialtjänsten är oundviklig. En öppen inställning som tillåter ett mått av osäkerhet bidrar till en mer nyanserad och individanpassad utredning, medan osäkerheten som associerar till brister i den egna kompetensen och villrådighet i att fatta beslut riskerar att bidra till ett normativt och onyanserat utredningsarbete (Ponnert 2013; Munro 2019). Det sistnämnda är faktorer som begränsar möjligheten att uppfatta och omförhandla beslut efterhand som information tillkommer i utredningen och skapar en rigiditet genom hela arbetsprocessen och en ökad rättsosäkerhet som följd (Ponnert 2013).

I fokusgruppsintervjuerna blir det tydligt hur arbetet som utredande socialsekreterare uppfattades som ”fragmentariskt” i bemärkelsen att det sker en mängd bedömningar av enskilda personers livssituation och trovärdighet under bitvis oklara och osäkra omständigheter. Organisations- och professionsforskaren Lennart G. Svensson (2011) lyfter fram den enskilde socialsekreterarens ansvar i utredningsprocessen. Han menar att trots tillgången på en mängd administrativa verktyg vilar varje beslut på socialsekreterarens förståelse av den bästa tillgängliga kunskapen och är något som rutinemässigt behöver inkluderas i beslutsfattandet. Ingrid Sahlin (2019) utforskar trovärdighetsbegreppet utifrån flera olika perspektiv i boken *Socialtjänstens trovärdighetsbedömningar: Tilltro och misstro vid handläggning av ekonomiskt bistånd*. Hon beskriver bland annat hur klientens trovärdighet spelar en avsevärd roll i hur socialsekreteraren värderar och använder den information som ges i en utredning. Bristande trovärdighet till klientens utsagor kan bero på många faktorer, men oavsett om det uppfattas som avsiktliga lögnar eller sker på grund av klientens mående och livssituation, är det viktiga aspekter som socialsekreteraren behöver uppfatta, hantera och inkludera i bedömningsprocessen inför ett formellt beslut.

Med andra ord finns det ett antal osäkerhetsfaktorer som kan kopplas till upplevd erfarenhet och känslor inför situationen som påverkar vilka beslut som är mest lämpliga vid ett visst tillfälle. Det leder till en bitvis osäker, föränderlig och fragmentarisk utredningsprocess som beskrevs i fokusgruppsintervjuerna som ett specifikt kunskapsområde som socionomer är utbildade att möta och hantera, men som de upplever att de saknar tid och utrymme att visa särskild hänsyn. I det empiriska materialet beskriver flera socialsekreterare svårigheten att avsluta pågående utredningar med barn och unga inom lagstadgad tid, särskilt när det finns obesvarade frågor och oklarheter om lämplig insats. Det blev särskilt tydligt när ett par av socialsekreterarna beskrev mötet med ungdomar som har svårt att inordna sig i utredningens faser och där det fanns ett behov av beslutsfattande som tänjer på de lagstadgade beslutsramarna och förväntade insatserna för att nå bästa resultat.

Ett konstruktivt länkande och kollaborativt lärande som arbetsverktyg

I en välfungerande verksamhet, med tillit till medarbetarnas kapacitet och tid avsatt för både formella arbetsmöten och mindre formella kollegiala utbyten inom yrkesutövandets ram skapas goda förutsättningar för ett konstruktivt länkande och en möjlighet att synliggöra vilka aspekter som har betydelse för de enskilda socialsekreterarna inför att formellt fatta beslut. Eller som Biggs (2003) uttrycker det: ”En hög följsamhet till verksamhetens mål är möjlig när det finns tillgång till givna förutsättningar och en tydlig och varierad styrning.” Logiken är enkel, när verksamhetens olika delar inte är tillräckligt integrerade, eller om det saknas förtroende för högre chefer och politiker, blir det svårt att länka samman nödvändig kunskap. I en arbetsmiljö med bristfälligt kollegialt stöd och struktur och där det saknas reflexiva och konstruktiva kollegiala samtal, ökar risken att känslig klientinformation feltolkas och får en missvisande innebörd.

Ett konstruktivt länkande

Biggs (2003) begrepp *konstruktivt länkande* används för att belysa hur utredande socialsekreterare hanterar beslutsprocessens olika delar genom att använda och

addera kunskap till en helhetsbild. En effektiv konstruktiv länkning börjar med ett förtydligande av de mål som anger vad som ska ske och en tydlig struktur för att förstå hur lärandet ska gå till i praktiken. Översatt till socialsekreterarnas förutsättningar följer de givna regler och rutiner genom ett myndighetsansvar, samtidigt som de anpassar utredningen till klientens personliga erfarenheter, önskemål och aktuella situation. Det är en fas i utredningen som beskrivs som en balansgång och börjar med en anmälan som kan handla om allt från ett akut livshotande tillstånd till en anonym och vag oroskänsla för någons beteende eller livssituation. Oavsett krävs en initial bedömning av risk- och skyddsfaktorer och om tvångsåtgärder är nödvändiga. Därefter genomförs ett antal bedömningar baserat på tillgänglig information och beprövad erfarenhet på olika nivåer. Då inhämtas och används kunskap som blir vägledande för den fortsatta utredningen och det formella beslutsfattandet om lämpliga insatser.

Trots att ett konstruktivt länkande främst förknippas med informations- och kunskapsöverföring inom universitets- och högskolekurser, har det inspirerat forskare att undersöka hur välfärdsorganisationer och myndigheter överför kunskap inom en organisation och mellan medborgare och enskilda medarbetare utan att den förloras eller ändras. Exempelvis hur barnmorskor i föräldragrupper, åklagare inom rättsväsendet, sjuksköterskor inom företagshälsovården (Kruse m.fl. 2021), representanter för civilsamhällesorganisationer återgick till ett aktivt klientarbete efter den globala nedstängningen under covid-19-pandemin (Hansson 2021). I likhet med Margareta Hydéns (2008) diskussion om svårigheten att reducera det evidensbaserade sociala arbetet till enbart en intention, föreslår Kruse m.fl. (2021) i boken *Alignmentarbete: Det kontinuerliga arbetet för kunskapsförflyttning* att begreppet konstruktivt länkande ska ses som en aktiv handling inom eller mellan organisationer och enskilda personer. De menar också att begreppets innebörd bör utvidgas genom att inkludera känslor och relationer och en förståelse för hur organisatoriska maktstrukturer bidrar till komplexa och svårlösta situationer inom en arbetsgrupp. En förflyttning av kunskap inom ramen för den tolkningen innebär både stabilitet och rörlighet i förhållande till den kunskap som ska flyttas, en process där den aktiva länkningen av kunskapen inom arbetsgruppen står för rörlighet och kunskapsutveckling.

Kruse m.fl. (2021) har bland annat studerat hur barnmorskor överför sin yrkeskunskap till blivande förstagångsföräldrar genom föräldragrupper. Där

behöver de visa särskild hänsyn och förståelse för både starka känslor och en variation av uppfattningar om barnafödande, samtidigt som de ska förmedla den egna professionella kunskapen om födandet vidare till deltagarna. På liknande sätt utför utredande socialsekreterare ett aktivt känslorarbete i mötet med klienterna som bidrar till en ytterligare kunskapsdimension i utredningen. Det sker bland annat genom att klientens uppfattning och motivation uppmärksammas och inkluderas i förståelsen genom en aktiv förflyttning av kunskap. Inom socialtjänsten inbegriper en sådan personlig och känslig information om enskilda klienter och är beroende av både stabilitet och rörlighet. Förflyttning av kunskap inom socialtjänsten innebär mer än enbart överföring av information inom professionen eller mellan klient och professionell. Det inkluderar också ett känslorarbete som utgör ett viktigt kitt för att bygga allians och tillit i den fortsatta kontakten (Sjögren 2018; Illeris 2010; Hydén 2008).

Ett kollaborativt lärande

Teorin *communities of practice* (CoP) betonar det gemensamma lärandet och kunnandet inom en grupp. För socialsekreterarna och deras chefer sker det kollaborativa lärandet genom att arbetsgruppen regelbundet träffas i formella möten. Det kan vara behandlingskonferenser, utbildningstillfällen och handledning där de gemensamt diskuterar och delar förståelse för det egna arbetets villkor samt klienternas erfarenheter och motivation.

Formellt och informellt lärande enligt CoP används i det här kapitlet för att förstå hur kollegialt kunskapsutbyte går till i praktiken och hur det i grunden är en social aktivitet där gruppens sammansättning och kommunikationsmönster spelar en viktig roll. Ett formellt lärande sker vid regelbundna och formaliserade sammankomster. Ett mindre formellt (informellt) lärande sker snarare i fikarummet eller vid ett oplanerat besök på kollegans rum och inkluderar även ett informationsutbyte och delning av privata åsikter och reflektioner inom verksamhetens uppdrag.

Ett kollaborativt lärande inom samma organisatoriska struktur och med samma problemområde gör det möjligt för socialsekreterarna att dela erfarenheter, diskutera utmaningar och utveckla gemensamma strategier för att bättre möta klienternas behov. Till skillnad från andra socionomyrken, exempelvis hälso-

och sjukvårdskuratorer och skolkuratorer, som ofta är den enda socionomen i arbetsgruppen, utgör utredande socialsekreterare en homogen grupp som främjar ett kollegialt förhållningssätt och språkbruk i det dagliga arbetet (Johnsson & Ritenius Manjer 2022). Konkret innebär det att majoriteten av utredande socialsekreterare, förstesekreterare, specialistsocionomer, avdelningschefer och förvaltningschefer i grund och botten har samma utbildning.

Förutom personliga aspekter som ovilja eller oförmåga att samarbeta, finns det flera organisatoriska hinder som kan påverka samarbetet och kunskapsutbytet negativt inom en arbetsgrupp. Ett vanligt problem är hög personalomsättning och frekventa chefsbyten, vilket kan leda till att värdefull erfarenhetsbaserad kunskap försvinner från gruppen och blir svår att ersätta genom nyanställningar (Shier & Graham 2015 Höjer & Kullberg 2017). Ett annat hinder är hög arbetsbelastning, vilket kan leda till att gemensamma aktiviteter och en fördjupad introduktion till nyanställda prioriteras bort (Welander, Astvik & Hellgren 2017; Socialstyrelsen 2018; SOU 2020:47; Vision 2024). I vår rapport *Kunskap i socialtjänsten* synliggörs hur personalomsättning och brist på kontinuitet i verksamheterna försvårar den vetenskapliga användningen av kunskap och den tänkta synergieffekten mellan kunskap och erfarenhet försvåras (Svensson & Plantin 2024). I stället för att arbeta med systematisk metodutveckling inom arbetsgruppen visar empirin hur en avsevärd del av arbetstiden går åt till att introducera arbetsrutiner och möteskulturer för nya kollegor. En socialsekreterare som arbetat under många år menar att det ger upphov till svårigheter på olika nivåer:

Jag tycker att det är viktigt att det inte är för många nya på en gång för de får ju inte riktigt den bra introduktionen, liksom man känner att man orkar inte riktigt ta hand om dem lika bra. Det är mycket jobb att lära någon det här jobbet och det tar mycket energi. Och jag menar, vi är ju också ett läge när vi har väldigt mycket att göra.

Kunskapsinhämtning på flera nivåer

Fokusgruppsintervjuerna visar att det under en pågående utredning inhämtas kunskap aktivt på flera nivåer mellan olika *aktörer* och *aktiviteter* inom

organisationen. Exempel på *aktörer* är chefer, specialistsocionomer, handledare, utbildare och andra socialsekreterare på enheten. Länsstyrelsen, hälso- och sjukvården och kommunens forsknings- och utvecklingsenhet beskrevs som externa aktörer och samverkande partners som användes mer begränsat. I följande intervjuexemplen beskriver en av de intervjuade socialsekreterarna hur en extern aktör som Länsstyrelsens handläggare blir en omväg till kunskapsinhämtning när det saknas upparbetade samarbetsformer:

Intervjuperson tre: Alltså för min del hade det känts bättre att ha någon i bygget. Det känns så mycket allvarigare att ringa någon man inte känner.

Intervjuare: Ja, men förr i tiden var ju en viss person på Länsstyrelsen man ringde. Så är det inte nu.

Intervjuperson tre: I och för sig har jag ju haft kontakt med Länsstyrelsen när jag jobbade med ensamkommande och vi stod inför många utmaningar och så. Då hade vi kontakt med en som även brukade hålla i föreläsningar, så om det var något som man stötte på så kunde man ringa henne. Men då hade man en relation eller så där.

De *aktiviteter* med särskilt fokus på lärande som tydligast framträder i intervjuerna, och som socialsekreterarna använde i det dagliga arbetet, har delats in i två övergripande teman: (1) *skapa struktur i beslutsfattandet* och (2) *hantera osäkerhet och komplexitet i beslutsfattandet*. Temat skapa struktur i beslutsfattandet omfattar bland annat att använda specialistsocionomer och chefer som ett formellt och informellt ”bollplank” och modeller och metoder som Sign of Safety och ASI som en gemensam kontextuell förståelse för vad som är ett bra beslut. Temat hantera osäkerhet och komplexitet i beslutsfattandet inkluderar internutbildning, handledning och tillgång till ett kollegialt stöd samt tid för reflektion.

För att komma bakom beslutsfattandets manifesta uttryck och därigenom få en inblick i den komplexitet och fragmentering som omgärdar de utredande socialsekreterarnas arbetsprocess används Juliet Corbin och Anselm Strauss (1996) *Villkor och konsekvens-matris*. Vid en genomläsning av intervjuerna, med särskilt fokus på hur socialsekreterarna använder tillgängliga formella och informella aktiviteter i utredningsprocessen, blev det tydligt hur socialsekreterarna hämtar information och kunskap på organisatorisk och

individuell nivå. Det sker parallellt med att de tillämpar en aktiv myndighetsutövning med grund i lagstiftning och nationella riktlinjer.

De aktiviteter som socialsekreterarna använder under utredningsprocessen och som lyfts fram i fokusgruppsintervjuerna är i praktiken sammanflätade och svåra att skilja åt. Det skapas dessutom en mängd kombinationer mellan och inom tillgängliga aktiviteter på olika nivåer. Att tillämpa lagstiftning är ett exempel på aktivitet på nationell nivå som används genomgående i det dagliga arbetet på socialtjänstens utredningsenheter och inom ramen för myndighetsutövningen. På organisatorisk nivå formas förutsättningarna att arbeta efter en viss modell eller metod där såväl utbildningsföretag som arbetsgruppens handledning bidrar till den enskilda socialsekreterarens syn på klientens situation och vilka insatser som är lämpliga. Det ger ett beslutsunderlag där mindre formella kollegiala samtal inom organisationens ramar och egna tankar om klientens situation bidrar till en reflektion på individuell nivå.

Nedan beskrivs mer utförligt de aktiviteter med särskilt fokus på lärande som socialsekreterarna, specialisterna och cheferna hänvisar till i fokusgruppsintervjuerna och som framför allt finns på organisatorisk och individuell nivå. Utan anspråk på att vara heltäckande ger dessa exempel på aktiviteter en inblick i de utredande socialsekreterarnas arbetsprocess *inför* ett formellt beslut. Det visar hur socialsekreterarna, med utgångspunkt i klientens behov och önskemål samt relevanta lagar och myndighetsdokument, använder specialistsocionomer, metoder, modeller, internutbildning, handledning, kollegiala samtal och egen reflektion för att dela information och beprövad erfarenhet inom arbetsgruppen med syfte att skapa struktur och hantera osäkerhet och komplexitet i beslutsfattandet.

I den fortsatta texten skiljs inte mellan metod och modell eftersom de har snarlika funktioner inför det formella beslutet. Kategorier som ”klient”, ”personer” och ”medborgare” används synonymt för att beskriva ett sammanhang liksom en specificering av ”barn”, ”ungdom” eller ”vuxen” används beroende på vilken situation som beskrivs.

Skapa struktur i beslutsfattandet

De två kommuner som ingår i det empiriska materialet har tillgång till specialistsocionomer, men inte alla arbetsgrupper inom verksamheten. Specialist är en relativt ny benämning och kan jämföras med uppdrag som första socialsekreterare, verksamhetsutvecklare, processledare. Specialistens tjänstposition beskrevs av flera socialsekreterare som en viktig servicefunktion för arbetsgruppen men inte som en del av den. En av dem sa: ”De bidrar med en nödvändig uppfräschning av nödvändig kunskap som vi själva inte har verktyg till att plocka fram.” En av de intervjuade cheferna beskrev specialistsocionomens roll mer indirekt som ”en tjänstposition mellan chefer och medarbetare utan direkt klientarbete och någon som är bra på att läsa styrdokument”. Probert och Svensson (2022) benämner tjänstpositionen på liknande sätt genom att placera specialistsocionomen i ”spänningen mellan byråkratiska krav och professionella strävanden”. De menar att behovet av ständigt uppdaterad vetenskaplig kunskap är särskilt tydligt i glappet mellan nyexaminerade socionomer som lämnar socionomutbildningen med en bred generalistutbildning och socialtjänstens förväntningar på socionomer med riktade specialistkunskaper och erfarenhet från fältet (ibid.).

En aspekt som tas upp mer indirekt i intervjuerna är en oro att specialiseringstrenden bland socionomer ökar avståndet till chefer som ytterst ansvariga för verksamheten när specialisterna involveras i beslutprocessens olika delar: ”Det är sagt att specialistens arbete ska formas utifrån våra behov. Det är så det är sagt men sen får man se hur det blir i praktiken.” Rollen som specialistsocionom inom socialtjänsten kan ses som ett exempel på hur arbetsrutiner har formats utifrån en evidensbaserad praktik, det vill säga krav på bästa tillgängliga kunskap. Fokusgruppsintervjuerna visar att specialistsocionomens uppdrag uppfattades som en avlastning och hjälp att ta fram underlag i utredningen, men också en trygghet att dela sin osäkerhet med en överordnad och mer erfaren kollega inför svåra beslut. En av de yngre nyanställda socialsekreterarna uppfattade ingen oro för ansvarsförskjutning utan såg på specialistfunktionen som en garanti för att kunskap utvecklas inom arbetsgruppen:

Skulle vi i stället säga att det ligger på allas ansvar att verksamhetsutveckla mer, då är ju risken att det prioriteras bort när vi har akuta ärenden. Så att ha en person som inte har egna ärenden tror jag är förutsättningen för att vi ska kunna jobba evidensbaserat.

Beskrivningen av specialistsocionomens roll och funktion sammanfaller med idealbilden av ett evidensbaserat arbete där ny vetenskaplig kunskap granskas och formuleras till praktiktäna frågor. Det ger socialsekreterarna ett vetenskapligt underlag och möjlighet att välja rätt åtgärd utifrån arbetsgruppens bästa tillgängliga kunskap. Det ligger i linje med både Gunilla Avbys (2015) och Eileen Munros (2019) forskning, som betonar vikten av att omstrukturera socialtjänstens organisering för att kunna skapa en mer stödjande arbetsplatskultur som främjar kunskapsanvändning och ett kontinuerligt lärande. I ljuset av ett formellt kollaborativt lärande blir specialistsocionomen en del av arbetsgruppen. Det sker genom det gemensamma lärandet på exempelvis avdelningsmöten, behandlingskonferenser och utbildnings- och handledningstillfällen där arbetsgruppen gemensamt kan addera sin kunskap och erfarenhet och säkerställa att all användning av kunskap är uppdaterad och användbar (jfr Illeris 2010; Biggs 2003).

Risken att arbetsfördelningen mellan specialister och socialsekreterare leder till en utarmning av den egna kritiska blicken på ny vetenskaplig kunskap nämndes inte som något problem. Snarare berättar flera av socialsekreterarna om det egna motståndet att söka efter och tillgodogöra sig ny vetenskaplig kunskap på regelbunden basis. De återkommer till att det är enklare att hålla sig till en kunskap som redan är förankrad och accepterad inom arbetsgruppen än att leta efter ny. Tidsbristen och rädslan att göra fel nämndes som viktiga faktorer, men också att det finns ett avstånd till ny vetenskaplig kunskap som behöver förstås och tolkas på rätt sätt innan den kan användas i verksamheten.

Uppdraget som specialistsocionom kan på ett övergripande plan beskrivas som ett rådgivande socialt arbete med inriktning mot administrativa och juridiska frågor. Björk (2016) visar i sin avhandling att en stor del av socionomers användning av kunskap skapas och etableras utifrån organisationens behov och begränsningar. I praktiken innebär det att specialisterna underlättar skapandet av arbetsgruppens kollegiala yrkesidentitet genom organisatoriska och rättsliga kunskaper. Men det innebär också att det finns en risk att specialistsocionomerna frångår sin roll som kunskapsstöd på samma sätt som

utvecklingssekreterare har gjort och kommer ännu närmare cheferna och de kunskapsstyrande myndigheterna.

Socionomutbildningen är en generalistutbildning som innebär att blivande socionomer lär sig att se och utveckla yrkeskompetens inom flera sociala problemområden. Trots det införs allt fler specialisttjänster, särskilt inom hälso- och sjukvården som föga oväntat har varit först ut och infört en yrkeslegitimation för hälso- och sjukvårdskuratorer med krav på en ettårig specialistutbildning på avancerad nivå (Probert & Svensson 2022; Johnsson & Ritenius Manjer 2022). Veronica Svärds (2022) forskning om specialistkuratorer inom hälso- och sjukvården visar att det är en utveckling som följer kraven på specialisering för den medicinska personalen men går stick i stäv mot den nuvarande synen på socionomer som generalister. Exempel på specialistsocionomer utan klientkontakt inom hälso- och sjukvården är barnskyddsteamerna som ger stöd åt vårdpersonal vid misstanke om att ett barn kan befinna sig i en utsatt livssituation. Ett annat exempel är asylkuratorer som arbetar med att stärka asylsökandes och papperslösas rättigheter inom sjukvården genom att ge specifikt kunskapsstöd till ordinarie sjukhuskuratorer (Svärd 2022).

En annan form av aktivitet som används av socialsekreterarna är modeller och metoder som stöd i utrednings- och beslutsprocessen. En modell fungerar som en förebild för hur något ska genomföras och används likt en övergripande tankestruktur för att klargöra hur en viss problematik kan förstås. En metod används mer avgränsat för att skapa ett tillvägagångssätt och en struktur genom att samla in relevant information eller genomföra en riktad insats. Det innebär att flera metoder kan ingå i en övergripande utredningsmodell och göra dem svåra att skilja åt när det gäller funktion och evidens.

Det finns kritiska röster som menar att använda modeller och metoder i utredningsprocessen styr beslutsfattandet i en viss riktning och riskerar att förenkla komplexa problem (jfr exempelvis Levin 2021). Men trots det framhåller flera av de intervjuade socialsekreterarna att det snarare bidrar till en gemensam förståelse för de alltmer komplexa sociala problemområdena i samhället. En socialsekreterare säger att ”det blir mycket kollegialt arbete där vi aktivt använder modellen varje vecka, och genom att det finns olika kunskapsnivåer inom gruppen lär vi oss av varandra”.

En modell med stor spridning i Sverige är Signs of Safety (SofS). Den är avsedd att användas genom hela utredningsprocessen, det vill säga från det att en anmälan kommer in till socialtjänsten tills beslut fattas om åtgärd (Östberg m.fl. 2018). Förutom att identifiera säkerhetsrisker i barnets eller ungdomens vardag och engagera viktiga personer i deras sociala nätverk, återkommer flera socialsekreterare i fokusgruppsintervjuerna till att det även finns ekonomiska incitament att använda modeller som syftar till att minska antalet externa placeringar. SofS ses som ett gemensamt förhållningssätt för att strukturera utredningsarbetet inom arbetsgruppen. En av socialsekreterarna uttryckte det så här:

SofS är helt hopplöst om man ska tänka att det är någon renodlad modell jag använder, det är det inte, det är en mix av allt som man typ har kunnat anamma. Nej, så jag kan inte säga att jag lutar mig mot någon enskild metod eller modell.

Socialsekreterarens uppfattning stämmer väl överens med den granskning som Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) genomförde 2022, som visar att det är svårt att avgöra vad som bidrar till en säkrare bedömningsprocess eftersom modellen används på många olika sätt. Trots detta uttrycker en av cheferna hur väl den fungerar i utredningsarbetet och hur lätt den är att anpassa och kombinera:

Modellen erbjuder något för alla. En modell räcker sällan hela vägen för att förstå en komplex situation. Därför är SofS helt enkelt användbart till många olika situationer och för alla socialsekreterare oavsett tid i yrket.

SofS erbjuder en ram för ett kollaborativt lärande som gör det möjligt för socialsekreterarna att dela erfarenheter, diskutera utmaningar och utveckla gemensamma strategier för att bättre möta klienternas behov och organisationens begränsningar. En av cheferna liknade modellen vid en ”fysisk samlingsplats” som kan jämföras med ett formellt mötesrum med tydlig struktur på vad som ska diskuteras och i vilken ordning. I det här sammanhanget blir utredningsmodellen den gemensamma nämnaren för arbetsgruppen, snarare än den professionella identiteten som socionom.

Det finns ett personligt handlingsutrymme för hur systematiskt och frekvent modellen behöver användas under utredningsprocessen: ”Arbetsbördan och de faktiska arbetstiderna är ett hinder att använda SofS fullt ut då det skulle innebära tjänstgöring på kvällar och helger, vilket inte fungerar för alla.” Eftersom socialsekreterarna arbetar dagtid, är de förhindrade att kalla till större möten med barnets eller ungdomens nätverk på kvällar och helger, trots att det är en viktig del i interventionen. I rapporten *Signs-of-Safety i praktiken: En studie om användning i Stockholms län* (Östberg, Wiklund & Backlund 2018) blir det tydligt att socialsekreterarens ålder och tid i yrket påverkar hur SofS används inför ett beslutsfattande. Socialsekreterare med längre tid i yrket drar nytta av modellens bredd och lösa konturer genom att i större utsträckning utgå från den egna erfarenhetsbaserade kunskapen.

Arbetsgruppen som använder manualbaserade standardiserade klientintervjuer (ASI) som beslutsstöd arbetar med personer över 18 år med en tydlig missbruksproblematik. De beskriver hur besluten om behandlingsinsatser framför allt sker utifrån politiska och ekonomiska incitament där kommunens egna öppenvårdsinsatser premieras samtidigt som socialsekreterarna ofta har en längre tids kontakt med klienten och genom det god kännedom om klientens situation och hur denna hanterar svårigheter i livet. Socialsekreterarna beskriver den standardiserade intervjun som ett användbart men motsägelsefullt arbetsinstrument eftersom den egna professionella bedömningen och hänsyn till klientens önskemål och motivation inte framkommer fullt ut i intervjusituationen. Även om de ansåg att det var många fördelar med att arbeta med en strukturerad intervju, upplevde några socialsekreterare att det är problematiskt att nästan alla klienter får samma förslag om kortare behandlingsinsatser i öppenvård. En av dem säger:

Beslut som omfattar kortare bistånd för behandling mot tungt mångårigt missbruk gör något med relationen. Även om det är beslut som kan förlängas så vet vi alla att det inte är ett bra eller rimligt beslut.

En annan socialsekreterare i samma arbetsgrupp beskriver att använda ASI som stöd i beslutsfattandet som ”en rörelse mot mindre evidensbaserat” och förtydligar sitt resonemang genom att beskriva hur svårt det kan vara i praktiken att balansera det evidensbaserade och erfarenhetsbaserade arbetets kunskapskällor vid ett och samma tillfälle:

När beslutsfattandet behöver ske utifrån lagstiftning och dokumentation för att vara transparent och klara av att bli granskat ges allt mindre fokus på den erfarenhetsbaserade kunskapen som också fyller en viktig funktion.

Hantera osäkerhet och komplexitet i beslutsfattandet

I vår rapport *Kunskap i socialtjänsten* beskrivs socialsekreterarnas uppdrag som både föränderligt, motsägelsefullt och mångfasetterat, men också som ett ensamarbete i grupp (Svensson & Plantin 2024). Det är värden som tenderar att bli abstrakta och svåra att synliggöra i utrednings- och handläggningsprocesser, men får stor påverkan på hur arbetet sker i praktiken. Forskaren Staffan Höjer (2021) beskriver hur risken för normativa uppfattningar, som kan uppstå när beslutsfattandet styrs av utrednings- och bedömningsinstrument, motverkas av regelbunden extern handledning inom arbetsgruppen. Det stämmer väl överens med internationell forskning där bland annat Hawkins och McMahon (2022) visar hur handledning har fått större utrymme inom socialtjänsten de senaste åren, framför allt beroende på större krav på professionalitet och institutionella förändringar när allt fler människor med komplexa sociala problem får stöd och behandling inom öppenvård.

Studier från början av 2000-talet visar att nära på alla socialsekreterare inom socialtjänstens kärnområden hade tillgång till regelbunden extern handledning inom arbetsgruppen (Höjer 2021). Det är siffror som är fortsatt stabila medan den teoretiska basen har varierat och i stora drag följt aktuella behandlingstrender inom socialt arbete. Handledning som en återkommande aktivitet inom arbetsgruppen har med andra ord gått från att vara en kollegial angelägenhet med tips på praktiska till mer strikta och genomarbetade program för att säkerställa att lagar och föreskrifter följs. Känslomässiga och relationella aspekter anses viktiga när socialsekreterare beskriver sin syn på extern handledning (jfr Höjer 2021; Hawkins & McMahon 2022).

I de arbetsgrupper som ingår i det empiriska materialet pratade de intervjuade på olika sätt om betydelsen av handledning inför ett beslutsfattande. De benämnde inte handledningen i termer av bra eller dålig utan lade snarare olika vikt vid vilken betydelse det har för arbetsgruppen eller arbetsuppgifterna. Arbetsgruppen som arbetar med SoFS har integrerad handledning och vidareutbildning som framför allt fokuserar på att hitta en gemensam struktur

för utredningsarbetet. En av cheferna i arbetsgruppen beskrev det så här: ”Vår handledning är rätt handfast, inte bara att så här kan du tänka eller så här kan du göra, utan varsågod här har du något att följa.” En av socialsekreterarna uppfattade samma handledning på ett annat sätt: ”Handledningen skapar en känsla av att inte behöva tänka själv när vi följer en modell som inriktar sig på särskilda faktorer i utredningen.” I arbetsgruppen som arbetar med standardiserade intervjuer är handledningen inriktad på arbetsgruppen som en stödjande funktion. På frågan hur de delar kunskap inom arbetsgruppen svarar en av de mer erfarna socialsekreterarna: ”När vi som grupp pratar om ett ärende i handledning och tittar på vad som är svårt i just det ärendet så blir det också mer att vi samlar ihop den gemensamma kunskapen på ett annat sätt.”

En av cheferna som arbetar med SofS betonar vikten av att ha rätt kompetens och hur det påverkar arbetets kvalitet: ”Grundkursen är ett stort plus vid en anställning eftersom personen har rätt tänk och vokabulär med sig in i arbetet.” Detta resonemang återkommer i en av intervjuerna med socialsekreterarna när de diskuterar handledningens funktion och är ett exempel på hur gemensamt språkbruk och terminologi stärker arbetsgruppen (jfr Illeris 2010). De är överens om att handledningen är viktig för att skapa gemensam förståelse för vad som sker i den pågående utredningen och vad som är ett bra beslut för den enskilde klienten” samtidigt som socialsekreterarna är medvetna om att handledningen är sammankopplad med verksamhetens utbildningsambition. Detta påverkar i vilken omfattning de har tillgång till oliktankande inom arbetsgruppen som kan balansera resonemangen i svåra utredningar och inom beslutsfattandets ramar (jfr Bergmark & Lundström 2011).

Ett kollegialt lärande är i grunden en social aktivitet där yrkeskunnande och personliga erfarenheter bidrar till en ny kunskapsanvändning inom arbetsgruppen (jfr Illeris 2011). Fokusgruppsintervjuerna visar att kollegiala samtal har betydelse inför ett formellt beslutsfattande genom att bland annat öppna för oliktankande och inkludera motsägelsefulla aspekter i beslutsfattandet. De kollegiala samtalen bidrar också till att synliggöra den komplexitet och osäkerhet som omgärdar utredningsprocessen och behovet av stöd från mer erfarna kollegor:

Nu när det har varit omsättning bland kollegorna har jag fått vara en person som ni var för mig, att liksom vidarebefordra kunskap eller vara ett stöd, men det

påverkar också ens egen arbetsvardag. Det är inte enkelt när man vill fokusera på sitt eget. Och så behöver man också känna att man ska hjälpa de nya.

Illeris (2011) betonar vikten av att identifiera och använda lärandets tre dimensioner, det vill säga innehåll (vad vi lär oss), förvärv (hur vi lär oss) och incitament (varför vi lär oss) för att genom reflektion förstå och förbättra lärandeprocesser på arbetsplatsen. Parallellt med socialtjänstens uppdrag att fungera som det yttersta skyddsnätet för alla medborgare, samtidigt som politiskt styrda produktionskrav kan innebära en förväntan att minska antalet externa placeringar, finns det som Illeris (2011) kallar en ”informell gemenskap”. Den informella gemenskapen har betydelse för hur lärande och kunskapsdelning sker inom organisationen och påverkas av både motivation och engagemang hos medarbetarna. Genom att integrera de tre dimensionerna (innehåll, förvärv och incitament) i det kollegiala lärandet skapas en mer effektiv lärandemiljö som lyfter fram både individuella och organisatoriska mål samt ett konstruktivt länkande av tillgänglig kunskap och beprövad erfarenhet inför ett beslutsfattande. I följande exempel från fokusgruppsintervjuerna beskriver en socialsekreterare hur arbetsgruppens samlade kompetens används och hur kunskapsutbyte inom gruppen bidrar till att skapa mening i beslutsfattandet:

Ja, alltså från början tänker jag att det var oerhört värdefullt med gruppen, alltså denna konstellation. Så oerhört värdefullt när man börjar, liksom att du [vänder sig mot en av kollegorna] varit här i en evighet och liksom ger tips och råd. Och du [vänder sig mot en annan kollega] som är van vid lagstiftningen och så alltså, vilket har varit värdefullt för ens eget arbete och att känna sig trygg i de bedömningar man gör. Jag märker att det gör en skillnad.

Inledningsvis finns ett *incitament* baserat på behovet att få tillgång till aktuell kunskap för att skapa struktur och hantera osäkerhet och komplexitet i beslutsfattandet. Det är kunskap som *förvärvas* genom formella och informella pågående samtal i arbetsgruppen där det finns tillgång till en variation av kunskap och beprövad erfarenhet. För att ett informellt kollegialt utbyte ska fungera i en arbetsgrupp med hög personalomsättning och ärendebelastning behöver samtalen bli en del av det formella stödet, vilket vanligtvis sker genom kollegial handledning. En av socialsekreterarna beskrev det informella samtalet som att ”hitta utrymme att hjälpa varandra förstå”. Hawkins och McMahon (2022) menar att kollegial handledning är svår att genomföra jämfört med andra handledningsformer inom arbetsgruppen på grund av dess självständiga format.

Den kollegiala handledningen är sårbar eftersom det är medarbetarna själva som driver samtalet framåt med hjälp av den egna förståelsen och med fokus på det egna arbetet. Här finns en risk att arbetsgruppen fastnar i negativa narrativ som inte alltid gynnar klientarbetet eller gruppens kollektiva kunskapsutveckling men som tillfälligt skyddar från känslor av osäkerhet och okunskap (Svedberg 2021).

Det informella kollegiala samtalet riskerar dock att gå i cirklar eller bli ett skvaller om det inom arbetsgruppen saknas ett öppet och tillitsfullt förhållningssätt till de organisatoriska förutsättningarna och den egna användningen av kunskap. Tebbutt och Marchington (1997) undersöker i artikeln ”Look before you speak: Gossip and the insecure workplace” hur skvaller fungerar i osäkra arbetsmiljöer och dess påverkan på arbetsplatskulturen och de anställdas relationer. De menar att skvaller kan fungera som ett verktyg för social kontroll, informationsspridning och ett sätt att hantera osäkerhet och stress på arbetsplatsen.

Att reflexivt synliggöra och dela den egna osäkerheten och bristen på erfarenhetsbaserad kunskap är ett sätt att komma ur negativa narrativ inom arbetsgruppen i stället för att se de kortsiktiga effekterna av rykten och skvaller som en känsla av gemensamhet inom arbetsgruppen (jfr Tebbutt & Marchington 1997; Ponnert 2013; Munro 2019). Följande exempel är hämtat från en längre sekvens där socialsekreterare pratar om förutsättningarna att använda sitt kunnande och lära av varandra:

Vi har kanske blivit förfördelade på ett sätt för vi betraktas som erfarna och har ingen hög personalomsättning och då ska man klara sig bra. Men nu är det definitivt en kaosverksamhet då vi ska lära oss flera områden. Det skapar ju helt andra förutsättningar än att vara expert inom sitt område. Att famla i mörkret. Just det här med evidensbaserat och kunskapsprat kan vi nog räkna på en hands fingrar om ens det.

Citatet illustrerar hur ett kollegialt lärande är en i grunden social aktivitet där gruppens kommunikationsmönster har betydelse för hur socialsekreterarna ges tillgång till gruppens beprövade erfarenheter. Citatet visar också vikten av att inkludera en förståelse för hur organisatoriska maktstrukturer påverkar lärandet i gruppen när förutsättningarna ändras.

Därtill adderas betydelsen av den sociala dimensionen av lärandet på arbetsplatsen genom ett mellanmänniskt relationsskapande som bidrar till hur det kollegiala stödet inom arbetsgruppen uppfattas och sker i praktiken.

I samtliga fokusgruppsintervjuer beskrivs arbetsgrupperna utifrån hur länge de har arbetat tillsammans och om det finns en upplevd stabilitet eller inte. I en av intervjuerna nämns en arbetsgrupp inom förvaltningen som tidigare har dragits med dåligt rykte och hög personalomsättning under lång tid. Kollegan uttrycker det så här:

Intervjuperson fem: De (arbetsgruppen) har försökt bygga upp något nytt och verkligen lyckats arbeta utifrån det också. Det är ju skitbra den investeringen. Och hur de hela tiden kan hålla fast i det. Det skapar ju någonting.

Intervjuare: Det var en delvis ny bild för dig eller?

Intervjuperson fem: Jag vet ju att de har börjat bygga upp något nytt, men att få det beskrivet här tycker jag är spännande. Jämfört med min egen lilla grupp då, så jag tror nog att man kan säga att vi år efter år med nöd och näppe har lyckats hålla liv i oss. De utvecklar och skapar något. Vi i min arbetsgrupp upprätthåller och försöker hålla näsan över vattenytan på något vis.

För att nå fram och kunna dela erfarenheter inom arbetsgruppen behöver det upprättas kollegiala arbetsrelationer över tid. Vanligtvis beskrivs det som ett intersubjektivt mellanmänskligt utbyte av erfarenheter mellan klient och socialsekreterare men är i allra högsta grad giltigt mellan kollegor i arbetsgrupper (Illeris 2010; Mårtensson Blom & Wrangsjö 2014).

Diskussion: Arbetsgruppens betydelse för beslutsfattandet

Arbetet som utredande socialsekreterare inom socialtjänsten är till stora delar ett ensamarbete i grupp. Beslutsfattandet påverkas av den enskilda socialsekreterarens förståelse av vad som är den bästa tillgängliga kunskapen, men också hur kunskap rutinmässigt diskuteras och delas inom arbetsgruppen. Betydelsen av *beprövad erfarenhet* löper som en röd tråd genom de utredande socialsekreterarnas utsagor och får betydelse för hur de hanterar alla former av osäkerhet och komplexitet i utredningsarbetet och hur de delar kunskap med varandra.

I det här kapitlet är avsikten att belysa hur utredande socialsekreterare använder tillgänglig kunskap och ett kollaborativt lärande inför ett formellt beslut. Det blev tydligt hur de arbetar tillsammans inom givna ramar. Samtidigt har de var och en ett myndighetsansvar att genomföra svåra avvägningar inför ett formellt beslut. Det är avvägningar och beslutsfattande som direkt påverkar andra människors livssituation och som ställer stora krav på arbetsgruppens sammansättning, kunskapsnivå och stabilitet. I varje utredningsprocess pågår en stor kunskapsinhämtning i form av information genom flera olika aktiviteter inom verksamhetens ramar och i samverkan med interna och externa aktörer som också får en direkt påverkan på vilken kunskap och beprövad erfarenhet som används och delas inom arbetsgruppen. Något som de olika aktörerna, exempelvis chefer, specialister handledare, utbildare och utredande socialsekreterare, behöver förhålla sig till om än på olika sätt beroende på målgrupp och organisatoriska förutsättningar.

De två framträdande huvudtemana i kapitlet visar hur de utredande socialsekreterarna använder tillgänglig kunskap och kollaborativt lärande inför formella beslut genom att (1) skapa struktur och (2) hantera osäkerhet och komplexitet. En balans mellan denna kunskapsanvändning är av stor vikt för hur utredningsprocessen sker i praktiken. Att *skapa struktur i beslutsfattandet* innebar att socialsekreterarna använde delar av ännu inte evidensbaserade modeller och metoder, såsom Signs of Safety (SoS) och standardiserade intervjuer (ASI), som en gemensam ram och utgångspunkt för att fatta beslut parallellt med specialistsocionomer och chefer som kunskapsförmedlare i utredningsprocessen. Att *hantera osäkerhet och komplexitet i beslutsfattandet* innebar att de utredande socialsekreterarna deltog i arbetsgruppens gemensamma utbildningssatsningar och handledningsträffar som i sin tur bidrog till en gemensam ram och förståelse för vad som är rätt beslut. Men de använde även ett mindre formellt kollegialt stöd som gjorde det möjligt att navigera bland möjliga vägval och ställningstaganden inför ett komplext och svårt beslut.

Förutom organisationens ramar beskrevs kollegorna och arbetsgruppens sammansättning och stabilitet vara av betydelse för hur den egna kompetensen uppfattades och användes i samband med ett formellt beslut. Arbetsgrupper med ”högt i tak” och tillgång till en bred kunskapsinhämtning uppfattade att det bidrog till bättre förutsättningar att bibehålla en kritisk blick på det egna görandet, samtidigt som de adderar och utvecklar en gemensam förståelse för

det sociala arbetets komplexitet inför ett formellt beslut. Det är ett förhållningssätt som även bidrar till bättre möjligheter att skapa det som Munro (2019) kallar en positiv felkultur inom organisationen. Det innebär att systematiskt identifiera svagheter i utredningsprocessen där både kunskapsbrister i handläggningen och organisatoriska förutsättningar för ett beslutsfattande kan identifieras och lyftas fram eftersom de till stor del hör ihop. För att kunna arbeta på det här sättet behövs en varaktig stabilitet i arbetsgruppen och tillgång till en varierad kunskapsinhämtning i linje med vetenskap och beprövad erfarenhet. I förlängningen bidrar det till beslutsfattande där arbetsgruppens utformning och stabilitet får stor betydelse för utfallet.

Hög personalomsättning och arbetsbelastning försvårar således kunskapsutbytet inom arbetsgruppen och på sikt även beslutsfattandet som del av ett myndighetsutövande med grund i lagstiftning och nationella riktlinjer. Arbetsgrupper med obalans mellan formell och informell kunskapsinhämtning riskerar att utveckla en rigid arbetsplatskultur präglad av ensidig kunskapsinhämtning och negativ osäkerhet. Ett alltför likriktat tänkande som styr arbetsgruppen riskerar på liknande sätt att den kritiska blicken får underordnad betydelse i det formella beslutsfattandet, då alla ändå håller med varandra.

Vikten av ett kollaborativt lärande inom arbetsgruppen blev särskilt framträdande när utsagorna från de unga och nyexaminerade socionomerna lyssnades igenom. De saknade av naturliga skäl egen yrkesrelaterad erfarenhet att luta sig mot. För dem fick arbetsgruppens sammansättning och samlade erfarenhet stor betydelse, både som kunskapskälla och stöd under hela utredningsprocessen. När mer erfarna kollegors kunskap och beprövade erfarenhet blir tillgänglig inom gruppen sker det en reflexiv växelverkan mellan de kunskapsbärande strategierna ”tänka” och ”känna” som gynnar arbetsgruppens gemensamma lärande. När kunskap delas inom arbetsgruppen formas nya insikter och yrkesrelaterat kunnande som är svår att bygga upp helt på egen hand.

I ljuset av en allt högre personalomsättning inom socialtjänsten, som bland annat lyfts fram i en studie av Welander m.fl. från 2017 och i fackförbundet Visions chefsrapport från 2024, blir det än mer tydligt hur viktiga både den enskilda socialsekreteraren och arbetsgruppens sammansättning är för hur

utredningsprocessen sker och kan utgöra ett stabilt underlag inför det formella beslutet. Motsatsen försvårar möjligheten att tillåta sig att känna och visa sin osäkerhet i arbetsgruppen och skapa förutsättningar att identifiera och lyfta fram felbeslut inom verksamheterna. Organisatoriska förutsättningar och den enskilda socialsekreterarens ansvar att använda tillgänglig kunskap och beprövad erfarenhet på ett konstruktivt sätt inom arbetsgruppen förblir en fortsatt viktig fråga för framtidens socialtjänst.

Referenser

- Avby, G. (2015). *Evidence in practice: On knowledge use and learning in social work* (Vol. 641). Linköping University Electronic Press.
- Baginsky, M., Moriarty, J. & Manthorpe, J. (2019). Signs of Safety: Lessons learnt from evaluations. *Journal of Children's Services*, 14(2), 107–123.
- Bengtsson, M. (2020). *Karriär och profession: Om positioner, statushierarki och mobilitet inom socionomyrket*. Lunds universitet.
- Bergmark, A. & Lundström, T. (2011). EBP i svenskt socialt arbete: Om ett programs mottagande, förändring och möjligheter i en ny omgivning. I: I. Bohlin & M. Sager (red.). *Evidensens många ansikten*. Arkiv Förlag.
- Biggs, J. (2003). Aligning teaching for constructing learning. *Higher Education Academy*, 1(4), 1–4.
- Björk, A. (2016). *Evidence-based practice behind the scenes: How evidence in social work is used and produced*. Akademisk avhandling. Stockholms universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten, Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan.
- Blom, B. (1998). *Marknadsorientering av socialtjänstens individ- och familjeomsorg: Om villkor, processer och konsekvenser*. Umeå universitet.
- Corbin, J. & Strauss, A. (1996). Analytic ordering for theoretical purposes. *Qualitative Inquiry*, 2(2), 139-150.
- Hansson, K. (2021). Att hålla ihop det sociala arbetet: Hur covid-19-pandemin påverkade tre olika civilsamhällesorganisationer. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 28(4), 499–516.
- Hawkins, P. & McMahon, I. (2022). *Handledning inom behandlande yrken*. Studentlitteratur.

- Hultqvist, S. & Hollertz, K. (2025). Praktik och politik i socialtjänsten – mot en transparent zon. I: K. Svensson & L. Plantin (red.) (2025). *Kunskap i rörelse. En forskarantologi om kunskap i socialtjänsten*. Social Work Press, s. 157-184.
- Hydén, M. (2008). Evidence-based social work på svenska: Att sammanställa systematiska kunskapsöversikter. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 15(1).
- Höjer, S. (2021). External reflective supervision in Sweden. I: K. O'Donoghue & L. Engelbrecht (red). *The Routledge international handbook of social work supervision*. Routledge.
- Höjer, S. & Kullberg, K. (2017). Varför stannar de kvar? Socialsekreterare som arbetat längre än tre år inom den sociala barnvården i Sverige, England och Italien. *Socionomen*, 40(1), 20–33.
- Illeris, K. (2010). *The fundamentals of workplace learning: Understanding how people learn in working life*. Routledge.
- Johnsson, E. & Ritenius Manjer, Å. (2022). Hälso- och sjukvårdskuratorn. I: A. Angelin & T. Hjort (red.). *Socialt arbete i förändring*. Lunds universitet.
- Jönsson, A. (2023). *Professionellt pappersgöra: Att bemästra ett komplext handlingsutrymme i beslutstexter om ekonomiskt bistånd*. Diss. Lunds universitet.
- Kruse, C., Gleisner, J. & Grankvist, H. (2021). *Alignmentarbete: Det kontinuerliga arbetet för kunskapsförflyttning*. Makadam förlag.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge University press.
- Levin, C. (2021). Konflikten mellan ärende och människa. <https://socionomen.se/forskning/vetenskapliga-artiklar/konflikten-mellanarende-och-manniska/> [Hämtat: 2025-01-06].
- Martinell Barfoed, E. (2014). *Standardiserade intervjuer i socialt arbete: Exemplet ASI*. Rapport. Kriminalvården.
- Mesinovic Klecina, L., Olin, E. & Alstam, K. (2024). Sweden's front-line: An ethnographic approach to understanding child protection decisions. *Qualitative Social Work*, 23(5), 797–812.
- Munro, E. (2019). Decision-making under uncertainty in child protection: Creating a just and learning culture. *Child & Family Social Work*, 24(1), 123–130.
- Mårtensson Blom, K. & Wrangsjö, B. (2014) *Intersubjektivitet: Det mellanmännsliga i vård och vardag*. Studentlitteratur.
- O'Sullivan, T. (2010). *Decision making in social work*. Bloomsbury Publishing.

- Ponnert, L. (2013). Osäkerhet: Ett nödvändigt uttryck för professionalitet eller ett tecken på okunskap? I: S. Linde & K. Svensson (red.). *Förändringens entreprenörer och tröghetens agenter: Människobehandlande organisationer ur ett nyinstitutionellt perspektiv*. Liber, s. 42–55.
- Probert, E. & Svensson, K. (2022). Specialistsocionom: Professionell expert eller organisationens förlängda arm? *Socionomens forskningsupplägg*, (51).
- Prop. 2024/25:89. En förebyggande socialtjänstlag: För ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter. https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2025/01/prop.-20242589?mtm_campaign=Proposition&mtm_source=Proposition&mtm_medium=email [Hämtat: 2025-04-16].
- Sahlén, I. (2019). Socialtjänstens trovärdighetsbedömningar: Tilltro och misstro vid handläggning av ekonomiskt bistånd. *Égalité*.
- SFS 1988:879. *Lag om vård av missbrukare i vissa fall*.
- SFS 1990:52. *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*.
- SFS 2025:400. *Socialtjänstlag*.
- Shier, L.M. & Graham, R.J. (2015). Subjective well-being, social work and environment: The impact of the socio-political context of practice on social worker happiness. *Journal of social work*, 15(1): 3–23.
- Sjögren, J. (2018). *Med relationen som redskap? Om socialsekreterare, klientarbete och professionalitet i socialtjänsten*. Doktorsavhandling. Linköpings universitet och Umeå universitet. Electronic Press.
- Socialstyrelsen (2018). *Betydelsen av socialtjänstens organisering och ärendebelastning för kvaliteten i verksamheten: En kunskapssammanställning*. Rapport. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2021). *LVM: Handbok för socialtjänsten*. Rapport. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2022). *Anmäla oro för barn: Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare*. Rapport. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2023). *Statistik om insatser till vuxna personer med missbruk och beroende 2022*. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2024). *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2023*. Socialstyrelsen.
- SOU 2020:47. (2020). *Hållbar socialtjänst: En ny socialtjänstlag*.
- Statens beredning för medicinsk och social utvärdering SBU (2022). *Signs of Safety: En modell för utredning och uppföljning av barns trygghet och säkerhet*. <https://www.sbu.se/pubreader/pdfview/display/92385?browserprint=1&lang=sv> [Hämtat:2025-01-14].

- Svedberg, L. (2021). *Gruppsykologi: Om grupper, organisationer och ledarskap*. Studentlitteratur.
- Svensson, K. & Plantin, L. (red.) (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet.
- Svensson, L.G. (2011). Profession, organisation, kollegialitet och ansvar. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 18(4).
- Svärd, V. (2022). Sjukhuskuratorers erfarenheter av specialistkuratorer för asylsökande och papperslösa patienter. *Socionomens forskningssupplement*, (52).
- Tebbutt, M. & Marchington, M. (1997). Look before you speak: Gossip and the insecure workplace. *Work, Employment and Society*, 11(4), 713–735.
- Vision (2024). *Socialchefsrapporten 2024: Ny socialtjänstlag – från Vision till verklighet*. file:///Users/soch-art/Downloads/Socialchefsrapporten2024.pdf [Hämtat: 2025-01-06].
- Welander, J., Astvik, W. & Hellgren, J. (2017). Stressrelaterad ohälsa och arbetstrivsel hos medarbetare och chefer i socialtjänsten. *Arbetsmarknad & arbetsliv*, 23(2), 8–26.
- Östberg, F., Wiklund, S. & Backlund, Å. (2018). *Signs-of-Safety i praktiken: En studie om användning i Stockholms län*. Rapport. FoU Södertörn.

Kapitel 5. Kunskapens tid ur organisationens och professionens perspektiv

Kerstin Svensson

Hur formas kunskap när tiden aldrig tycks räcka till? I det här kapitlet undersöks hur socialtjänstens personal resonerar om tid i sitt arbete och hur olika tidsförståelser påverkar yrkesrollen, kunskapsanvändningen och det professionella handlingsutrymmet. Genom fokusgruppsamtal framträder tid som en central och ofta bristande resurs, där spänningen mellan organisationens krav på effektivitet och professionens behov av reflektion blir tydlig. Kapitlet behöjer hur olika sätt att värdera tid också innebär olika sätt att förstå kunskap och vad det får för konsekvenser i praktiken.

Inledning

Det här kapitlet handlar om hur socialtjänstens personal resonerar om tid. Kapitlet är präglad av att socialtjänsten är en politiskt styrd organisation, en byråkrati, vars vardag och verklighet baseras på lagstiftning och kommunala riktlinjer. Det är också en professionell praktik där universitetsutbildade personer utför sitt arbete baserat på bästa tillgängliga kunskap, yrkeskunskap och beprövad erfarenhet i samverkan med de människor som berörs av arbetet och kallas klienter eller brukare. En del av de alternativ till insatser som är möjliga att anvisa klienterna till utförs av privata eller ideella organisationer och är upphandlade för att kunna användas. Det innebär att socialtjänsten förenar de tre logiker som sociologen Eliot Freidson (2001) talar om som byråkratin, marknaden och professionen.

I det löpande arbetet har socialarbetarna såsom både organisationens och professionens aktörer till uppgift att få de tre logikerna att flätas samman. Byråkratilogikens krav på att följa organisationens regler, riktlinjer och rutiner ska följas allt medan professionslogiken som format dem genom utbildning och

kollegialt utbyte också ska få plats. Marknadslogiken kring upphandlingar ska följas och behöver förstås i samverkan med externa aktörer. De som verkar i socialtjänstens namn i mötet med medborgarna står alltså inför stora krav, liksom alla andra som verkar i människobehandlande organisationer. Att arbeta i sådana organisationer innebär att ständigt ha brist på resurser och att ständigt försöka få perspektiv och logiker att förenas. Statsvetaren Michael Lipsky (2010) menar att de som verkar i dessa organisationer gör policy i praktiken genom att förena förväntningarna från olika håll. Men han menar också att arbetet i sådana organisationer kännetecknas av att målen är otydliga och motstridande och det är svårt att mäta framgång och kvalitet. Det är inte unikt för socialtjänsten, men socialtjänsten är ett tydligt exempel på en sådan organisation.

I de fokusgrupper som vi gjort med representanter för socialtjänsten återkommer, utan att vi frågat om det, uttalanden om *tid* på olika sätt när de berättar om sitt arbete. Även om det inte var vår avsikt att samtalen skulle handla om tid, så var det något som hade stor betydelse för dem vi talade med i fokusgrupperna. När materialet samlats in och började läsas och analyseras framstod det som tydligt att tid var ett viktigt tema i socialtjänsten. Därför finns anledning att närmare försöka förstå hur tid diskuteras i detta sammanhang. I en genomsökning av hela materialet efter hur tid tas upp, framkommer att det bara är de som arbetar direkt i socialtjänsten som talar om tid. Socialarbetare och chefer tar upp tidsfrågor i samtliga fokusgrupper, medan det sällan framkommer utsagor om tid i övriga grupper. Det väcker intresse att bättre förstå vilken roll tidsaspekten har för de som arbetar i socialtjänsten och hur det kan relateras till kunskapen i socialtjänsten och personalens uppgift att förena flera logiker med motstridiga krav. Därför är syftet med kapitlet att fördjupa förståelsen av hur socialtjänstens personal resonerar om tid. Kapitlet har ett särskilt fokus på hur resonemangen avspeglar tid i relation till organisatoriska och professionella perspektiv.

Efter en inledande förklaring om hur tidsbegreppet tolkas i kapitlet följer en presentation av metoden för analys av materialet. Stommen i kapitlet är de teman som framträtt under analysen, där de första relaterar till det professionella yrkesutövandet och de senare till de organisatoriska förutsättningarna. Temana är klienter, erfarenhet, kollegor, arbetstid och effektivitet. Kapitlet avslutas med en diskussion om hur tiden för kunskap betraktas ur ett professions- och organisationsperspektiv.

Tolkningar av tid

För 25 år sedan fick fysikern Bodil Jönsson (1999) genom sin bok *Tio tankar om tid* många att reflektera över hur vi ser på tid. Hon skrev om sådant som vi alla kände igen, att upplevelsen av tid och verklig tid inte är detsamma, att vissa saker känns som om de tar väldigt lång tid, medan andra går snabbt och tar slut långt innan vi vill det. Två teman från den boken är särskilt viktiga att ha med i tanken i kapitlet. Först att tid inte tar slut. Tid är inte kort eller lång, den går inte olika fort. Tiden är konstant. Det är vår upplevelse av tid och våra idéer om vad som ska hinnas med som får oss att ha olika syn på tid som kort, lång, tillräcklig. Det andra temat som är viktigt att ha med i tanken är att ”ting tar tid”, att det inte bara är den mätbara tiden att utföra en handling som är viktig – vi behöver alla också ”ställtid” när vi förbereder oss inför det som ska göras. Översatt i det sociala arbetets tid handlar det till exempel om att det inte går att förstå hur lång tid det tar att skriva en bra utredning genom att räkna hur länge en utredare möter den som utreds och hur lång tid det tar att skriva samman en bedömning. Ställtiden måste beaktas eftersom det där ingår att förbereda mötet, att reflektera över vad som sagts och vad som ska med i utredningen och kanske längs vägen också konferera med kollegor eller söka fakta om det aktuella problemet och dess möjliga lösningar. Kanske är det så att det är i ställtiden som erfarenheter beprövas och kunskap utvecklas? Allt det som behövs för att uppgiften ska utföras på bästa sätt och som också bidrar till att kunskap ackumuleras i arbetsgruppen.

Tid har alltid engagerat forskare, inte bara fysiker. Många samhällsvetare har också laborerat med olika förståelser av tid och med olika indelningar och begrepp. Det här kapitlet tar avstamp i texter från två sociologer: Barbara Adam och Andrew Abbott.

Barbara Adam (2004) bidrar till förståelsen av tid genom att skilja på objektiv tid och subjektiv tid när hon resonerar om rytm och skiljer mellan att vara i tid (*on time*) eller att vara i rätt tid (*in time*). Att vara i rätt tid är en subjektiv förståelse av tid, där tidsrytmen är kulturellt eller socialt meningsfull. Att vara i tid betraktas som objektivt, där kalender och klocka visar vad som är rimligt. Rytmen i att vara i rätt tid eller att vara i tid regleras av olika faktorer. Att vara i rätt tid styrs av inre faktorer i det som sker, händelserna tar den tid de tar och kan pareras, medan att vara i tid styrs av yttre faktorer, klocka, kalender och de ramar som

satts upp i sådana termer. När förståelsen av händelserna styr hur tid uppfattas blir det en subjektivt definierad tid, medan yttre faktorer är något som kan betraktas utifrån och därmed uppfattas som objektiv. En timme är en timme, en dag en dag och så vidare. Adams åtskillnad mellan subjektiv och objektiv är ett gott stöd för att förstå att meningen med tid är det som har mest betydelse för människors reaktioner kring tid, inte tiden i sig.

Andrew Abbott (2000) problematiserar i *Time matters: On theory and method* hur sociologin resonerat i relation till kronologisk tid, medan människor lever sina liv genom händelser. Han argumenterar för att sociologin borde skifta fokus mot det som människor betonar, händelserna. I människors berättelser om livet, vardagen och erfarenheterna betonas det som sker mer än den ordning det sker i, menar Abbott. Kronologin kan ingå, men är vanligen underordnad händelsen som är i fokus. Som Abbott säger, tenderar samhällsvetenskapliga forskare ändå att värna om tidslogiken, att ordna skeenden kronologiskt, som ett sätt att begripliggöra. Särskilt tydligt har det genom historien varit för de forskare som studerat arbete och för dem som studerat effektivitet. Idén om att utvinna så mycket som möjligt ur arbete präglade uppfattningen om arbete under industrialismen och färgade också av sig på andra områden i livet.

Det som Abbott har benämnt händelser har många paralleller till Adams sätt att beskriva den subjektiva uppfattningen, det som vi människor i vår vardag lägger mest vikt vid. På samma sätt relaterar Abbots sätt att resonera om kronologi och tidsordning till Adams sätt att tala om objektiv tid, ett sätt att se på tid som något som är möjligt att strukturera och mäta, frikopplat från människornas upplevelser och värderingar.

Studier om tid i människobehandlande arbete

Människobehandlande organisationer har en helt annan karaktär än industrin. Ändå är det studier av industriarbetet som, tillsammans med studier av militär verksamhet, genom historien har dominerat studier av organisationer. Idén om hur en varuproducerande organisation ska fungera, och hur resultat från arbetet kan mätas, har förts över till hur människobehandlande organisationers verksamhet ska förstås. De senaste decennierna, sedan slutet av 1900-talet, har en omfattande forskning om människobehandlande och tjänsteproducerande

organisationer vuxit fram och ny-institutionella perspektiv på organisationer har fått fotfäste inom samhällsvetenskapen. Medan de har fått allt större roll i samhällsvetenskaplig förståelse för hur organisationer fungerar, har den faktiska utvecklingen av samhällets organisationer skett utifrån andra synsätt. Särskilt tydligt har det blivit från det sena 1900-talets övergång till new public management (NPM). Hood (1995) hävdar att Sverige redan 1974 började utvecklas i linje med NPM:s principer om mätbarhet och effektivitet. I argumentationen har hotet om risk för korruption och fusk med skattemedel drivit fram ett brett stöd för krav på kontroll, där marknadslogikens principer kom att dominera både över organisationernas byråkratiska logik och professionernas logik (Evetts 2010, 2011; Freidson 2001). Flaherty (2003) har hävdad att tidsorganiserade strukturer utvecklas från argumentation om tidens betydelse, när tid och effektivitet förenas i tanken blir tid ett mått för effektivitet. Mindre tid jämförs i tanken med mindre kostnader och betraktas därför som bättre. I den andan har organisationer som socialtjänsten fått allt tydligare krav på effektivitet, att aspekter ur arbetet tidsätts så att det är möjligt att visa att rätt saker genomförs i tid och resultat nås. Parallellt med en alltmer strukturerad och kontrollerad arbetssituation i socialtjänsten och andra människobehandlande organisationer har en reflekterande forskning utvecklats, där tidens betydelse varit i fokus.

Valkenburg (2022) anför att tid har stor betydelse för vilket inflytande som ges och vems tid som mäts. Han relaterar till Frickers (2018) begrepp epistemisk orättvisa och menar också att tid och kunskap är tätt sammanvävda, vi organiserar våra kunskaper med hjälp av förståelse av tid. Den centrala frågan är därför ur vems perspektiv som tiden och kunskapen förstås. I en organisation som socialtjänsten är det vanligen verksamhetens, den byråkratiska organisationens perspektiv som får störst inflytande. Våra kunskaper om tid och socialtjänst handlar därför mer om socialtjänstarbete, handläggning och annat, än om betydelsen av hur och när socialtjänstens agerande kommer in i människors liv. Nissen (2019) visar också att när socialt arbete förstås i termer av produktivitet skapas en subtil och nästan osynlig omorganisering av sättet att se på både insatser och människor. Vissa former av kunskap om människors levnadsförhållanden anses då ta onödigt tid att sätta sig in i, eftersom de inte direkt relaterar till tillgängliga insatser och resurser. Om fokus förskjuts från arbetet till människors livssituation får förståelsen av tid andra sammanhang. Ett sådant är det som kallas *crip time* där tid i relation till funktionsvariationer

uppmärksammas. Sättet människor fungerar på inverkar på vad tid betyder i vardagen, vilket visar att inte heller den ”objektiva” tiden är objektiv, utan strukturerad utifrån vissa givna, normativa förutsättningar (Wälivaara 2022).

Lillis, Leedham och Twiner (2020) har undersökt hur arbetet i socialtjänsten förhåller sig till tid på tre sätt: den mätbara tiden för pappersarbete, vad dokument säger om tidsramar och hur socialarbetare upplever tid i sitt arbete. De talade om ”kronotyper”, typiska förståelser av tid, som också styr hur arbetet förstås. Det handlar om den faktiska och mätbara tiden, men också om uppfattningar att vissa uppgifter tar viss tid. Yuill och Mueller-Hirth (2019) har studerat hur det alltmer intensiva pappersarbetet kombineras i socialarbetarnas vardag. De skiljer på tid för pappersarbete, som kräver snabbhet, och medmänsklig tid, som kräver långsamhet. Socialarbetare arbetar löpande med att förena de två rytmerna i sitt arbete, vilket kan leda till konflikter både för socialarbetaren och för det sociala arbete som görs. I en studie av kriminalvårdens transporter visar Svensson och Knutagård (2022) att de som arbetar under ett mycket strikt tidsstyrt schema ändå kan uppleva frihet genom sitt sätt att fokusera den relativa flexibilitet och det handlingsutrymme som ändå alltid finns i tidsramarna. Olsson och Sundh (2019) utgick från det utbredda problemet med stress i socialt arbete och fokuserade hur tid använts för arbete, inklusive återhämtningspauser, och för fritid. De visar att socialarbetare fokuserar en sak i taget och håller arbete och fritid åtskilda.

Den objektiva och den subjektiva tiden finns samtidigt, men uppfattas på olika sätt. Ponnert och Svensson (2023) studerade arbetet på särskilda ungdomshem och visar hur klocktiden skapar en gemensam ram, även om rytmen för personal och ungdomar är olika. Styrning genom klocktid, och den korta tid personal och ungdomar har relationer, motverkar möjligheterna att kunna göra något meningsfullt av tiden de har tillsammans. Teres Hjärpe (2022) visar hur tidsstyrning i socialtjänsten, genom till exempel fasta ramar för hur lång tid en utredning får ta, också blir till en form av mild styrning av hur lång tid den ”ska” ta. Hjärpe laborerar i sin studie med tre former av tid: uppgiftsorienterad, relationell och klocktid. Den uppgiftsorienterade tiden är händelseorienterad och innebär att följa det som sker, händelserna styr tiden. Den relationella tiden baseras på att social interaktion mellan människor har betydelse. Händelserna underordnas här värdet av det interpersonella utbytet och socialarbetare kan tala om vikten av att ”finnas där” för klienterna, att skapa relationer som håller över

tid. Klocktiden är den objektiva tiden som framträder i processkartor, handläggningsrutiner och regleringar, som till exempel att en utredning ska vara klar inom fyra månader. Här styrs arbetet av yttre, objektiva mått som skapar en uppfattning av att ”klockan tickar” så snart arbetet inletts.

Utöver studier som relaterar till de organisatoriska delarna av socialt arbete finns studier av det mer professionella arbetet. Jørgensen (2022) har studerat hur socialarbetares kunskaper uttrycks i timing i arbete med familjer och betonar vikten av att socialarbetare agerar motkraft mot nyliberalismen och tydligt visar att processer i människors liv behöver få sin tid. Moran, McGregor och Devaney (2020) fokuserade klienterna och visar hur familjehemsplacerade barn uppfattade varaktighet och betonar de emotionella aspekter det innebär att ha varaktiga relationer. Studier av tid och socialtjänst har ändå främst fokus på de organisatoriska aspekterna, varken professionen eller klienter och brukare är de som sätter agendan för vad som betraktas som relevant tid i sammanhanget. Det här kapitlet skiljer sig därmed inte från de andra studierna, även här är det det organisatoriska sammanhanget som sätter ramen. Även om vi hade talat med fler aktörer i våra fokusgrupper var det socialarbetare och chefer i socialtjänsten som talade om tid, och de talade om det primärt utifrån sina positioner i organisationen. Det särskilda bidrag kapitlet ger till forskningen rör därför i huvudsak att tidsaspekterna här diskuteras i relation till kunskap.

Material

Underlaget till kapitlet utgörs av 15 fokusgrupper med chefer och socialarbetare inom socialtjänsten, som i transkriberad form omfattar cirka 600 sidor text. Materialet har för kapitlet analyserats i fyra steg i linje med Drisko och Maschis (2015) beskrivning av induktiv kvalitativ innehållsanalys. I första steget söktes begreppet ”tid” i projektets hela grundmaterial från alla grupper av deltagare i fokusgrupper. Där framkom att det är hos chefer och socialarbetare som begreppet framför allt förekommer. Det är alltså de som utför socialtjänstens arbete som talar om tid. De som finns kring socialtjänsten: universitet, FoU-enheter, kunskapsstyrande aktörer, brukarorganisationer och politiker etc. har inte tagit upp frågor om tid i våra fokusgrupper. I ett andra steg kopierades alla sammanhang där tid diskuterades och sammanställdes till en egen textfil som blev 26 sidor. Den texten har sedan lästs upprepat för att se mönster i

berättelserna, och ur det har de fem teman som utgör stommen i resultatpresentationen här vuxit fram. Innehållet i det urval av texter som togs fram har diskuterats tillsammans med övriga deltagare i projektet, som är väl förtrogna med materialet i sin helhet. Som en validering av att relevanta utdrag kommit med i analysen genomsöktes också hela materialet en ytterligare gång, som steg tre, med fokus på ytterligare tidsrelaterade begrepp som skulle kunna förekomma: snabbt, väntan, långsamt, varaktigt, men det visade sig inte ge ytterligare underlag. I de fall dessa begrepp förekom var det i resonemang där ordet tid också ingick. I det fjärde och sista steget lästes de utplockade utdragen upprepade gånger för att skapa en förståelse av de teman som lyftes fram. Detta ledde till fem centrala teman som utgör ramen för den fortsatta presentationen i kapitlet. Temana är klienter, erfarenheter, kollegor, arbetstid och effektivitet.

När citat från materialet återges i kapitlet relateras de inte till specifika fokusgrupper eller personer. De medverkande är utlovade anonymitet, varför materialet betraktas som en helhet och de presenteras bara om det är socialarbetare eller chef som uttalat det som citeras, eftersom de har olika roller i organisationen. Det bör också nämnas att begreppet socialarbetare här används som gemensam term för alla dem som inte är chefer utan arbetar i basarbetet. De har andra tjänstetitlar, men genom att benämna dem genomgående som socialarbetare upprätthålls den utlovade anonymiteten. Mer ingående information om metod, material och vilka grupper som ingått i materialet i stort finns i Svensson och Plantin (2024).

Den presentation som nu följer börjar i resonemang om den professionella praktiken i socialtjänsten, i första hand hur man resonerar om mötet med *klienter* och deras livssituation, följt av hur man talar om socialarbetares *erfarenhet* och *kollegors* betydelse. Därefter diskuteras *arbetstid* och *effektivitet*, två teman som relaterar till socialtjänstens organisatoriska förutsättningar. I presentationerna är det frågan om tid och kunskap som är i fokus och för varje tema noteras hur diskussionerna relaterar till organisationens och professionens preferenser.

Klienter

De människor som behöver stöd från socialtjänsten är genomgående i fokus i berättelserna från både chefer och socialarbetare. De som talar är helt överens

om att det sociala arbetet tar mycket tid, och att det, som någon uttrycker det ”tar tid innan man vet vad klienter behöver”. Men det innebär inte automatiskt att alla klienter ska ägnas mycket tid. Cheferna i en grupp tar också upp att ”sen finns det också många som egentligen bara är här för att de saknar jobb och kanske inte har alla de problemen liksom” och att det är sådana som det inte ska läggas så mycket tid på. Tid är alltså en resurs som ska fördelas och det är inte givet att alla ska ha lika.

I andra situationer handlar det om att arbetet ska kunna passa in med klientens behov. En socialarbetare beskriver varför arbetet med vissa klienter tar tid och varför en del klienter inte ”sköter” tider och möten. Det beskrivs som att deras problem är av sådan art att socialtjänstens tidsrutiner snarare manifesterar än löser problemen:

Om man har tagit amfetamin i tio år och den påverkar hur stressnivåer funkar i huvudet och hur människor betar sig i möten med myndigheter och varför dom inte kommer i tid till eller varför dom missar ett viktigt läkarbesök. Dom vill inte göra det, men dom gör det för att dom har jättestora stödbehov.

Ur den etablerade medborgarens perspektiv kan klienternas behov ibland också vara ganska små och av annan natur än det som socialtjänsten har till uppgift att bistå med. Ändå kan just att ta tid för att bistå med det enkla vara lösningen som får betydelse. Trots att det är tid som inte egentligen ingår i arbetet. En socialarbetare berättar:

Ibland får man till sig att det här är inte ditt bord, det ska du inte göra, det får du lägga tillbaka på dem att de får söka sig vidare. Hur lätt är det för någon som inte kan svenska att googla sig till hur man skiljer sig i Sverige? Det är knappt att vi fattar det själva fast vi har ganska hög utbildning och bott här hela livet. Man kan känna att det krävs så lite av mig i jämförelse att lägga fram information fast det inte var ditt huvudsakliga syfte i ärendet.

De behov som finns för de personer som är socialtjänstens klienter och brukare varierar mycket och tolkningarna av tid har väldigt många dimensioner. För att få grepp om var tiden ska avsättas behöver socialarbetare förstå situationen för den familj eller person de möter. En chef säger:

Det tar ju tid innan man lär känna den man har framför sig, alltså om man tänker ur ett socialarbetar fokus och då man ska tänka alltså hela individen så är det ju mycket mer än att man bara kommer in genom dörren och säger att jag saknar pengar liksom. Ja, men så finns det ju nästan alltid en ganska komplex anledning bakom varför man hamnar här, särskilt i det långvariga biståndsberoendet

För att tydliggöra arbetet och underlätta bedömningarna av var resurserna ska satsas utvecklas bedömningsmallar. De kan underlätta bedömningarna så att tid och andra resurser används på rätt sätt, men de kan också bli till något som tar mer tid än vad de underlättar. Speciellt i samband med att de utvecklas, införs och utvärderas. Det är inte klientarbete utan betecknas mer som ”kringtid”:

Snart ska vi byta ut resursfördelningssystemet i hemtjänstgrupperna, då är det en räknenudda, ett Excel-ark som vi fyller i med den enskildes insatser, det får hemtjänstgruppen och det är baserat på att de ska gå ut och utföra insatserna. Nu ska den räknenuddan göras om för att man ska fördela olika beroende på vilken hemtjänstgrupp, om den är ute på landet eller om det är en citygrupp, nu ska den göras om, då måste vi göra om alla räknenuddor. Då blir det också en grej som förvaltningen vill att vi ska göra om. Sådana grejer kan ta lite tid som egentligen inte ... är förbättring för den enskilde, jag vet inte. Räknenuddan kanske blir en bättre kringtid?

System som utvecklas för att underlätta verksamheten kan också stå i direkt motsats till klienternas behov och förutsättningar. Ett exempel kan tas från hemtjänst, där scheman och tider för personalens arbetstid är detaljerade och sammanställda just utifrån organisationens syn på personalen. Där blir det tydligt att motsatta intressen är svåra att förena och att klienternas tidsmässiga behov och förutsättningar blir underordnade. En säger:

Jag älskar hemtjänst, det är det bästa jag vet. Jag tycker att det är en jättebra idé, men när man hela tiden får till sig att ”jag fick aldrig välja tid” och ”de kommer när de vill”, då blir man trött och man börjar tvivla på att hemtjänst är det bästa.

De organisatoriska arrangemangen, som fungerar bra för organisation, arbetsledare och personal, prioriteras ofta före det som är det bästa för klienterna. Frågorna som ställs handlar om hur stor del av socialtjänstens resurs ”tid” som får ägnas åt enskilda personer. Hur länge är det rimligt att insatsen pågår? Hur ofta ska mötena ske? I vilken ordning ska saker hanteras? Hur ska det planeras in i relation till annat? Vilken tid ska avsättas?

Alla dessa områden som Flaherty (2003) talar om som viktiga för att förstå tidsanvändning är också högst realistiska att ha som grundmall inför vilka aspekter av tid som prioriteras i klientarbetet. För att kunna göra det behövs också god kunskap om de livssituationer människorna man möter befinner sig i, något som lyftes fram som särskilt viktigt av brukarorganisationerna i den empiriska rapporten från detta projekt (Svensson & Plantin 2024). När socialarbetarna talar om dem de möter är det ändå inte i huvudsak frågorna om organisering av deras arbetstid som framträder, det är i stället frågan om att kunna följa klienters och brukares tidsrytm och därmed kunna möta dem i rätt situation. Där framträder en professionsbaserad aspekt som kan uttryckas som timing, att komma in i rätt tid och sammanhang, och som ses som en del av yrkesskicklighet, att se och använda dessa tillfällen.

Erfarenhet

Det här andra temat återkom ofta och handlar om vikten av lång erfarenhet i yrket. I det sammanhanget är tid nästintill synonymt med erfarenhet, där lång erfarenhet är ansett som positivt, medan att vara nyanställd är något av en svaghet i relation till yrkesrollen. Erfarenheten är en trygghet inte bara för personen själv, utan också för övriga på enheten. En socialarbetare beskriver att hon söker sig till en första socialsekreterare på annan enhet när hon behöver stöd, hon betonar betydelsen av erfarenheten och säger: ”Det är väl därför som du går till vuxens förste för hen har jobbat länge, den trygga erfarenheten.” När det inte finns tillgång till erfarenhet, hos sig själv eller kollegor, menar socialarbetare att

riskan är att det tenderar att väga jättehårt. Det man kan läsa, lagrum och evidens och standardisering, att det väger över jättemycket och så försvinner erfarenheten och brukarens egna ... Det blir helt snedfördelat i den här kunskapsbaserade praktiken.

Den personliga, erfarenhetsbaserade kunskapen ställs då i kontrast mot den mer lättillgängliga, nedtecknade information som finns i regelverk och standardiserade manualer. Den snabba, lättillgängliga informationen och den djupare, flexibla professionaliteten ställs emot varandra. När personalomsättningen i socialtjänsten förs på tal följer också att

professionaliteten framställs bli lidande. Att ha varit lång tid i arbetet gör en till erfaren, vilket innebär att vara bärare av erfarenhetsbaserad kunskap som värdesätts högt. Denna form av kunskap är personlig och förs över i interpersonellt utbyte. Därför betyder personalomsättning vanligen förlust av erfarenhetsbaserad kunskap. Det är dock inte alltid en förlust att kollegor slutar sitt arbete. En person beskriver det så här:

Det hänger ju på hur den personen har arbetat. Är det en kunnig person eller en erfaren person, har personen kunnat vara självständig och driva, eller är det en väldigt hjälpsökande person som mer tar tid än hjälper. Det har sett lite olika ut vem som har kommit att sluta. Så har det varit en person som jag tycker inte har varit så effektiv kan jag nästan se det som en fördel att det kommer in någon annan. Den personen förväntas ju ta lika stor arbetsbelastning som alla andra. Om inte den då kan hålla måttet påverkas ju hela gruppen av det.

Tidspressen i arbetet kan alltså också inverka på hur socialarbetare resonerar om sina kollegor. Det gäller att ”hålla måttet” och att vara med i ett tidsutbyte där man inte tar för mycket av andras tid, men har tid och förmåga att bidra till kollegorna. Det ligger helt i linje med hur Candice Clark (1997) resonerar om ”sympatimarginaler”. Clark beskriver att det finns regler i samspelet mellan människor, där det gäller att ingå i en ”sympatiekonomi” på ett sätt som liknar hur socialsekreterarna resonerar om tidsekonomin för kollegorna. Du ska medverka i utbytet genom att både ge och ta, men inte ta för mycket, inte kräva andras tid i onödan och när du får något ska du visa tacksamhet.

Förlust av erfaren personal och kollegor är inte bara en fråga om att kunskap går förlorad. Återkommande betonas också problemen med den arbetstid som går åt att lära känna nya kollegor och att chef och medarbetare lär känna varandra. Det tar tid också från övrig personal att lära upp nya, så i stället för en erfaren kollegas avlastande stöd som kan underlätta arbetet, får tid läggas på den nya. Cheferna påtalar också att den stora personalomsättningen även innebär att mycket tid behövs för rekrytering, men att tiden som behövs för det inte räcker till. Det som möjligen kan kompensera den tid som läggs ned är om det är möjligt att rekrytera redan erfarna medarbetare. En chef säger:

Att få hit personer som stannar här och tycker att det är attraktivt, kanske höga löner, kanske erbjuda mer utbildning, påfyllnad. Så att, så att man kan liksom bli bättre och bättre och utveckla i teamen, mer kvalitativt, arbetsro. Det hade jag velat ha.

Rekryteringen tar alltså tid från cheferna, de nya tar också tid för kollegorna som ”behöver lägga sin tid på att introducera som annars hade kunnat läggas på annat liksom”, som en chef uttrycker det. Tiden är också en fråga om kostnader ur chefernas perspektiv:

Just att kunskapen försvinner med personen när personen lämnar och att det kan ta väldigt lång tid att få tillbaka den kompetensen. Ja, men då ska vi ha in en ny person och sen ska man utbilda. Det är ändå en investering, alltså en kostsam investering också. Och det tar tid att få upp samma kompetensnivå liksom.

Sammantaget betonas vikten av erfarenhetsbaserad kunskap i termer av lång erfarenhet i yrket, framför allt från samma arbetsplats. Att ha en personal med stor erfarenhet är av stort värde för organisationen, samtidigt som det ger personalen möjlighet till professionell utveckling genom kunskapsutbyte. Att ersätta erfarna med nya tar av organisationens tidsresurs för både chefer och övrig personal, dessutom är det kostsamt och tar även pengar från verksamheten. Kopplingen mellan tid och pengar blir uppenbar när det handlar om personal. Den långa erfarenheten är också en fråga om varaktighet, något bestående som ger trygghet, men betoningen är på erfarenhet som bas för ett gott arbete i dess olika betydelser. En långvarig kollega som inte bidrar till tidsekonomin är inte uppskattad.

Kollegor

I avsnittet om erfarenhet framkom flera aspekter av det kollegiala utbytet, framför allt i fråga om vikten av tillgång till erfarna kollegor. Detta återkommer också när deltagarna i fokusgrupperna talar om vikten av en kollegial praktik med utbyte sinsemellan. Men, så finns också problemet att inte ta för mycket av andras arbetstid.

Vi hinner inte föra över kunskapen och på samma sätt, så det är mycket trevligare att komma in i en arbetsgrupp och bli väl omhändertagen och alltid någon som har tid med en och liksom ha den här kunskapen så.

Man drar ett ärende varannan vecka, en person varannan gång, för kunna samla och dela våra erfarenheter och får höra ”det här kan du testa”. Men det blir lite tid för vi har så många, det blir småfokus, men man tar med sig vissa delar. Jag kan känna att det finns för lite tid till så mycket vi ska göra, så mycket som vi vill hjälpa till med.

Några chefer talar om att det i deras verksamhet kan finns tid för reflektion, men att de också ser komplikationer i det. För deras egen del kan det handla om möjligheter till kollegialt utbyte i samband med rekrytering och att det kan vara svårt att veta med vem det utbytet bäst sker:

Vad har jag runt mig? Jag har massa med människor som säger, ”jag finns här”, sen vet jag inte alltid vem. Problemet är när jag inte har tid att skicka de här fem mejlen och vänta på svar, utan jag får göra good enough och det stör mig för jag hade hellre bara velat få ett svar, veta vem jag ska vända mig till.

Andra chefer berättar om stabil trygghet, när de vet vart de ska vända sig och att stöd kommer att ges, som i vissa typer av ärenden där det finns en stor samsyn på att hjälpas åt:

När det har varit våld i nära relation så har vi samarbetat med vuxna och det har aldrig hänt mig att någon suckar eller säger att de inte har tid utan alla möter med öppna armar och frågar hur de kan hjälpa mig. Det bygger något, det gör något att man vågar fråga efter andras kunskap när alla är så ödmjuka.

Kollegialiteten begränsas inte till den egna enheten, utan inkluderar också samverkanspartner. Det framkommer också i socialarbetarnas berättelser, men där återges oftast problem med utbytet när olika regelverk ska kombineras. Ett exempel:

Arbetsförmedlingen, men det är inte så att vi har ett snabbspår in. Det är också ett strukturellt problem att de inte vill samverka på en enkel nivå med oss utan då ska personen skriva in sig och jag kan inte ringa till den handläggaren för den har ingen handläggare till en början. Det tar jättelång tid och jag ser att om jag har haft den här personen hos mig ett år har jag mycket kunskap om den.

Men värdesätter Arbetsförmedlingen det i sin bedömning eller ska de sen gå in med sin bedömning för att kunna ta sina beslut?

De byråkratiska rutinerna i varje organisation skapar hinder som försvårar både samarbetet och arbetet i de olika organisationerna, men för detta sammanhang är det viktigaste att det tar tid. När kunskapsutbytet inte får utrymme och rutinerna tar över, då krävs mer tid från alla parter för att få samma kunskap om klienten och om vad som skulle kunna vara möjliga lösningar. Rutinerna som är avsedd för att underlätta, förenkla och effektivisera blir komponenter som försvårar och tar tid. När samverkan sker utifrån att det är en rutin, inte ett behov, beskrivs den som en belastning, något som tar tid utan att underlätta, till exempel i fråga om lagstadgad planering tillsammans med sjukvården. Där sägs det i en fokusgrupp: ”Man skulle kunna lägga femtio procent av sin tid på ett ärende i vissa fall om man tänker SIP⁷ och all samverkan.”

I den egna organisationen är den upplevda tidspressen ett hinder för att kunna dra nytta av kollegialt utbyte. En grupp socialarbetare resonerar om vikten av de teammöten de har och att det finns värde i att diskutera vad de betecknar som ”helgrupp”:

Det är bra att ta det med andra ...

... eller i helgrupp, men det har vi inte tid för längre. Vi skulle behöva göra det oftare faktiskt.

Sen är svårt att få tid till helgrupp för alla har mycket att göra så även om man skulle planera in det så skulle folk vara stressade över att vi skulle lägga så mycket tid på att diskutera i gruppen.

En kreativ, om än omöjlig, lösning presenterades i en grupp socialarbetare och gestaltar vad det är som efterfrågas, en ständig partner att kunna fråga eller samarbeta med:

---

⁷ SIP = Samordnad individuell plan som ska göras när personen har behov av insatser från både socialtjänst och sjukvård, vilket är angett både i socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen.

Om vi tänker regionen, de har brist på sköterskor, då kanske de har en vikariepool. Det finns ingen möjlighet att ha det på handläggarsidan, vi är för få, sen skulle man jättegärna vilja att det satt en socionom i garderoben som man kunde hämta när det behövs, men man förstår att det inte går att ha det.

På många olika sätt lyfts vikten av kollegialt utbyte, inom och mellan professioner, fram i fokusgrupperna. Att få tid till sådant utbyte beskrivs genomgående som något som underlättar arbetet med klienterna, genom att det blir ett bättre arbete. När det kollegiala utbytet formaliseras alltför mycket, när utrymmet för att alla ska få möjlighet att få ärenden belysta, eller när formella rutiner tar utrymme från det som ses som meningsfullt, då blir utbytet en belastning, något som tar tid utan att bidra till kunskapsutveckling. Deltagarna i fokusgrupperna återkommer ständigt till vikten av att de gör rätt saker och att det de gör ska bidra till något för klienterna. Deras egen personliga professionella utveckling betonas sällan, i stället är det vikten av att få tid för att ha uppdaterad kunskap om det som gynnar klienterna som är i fokus. Utrymme för utbyte med kollegor om ställningstaganden i arbetet blir som en professionell ställtid, där ställningstagandena underbyggs och förbereds.

Arbetstid

De som medverkat i fokusgrupperna är genomgående tydliga med att skilja på arbetstid och fritid, helt i linje med vad Olsson och Sundh (2019) visar. När socialarbetarna talar om att fördjupa eller bredda sin kunskap genom utbildning och att hålla sig à jour med ny forskning återkommer resonemang om att det borde ingå i jobbet. Där ingår också frågor om tillgång till tidningar och tidskrifter på jobbet, där en säger: ”Jag har inte heller tid efter jobbet att sätta mig med en kursbok och läsa” och en annan:

Alltså jag har ju *Socionomen*, jag prenumererar på den, jag läser ju gärna, men det är ju ingenting som arbetsgivaren liksom ger tid för.

Du betalar din privata prenumeration på *Socionomen*?

Ja, den finns inte här.

De som har erfarenhet av att gå utbildningar parallellt med arbetet talar framför allt om att det varit svårt att hinna med. Ett samtal förs i en fokusgrupp:

Det var en kurs på 15 poäng [på universitetet] för socialarbetare. Så, att fräscha upp de akademiska kunskaperna och vidareutbilda sig lite. Det var ett halvår bara.

Gick du det på eget initiativ så du gjorde det på din fritid?

Det var via arbetet, men sen fick vi inte jättemycket tid på arbetet att plugga. Så det ställde till det. Det var väldigt mycket att göra på arbetstid och sen även på kvällar. Så jag gjorde inte alla moment så jag har inte femton poäng, men gick alla kurser.

De problem som lyfts fram handlar om att socialsekreterarna inte kan hämta in nya kunskaper, eller uppdatera befintliga kunskaper, inom ramen för sin arbetstid. En socialsekreterare säger att ”så kommer en rapport på liksom 40 sidor eller något, den tar ju lite längre tid att läsa kanske” och tillägger att den tiden inte finns inom arbetstiden. De som har gått utbildningar på arbetstid lyfter i sin tur fram problemen med att inte få tid att omsätta den nyvunna kunskapen:

Man ska gå en utbildning, lägga massa tid på det, ibland kanske examination och så får man aldrig jobba mer eller så då är den kunskapen i princip värdelös två år senare, alltså om man inte får hålla den vid liv.

Att en utbildning sker på arbetstid är alltså inte givet ett bra sätt att använda resursen tid. Om kunskapen inte kan omsättas i handling har det inte varit värt ansträngningen att använda tiden på utbildningen.

Arbetstiden är ofta strukturerad med schemalagda aktiviteter som återkommer med regelbundenhet. Vissa saker diskuteras vid vissa tillfällen, till exempel ”Vi har metodfrågor en gång i veckan”. Även om det finns en återkommande berättelse om att arbetstid inte räcker till för uppgifterna, finns också berättelser om variation mellan olika enheter, som:

När man jobbade som utredare, man bara drunknade i den administrationen hela tiden. Att man låg så himla mycket efter med saker. Man hade inte alls det fokuset då. Man hade bara fokuset att överleva, typ. Att få det man måste göra gjort. Att det inte skulle drabba klienten, att man låg efter med dokumentationen

eller ja, så. Men så är det inte riktigt på Mottaget, jag upplever att vi har lite mer tid över.

Två exempel lyfts fram på vad som betraktas som ideal tidsanvändning i relation till kunskapsutveckling. Det första exemplet handlar om att ha särskilt avsatt tid i tjänsten för kompetensutveckling. Här jämföras inhämtande av kunskaper med utrymme för reflektion och återhämtning:

Det är ett projekt där de jobbar sex timmars arbetsdag. Två timmar om dagen har de kompetensutveckling och ... göra det man känner att man behöver göra. Det är så mycket tid. Det är kanske fler saker som ska innefattas i de två timmar, men två timmar får man lägga upp som man vill och arbetsgivaren lägger sig inte i det. Många känner att nu har jag tid att sätta mig ner och reflektera medan hon gick en promenad eller vad hon gjorde. Det lät som ett bra andningshål, att ta tid att utveckla sin kunskap.

Det andra goda exemplet hämtas från en annan verksamhet, Drottning Silvias barnsjukhus, men även här handlade det om att få tid att tänka och i det här sammanhanget kopplades sådan tid till effektivitet:

Jag tänker att vi behöver ha mer kreativitet, behöver få avsatt tid bara för att vara kreativa och liksom låta det att flöda. Inte det här att det behöver finnas en agenda med det eller ett syfte med det. Att vi ska komma fram, i mål, utan att vi bara får ... det var nånting jag läste ... ja, jag tror det var drottning Silvias barnsjukhus som hade avsatt en viss tid med regelbundenhet där man bara fick sitta och spåna helt fritt ... Helt kreativt komma på nya saker som man kunde göra. Och det blev jättebra. Det blev jättepositiva effekter som drog ner kostnader. Men då behöver man få den tiden.

Tid som inte är bunden och som ger utrymme för reflektion anses kunna skapa kreativitet. Det är också något som socialsekreterarna förväntar sig ska finnas på arbetstid. Kreativitet är också en viktig komponent i professionalitet och förmågan att använda sitt handlingsutrymme. Evans (2020) betonar vikten av att inte idealisera kreativitet utifrån en romantiserad bild av det ensamma geniet, utan att kreativiteten är en nödvändig komponent i att använda handlingsutrymmet och få människors problem att matcha de system som socialarbetaren finns i. Det handlar om förmågan att kunna använda tillgängliga resurser och regelverk på bästa sätt, genom att definiera människors problem och situationer på rätt sätt.

Tid för reflektion och kreativitet skulle ur det perspektivet kunna bidra till en bättre socialtjänst. Här talar de alltså om tid i relation till kvalitet i det professionella arbetet, inte primärt om mätbara mått såsom kostnader för organisationen.

Cheferna däremot talar inte alls om gränsen mellan arbete och fritid i dessa fokusgrupper, de har sitt fokus enbart på arbetstiden. Däremot återkommer de till problemen med att arbetstiden inte räcker till, varken för dem själva eller för deras medarbetare. Begrepp som ”hög belastning” återkommer, men också beskrivningar av typen:

Man springer ju bara snabbare och snabbare och att få syn på det: Gör vi rätt saker? Eller att titta på den här bilden, vad är det som gör att man upplever att man inte har ens tid att reflektera 20 minuter om dan? Är det så eller är det en känsla? Eller vad är det man lägger sin tid på?

Som både Hasenfeld (2010) och Lipsky (2010) påtalar är bristen på tid och andra resurser grundläggande karakteristika för människobehandlande organisationer. Därför är det inte en fråga om att det finns en viss nivå av arbetstid som är tillräcklig, utan om hur den tid som finns ska kunna användas också för kunskapsutveckling.

Separationen mellan arbetstid och fritid relaterar till organisationen, det är på arbetstid som kunskap för arbetet ska utvecklas och organisationen ska lämna utrymme för det. Samtidigt finns en komponent av professionalitet i utsagorna, behovet av reflektion och kunskapsutveckling för varje socialarbetare och chef har betydelse, för organisationen, men också för professionen och den gemensamma kunskapsbasen. När professionell utveckling av mer personlig karaktär, som till exempel vidareutbildning, kommer på tal tas det ändå upp i relation till vad som kan göras på arbetstid, på organisationens tid. Kanske är det så som tid för kunskapsutveckling betraktas av socialarbetare, men kanske handlar det primärt om att utsagorna har gjorts i ett sammanhang som handlar om kunskap i socialtjänsten, inte om kunskapsutveckling för socialarbetare.

Effektivitet

Med bilderna av ständig tidspress som utgångspunkt handlar mycket i fokusgrupperna om att hinna med, att det ska gå snabbt och att det ska vara effektivt. Mer uppgivna socialarbetare återkommer med uttalanden som:

Man vill gärna ha snabba lösningar, att det ska se bra ut, ”den är i en insats”. Det spelar ingen roll om insatsen ger effekt, det har man inte tid att reflektera över.

Prioriteringarna framställs i många samtal som på något sätt givna. ”Det är ju inte alltid vi som prioriterar vår tid, utan det är chefen som prioriterar tid och då är det inte alltid samförstånd”, sades i en fokusgrupp. Även om chefen och ledningen inte direkt i konkret handling prioriterar medarbetarnas tid kan riktlinjer ange prioriteringar om var arbetstiden ska användas. En grupp socialarbetare säger:

I vår kommun är det väldigt viktigt med integrationsfrågor. Det prioriteras mycket, liksom nyanlända och så även försörjningsstödet, vilket ju är mitt område. Så det tycker jag är jätteviktigt. Men det finns också andra, som barn och familj, och förebyggande arbete, som inte kommer upp på agendan lika mycket. Där man lägger mer tid liksom på de andra sakerna.

Utöver prioriteringar av vilka områden som ska ägnas mest tid prioriteras ofta också hur mycket tid som ska avsättas för arbetet, olika tid i olika typer av ärenden:

Man har ju inte så lång tid på sig att handlägga en ansökan, det är ju liksom inte som en barnutredning som är öppen i månader utan vi har 1, 2 veckor på dig så måste du fatta ett beslut liksom.

Trots att det är välbekant för alla i socialtjänsten att tid behövs för att kunna förstå och möta en hel del klienter ställs krav på skyndsamhet. Från en grupp som arbetar med vuxna med beroendeproblem berättas:

Alla vet ju att förändringsprocesser tar tid och måste få ta tid, men vi ska ändå fatta de här tidsbestämda besluten. Och man måste vidare samtidigt som man vet att det inte går att stressa fram en nykterhet eller en drogfrihet.

Och jag tänker att det är sånt som man är lite rädd för, att det kommer in mer, för då blir det för dyrt. Det blir jättemycket dyrare om man ska låta förändringsprocesser ta den tid dom behöver. För socialtjänsten i alla fall. Det är hela tiden ... ni måste öka utflödet. Ja, hurdå? Hur ökar vi utflödet? Med svårt beroende personer.

Socialsekreterarna betonar att det kan vara mer effektivt att inkludera tid att reflektera och ta hand om kunskapen i arbetet, ”det blir merjobb för att vi aldrig har tid att ta in det vi lär oss utan det går in och går ut och nästa gång måste vi fråga igen”. Det handlar om att använda tid till att ta vara på de erfarenheter som utvecklas i arbetet. En som säger sig nu ha den tid som behövs säger: ”Jag känner att jag nu har mycket tid och det ger mycket, det har jag märkt vilka resultat det ger, det är A och O.” Kunskapsutveckling och effektivitet framställs som något som ställs emot varandra, som oförenligt. Beroende på vad som betonas ser man olika på det. Medan socialarbetare betonar vikten av att ha utrymme för kunskapsutveckling i arbetet är cheferna snarare inne på att de som möter klienter ska ägna sin tid åt just det. Frågan om kunskapsökande och kunskapsutveckling kommer då in som en fråga om effektivitet. En chef säger:

Det är också lite en fråga om vad vi vill att en socialsekreterare ska ägna sig åt. Att en socialsekreterare ägnar 20 timmar i veckan åt att söka kunskap. Kanske borde lägga mer tid på sitt klientarbete.

Den typen av resonemang motiverar att andra befattningar vigs åt att hantera kunskap och personer anställs för sådana uppgifter. Därmed frikopplas frågorna om kunskap från de som möter klienterna, en fördelning som förutsätts vara effektiv, men som sannolikt sällan utvärderats. Det är också i detta sammanhang som den forskningsbaserade kunskapen kommer in, den som politiker och chefer i socialtjänsten gärna ser som uppbyggd ur den lokala situationen (Svensson & Plantin 2024). I frågorna om effektivitet, att hinna med och att klara av är utrymmet för forskning i det lokala sammanhanget mycket begränsad. ”Det tar ju tid att rigga ett forskningsprojekt och behoven kan ju vara här och nu.” En chef uttryckte det:

Forskningsbaserad kunskap är ofta långsam och praktiken väldigt snabb och det kämpar man ofta med. Hur ska vi mötas i det? När man forskar vill man ofta gränsa av och fördjupa sig och planera, och det tar ganska lång tid från genomförande till dess att man får ett resultat. Medan praktiken nästan sitter och hoppar, vi vill veta NU!

Samtidigt finns många uppgifter tillgängliga i verksamheten, som man inte har tid att göra något av. En chef säger till exempel: ”Vi har ju också tillgång till långa tidsserier, så vi kan se hur det gick för den här målgruppen, som fick den här typen av insats.” Det framstår inte som prioriterat att arbeta med den typen av uppföljningar lokalt, även om den lokala kunskapen betonas. Idén om effektiviteten finns i organisationen, men det kommer inte till frågan om att följa upp och skapa kunskap om verksamhetens utfall på lokal nivå. Professionens syn på att arbetet leder rätt uttrycks snarare i termer av att det blir bra för klienterna. När effektiviteten blir den centrala frågan blir tiden en resurs som riktas mot konkreta handlingar, timing och avvaktande. Att följa det som sker är inte begrepp som kombineras med effektivitetstanken. Detsamma gäller frågorna om kunskapsutveckling i praktiken, som i sammanhanget inte lyfts fram som effektivitet, kanske eftersom det tar tid från handlandet och inte är direkt mätbart. Medan till exempel antal avklarade besök, antal fattade beslut eller kostnaderna för insatser kan mätas i korta perspektiv, är utfallet av bemötande, timing och att följa människors process inte mätbart på samma sätt.

Diskussion: Tid för kunskap?

I det här kapitlet har frågan om tid i socialtjänstens arbete belysts. Frågan uppstod eftersom chefer och socialarbetare som deltog i våra fokusgrupper själva återkom till tid som resurs. Innan vi diskuterar tid för kunskap presenteras en kort sammanfattning av det som framkommit i kapitlet.

Berättelserna som framförts i fokusgrupperna har tydligt visat att tid betonas som en bristande resurs, en värdeladdad resurs som det är bra att ha mycket av. I relation till klienter handlar tid om timing, att komma in rätt i personens livssituation och kunna sätta sig in i behoven. De problem som lyfts fram handlar övervägande om organisatoriska krav på att följa olika handläggningsrutiner, anpassa sig till nya system och annat som kräver tid från

klientarbetet. Erfarenhet betraktas i princip som exempel på att lång tid är bra, även om det generellt betonas att det också måste betyda att den långa tiden inte i sig är viktig. Den långa tiden i yrket blir viktig först om den också inneburit kunskapsutveckling och utrymme för stöd till kollegor. Samspelet mellan kollegor är en viktig del i kunskapsutvecklingen i arbetet, det fungerar också som en form av ”ställtid” där det direkta arbetet förbereds. Därför lyfts också här de organisatoriska och byråkratiska rutinerna in som hinder för det som anses viktigt. Socialarbetarna säger att de är noga med att hålla isär arbetstid och fritid. Sådant som hör till arbetet ska också få plats i arbetstiden, även om det handlar om att generellt hålla sig uppdaterad inom socialt arbete. Cheferna betonar inte alls lika tydligt den åtskillnaden. Det kan bero på andra faktorer, men en tanke är att arbetstid också räknas på olika sätt för chefer och socialarbetare. Socialarbetare har generellt striktare regler kring arbetstid, övertid, komptid etc., medan chefers arbetstid oftare är vagare definierad. Vi har dock inte gått in på det i studien och kan därför bara stanna vid att notera att de två grupperna har olika syn på gränsen mellan arbete och fritid. I frågan om att socialtjänsten ska vara effektiv har ändå chefer och socialarbetare liknande synsätt. Snabba lösningar och mätbarhet anses prioriteras i organisationen, medan frågor om hur det blev för enskilda personer och vad som gjorde att det blev bra (eller dåligt) är underordnat.

Bristande tid för kunskapsutveckling, behov av tid för reflektion, krav på mätbar effektivitet och en arbetstid som inte räcker till återkommer i resonemangen som förs av chefer och socialarbetare i våra fokusgrupper. Tid beskrivs som en eftertraktad resurs av både organisation och profession. Genomgående framställs kunskap som något som bärs av individuella personer som arbetar i socialtjänsten, medan viss information kan inhämtas snabbt genom riktlinjer och manualer. Därför har lång erfarenhet och en personalgrupp som är stabil över tid betydelse för kunskapen i verksamheten, både för organisationen och professionen. Samtidigt går det att se skillnader i organisationsperspektivet och professionsperspektivet på kunskap.

Organisationsperspektivet handlar mycket om bästa sätt att använda socialtjänstens tidsresurs, vilket i princip handlar om personalens arbetstid. Ytterst handlar det om mätbar, objektiv tid och att saker och ting ska göras effektivt och i tid. Som Adam (2004) påtalar handlar att vara i tid (*on time*) om att styras av yttre faktorer, klocka, kalender och ramar som satts upp i sådana

termer. I fokus är kronologin och mätbarheten, inte händelserna i sig (jfr Abbott 2001). Därför är det rimligt att tala om att det kostar tid, och därmed också pengar, att rekrytera ny personal, att prioriteringar behövs för att arbetstiden ska läggas på ett effektivt sätt.

Professionsperspektivet tar i större utsträckning utgångspunkt i vad som blir bra för de människor som är klienter och brukare i socialtjänsten. Där relateras till timing i arbetet, men också till vikten av att ha erfarna kollegor att rådgöra med, utrymme att förbereda sitt arbete genom reflektion, vilket skulle kunna sammanfattas som ett behov av ställtid för att bepröva erfarenheter och kombinera det med befintliga kunskaper och klienternas behov och önskemål. Här är det alltså fråga om att vara i rätt tid (*in time*) i så mening att det blir rätt i sammanhanget, inte i kronologin (Adam 2004; Abbott 2001). Det är händelserna som ska bli de bästa möjliga, inte att de ska ske vid en viss förbestämd tidpunkt eller med en angiven tidsanvändning.

I socialtjänstens löpande arbete sker en kontinuerlig dialog mellan dessa två tidsperspektiv. På samma sätt som att det inte verkar rimligt att helt och fullt utgå från effektivitet och tidmätning i alla situationer, verkar det inte heller rimligt att helt och fullt utgå från att avvakta och följa alla klienters utveckling i alla situationer. Att kombinera de två perspektiven bidrar till att forma praktiken, men det gäller att det finns utrymme för båda. Kunskapsutveckling ur arbetet och för arbetet behöver få utrymme både på fast avsatta tider och i löpande utbyte med kollegor i det direkta arbetet. På samma sätt behöver kunskaper som inhämtas genom utbildningar och kurser få tid att omsättas i arbetet. Berättelser om att ha fått tid avsatt för att gå en utbildning återkommer i våra fokusgrupper, men följs ofta av att det sedan inte finns tid att omsätta de nya kunskaperna i arbetet.

I sådana situationer finns det anledning att återgå till Bodil Jönssons (1999) tankar om tid. Att tid är konstant, den är i sig objektiv i så mening att den varken är lång eller kort. Tid är en objektiv resurs, en full arbetsvecka är 40 timmar och var och en har sin arbetstid avgränsad. De resonemang som förs om tid för kunskap i socialtjänsten handlar därför inte primärt om tiden i sig, de handlar om hur tiden används. I det sammanhanget återkommer att ”ting tar tid”, människors utvecklingsprocesser kan oftast inte skyndas på och det gäller också socialarbetares kunskapsprocesser. Det behövs inte bara tid för att utföra arbetets handlingar, det behövs också tid att både förbereda det som ska göras

och att i efterhand ta hand om erfarenheterna och följa upp arbetet. En effektiv socialtjänst är därför inte givet en socialtjänst som avverkar många klientmöten. Därför kan det gagna socialtjänsten att mer explicit diskutera hur den tid som finns till varje enhets förfogande används på bästa sätt. Hur stor del av tiden är rimlig att ha direkt klientarbete? Hur mycket ställtid behövs för olika uppgifter? Hur mycket tid är rimligt att använda för kollegialt stöd och kunskapsutbyte? Ytterst är kanske frågan hur noga en sådan tidsbudgetering behöver räknas, om en övergripande princip räcker eller den tid det tar att utforma detaljerade mätningar och planer och sedan följa upp dem är ett bra sätt att använda tidsresursen.

Referenser

- Abbott, A. (2001). *Time matters: On theory and method*. University of Chicago Press.
- Adam, B. (2004). *Time*. Polity Press.
- Clark, C. (1997). *Misery and company: Sympathy in everyday life*. University of Chicago Press.
- Drisko, J.W. & Maschi, T. (2015). Qualitative content analysis. I: J.W. Drisko (red.). *Content analysis*. Pocket guides to social work research methods. Oxford Academic, s. 81–120.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190215491.003.0004>,
- Evans, T. (2020). Creativity: Re-thinking professional discretion. *Social Work & Society*, 18(1), 1–9. ISSN 1613-8953. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:464-sws-2078>
- Evetts, J. (2010). "Reconnecting professional occupations with professional organizations: risks and opportunities". In Svensson, Lennart G. & Evetts, Julia (eds.) *Sociology of professions: Continental and Anglo-Saxon traditions*. Daidalos.
- Evetts, J. (2011). A new professionalism? Challenges and opportunities. *Current Sociology*. 54(4), 406-422, <https://doi.org/10.1177/0011392111402585>
- Flaherty, M.G. (2003). Time work: Customizing temporal experience. *Social Psychology Quarterly*, 66(1), 17–33. <https://doi.org/10.2307/3090138>
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: the third logic*. University of Chicago Press.
- Fricke, M. (2018). *Epistemisk orättvisa: Kunskap, makt och etik*. Thales.
- Hasenfeld, Y. (red.) (2010). *Human services as complex organizations*. (2. uppl.) Sage.

- Hjärpe, T. (2022). Measurable time is governable time: Exploring temporality and time governance in childcare social work. *Time & Society*, 31(2), 291–314. <https://doi.org/10.1177/0961463X211059022>
- Hood, C. (1995). The new public management in the 1980s: Variations on a theme. *Accounting, Organizations and Society*, 20(2/3), 93–109. [https://doi.org/10.1016/0361-3682\(93\)E0001-W](https://doi.org/10.1016/0361-3682(93)E0001-W)
- Jönsson, B. (1999). *Tio tankar om tid*. Bromberg.
- Jørgensen, A.M. (2022). Time for and timing in social work with vulnerable families: Responding to needs in neoliberal times. *European Journal of Social Work*, 25(5), 855–866. <https://doi.org/10.1080/13691457.2022.2040435>
- Lillis, T., Leedham, M. & Twiner, A. (2020). Time, the written record, and professional practice: The case of contemporary social work. *Written Communication*, 37(4), 431–486. <https://doi.org/10.1177/0741088320938804>
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public services*. (30th anniversary expanded ed.) Russell Sage Foundation.
- Moran, L., McGregor, C. & Devaney, C. (2020). Exploring the multi-dimensionality of permanence and stability: Emotions, experiences and temporality in young people's discourses about long-term foster care in Ireland. *Qualitative Social Work*, 19(5–6), 1111–1129. <https://doi.org/10.1177/1473325019871607>
- Nissen, M.A. (2019). Time matters: Changes in the time horizon in social services for vulnerable children and their families in Denmark in an era of productivity and competition. *European Journal of Social Work*, 24(3), 430–441. <https://doi.org/10.1080/13691457.2019.1651253>
- Olsson, E. & Sundh, M. (2019). Perception of time in relation to work and private life among Swedish social workers: The temporal clash between the organisation and the individual. *European Journal of Social Work*, 22(4), 690–701. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1423549>
- Ponnert, L. & Svensson, K. (2023). Flexibel fyrkantighet möter meningslös skötsamhet: Tidens betydelse för interaktionen i institutionsvård. *Nordisk Tidskrift för Kriminallivenskap*, (3), 351–367. <https://doi.org/10.7146/ntfk.v110i3.141476>
- Svensson, K. & Knutagård, M. (2022). Time in motion: Transport between prisons as planned, lived and experienced time. I: N. Carr & G. Robinson (red.). *Time and punishment: New contexts and perspectives*. Palgrave Macmillan, s. 117–142. https://doi.org/10.1007/978-3-031-12108-1_5
- Svensson, K. & Plantin, L. (red.) (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet.
- Valkenburg, G. (2022). Temporality in epistemic justice. *Time & Society*, 31(3), 437–454.

- Wälivaara, J. (2022). Out of time: Crip and fantastic resistance. Konferenspaper. *SFRA Review*, Science Fiction Research Association, 52(3), 238–243.
- Yuill, C. & Mueller-Hirth, N. (2019). Paperwork, compassion and temporal conflicts in British social work. *Time & Society*, 28(4), 1532–1551. <https://doi.org/10.1177/0961463X18785030>

Kapitel 6. Delad kunskapsproduktion – att arbeta med kunskap i LSS-verksamheternas absoluta ”mitt”

Kristofer Hansson

Hur ser kunskapsarbete ut mitt i LSS-verksamheten? I det här kapitlet undersöks hur tjänstemän hanterar, förmedlar och formar kunskap i en vardag präglad av styrning, samverkan och krav på kvalitet. Med hjälp av observationer och intervjuer synliggörs hur kunskap tar plats och får betydelse i mötet mellan styrdokument och praktik. Kapitlet belyser även hur nya roller växer fram i den kommunala organisationens ”mitt”, där uppgiften ofta blir att översätta generella modeller till lokala sammanhang och att skapa förutsättningar för gemensamt lärande.

Inledning

Kunskap tar sig ofta materiella uttryck och inte sällan manifesterar den sig rumsligt. Det kan handla om något så enkelt som att kunskap skrivs ner på ett papper av en tjänsteman i en kommun och sedan cirkuleras papperet bland kommunens personal som kan läsa och ta del av kunskapen. Det kan också vara att kunskap rör sig från de boende i en servicebostad till tjänstemännen som sätta att ansvara för kvaliteten i servicebostaden. Kunskap är med andra ord inte alltid abstrakt och undflyende, utan kan också ses som konkret. Kunskap kan lokaliseras, granskas och vid behov kritiseras. En sådan syn på kunskap är i detta kapitel inspirerad av forskarna Donna Haraway (1988), Sheila Jasanoff (2004) och Karen Michelle Barad (2007), som betraktar kunskap som *situerad*. Att använda ett sådant begrepp i socialt arbete kan stärka perspektiven på att kunskap alltid är i rörelse (Andersen & Birk 2018; Hansson & Irwin 2020). Exemplet i kapitlet utgår från dagens kunskapsanvändning inom socialtjänsten

och med fokus på de tjänstemän som arbetar i de områden som faller inom lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Lagen är ett komplement till andra lagar och gäller för en person som ingår i lagens personkrets. Individen måste alltså prövas enligt LSS för att kunna få ta del av de tio rättigheter/insatser som finns inom lagen. Rättigheterna/insatserna är rådgivning och annat personligt stöd, personlig assistans, ledsagarservice, kontaktperson, avlösarservice i hemmet, korttidsvistelse utanför det egna hemmet, korttidstillsyn för skolungdom över 12 år, boende i familjehem eller i bostad med särskild service för barn eller ungdom, bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad samt daglig verksamhet. Främst kommer exemplen i kapitlet att röra de insatser som handlar om bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad.

En central del av LSS är att verksamheten ska vara av god kvalitet, vilket stipuleras i 6 §: ”Verksamheten enligt denna lag skall vara av god kvalitet och bedrivs i samarbete med andra berörda samhällsorgan och myndigheter.” Något som också tydliggörs i lagformuleringen: ”Kvaliteten i verksamheten skall systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.” Verksamheten ska också bygga på ”respekt för den enskildes självbestämmande och integritet”. I praktiken innebär det att kunskap blir centralt för att på olika sätt utveckla och säkra verksamheten. Men hur kan kunskap förstås i det här sammanhanget? Kapitlet börjar med ett exempel för att synliggöra det konkreta arbetet med kunskap inom en kommuns LSS-verksamhet.

Ett exempel från en kommun

Efter pausen kommer vi tillbaka till lokalen och alla sätter sig på sina platser. Det börjar närma sig lunch och innan gruppen ska skingras ska de kommunala tjänstemän som organiserat dagen sammanfatta förmiddagens utbildningspass. Även om de flesta nu sitter ner är det fortfarande flera parallella diskussioner i rummet. Det har varit inspirerande timmar och deltagarna har mycket gemensamt eftersom de arbetar som pedagogiska ledare i kommunens många olika LSS-bostäder. Kursen de går ska ge dem nya verktyg för att kunna leda och stödja den personal som jobbar närmast de boende. Det är verktyg som har vetenskapligt testats av forskare i andra länder och som nu ska införas i den aktuella kommunen för att både utveckla kvaliteten i verksamheten och ge den

enskilde större möjligheter till självbestämmande. En av de tre tjänstemännen som står längst fram och är ansvarig för dagen gör alla uppmärksamma på att det är dags att börja. Sorlet lägger sig och tjänstemannen säger: ”Hur ska man få med alla på resan?” Det är en fråga som inte kräver ett direkt svar, utan i stället formuleras frågan om till vad som kan uppfattas som ett påstående: ”Att skapa den här kulturen tillsammans!”

Det här inledande exemplet har en del likheter med hur tidigare forskning har menat att dagens tjänstemän jobbar med kunskap inom den kommunala verksamheten. Så har forskare argumenterat för att när de kommunala verksamheterna under de senaste decennierna kommit att bygga sina organisationer på en ny kunskapssyn som i högre grad ska ha sin bas i vetenskapen, har det också blivit vanligare att en ny grupp professionella växt fram. Utifrån eleveringstesens har man argumenterat för att den enklare och mer rutinartade administrationen har omvandlats till att bli ett mer avancerat arbetsinnehåll (Alvehus & Kastberg Weichselberger 2024). Det är en grupp aktörer som ska ha ett särskilt ansvar att koppla samman den vardagliga praktiken i verksamheten med kunskap som är vetenskapligt förankrad (A. Bergmark, Å. Bergmark & Lundström 2011). Inom kommunerna har man kommit att prata om att kunskapen ska vara vetenskapligt beprövad eller, med ett finare namn, evidensbaserad (jfr Svanevie 2011).

Det inledande exemplet här ovan kan sägas visa hur en vardaglig situation i arbetsdagen för en sådan aktör kan se ut. I exemplet är det ett sextiotal nära chefer inom en LSS-verksamhet i en större kommun som ska ledarskapsutbildas. Med utbildningen är tanken att en verksamhetsutveckling ska ske där deltagarna får ett antal verktyg för hur de ska kunna leda kvalitetsarbetet ute i den brukarnära LSS-verksamheten. För tjänstemannen är utbildningens syfte klart och för deltagarna är det en spännande möjlighet att förkovra sig. Men ett frågetecken kvarstår om vi går tillbaka till tjänstemannens uttalande. Det handlar om hur den nya kunskapen ska bli en del av en ny och gemensam kultur inom verksamheten. Helt enkelt hur den generella kunskapen i utbildningen ska översättas till de många olika och lokala LSS-verksamheterna där de nära cheferna arbetar (jfr Bergmark m.fl. 2011). Det är inte bara en förändring i hur kunskap tar plats i olika rumsliga sammanhang ute i LSS-verksamheterna, utan också hur tjänstemännen koordinerar den kunskap som ska nå ut (jfr Alvehus & Kastberg Weichselberger 2024). Vid utbildningstillfället finns kunskapen hos

tjänstemännen och nerskriven i olika dokument, men i en senare praktik ska den bli en del av arbetsvardagen för ett flertal medarbetare. Kunskapen ska på detta sätt koordineras så att den överförs till de andra medarbetarna eller som den organiserande tjänstemannen säger: ”Hur ska man få med alla på denna resa?”

Kapitlet tar därför sin utgångspunkt i hur en grupp tjänstemän har växt fram inom kommunernas sociala arbete och hur de dels tar rumslig plats när de på olika sätt koordinerar kunskap inom verksamheten, dels själva beskriver sitt arbete i spåla (rumsliga) termer (jfr Garsten, Rothstein & Svallfors 2015; Alvehus & Kastberg Weichselberger 2024; Hall 2025). Studien bygger på deltagande observationer samt en fokusgruppsintervju i en och samma kommun. De deltagande observationerna är av en utbildningsinsats där fyra tjänstemän införde en modell för ledarskap inom en kommunal LSS-verksamhet. Ett sextiotal nära chefer inom LSS-verksamheten deltog i utbildningen. Observationerna har skett vid tre utbildningstillfällen och varje tillfälle har varat i cirka fyra timmar. Jag har tillsammans med en kollega också genomfört en fokusgruppsintervju på cirka en och en halv timme med kommunala tjänstemän som innehar positioner med ansvar för kommunens kunskapsarbete inom främst kommunens LSS-verksamheter. Fokusgruppsintervjun ingår i det material som är gemensamt i antologin (se också Svensson & Plantin 2024). En av deltagarna i fokusgruppsintervjun medverkade också i införandet av modellen. Samtalen från intervjun kommer du att möta i form av citat senare i kapitlet. Genom att undersöka hur dessa tjänstemän arbetar med och resonerar kring kunskap, hoppas jag kunna fördjupa förståelsen för dagens kunskapsanvändning inom socialtjänstens LSS-verksamheter.

En ny administration växer fram

För att undersöka syftet och det vardagliga arbetet med kunskap ger jag en möjlig beskrivning av hur dagens offentliga verksamheter är organiserade. Så har till exempel Johan Alvehus och Gustaf Kastberg Weichselberger (2024) argumenterat för att den offentliga verksamheten under senare år förändrats på ett sådant sätt att de hävdar att en ny grupp tjänstemän också växt fram. De skriver i sin bok *Administration i offentlig sektor: Om expansion, elevering och mittokrati* om den ”massiva tillväxten av administrativa funktioner” (s. 48) som tillkommit

när verksamheternas ansvarsområden ökat. Det kan handla om att verksamheterna blivit ålagda att arbeta med till exempel områden som rör mänskliga rättigheter eller likabehandling, och därigenom har behovet av personal med specifika kompetenser ökat. Detta är också något som Patrik Hall (2021, 2025) observerar i sina texter om dimensionering av personalgrupper inom denna typ av verksamheter. Men det handlar inte enbart om att fler ansvarsområden tillkommit, utan också om att den enklare administrationen blivit automatiserad och försvunnit från dessa tjänstemäns bord i samma takt som mer avancerade uppgifter tillkommit (Alvehus & Kastberg Weichselberger 2024). Karaktären på de här tjänsterna har helt enkelt ändrats och det kan tydligast observeras från millennieskiftet och de följande två decennierna, menar Agevall och Olofsson (2020). Högst sannolikt fortgår också en förändringsprocess. Det innebär att det som tidigare var en mer rutinartad och stödjande administration, i stället blivit allt mindre rutinartad och stödjande. I stället tas många av de här uppgifterna över av den personal som arbetar närmare verksamheten. Ett annat tecken på dessa förändringar är att arbetets status upphöjs och att de här tjänstemännen får en mer central position i verksamheterna, vilket också lett till att nya karriärpositioner skapats (Alvehus & Kastberg Weichselberger 2024). Denna typ av förändring resulterar ofta i att arbetsuppgifterna som ska hanteras får högre status i verksamheten.

I Per Arvidssons (2019) studie om organisering inom LSS-området synliggörs denna förändring när han pekar på att en grupp tjänstemän som tidigare fysiskt befann sig i den brukarnära LSS-verksamheten som sektionschefer i stället har rört sig bort från dem och upp mot ledningen. Alvehus och Kastberg Weichselberger (2024) menar att denna grupp tjänstemän ofta finns mellan den brukarnära verksamheten och ledningen. De benämner den nya formen av verksamheter som ”mittokratiska organisationer” och de definierar termen på följande sätt:

Administrationn förefaller växa på bekostnad av andra delar i offentliga sektorn. Tillväxten sker emellertid inte enbart kvantitativt, utan vi kan också observera en kvalitativ tillväxt i bemärkelsen att administration har fått en mer framskjuten och högre värderad roll: administrationen har *eleverats* och det har skapat vad vi kallar *mittokratiska* organisationer. Något förenklat handlar det om organisationer som huvudsakligen utformar sin verksamhet utifrån dem som arbetar i deras

”mitt”, det vill säga inte utifrån vare sig högsta ledning eller kärnverksamhet. (s. 15)

Administrationen har eleverats – eller man skulle också kunna säga höjts upp – där en ny typ av tjänstemän med specifika kompetenser anställts för att hantera verksamheternas alltmer specialiserade uppgifter. Samtidigt har det skett på bekostnad av att andra tjänstemäns uppgifter har omvandlats och tagits över av ledningen eller av kärnverksamheten, inte sällan i form av olika digitala automatiseringsprocesser. Som poängteras i citatet är detta en både kvantitativ och kvalitativ förändring, men det är också, vill jag hävda, en förändring som i grunden förändrar kommunens kunskapsarbete. I det här kapitlet beskrivs och analyseras förändringen utifrån ett kunskapsteoretiskt perspektiv.

Samtidigt är det en empirisk fråga som kan undersökas genom att till exempel intervjua de tjänstemän som arbetar inom de här verksamheterna. I fokusgruppsintervjun med tjänstemän, som skulle kunna definieras som att de har denna position, synliggjordes arbetet med kunskap:

Det vi gör ska ha en påverkan på det praktiska, i det brukarnära. Det är inte alltid så enkelt att få den kopplingen för att vi är så många, det är en stor förvaltning med många chefsled och många roller. Vi ska liksom trappas ner och sen tillbaka upp igen, [...] det är inte alltid lätt att få ut kunskapen och att få tillbaka den kunskapen som vi behöver för att kunna göra vårt arbete.

Kunskapen ska trappas upp och ner, menar den här tjänstemannen. Det är inte på en fast plats i verksamheten, utan vi kan fråga oss om tjänstemannen måste vara flexibel nog att röra sig i många olika situationer? I det här kapitlet är detta en viktig fråga och i stället för att undersöka de former den mittokratiska organisationen tar, ska jag här ta reda på hur organisationsformen förhåller sig till och hanterar kunskap. Alvehus och Kastberg Weichselberger (2024) argumenterar för att verksamheterna blir mindre rutinartade och mindre stödjande. Om det är så, vilka konsekvenser får det för verksamheternas förhållande till kunskap? Genom att intervjua tjänstemän i verksamheterna kan vi undersöka hur de ser på kunskap och hur de hanterar den i sin arbetsvardag. Genom att undersöka de här ingångarna kan vi förhoppningsvis också bättre förstå de nya roller tjänstemännen befinner sig i.

De tjänstemän som ingick i den här studien kan sägas utgöra en form av tjänstemän som arbetar i en verksamhet som alltmer liknar just en mittokratisk

organisation. De deltagande tjänstemännen i studien kan inte kategoriseras som verksamma i ”mitten”, men de förhöll sig alla till denna ”mitt” i sin arbetsvardag. Men de flesta av deltagarna arbetade inte i kärnverksamheten i form av LSS-bostäder och dagligverksamhet, utan de var snarare ett stöd för verksamheten som verksamhetsutvecklare eller kvalitetsutvecklare. De var inte heller chefer som skulle fatta operativa beslut eller ansvara för verksamheternas bemanning, men inte sällan jobbade de mycket nära cheferna. Rent rumsligt befann de sig också nära cheferna, genom att de jobbade i samma kontorsmiljö och hade återkommande möten med cheferna. I fokusgruppsintervjun var det möjligt att samtala om hur man som grupp förhöll sig till kunskap utifrån den position man hade som tjänsteman. I det här kapitlet har denna fokusgruppsintervju tematiserats utifrån hur man från ”mitten” hanterar kunskap i sin arbetsvardag. För att komplettera intervjun om kunskap, har också det tidigare omnämnda utbildningstillfället observerats. Genom att vara på plats och observera hur en grupp tjänstemän genomför en utbildning för att få verksamheten att arbeta med en baserad modell för nära ledarskap, har en kompletterande empiri skapats. Jag ska därför i det första temat lyfta fram hur man förhåller sig till dessa modeller och den kunskap som finns kopplade till dem.

Den materiella rumsligheten

Som Alvehus och Kastberg Weichselberger (2024) beskriver de mittokratiska organisationerna, kan de framstå som tämligen abstrakta. Samtidigt är det en verksamhet där tjänstemän formar sin arbetsvardag i en faktisk rumslig miljö bestående av materialitet och andra aktörer. Som forskare med intresse för att förstå denna arbetsvardag, kan det vara av stor vikt att befinna sig i detta ”pärmbarland”, som etnologen Orvar Löfgren en gång myntade, för att också kunna studera det (Löfgren 1989). För Löfgren handlade det om hur den fältarbetande etnografen kunde närma sig och studera den kultur som omgav det moderna samhällets tjänstemän. På ett liknande sätt närmar jag mig tjänstemännens arbetskultur, även om det en bit in på 2020-talet är mer datorer än pärmar. Genom att komma verksamheten nära kan arbetskulturen, eller yrkeskulturen, undersökas och kritiskt analyseras. Med inspiration från etnologerna Gabriella Nilsson och Angelika Sjöstedt Landén (2017) kan vi fråga oss hur nya och gamla strukturer påverkar arbetssituationen i arbetsvardagen.

I mina observationer kom jag ganska snabbt att se denna arbetssituation som en form av rumslighet som tjänstemännen tog i anspråk. Mer konkret handlade det om ett större mötesrum i ett kommunhus där tjänstemännen kunde genomföra sin implementeringsinsats. Det var, med andra ord, en form av organisatoriska situationer som i allra högsta grad kom att materialiseras. Så var till exempel rummet möblerat så att tjänstemännen kunde inta en mer föreläsande position i relation till de som gick utbildningen. De som gick utbildningen satt i en position där de blev mer lyssnande. Men stolar och bord hade också organiserats så att det efter föreläsningarna enkelt kunde genomföras mindre gruppdiskussioner. Här fanns också dator och projektor som kunde visa upp bilder som föreläsningarna byggde på och vid något tillfälle kopplades också en inbjuden gäst upp på länk. Vidare materialiserades utbildningen genom olika pappersutskrifter som placerades på skrivbord framme vid tjänstemännen och som sen deltagarna kunde ta (och kanske sätta in i sina egna pärmar).

I forskning som rör socialt arbete glöms ibland den materialitet jag beskriver ovan bort och Rasmus Hoffmann Birk (2017) menar att det främst är den språkliga dimensionen som varit av intresse. Snarare, menar han, behöver vi upptäcka och intressera oss för hur det materiella är sammanflätat med människor inom det sociala arbetet. Det kan handla om vår förståelse för sociala problem, men också, som i det här kapitlet, hur en verksamhet ska förstås. Det är helt enkelt viktigt att undersöka hur denna sammanflätning av materialiteter och människor är central för att förstå hur den vetenskapligt beprövade kunskapen kan bli en del av verksamheten (jfr Bergmark m.fl. 2011; Svanevie 2011). Materialiteten blir på detta sätt en ingång för att förstå hur kunskapen inte bara materialiseras, utan också påverkar arbetskulturen (jfr Miller 2010). Det är genom materialiteten som tjänstemännens arbete med en relativt abstrakt kunskap kan omsättas och bli en faktisk praktik ute bland brukarna (jfr Andersen & Birk 2018; Hansson & Petersson 2024).

När tjänstemännen rör sig, som tidigare poängterats, från enklare och mer rutinartade arbeten till ett mer avancerat arbetsinnehåll, förändras också hur detta arbete genomförs i en rumslig miljö. En tjänsteman som ska genomföra det rutinartade arbetet, kan ofta klara det framför en dator i kontorsmiljö. Ska tjänstemannen förmedla komplex kunskap som ska processas av andra aktörer inom kommunen, och som i sin tur ska omsätta det i praktisk handling i

brukarnära möten, behöver en annan form av rumslighet skapas. Mina observationer ger en inblick i detta.

Efter de inledande föreläsningarna och en kort paus går deltagarna och sätter sig kring sex bord. De är indelade sedan tidigare och vid varje bord sitter också en samtalsledare. Jag sätter mig vid ett av borden och placeringen gör att vi alla får samma position gentemot varandra. Runt bordet sitter sammanlagt sju personer. Samtalsledaren tar ordet och säger att de ska börja med en presentationsrunda. Alla berättar kort var de jobbar och med vad. Under tiden kommer de ansvariga in med kaffe från pausen och frågar om någon vill ha påfyllning. Några tackar glatt ja. Samtalsledaren fortsätter och berättar vad som förväntas av gruppdiskussionen och hur de ska utgå från några frågor som presenterats tidigare och diskutera dem. Samtalet kommer snabbt att handla om komplexa saker: hur man ska bemöta och handleda den brukarnära personalen. En i gruppen poängterar hur hen jobbar: ”Skitsamtalet kommer först, allt är jobbigt. Går jag in för snabbt blir de inte mottagliga.” Det gäller, som personen säger, att ”ha is i magen”. Runt bordet kan den komplexa brukarnära vardagen omvandlas och bli något konkret som man kan reflektera över, men också få feedback på från de andra deltagarna.

Det blir olika rumsligheter under utbildningsdagen och som därmed tydliggör på vilka sätt de medverkande kan förhålla sig till den nya kunskap som ska läras ut genom utbildningen. Vid själva utbildningstillfället skapar materialiteten en viss form av kunskaper genom det sätt som tjänstemännen skapar en undervisningssituation samt de diskussioner som sker mellan de deltagare som ska arbeta med modellen. De får dels kunskapen presenterad för sig, dels bearbetar de den med egna exempel från sin egen verksamhet. På detta sätt är de inte bara i ett faktiskt rum, utan skapar också en föreställd rumslighet ute på LSS-boendet där kunskapen är tänkt att generera en faktisk praktik. Det är genom att röra sig i dessa olika rumsligheter som det blir möjligt att förstå hur tjänstemännen i den mittokratiska organisationen måste förhålla sig till kunskap.

Kunskap på många olika ställen

Under själva utbildningen finns det en återkommande spänning mellan å ena sidan den specifika kunskap som diskuteras och å andra sidan den faktiska praktik där det är tänkt att kunskapen ska användas. Det är inte nödvändigtvis

så märkligt om vi utgår från att kunskap verkar vara något som ska produceras i en konkret social praktik, men att denna sociala praktik kan variera (jfr Rohrer 2013). Det är en sak att sitta och diskutera kunskapen under utbildningsdagen med andra som har liknande verksamhetspositioner som en själv, en annan sak att möta den brukarnära personalen och i dialog med dem få den förmedlade kunskapen att bli en del av deras arbetsvardag.

För att förstå hur kunskap varierar i olika sociala praktiker kan vi använda oss av Donna Haraways (1988) term *situerad kunskap*. Termen kan i sin grund sägas vara en kritik mot ett kunskapsbegrepp som betraktar kunskap som neutral och objektiv. I stället tydliggör Haraway med ordet *situerad* att all kunskap på ett eller annat sätt måste förstås i sitt sammanhang. Med ett sådant perspektiv på kunskap blir inte heller kunskapsproduktion neutralt, utan snarare måste vi se kunskap utifrån olika intersektionella maktordningar, hur de påverkar produktionen av kunskap och hur kunskap används. Går vi tillbaka till utbildningstillfället kan vi se att det finns en viss maktordning mellan till exempel tjänstemännen som utför själva utbildningsdagen och de som ska inhämta kunskapen. De som är där för att lära sig kommer till en lokal och en situation som de utbildande tjänstemännen styr över. Tjänstemännen har till exempel använt en traditionell föreläsningssal, skapat vissa förutsättningar för hur dagen ska läggas upp, vilka delar av kunskapen som man ska fokusera på. Samtidigt är det i allra högsta grad en väldigt vardaglig situation, det är så här de flesta av oss känner till en utbildningssituation. Dessa maktordningar blir också något annat när varje enskild deltagare ska gå ut och möta sitt brukarnära arbetslag.

Samtidigt är det centralt att inte bara fokusera på maktordningarna utan också undersöka hur den situerade kunskapen uppstår genom att människor kommer tillsammans i en faktisk situation. Här kan Haraways perspektiv kompletteras med Sheila Jasanoffs (1999, 2004) terminologi kring *samproducerad kunskap* (utifrån engelskans *co-production*). Kunskap blir utifrån detta perspektiv inte bara något som produceras i den sociala och kulturella situation som mötesrummet är, utan samproduktionen skapar också det socialkulturella sammanhang de befinner sig i. Det blir helt enkelt en social praktik där inte bara vissa normer och konventioner skapas, utan också kommunen som en institution skapas. Det är denna dialektik mellan delarna och helheten som tydliggörs med Jasanoffs terminologi (1999, 2004). Vi skulle kunna gå så långt som att säga att det just i det studerade exemplet är LSS som tar form och blir till.

Den samproducerade kunskapen har i detta sammanhang som mål att vara en central del av att delar av de tio rättigheter/insatser som finns inom lagen omvandlas till faktisk praktik i kommunens verksamheter. Samtidigt ska termen *samproduktion* inte ses som att alla som är i situationen är med och skapar kunskap, eller tar till sig kunskap, utan snarare som en dialektisk term för att förtydliga att kunskap alltid är en del av ett sammanhang.

Vidare poängterar Jasanoff (1999, 2004) att det moderna samhället – likt de verksamheter vi här undersöker – formar sina epistemiska (kunskapsmässiga) och normativa (föreskrivande) förståelser av världen genom denna form av samproduktion. Det är när idéer och föreställningar tillsammans med materialiteter utvecklas tillsammans som också en praktisk effekt uppstår för just dessa idéer och föreställningar. Men också, poängterar Jasanoff, att idéerna och föreställningarna varierar från en kulturell kontext till en annan, vilket så klart kan få konsekvenser för hur den förmedlade kunskapen förstås och hanteras. Här vill jag mena att den diskussion som jag får ta del av under utbildningsdagarna är en form av hur denna verksamhet formar sina epistemiska och normativa förståelser av världen. När sedan den enskilde tjänstemannen ska införa den här modellen i sin egen verksamhet, det egna serviceboendet, är det inte säkert att det är samma situation som vid utbildningstillfället. Här kan helt enkelt en annan samproduktion uppstå som delvis har andra epistemiska och normativa förståelser av världen. Vid utbildningstillfällena kunde dessa andra kontextuella sammanhang lysa igenom i diskussionerna.

Gruppen diskuterar termen ”livskvalitet”, vilket kan sägas vara en term eller ett mått som försöker fånga en persons välbefinnande. Det kompletterar ett mer medicinskt perspektiv på hälsa genom att lyfta in fysiska, psykiska och sociala värden, men också förhålla sig till den situation individen befinner sig i med olika förväntningar och värderingar (jfr Hansson 2025). Gruppen gör det utifrån att termen är en central byggsten i den modell de håller på att lära sig. I denna modell är det tänkt att fokus på de boendes livskvalitet ska möjliggöra att kommunen kan leverera en mer kvalitativ service till de som bor på kommunens LSS-boende. Därmed är det också en central del i hur LSS tar form i det här sammanhanget genom att ”livskvalitet” blir ett sätt för kommunens tjänstemän att göra verklighet av LSS 6 §, som citerades inledningsvis i kapitlet. Diskussionen under utbildningsdagen börjar med att en av de som leder

utbildningen säger att man nu ska prata om livskvalitet. Då utspelar sig följande diskussion:

Deltagare 2: ”Det fungerar inte att prata om livskvalitet”, säger en av deltagarna. ”Det blir direkt katastrof” och hänvisar till den verksamhet som denna jobbar på.

Deltagare 1: ”Man ser det som ett påhopp”, säger man och direkt efter ”härmar” den brukarnära personalen: ”Men har vi inte erbjudit det innan.”

Deltagare 7 lyfter LSS och skrivningen om goda levnadsvillkor. Deltagaren poängterar att lagen inte innehåller en diskussion om livskvalitet och säger samtidigt att detta ”blir ett mer spännande ord” att arbeta med.

Deltagare 6: Fortsätter på deltagare 7:s resonemang och att goda levnadsvillkor ska vara ett steg till, att det inte bara ska vara skälig levnadsnivå.

Deltagare 7: Poängterar att det blir mycket diskussion bland personalen när detta kommer upp, inte minst skillnaden mellan skälig och god.

Deltagare 4 har inte sagt så mycket men gör nu ett inspel och säger att ”man tänker bort guldkanten, ser bara sysslorna”.

Med utgångspunkt i Jasanoff (2004) skulle vi kunna se denna diskussion som en form av samproducerad kunskap som handlar lika mycket om ”livskvalitet” som om vad det innebär att vara ledare i den brukarnära verksamheten eller vad det innebär för kommunen att förverkliga LSS 6 §. Det blir i diskussionen som de medverkandes epistemiska och normativa förståelser av den verksamhet de är en del av blir till (jfr Jasanoff 2004). Samtidigt är det en diskussion som synliggör att det finns en mängd andra tillfällen där det skapas en annan form av situerad kunskap, nämligen när samma term diskuteras ute i verksamheterna. Här blir det inte alls samma produktion av kunskap, utan i stället verkar en annan form av kunskap produceras. Den kan handla om att den brukarnära personalen ser det som ett påhopp att de måste förhålla sig till en ny term och att detta införande upplevs som en kritik mot deras arbete. Det som ovan beskrevs som maktordningar verkar helt enkelt vara mycket mer faktiska (jfr Haraway 1988).

I början av kapitlet citerades en av ledarna som poängterade att verksamheten skulle skapa något nytt tillsammans: ”Att skapa den här kulturen tillsammans?” Genom beskrivningen av verksamheten har jag önskat ge en liten inblick i de

friktioner som finns för att skapa denna ”kultur”. Samtidigt som den specifika kunskapen finns i själva utbildningen, verkar det som att de medverkande har olika synsätt på vad verksamheten är eller borde vara. De epistemiska och normativa förståelserna av verksamheten varierar (jfr Jasanoff 2004). De tjänstemän som implementerar modellen i verksamhet har en form av kunskap om vad detta är, medan de som arbetar närmare verksamheten också möter andra sätt att förhålla sig till både kunskapen och till verksamheten. För att studera skillnaderna närmare ska jag gå till fokusgruppsintervjuerna med tjänstemännen och hur de pratar om verksamheten i relation till att de ska arbeta med utbildningens kunskap.

Rumslighet som en metafor

Vi ska lämna utbildningstillfället och i stället lyssna på samtalet från fokusgruppsintervjun. Här finns ett sätt att prata om rumslighet som kan ge förståelse för hur tjänstemännen i den mittokratiska organisationen tänker sig kunskap i den kommunala verksamheten. Utifrån de intervjuade tjänstemännens position framställs en komplexitet i den rumslighet som de på olika sätt behöver förhålla sig till. Jag ska här synliggöra att det inte bara handlade om att skapa faktiska utbildningssituationer, utan att man såg verksamheten som rumslig. I fokusgruppsintervjun tydliggjorde en av de kommunala tjänstemännen sin egen fysiska positionering i relation till hur hen arbetade med kunskap. Man pratar här om *Senior alert*, som är ett verktyg och ett nationellt kvalitetsregister för att stödja prevention för äldre personer som till exempel riskerar att få trycksår, falla, bli undernärda:

Jag tycker att ett annat problem vi har, det är att vi inte så ofta plockar upp vad verksamheten behöver och säger ”jaha, det är de problemen vi har”. Då måste vi söka efter kunskap eller metoder. Då är det någon av oss eller de där uppe som har fått någon. Det är någon ny författning eller man har gått någon utbildning och så säger man ”nu ska vi jobba med Senior alert”. Så börjar det prepareras. En massa jättekloka människor, människor fulla med kunskap, börjar jobba. Men det är inte på de där ute som man frågat. Där ser man liksom det mer som ”kom inte med en grej till, vi har inte tid”.

Citatet kan sägas belysa vad de här tjänstemännen i den mittokratiska organisationen har kommit att arbeta med, men också vilka problem som detta

arbete riskerade att generera. Centralt i citatet är hur den brukarnära personalen kommer med ”problem” som finns ute i verksamheterna. Metaforiskt är det ett rumsligt sätt att tänka om verksamheten där ord som ”där uppe” och ”där ute” synliggör ett spatialt tänkande (Lakoff & Johnson 1980). I detta fall rör det sig om ett ofta återkommande uttryck att se verksamheter i form av ett hus. Gaston Bachelard (2000) filosoferar i en av sina böcker om husets betydelse för vårt tänkande och menar att det finns ett spatialt hus-tänkande där vind och källare respektive representerar ett uppe och ett nere. Det är också en metafor som vi använder oss av när vi pratar om sådant som är inne och sådant som är utanför. I huset rör vi oss också upp och ner genom trappan som metaforiskt binder ihop de olika nivåerna. Vi kan använda denna metafor för att kritiskt förhålla oss till hur tjänstemännen beskriver sin verksamhet, men också till hur vi forskare själva beskriver de faktiska verksamheterna.

Så kan vi se att detta spatiala tänkande också utgör grunden för Alvehus och Kastberg Weichselbergers (2024) definition av den mittokratiska organisationen. Det blir tydligt i den tidigare återgivna definitionen som just är spatial i sitt sätt att beskriva de nya organisationerna: ”Något förenklat handlar det om organisationer som huvudsakligen utformar sin verksamhet utifrån dem som arbetar i deras ’mitt’, det vill säga inte utifrån vare sig högsta ledning eller kärnverksamhet” (s. 15). Samma ”mitt” finner vi i citatet ovan när tjänstemannen pratar om sig själv som en verksamhet som befinner sig i mitten i relation till en ledning som är ”de där uppe”. Själva den brukarnära verksamheten är i stället ”de där ute”.

Det här spatiala tänkandet får också konsekvenser för hur tjänstemännen förhåller sig till de som arbetar ”där ute” eller ”där nere”. Ett sådant exempel som tjänstemannen lyfter fram i citatet är att många av de författningar eller verktyg som ska implementeras inte har efterfrågats av de som arbetar närmast brukarna ”där ute” i verksamheten. Det finns spatiala föreställningar om att de som är i mitten inte lyssnar riktigt så mycket som de borde på den brukarnära verksamheten och vilka problem de har. Tjänstemannen underbygger denna föreställning med en egen erfarenhet av att de som jobbar ute i verksamheten kan reagera negativt när någon ”uppifrån” kommer med något nytt. Föreställningen kan sägas skapa en spänning mellan de som reagerar negativt ”ute” i verksamheten och de som är ledning eller som befinner sig ”inne”.

Att lösa olika problem har många likheter med vad Alvehus och Kastberg Weichselberger (2024) menar är att mer avancerade uppgifter tillkommit verksamheten och som verksamheten måste reagera på. Dessa uppgifter kan komma både inifrån verksamheten och utifrån, men vad uppgifterna har gemensamt är att de uppfattas kräva specialkompetens för att lösas. I intervjun nämner tjänstemannen Senior alert och det kan fungera som ett bra exempel. Senior alert är ett verktyg som vänder sig till alla yrkesgrupper inom vård och omsorg. På detta sätt är det ett verktyg där erbjudandet att använda det i första hand kommer utifrån. Någon inom kommunen har fått information om verktyget och bestämt sig för att det ska verksamheten börja använda. När en kommun bestämmer att man ska arbeta med ett sådant verktyg sätts de, som personen säger, ”jättekloka” tjänstemännen ihop, för att sen, som tjänstemannen säger, ”preparera” kunskapen. Prepareringen får vi inte så mycket insyn i genom citatet, men det har som syfte att anpassa kunskapen till den egna verksamheten så att den kan föras ut till de i kärnverksamheten som ska arbeta med verktyget. I de här sammanhangen pratar man ibland om hur kunskapen ska implementeras i verksamheten (jfr Hansson & Nilsson 2017). Tjänstemännen, som personen säger, ”börjar jobba” helt enkelt.

Men det är en föreställning där tjänstemannens uttalande om att det är ”någon av oss eller de där uppe som har fått någon” kan förstås som att den rumsliga uppdelningen också skapar ett ”vi”, i form av ”vi” som befinner oss nära de styrande i förhållande till ”de” där ute. Denna rumsliga kategorisering av verksamheten är inte oviktig för hur tjänstemännen berättar om sitt arbete med kunskap i verksamheten:

Övergripande frågor. Allt från att du säger hur ska vi göra det här, hur långt kan det ta, till systematiska frågor. Då kan det vara mer övergripande frågor till en chef eller ledare. Utifrån verksamheten identifierar och inhämtar vi kunskap: ”nu ser det ut så här, då kanske vi behöver det här”. Så man blir ju en spindel i näten. Upp och ner. Ibland kan det komma utifrån att man har en brukare som man inte vet hur man ska hantera. Så vi ser ju ändå helheten.

Här finns återigen en föreställning om att arbetet i mitten är rumsligt och att tjänstemannen ibland behöver söka sig ut, bort från kontoret och ut i verksamheten. Det kan också liknas vid att klättra där tjänstemannen behöver röra sig nedåt för att samla in och identifiera kunskap och sen röra sig uppåt.

Att man måste skapa sig en bild av hur det ser ut, för att därmed också kunna komma fram till vad verksamheten behöver.

Exemplet som lyfts i citatet är en brukare som personalen inte kan hantera på ett korrekt sätt och att personalen behöver verktyg och metoder för att kunna fortsätta sitt arbete utifrån de krav och intressen som verksamheten arbetar efter enligt LSS. En viktig föreställning som tjänstemannen här uttrycker för att se sig som den som ser verksamhetens helhet. Även detta är en form av rumslig föreställning.

De här två citaten och den inledande observationen kan sägas tydliggöra centrala delar av vad den mittokratiska organisationen arbetar med, nämligen att kontinuerligt få ihop verksamhetens olika löst kopplade system med varandra (jfr Weick 1976). Inte minst handlar det om hur tjänstemännen kompenserar för olika former av begränsningar som uppstår när kunskap på olika sätt rör sig inom verksamheten. Någon verksamhetsprofession måste på ett mer sömlöst sätt, i bästa fall, ta hand om de oklarheter som riskerar att göra verksamheten instabil. Det kan vara som exemplet ovan en brukare som personalen inte kan hantera, men som man måste ha kvar i sin verksamhet och där man måste hitta arbetssätt som gör att man kan fullfölja sitt uppdrag.

För att sammanfatta kan man säga att det är centralt att förstå den mittokratiska organisationens rumslighet för att också förstå hur detta något sömlösa arbetssätt går till. Det är en rumslighet som är både faktisk i form av att av tjänstemännen som arbetar i den mittokratiska organisationen frammanar en form av rumslighet där deras verksamhet kan ta plats. Som exempel har jag här lyft fram en utbildning där man iscensatte undervisning på ett specifikt rumsligt sätt. Men rumsligheten går också igen i sättet man pratar om sitt vardagliga arbete. I fokusgruppsintervjun blir rumsligheten till genom att man ser på verksamheten som ett uppe och nere, inifrån och utifrån och så vidare. Detta får konsekvenser, vill jag mena, för hur man arbetar med kunskap, eftersom arbetet med kunskap alltid är kopplat till någon form av lokalisering i rummet.

Att skapa en roll

I början av kapitlet gavs en ögonblicksbild av tjänstemannen som har eleverat upp i verksamheten. Det är en tjänsteman som till exempel har ett större fokus

på att engagera de andra anställda att lära sig ny kunskap. I fokusgruppsintervjuerna kom också detta upp och en av tjänstemännen menade att denne upplevde sig vara en konsult. En annan såg sig som möjliggörare – facilitator – som jobbar med att stötta verksamhetens kommunsjuksköterskor att jobba mot gemensamma resultat: ”Jag har ju känt att jag gärna vill ha titeln facilitator. Jag underlättar för sjuksköterskorna, kan hjälpa dem att ta reda på kunskap och vara diskussionspartner.” Att reflektera över sin egen roll och position i verksamheten på det här sättet är inte en oviktig ingång om vi önskar förstå hur dessa tjänstemän i ”mitten” har kommit att betrakta sitt eget och verksamhetens sätt att arbeta med kunskap (jfr Ponnert & Svensson 2015; Skillmark & Denvall 2017; Härd 2023, 2024). Inte sällan verkar de ha fått en roll där de upplever sig vara specialister som ska stötta andra aktörer i verksamheten med en form av kunskap som gör att verksamheten fortgår på ett smidigt sätt. Denna utveckling har synliggjorts i annan forskning.

Michael Lipsky (2010) är framför allt känd för forskning om den offentliganställda tjänstemannen som har direkt kontakt med medborgaren. Det är tjänstemän som intar en annan roll än de tjänstemän som undersöks i den här studien med sitt fokus på tjänstemän som befinner sig lite längre ifrån medborgarna. Men trots detta kan ett av Lipskys perspektiv vara centralt att lyfta in, nämligen hur en del tjänstemän får en specialistroll för att hantera verksamhetens större problem. Om dessa gör sitt arbete bra bringar de också reda och ordning i verksamheten. Detta lyfts fram i Harald Gegners (2023) avhandling när han undersöker hur utvecklingsarbete i socialtjänsten hanteras av en grupp tjänstemän som i hög grad liknar de tjänstemän som beskrivs i det här kapitlet. Han poängterar bland annat vikten av det relationella samspelet mellan människor för att lösa olika otydliga problem som uppkommer. De blir helt enkelt aktörer som kan få en ”rörig” verklighet att fungera.

Ett liknande perspektiv kan man lägga på de tjänstemän som arbetar i de mittokratiska organisationerna. När tjänstemännen betraktar sig själva som ”facilitator” kan det tolkas som att de också ser sig själva som personer med speciellt fokus på kunskap i det vardagliga arbetet. Det kan handla om att identifiera kunskapsluckor eller inhämta kunskaper i olika delar av verksamheten eller att söka ny kunskap utanför verksamheten. De skapar på detta sätt en *roll* som tydliggörs i relation till både de aktörer som arbetar i den brukarnära verksamheten och till de som är chefer för denna verksamhet. I den rollen blir

det just kunskap som blir central, vill jag mena, det blir genom kunskap som de kan lösa olika problem som uppkommer i verksamheten. För en av tjänstemännen i fokusgrupperna tydliggjordes rollen på följande sätt:

Jag inventerar och intervjuar. Alltså att man vet vad de har för förväntningar på det som komma ska utifrån var de befinner sig själv i sitt arbete utifrån det som utmanar eller vad som är svårt. När man inventerar det så skriver man ner för att själv reflektera över det de sagt, för det blir ju ett sätt att lära och reflektera över det som kommit upp. Det blir en form av handledning. Men sen okej, vad behöver ni? Och då kommer man till kunskapen.

Kunskap konkretiseras här och det blir en fråga om att ”inventera”, ”intervjua”, ”skriva ner”, ”reflektera” och ”handleda”. Men det handlar också om att vända sig till den brukarnära personalen och fråga ”vad behöver ni?” I detta andra skede gällde det att träda in i rollen som möjliggörare – eller handledare som i citatet ovan – och på så sätt stödja processer som gör att kunskap kan komma ut i den brukarnära verksamheten. Samtidigt blir detta görande – och sättet att prata om det – också att skapa den egna rollen. Här pratar tjänstemannen inte om relationen till chefen, men definierar sin egen roll tydligt för aktörerna i den brukarnära verksamheten.

I fokusgruppen kände många igen sig i denna bild, samtidigt reflekterade man över de problem som också fanns när kunskapen skulle föras ut. Risken fanns alltid att personalen i de brukarnära verksamheterna skulle uppleva att det bara var ytterligare en sak till som de skulle behöva lära sig. I fokusgruppen menar deltagarna att en förklaring till denna reaktion var att de själva som tjänstemän ”kommer väldigt långt ifrån” verksamheterna. Därmed fanns det en risk att de fick svårt att veta vilken kunskap som faktiskt efterfrågades ute i verksamheterna. Vi kan här prata om att det kunde bli ett glapp mellan den brukarnära verksamheten och den verksamhet som tjänstemännen företräder. ”Kom inte med en grej till” kan då förstås som en reaktion på att de som sitter på kontoret inte tycks förstå vad som händer ute i verksamheten. Det fick också de medverkande i fokusgruppen att enas om att det finns en skillnad när man kommer med ny kunskap som ska ut eller när den brukarnära personalen själva har hört av sig och efterfrågat kunskap inom ett specifikt område. Samtidigt var denna, som man upplevde, kritik från verksamheten också ett sätt som ytterligare förstärkte den egna rollen som tjänsteman i ”mitten”. Det blev ett starkare ”vi”.

Diskussion: Att argumentera för delad kunskapsproduktion

En viktig poäng med det kunskapsbegrepp som presenterats i kapitlet är vikten av delat ansvar i kunskapsproduktionen. Både Haraway (1988) och Jasanoff (2004) tydliggör kritik mot en syn på kunskap som mer objektiv och pekar på att all kunskap uppstår i givna situationer och i relationer mellan människor och materialiteter. En forskare som är starkt inspirerad av Haraways kunskapsbegrepp och som poängterar vikten av att förstå kunskapsproduktion som delad är Karen Michelle Barad (2007). Hon argumenterar för att ”kunskapsobjekt” uppstår i just särskilda intra-aktioner. Utifrån det här kapitlets exempel kan sådana intra-aktioner vara mellan de olika tjänstemännen, mellan dem och LSS-verksamheter, mellan den tänkta modellen som ska implementeras och de egna tankarna och idéerna för hur en verksamhet ska bedrivas och så vidare. Modellen som ett ”kunskapsobjekt” är då inte objektiv utan skapas tillsammans med de andra tjänstemännen i den givna situationen. Väljer vi att betrakta denna kommunala verksamhet med de här termerna och resonemangen, kan vi också se vikten av att utveckla kunskapsbegrepp som möjliggör delat ansvar i kunskapsproduktionen. Det betyder inte att de modeller, som ofta lanseras såsom beprövade och evidensbaserade, ska förkastas, utan att de ska implementeras med en förståelse av de kontexter där de ska användas (jfr Bergmark m.fl. 2011; Svanevie 2011; Hansson & Nilsson 2017).

En mer empirinära förståelse för detta är att gå tillbaka till en av kapitlets intervjuer och fundera lite extra på ordet ”prepareras”. Möjligen är det så vi kan förstå kunskapsbegreppet i den kommunala verksamheten. Trots att man tar in modeller som bygger på en evidensbaserad kunskapstanke, så krävs det att tjänstemännen ”preparerar” denna kunskap så att den ska kunna användas i den specifika kommunen. En sådan ”preparering” kan handla om att man tillsammans diskuterar och reflekterar över de perspektiv som finns i den aktuella modellen. Precis som tjänstemännen gjorde i den utbildning som fungerat som exempel i kapitlet.

Samtidigt är det inte självklart att de mittokratiska organisationerna ska lyckas med denna ”preparering”. Av Alvehus och Kastberg Weichselberger (2024) kan vi förstå att en ny typ av kommunal verksamhet har vuxit fram och inte bara skapat, eller förstärkt, en grupp tjänstemän, utan också hur dessa tjänstemän

jobbar med kunskap en bit från den faktiska verksamheten. Här finns en risk att denna grupp kommer att styras mer av de intra-aktioner som finns i ”mitten” än de som finns ute i verksamheten. En sådan utveckling riskerar också att utveckla ett perspektiv där den kunskap man själv arbetar med börjar betraktas som mer ”objektiv” än annan kunskap ute i verksamheten. Att man som tjänsteman helt enkelt börjar betrakta de modeller som benämns evidensbaserade som mer centrala än den praktik som redan finns ute bland de som arbetar i verksamheten. I det här kapitlet är det svårt att säga om det är så, men en erfarenhet från tjänstemännen är att de upplever att verksamhetspersonalen tycker att de kommer med för mycket nytt. Kanske är detta ett tecken på att det finns – för att prata utifrån Jasanoffs (1999, 2004) terminologi – olika epistemiska och normativa förståelser.

Här kan det avslutningsvis vara på sin plats att poängtera vikten av att arbetet med kunskap många gånger också är en bidragande orsak till den egna rollidentiteten i den arbetsvardag man som tjänsteman är i. Att vara tjänsteman i den mittokratiska organisationen föder, förmodligen, en roll om vem man är och vem man önskar vara. Detta får också konsekvenser för hur man kommer att arbeta med kunskap. Ser man sig som facilitator så kommer man också att se kunskap på ett sätt som skiljer sig från om man hade sett sig som en medskapare. Inom det sociala arbetet är det centralt att ta med sig ett kunskapsbegrepp som kan öppna för möjligheter att skapa kunskap tillsammans. Även om verksamheterna blir allt mer specialiserade, krävs fortfarande kunskaper som kan användas och komma till nytta i den faktiska verksamhetsnära praktiken. Inom LSS-verksamheter handlar det om att kunna skapa hög kvalitet för de som är i behov av LSS-insatser.

Referenser

- Agevall, O. & Olofsson, G. (2020). Administratörerna: Administration, kontroll och styrning vid svenska universitet och högskolor. *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, (12), 7–59. DOI: <https://doi.org/10.13068/2000-6217.12.1>
- Alvehus, J. & Kastberg Weichselberger, G. (2024). *Administration i offentlig sektor: Om expansion, elevering och mittokrati*. Studentlitteratur.
- Andersen, L.B. & Birk, R. (2018). Encounters between social work and STS. *STS Encounters*, 10(2.1), 1–6.

- http://larsbo.org/sites/default/files/files_publications/Andersen-Birk-2018-encounters-between-social-work-and-sts.pdf [Hämtat: 2024-08-28]
- Arvidsson, P. (2019). *Från policy till praktik: En studie om organisering inom LSS-området*. Licentiate dissertation. Malmö universitet. doi: <https://doi.org/10.24834/isbn.9789178770359>
- Bachelard, G. (2000 (1957)). *Rummets poetik*. Skarabé.
- Barad, K.M. (2007). *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke University Press.
- Bergmark, A., Bergmark, Å. & Lundström, T. (2011). *Evidensbaserat socialt arbete: Teori, kritik, praktik*. Natur & Kultur.
- Birk, R. (2017). The materiality and materials of social work: On socio-material theories and social work research. I: K. Høgsbro & I. Shaw (red.). *Social work and research in advanced welfare states*. Routledge.
- Garsten, C., Rothstein, B. & Svallfors, S. (2015). *Makt utan mandat: De policyprofessionella i svensk politik*. Dialogos.
- Gegner, H. (2023). *Statlig kunskapsstyrning: Regionala utvecklingsledare i styrning av socialtjänstens barnavård*. PhD dissertation. Malmö University Press. <https://doi.org/10.24834/isbn.9789178773428>
- Hall, P. (2021). Organisation: Tillit och dimensionering av personalgrupper. I: L. Bringselius (red.). *Tillit och omdöme: Perspektiv på tillitsbaserad styrning*. Studentlitteratur.
- Hall, P. (2025). *Varför ökar den offentliga byråkratin i Sverige?* Malmö University Press.
- Hansson, K. (2025). Hälsobegrepp i socialt arbete. I: J. Lundälv & E. Sernbo (red.). *Ohälsa som socialt problem: Socionomers arbete med hälsa och ohälsa*. Studentlitteratur.
- Hansson, K. & Nilsson, G. (2017). Att implementera tillgänglighet i vården. I: L. Nordgren (red.). *Health management: Att göra hälso- och sjukvård mer tillgänglig*. Sanoma Utbildning.
- Hansson, K. & Irwin, R. (red.) (2020). *Movement of knowledge: Medical humanities perspectives on medicine, science, and experience*. Nordic Academic Press. <https://doi.org/10.21525/kriterium.24>
- Hansson, K. & Petersson, C.C. (2024). Digitala plattformar för att motverka våld i nära relationer: Kvinnojourers digitalisering av sin verksamhet under covid-19-pandemin. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 31(1), 49–67. <https://doi.org/10.3384/svt.2024.31.1.4876>
- Haraway, D. (1988). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066>

- Härd, S. (2003). A qualitative study of a recovery capital assessment tool in alcohol and drug treatment facilities: Perspectives from social work professionals. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 41(1), 7-23.
<https://doi.org/10.1177/14550725231175354>
- Härd, S. (2024). *Knowledge in practice: The feasibility of recovery capital in Swedish alcohol and other drug treatment*. Diss. Stockholms universitet.
- Jasanoff, S. (1999). The songlines of risk. *Environmental Values*, 8(2), 135–152.
<https://doi.org/10.3197/096327199129341761>
- Jasanoff, S. (red.) (2004). *States of knowledge: The co-production of science and the social order*. Routledge.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. 30th anniversary expanded ed. Russell Sage Foundation.
- Löfgren, O. (1989). Etnologer i pärmbararland. *Rig*, (72), 25–33.
- Miller, D. (2010). *Stuff*. Polity Press.
- Nilsson, G. & Sjöstedt-Landén, A. (2017). Arbetslivsetnologi: Professioner i nyliberala organisationer: Inledning. *Kulturella Perspektiv*, 3–4(26), 2–7.
- Ponnert, L. & Svensson, K. (2015). Standardisation: The end of professional discretion? *European Journal of Social Work*, 19(3–4), 586–599.
<https://doi.org/10.1080/13691457.2015.1074551>
- Rohracher, H. (2013). Intertwining the material and the social: Some concluding remarks: Knowledge and evidence: Investigating technologies in practice. I: B. Berner & C. Kruse (red.). *Knowledge and evidence: Investigating technologies in practice*. Linköping University Electronic Press.
- Skillmark, M. & Denvall, V. (2017). The standardizers: Social workers' role when implementing assessment tools in the Swedish social services. *Nordic Social Work Research*, 8(1), 88–99. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2017.1309678>
- Svanevie, K. (2011). Evidensbaserat socialt arbete: Från idé till praktik. Umeå universitet.
- Svensson, K. & Plantin, L. (red.) (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet.
- Weick, K.E. (1976). Educational organizations as loosely coupled systems. *Administrative Science Quarterly*, 22(1), 1–19.

Kapitel 7. Praktik och politik i socialtjänsten – mot en transparent zon

*Sara Hultqvist och Katarina Hollertz*⁸

Vad händer när politik, profession och forskning möts i socialtjänsten? Det här kapitlet belyser samspelet mellan dessa tre sfärer och introducerar en "transparent zon", en tänkt arena där kunskap kan utbytas, ifrågasättas och utvecklas gemensamt. Med utgångspunkt i fokusgrupper, praktikinära forskning och aktuella samhällshändelser diskuteras hur en kunskapsdriven socialtjänst kan ta form. Kapitlet lyfter särskilt frågor om arbetsvillkor, personalomsättning och behovet av gemensamma plattformar för reflektion och ansvarstagande i ett socialt arbete som både är praktiskt och politiskt.

Inledning

Hur profession och forskning förhåller sig till varandra är en fråga som ofta återkommer när betydelsen av kunskap i socialt arbete diskuteras. Att det finns ett egenvärde i att forskning och profession möts för en ändamålsenlig socialtjänst är det få som ifrågasätter. Att också politiken spelar stor roll för förutsättningarna att bedriva socialt arbete är de flesta ense om. Vår utgångspunkt är att det är i mötet mellan profession, politik och forskning som kunskap blir meningsfull och kan göra skillnad för människor. Det är också mötet mellan dessa tre som står i fokus i kapitlet.

Motiven till att ägna kapitlet åt relationen mellan profession, politik och forskning är flera. I ett nyligen avslutat praktikinära forskningsprojekt där

---

⁸ Vi vill tacka Lotta Engstrand, socionom och enhetschef på Helsingborgs kommun, som agerat diskussionspartner i arbetet med kapitlet. Lotta är ett exempel på den yrkesskickliga mästaren som vi skriver om i kapitlet.

socialtjänstpersonal i tre kommuner ingick drogs slutsatsen att vi för att komma vidare i frågorna måste involvera lokalpolitikerna. Också händelser som uppmärksammats i media har bidragit. Som när socialsekreterare i Gällivare köptes ut av arbetsgivaren, efter kritik mot LVU-beslut och otillbörlig påverkan från politiker (SVT 2024), och när chefer i Skärholmens socialtjänst sade upp sig, efter att ha känt sig pressade att ”ta hem” barn och unga från HVB- och SiS-hem på grund av stora budgetunderskott (Ekot 2024). Dessutom innehåller fokusgruppsintervjuerna som utgör empirisk bas för denna antologi intressant material eftersom de fångar såväl politikernas som professionellas tankar om kunskap.

Att relationen mellan profession, politik och forskning är komplicerad ligger i sakens natur, inte minst eftersom socialt arbete i grunden är ett normativt, eller moraliskt, projekt (jfr Ponnert & Svensson 2025). En central uppgift för socialarbetaren är att avgöra vem som har rätt till vad. Eftersom behoven av resurser överskrider tillgången innefattar den arbetsuppgiften moraliska ställningstaganden. Konsekvensen blir att vissa klienter bedöms som värdiga mottagare, andra inte (Lipsky 1980). De komplicerade relationerna handlar till exempel om skiftande politiska prioriteringar, hur det sociala arbetets praktik är organiserad och synen på forskningens roll i politiken och i professionen. En ytterligare omständighet som försvårar förhållandet mellan profession, politik och forskning är att det inte finns självklara forum för att mötas och förhandla detta moraliska projekt.

Vi föreslår i det här kapitlet en tankefigur med en icke platsbunden zon där profession, politik och forskning kan mötas. I denna zon kan ett ömsesidigt kunskapsutbyte ske. Det är en plats där olika synsätt kan rymmas och där målkonflikter kan komma upp till ytan. Samtida statsvetenskaplig forskning om hur olika sfärer i det offentliga förhåller sig till varandra (Ansell, Sørensen & Torfing 2024; Brorström & Norbäck 2020) inspirerar oss till att lansera begreppet *transparent zon*, som en utveckling av begreppet *lila zon*. Med lila zon avses den yta som uppstår när gränserna mellan förvaltning och politik inte är skarpa, det utrymme där förvaltning och politik överlappar varandra (Alford m.fl. 2017). Förvaltningens domäner, som i litteraturen getts färgen blå, går omlott med politikens röda domäner. Där uppstår en zon, eller ett område, som färgas lila genom att blått och rött blandas (Alford m.fl. 2017). Vi ansluter oss till uppfattningen att den lila zonen finns och visar med två exempel på hur den

tar sig uttryck i ett svenskt sammanhang. Våra exempel är lekmannastyret i den sociala barnavården och nämndemännens roll i rättsväsendet. Vi riktar sedan sökarljuset specifikt mot socialtjänsten och argumenterar för att den lila zonen utvidgas till att även inbegripa akademien. Denna expanderade zon där profession, politik och forskning möts kallar vi transparent zon. Transparensen anspelar på öppenhet och insyn.

Den transparenta zonen är en viktig arena för en mer kunskapsdriven socialtjänst. För att sätta den transparenta zonen i ett sammanhang, kommer efter kapitlets inledning ett bakgrundsavsnitt som belyser socialt arbete dels som praktik, dels som politik. Därefter följer resonemang om vad som gör socialt arbete till ett moraliskt projekt. Här spelar juridiken och yrkesetiken i socialt arbete viktiga roller och vi visar hur dessa två på 2020-talet stöter på motstånd i en tidsanda präglad av tilltagande ojämlikhet. I det avsnitt som heter Diskussion illustreras våra resonemang med röster från lokalpolitiker och kommunanställda socionomer. Avslutningsvis skisserar vi en transparent zon där politik, profession och forskning kan mötas, utbyta information och förhandla i angelägna frågor.

Bakgrund

Socialtjänsten som praktik

Socialt arbete i socialtjänsten består av både en yrkespraktik⁹ och av socialpolitiska insatser. Under ett par decennier har *kunskapsstyrning* varit ett flitigt använt begrepp i diskussioner om kunskap i socialtjänsten och vi återger därför översiktligt några hållpunkter i den diskussion som förts.¹⁰ *Evidensbaserad praktik* (EBP) har fungerat som riktmärke från statligt håll från 1990-talet. De definitioner som getts av riksdag, regering och Socialstyrelsen har skiftat över tid, men referenser har genomgående gjorts till en modell lanserad på det

---

⁹ Ibland ges begreppen *yrke* och *profession* skilda innebörder. I det här kapitlet används de synonymt. Vad som däremot är viktigt i vår framställning är skillnaden mellan *politik* och *profession/yrke*.

¹⁰ För en mer omfattande historieskrivning, se Svensson (2025).

medicinska fältet (Sackett m.fl. 1996). Kortfattat har EBP beskrivits som en sammanvägning av brukarens erfarenheter, den professionellas expertis och bästa tillgängliga vetenskapliga kunskap (Socialstyrelsen 2018; SOU 2008:18). EBP lanserades som ett svar på att socialtjänstens insatser i alltför liten utsträckning ansågs bedrivas utifrån kunskap om effekten av olika insatser och metoder (SOU 2008:18, s. 9). I offentligheten hade den här diskursen tagit tydlig plats några år tidigare i och med en debattartikel (DN 1999) där representanter för Socialstyrelsen hävdade att socialtjänstens arbete bedrevs ”på känn”. Två av nyckelorden i debattartikeln var *generaliserbarhet* och *dokumentation*. Att systematiskt dokumentera för att kunna generalisera resultat är viktigt i denna kunskapssyn. Dess rötter finns i de medicinska vetenskaperna. Mätbarhet är eftersträvansvärt i denna kunskapssyn.

Numera förespråkas från statsmakternas håll en kunskapssyn som omfattar brukarens erfarenheter, den professionellas expertis och bästa tillgängliga vetenskapliga kunskap. Det handlar alltså om en kunskapssyn som också innefattar kunskapsformer som inte enkelt låter sig generaliseras, dokumenteras och mätas (Socialstyrelsen 2018). I den nya socialtjänstlagen (SoL) är ”kunskapsbaserad”, snarare än ”evidensbaserad”, det begrepp som används. Kunskapen som ”vuxit fram i verksamheten” ska förvisso ”synliggöras, värderas och systematiseras”, men andemeningen går inte att missförstå. Olika former av kunskap erkänns, inte bara sådan som är sprungen ur randomiserade kontrollerade studier. *Vetenskap* och *beprövad erfarenhet* är begreppsparet som i och med ny SoL ska förpliktiga socialtjänstens arbete att utgå från de olika formerna av kunskap. Med vetenskap avses vetenskaplig kunskap som tagits fram med forskningsmetoder. Med beprövad erfarenhet avses kunskap som vuxit fram i verksamheten genom att kunskaper från profession och brukare har synliggjorts, värderats och systematiserats genom uppföljning, dokumentation, kritisk granskning och spridning. Beprövad erfarenhet förutsätter att verksamheterna arbetar med systematisk uppföljning (Socialdepartementet 2024, s. 245). Det är i linje med den bredare syn på kunskap i socialt arbete som beskrivs i förarbetena till en ny socialtjänstlag, som vi menar att den transparenta zonen har goda förutsättningar att ta form. I den transparenta zonen kommer begreppet vetenskap och beprövad erfarenhet att kunna fyllas med substantiellt innehåll. Men först några ord om socialtjänsten som politik.

Socialtjänsten som politik

Hur politiken utformas har direkta konsekvenser för hur det sociala arbetet utvecklas. Samtidigt blir politiken till och ges mening och innehåll i den konkreta praktiken. Politik och praktik fungerar ibland på sätt som gör det svårt att särskilja vad som är vad (Aamodt 2019, s. 22). Diskussionen om socialt arbete och socialpolitik har ofta kretsat kring ett maktresursperspektiv. Socialt arbete har då betraktats som betingat av socialpolitiska reformer och vilka resurser som kopplas till socialpolitiska lösningar. Socialpolitik påverkar hur resurserna fördelas i ett samhälle, och som vi vet: resurser är i sin tur tätt förknippade med makt. Tillgång till resurser är tillgång till makt och med socialpolitiken kan alltså staten påverka resursfördelningen i samhället (Olofsson 2020). Att det sociala arbetet tar sig olika uttryck både historiskt och mellan länder är direkt länkat till socialpolitikens övergripande utformning. Socialpolitiken har en normgivande funktion bland annat genom att den påverkar de organisatoriska förutsättningarna och drar gränser mellan olika sorters insatser som erbjuds, av vem och till vem (Hultqvist & Axmin 2022).

Välfärdsstaters framväxt runt om i västvärldens länder har varit tätt förknippad med – och ett svar på – etablerandet av kapitalismen som ekonomisk livsform. Expansionen av välfärdsstaten har gått hand i hand med ekonomisk tillväxt, och kanske är detta extra tydligt i de nordiska länderna som under decennier utvecklat en stark välfärdsstat. Historiskt har ekonomisk tillväxt och möjligheter för staten att driva in skatt varit en viktig förutsättning för en generös socialpolitik. Konflikten mellan att vara offentlighetens budgetvakt och samtidigt de utsattas företrädare är inbyggd i socialarbetarrollen, men vid lågkonjunktur när den gemensamma kakan varit mindre har konflikten framträtt tydligare än vid högkonjunktur (Hultqvist & Blomberg 2024). Samtidigt gör en tilltagande medvetenhet om planetens gränser en bit in på 2020-talet att idén om ständig ekonomisk tillväxt på bred front i dag framstår som otidsenlig (Dengler & Lang 2022; Dukelow & Murphy 2022). Idén måste nyanseras och en forskningsfåra som erbjuder alternativa modeller utforskar *post-growth* eller *de-growth* i vilken ekonomisk tillväxt inte är ett mål i sig utan utformas med omfördelning som en grundprincip och välfärd för hela befolkningen som ett uttalat mål (Bailey 2015; Waltrup 2025). Att de planetära gränserna sätter stopp för en socialpolitik som baseras på ständigt växande BNP ger upphov till frågor.

”Hur kan en socialpolitik se ut, som tar i beaktande att ekonomisk tillväxt såsom vi känner den i dag hotar den mänskliga existensen?” (Fritz & Lee 2023). Det är en fråga som knappast varje enskild socionom ställer sig till vardags, men vars (social)politiska svar kommer att få långtgående konsekvenser för socionomerna som yrkeskår. Den transparenta zonen kommer att kunna fylla en viktig funktion för den här sortens frågor – men det återkommer vi till senare i texten. Nu ska vi i stället tillbaka till de människor som i sitt arbete genomför yrkespraktiken och socialpolitiken – yrkespersoner (t.ex. socionomer) och politiker (t.ex. socialnämndsledamöter).

Bland yrkespersoner och politiker

Vad innebär socialtjänst som praktik och som politik för de människor som verkar där som socionomer och som folkvalda nämndsledamöter? I socialtjänsten pågår ett kontinuerligt arbete där utbildade socionomer ger stöd till människor i socialt utsatta livssituationer. Hur detta stöd ska utformas och vad som är att betrakta som sociala problem som ingår i socialtjänstens ansvar att hantera är en ständigt pågående diskussion. Diskussionen kretsar runt frågor som både är politiska och professionella. Frågorna är professionella i så mening att de handlar om att det sociala arbetet som utförs ska bygga på bästa tillgängliga kunskap (Svensson & Plantin 2024, s. 11). Vad som är att betrakta som sociala problem och vilka lösningar som erbjuds är med andra ord något som *förhandlas fram*. Ibland går politiska och professionella uppfattningar hand i hand, och ibland går uppfattningarna på tvärs med varandra. Behovet av att mötas för att förstå varandras perspektiv och förhandla om utvecklingen av det sociala arbetet är uppenbart. Allt går inte att enas om, men konflikter är inte bara av ondo utan tvärtom viktiga för att gränser och roller ska bli tydliga för alla inblandade och för systemets legitimitet (Hultqvist & Salonen 2011). Att tydliggöra konfliktlinjer blir också ett sätt att betona det sociala arbetets politiska dimension (Bečević & Herz 2023).

Normativa principer

Juridikens funktion

För att förstå den lila zonen som arena krävs insikt i de juridiska dimensionerna av socialpolitiken. Rättsregler fungerar dels som en spegling av samhällets normer, dels som verktyg för samhällsförändring. Inom vissa rättsområden ligger tonvikten på att bevara befintliga samhällsnormer. I förmögenhetsrätten bidrar juridiken med förutsägbarhet för olika aktörer vid ägarförhållanden. Inom andra rättsområden betonas i stället politiska ambitioner om samhällsförändring (Vahlne Westerhäll 2002). I socialrätten, där exempelvis barn- och ungdomsvården och socialförsäkringsrätten ingår, är lagstiftningstakten hög. Förändringar följer den politiska åskådning som för tillfället är förhärskande. Vem som har rätt till sjukpenning och under vilka omständigheter barn kan få socialt stöd är frågor vars svar är tätt kopplade till förhärskande politiska åskådning. Förändringar i socialrätten får ofta snabbt stora konsekvenser för många människors vardagsliv. Historiskt har välfärdssystemen vuxit fram successivt för att vara som mest utvecklade på 1980-talet. Därefter ser vi en tydlig utveckling där den rättsliga regleringen av välfärden blivit restriktivare, i jämförelse med de omfördelade ambitioner som fanns när dessa lagar först kom till (Vahlne Westerhäll 2002; Andersen, Schoyen & Hvinden 2017). Ovanstående utveckling till trots, finns en portalparagraf i socialtjänstlagen, som tillhör socialrätten, som stipulerar tydliga värden:

Övergripande mål och principer

1 § Socialtjänsten ska med utgångspunkt i demokrati och solidaritet främja enskildas

- ekonomiska och sociala trygghet,
- jämlika och jämställda levnadsvillkor, och
- aktiva deltagande i samhällslivet.

Verksamheten ska bygga på respekt för enskildas självbestämmanderätt och integritet.

SoL 2025:400, 2 kap 1 §, portalparagrafen i Socialtjänstlagen.

Paragrafen uttrycker en strävan efter att behandla alla människor jämlikt, oaktat ekonomisk, social eller kulturell status (Näsström 2021). Lagen signalerar alltså tydligt normativa värderingar. Det har hävdats att socialtjänstlagens portalparagraf förefaller naiv och rent av utopisk så här en bit in på 2000-talet (Egidius 2011). Ett annat sätt att se på portalparagrafen är att fortsatt läsa den som en överordnad målbeskrivning för socialtjänsten, en målbeskrivning som socialarbetare kan använda i sitt konkreta arbete. I dess skrivningar kan socionomerna som yrkeskår grunda yrkesetiska principer i det normsystem som är svensk lag (Hultqvist & Axmin 2022).

Verka för jämlikhet i en tid av tilltagande ojämlikhet

Sedan 1980-talet tonas socialpolitikens omfördelade ambitioner ned och de lagar som reglerar trygghetssystemen blir restriktivare. Samtidigt står vissa normativa principer alltså kvar: socialtjänstlagens portalparagraf är en sådan princip. När samhällsvindarna blåser åt ena hållet medan yrkesetiken och grundläggande principer i socialt arbete står fast, vidgas avståndet mellan vision och verklighet. Vilka blir konsekvenserna för socionomer om socialtjänstlagens intentioner uppfattas som omöjliga att leva upp till?

I en studie med enkätunderslag år 2008 och 2018 jämförde Kerstin Svensson (2019) socionomers syn på den egna yrkesrollen. Vid båda tidpunkterna angav 87 procent att de ansåg sig ha en speciell kompetens för sitt arbete. I fråga om påståendet ”Jag ställs inför krav som inte kan uppfyllas” fanns däremot en tydlig skillnad mellan de två nedslagen. 2008 var det 46 procent som instämde i påståendet. Tio år senare var det 57 procent. Socionomernas bild av sin egen kompetens framstår således som stabil och rimmar väl med det faktum att socionomutbildningen består av sju terminers akademiska studier som leder till en kandidat- och yrkesexamen. Däremot visar enkätresultaten på att allt fler uppfattar att de krav som ställs i arbetet inte kan uppfyllas. En sådan tendens kan bero på flera saker. Enkätsvaren tyder på att arbetssituationen uppfattas som mer pressad 2018 än 2008. Upplevelsen av stress, sprungen ur förväntningar på att socialsekreterarna ska hantera fler ärenden på mindre tid är troligen en orsak. Även kraven på dokumentation har ökat, vilket har lett till att möten med klienter prioriteras bort (Agevall, Jonnergård & Krantz 2017; Hjärpe 2020). Att tiden för det som socionomerna uppfattar som det ”riktiga” arbetet – att möta

människor i behov av stöd – blir knappare, leder sannolikt till ökad stress. Denna senare version av stress uppstår när socionomen vet hur hon borde agera, men omständigheter hindrar henne från att göra det hon borde göra. Det är en sorts moralisk stress (Lützén m.fl. 2003). Intressant nog uppstår den moraliska stressen vanligen hos dem som arbetar närmast klienter och patienter i välfärden – inte hos dem med makt att förändra villkoren (Plesner & Larsson 2020).

En annan möjlig orsak till upplevelsen att inte kunna svara upp mot de krav som ställs är den tilltagande ojämlikheten i Sverige. Ökad ojämlikhet gör att några av de värdebaserade mål som socialt arbete som disciplin och yrke stakat ut – exempelvis social sammanhållning – går stick i stäv med många av de politiska ambitioner vi ser i dag. Socionomerna befinner sig i en situation där de simmar motströms eller för den delen går uppåt i en rulltrappa på väg ner. Där socionomerna arbetar för ökad social sammanhållning ökar inkomstskillnaderna mellan olika grupper, vilket direkt påverkar människors möjligheter att färdas väl genom livet.

Den särställning som det svenska trygghetssystemet, med sociala försäkringar och ekonomiskt bistånd enligt socialtjänstlagen, har haft i internationella sammanhang gäller inte längre. Det har skett en förskjutning från standardtrygghet mot grundtrygghet, när det svenska systemet analyseras över tid. Samtidigt tycks också färre personer få ersättning från de offentliga trygghetssystemen (Nelson & Sirén 2025). Inkomstojämlikheten och den relativa fattigdomen har de senaste decennierna ökat snabbare i Sverige än OECD-genomsnittet. Bland de nordiska länderna intar Sverige i dag bottenplaceringen i fråga om att minska ekonomiska klyftor mellan samhällsklasser. Sett till den vedertagna Gini-koefficienten som mått på inkomstojämlikhet har klyftorna inte varit större sedan mätningarna började 1975 (The Lancet 2023). Det är ingen djärv hypotes att det råder samband mellan socionomernas upplevelser av en alltmer pressad arbetssituation och samhällsutvecklingen. Den här sortens spänningar i socialt arbete kommer att kunna diskuteras i den transparenta zonen.

Gräsrotsbyråkrati med global definition och etisk kod

Med ovanstående resonemang vill vi peka på betydelsen av socialpolitiken och socialrätten för det sociala arbetet. Det sociala arbetet blir en av de viktiga arenor där socialpolitiska idéer som uttrycks i lagtext blir till konkret handling. Så betraktat är det socialarbetaren som *gör* socialpolitiken. Denna uppfattning om förhållandet mellan socialt arbete och socialpolitik ligger i linje med teorier om *street-level-bureaucracy*, på svenska *frontlinje-* eller *gräsrotsbyråkrati*, som statsvetaren Michel Lipsky (1980) lanserat och som vidareutvecklats av Evelyn Brodtkin, också hon statsvetare. Brodtkin (2007, 2020) har använt begreppet gräsrotsbyråkrati specifikt i studier av socialt arbete. Enligt henne tenderar vi att i för hög utsträckning tänka på den formella politiken, på beslut fattade av folkvalda på olika nivåer i byråkratin, när vi talar om socialpolitik. I stället bör vi rikta uppmärksamhet mot tillhandahållandet av stöd eller tjänster till enskilda individer om vi vill förstå socialpolitikens funktion. Det är först då vi kan avgöra om intentionerna bakom politiska reformer faktiskt realiserats när politiken blir praktik. Vi kan hävda att det är i det sociala arbetets praktik som socialpolitiken får sin rättsliga innebörd och tar sitt konkreta uttryck. Om socialpolitiken ska utvärderas är det i analogi med det här synsättet alltså viktigt att rikta sökarljuset mot exempelvis kommunal social barnavård, äldreomsorg och aktiveringsinsatser, där socialpolitiken ”blir till”.

Walter Lorenz (1998, s. 54), professor i socialt arbete, beskriver relationen mellan socialpolitik och socialt arbete på följande sätt: de olika europeiska välfärdssystemen har betydelse för hur det sociala arbetet utförs. Socialarbetarna tolkar systemen genom sina interventionsmetoder, och hela tiden vidgar eller snävar de in solidaritetens gränser. Alltså formar socialarbetarna det sociala arbetet när socialpolitiken, formulerad i lagar och regler, omsätts till interventioner i möten med grupper och individer. I Lorenz version spelar socialarbetarna en helt avgörande roll för socialpolitiken. Deras syn på samhället och på hur sociala problem bäst bör tacklas färgar deras tolkning av lagar och regler. Här kommer yrkesetiken in. År 2018 beslutades om en global etisk kod för socialarbetare, efter år av diskussioner i International Association of Schools of Social Work (IASSW) och International Federation of Social Workers (ISFW) (Sahlin 2024).

Den gemensamma etiska koden från 2018 följde på den globala definitionen av socialt arbete som beslutats om 2014 (Sewpaul & Henrickson 2019). I den svenska versionen står:

Socialt arbete är en praktikbaserad profession och en akademisk disciplin som verkar för social förändring och utveckling, social sammanhållning, skydd och stöd för utsatta, empowerment och frigörelse av människors resurser. Mänskliga rättigheter, social rättvisa, barnets bästa, kollektivt ansvar samt respekt för mångfald är centrala principer för socialt arbete. Med utgångspunkt i teorier för socialt arbete, samhällsvetenskap, humaniora och urfolkens kunskap strävar professionen efter att involvera människor och påverka strukturer, för att möta utmaningar i livet och öka välbefinnandet. (Akademikerförbundet SSR 2014)

Det har funnits invändningar mot att upprätta en global definition av socialt arbete. Sådan kritik har framhållit att det sociala arbetet är så tätt förbundet med sitt politiska, ekonomiska, kulturella och organisatoriska sammanhang att det blir lönlöst att definiera (Meeuwisse & Swärd 2024, s. 24). Professorn i socialt arbete, tillika nestorn i etikfrågor, Sarah Banks (2011), har påpekat att etiska riktlinjer i socialt arbete i västvärlden tenderat att bli mer och mer omfattande. De kan användas i olika syften, som en sorts reaktivt tämjande av socialt arbete eller som en framåtsyftande och visionär guide. Samtidigt, och i enlighet med Lorenz (1999) resonemang, ger definitionen viss överblick över mångfalden. Till detta går att understryka att definitionen och den etiska koden stakar ut en för vår tid gemensam etisk riktning för det sociala arbetet. Den förser socialarbetare med en uppsättning allmänna och gemensamma värderingar som alla bör kunna skriva under på (Bok 1995). Dessa värderingar vägleder det moraliska projektet i bemärkelsen utgör ett övergripande rättesnöre för hur vi bör handla. Den samhällsförändring som vi i vårt yrkesutövande eftersträvar ska ske mot mål som ”social sammanhållning”, ”skydd och stöd för utsatta”, ”empowerment och frigörelse av människors resurser”.

Begrepp

Den lila zonen

I forskning om offentlig förvaltning används begreppet *den lila zonen* för att beskriva det område där förvaltning och politik överlappar varandra. Förvaltningens blå domäner går omlott med politikens röda i en zon som färgas lila när de två färgerna blandas (Alford m.fl. 2017). Diskussionen om förhållandet mellan förvaltning och politik har långa historiska rötter. Sociologen Max Webers tal och texter (Weber 1919) är en viktig milstolpe. Något förenklad var Webers tes att politik och förvaltning bör vara strikt åtskilda, vilket inte skapar något utrymme för en lila zon. Weber menade att politikens uppgift var att fatta beslut, och förvaltningens roll var att realisera samma beslut. Empiriskt har forskare ifrågasatt denna separation; när verkligheten betraktas är det sällan en så knivskarp uppdelning. Frågan är om det någonsin existerat strikta gränser mellan politik och förvaltning. Kanske är Webers beskrivning snarast att betrakta som en idealbild än som en beskrivning av verkligheten, men även som idealbild har den blivit ifrågasatt i takt med att samverkansorienterade styrformer lanserats (Ansell, Sørensen & Torfing 2017; Wegrich 2019). Samtidigt är det många som menar att dikotominormen där politik och förvaltning är varandra uteslutande entiteter är symboliskt viktig för att upprätthålla centrala värden som frihet, rättvisa, likhet inför lagen och effektivitet i ett demokratiskt samhälle (Brorström & Norbäck 2020).

I detta kapitel fyller begreppet lila zon fyller två syften. Begreppet beskriver en företeelse som vi sedan länge har i Sverige. Att hävda att den lila zonen existerar är därför okontroversiellt. Begreppet inspirerar oss vidare till att skissa på en framtidsvision. Denna senare ambition är i sig normativ, men vi finner tydligt stöd för den i det empiriska materialet. I slutet av kapitlet resonerar vi om fördelarna med en utvidgad version av den lila zonen, i en tankefigur där också akademien spelar en viktig roll. Vi kallar alltså denna zon för ”den transparenta zonen” för att betona att det som sker här är inför öppen ridå, inte bakom lyckta dörrar.

Vad vi känner till har inte resonemangen om en lila zon använts tidigare i diskussioner om socialtjänsten. Vi menar att bilden av en zon där gränserna

mellan politik och förvaltning blir otydliga passar väl in på flera företeelser, i socialtjänsten men också på andra håll. En sådan är lekmannastyret i den sociala barnvården. Den sociala intervention som heter omhändertagande av barn, en av de mest ingripande insatserna som finns i svensk lag, föregås av beslut av lekmän som ska representera en bred folkvilja (Höjer, Liljegren & Forkby 2014). Medan socionomer såväl utreder som beslutar i de allra flesta typer av ärenden i socialtjänsten, finns alltså undantag där representanter för allmänheten formellt fattar de avgörande besluten. Ett annat sådan företeelse är ordningen med nämndemän i rättsväsendet. Nämndemän finns i tingsrätter, hovrätter, förvaltningsrätter och kammarrätter, där de tillsammans med juristdomare avgör mål och ärenden. Med andra ord är det inte bara den professionella kunskapen som regerar i socialtjänsten eller ens i rättsväsendet, trots att juristerna ofta framhålls som en stark profession med stort mandat (Abbott 1988; Svensson 2025). Dessa praktiker, som utspelar sig där gränserna mellan politik och förvaltning inte är skarpa och där professionell kunskap får stå tillbaka för mandat som utgår från en bred folkvilja, är på sätt och viss extrema exempel. De sticker ut och har också ifrågasatts från och till under lång tid (SOU 2013:49; SvD 2019). I den utvecklade och för socialt arbete specifika version av gränsland som vi skissar på i slutet av kapitlet ligger tonvikten snarare på *informationsutbyte, lärande* och *förhandling* än på beslutsfattande i enskilda ärenden. Inte minst handlar det om att främja förståelse för varandras världar. Denna förståelse menar vi är nödvändig när det kommer till att hantera ett av de mest akuta och konkreta problem som politiker och chefer står inför i sin arbetsvardag, nämligen personalförsörjningen inom socialtjänsten.

Kunskapsreflekterad praktik

Boken *Kunskapens former* (Josefson 1991) handlar om det reflekterande yrkeskunnandet i människonära arbete. *Påståendekunskapen* syftar på den kunskap som kan uttryckas exakt och precist i regler, teorier och föreskrifter. Den är till sin natur boklig och tränar oss att se likheter snarare än olikheter. Påståendekunskapen är mönsterdill och eftersträvar ordning. Den prioriterar regelbundenhet framför oregelbundenhet. I det praktiska sociala arbetet gäller det emellertid att vara uppmärksam på olikheter; när saker inte är som de brukar. I arbete med människor är individens unicitet ett grundvillkor. Hur människor med olika bakgrund och erfarenheter ska bemötas är ofta frukten av djup

förtroenhet med verksamhetens och målgruppens mångfald, av mognad och av livserfarenhet. Den aspekten av yrkeskunnande kallar Josefson *förtrogenhetskunskap*. ”Förtrogenhetskunskapen ger påståendekunskapens abstrakta begrepp liv” (Josefson 1991, s. 27). *Kunskapsreflekterad praxis* är ett försök att hitta en term som är förenlig med premisserna för socialt arbete och som inte har samma tydliga konnotationer till evidensbaserad medicin som EBP har (Halås 2022). *Förmågan att skapa och artikulera sammanhang* mellan olika kunskapskällor (brukarens erfarenheter, den professionellas expertis och bästa tillgängliga vetenskapliga kunskap) och kunskapsformer (med Josefsons termer påståendekunskap och förtrogenhetskunskap) samt mellan teori, praktik och moral (den globala definitionen av socialt arbete och den etiska koden) blir avgörande i en kunskapsreflekterad praktik.

Det finns stora likheter mellan denna förmåga, förtrogenhetskunskapen, och *det professionella omdömet* såsom det beskrivs i boken *Horisonten finns alltid kvar* (Bornemark 2020). Bornemark frågar: Hur länge ska man tänka och när ska man handla? (s. 60). Omdöme består av förmåga att förhålla sig till horisonter av icke-vetande, acceptans och öppenhet för det nya i varje situation. Omdöme kräver också förmåga att låta något som angår träda fram när vi står inför dessa horisonter av icke-vetande. Så kan vi ta hjälp av känslor, erfarenheter och teoretisk kunskap för att fånga upp *vad* som är viktigt (s. 85). Kvalitetsarbete blir med det här synsättet att träna sitt omdöme, för att utveckla en sorts sensibilitet för vad som är viktigt i situationen (Bornemark 2018, s. 247). Det gäller att som yrkesperson uppmärksamma rätt sorts ”vadheter” i varje given situation. På många sätt är Bornemarks resonemang en förlängning, utveckling och fördjupning av Josefsons¹¹ tankar. Bornemark för också in den organisatoriska dimensionen i diskussionen om yrkeskunnande. När allt större vikt läggs vid administration och granskning hamnar kärnverksamheten i skymundan. Alltför sällan handlar kvalitetsarbete i välfärden om att bättre möta sociala behov, stötta i riktning mot egenmakt eller ge omsorg. Alltför ofta handlar det i stället om att införa nya digitala system för uppföljning och implementera nya styrmodeller (Bornemark 2020, s. 168).

---

¹¹ Boken *Horisonten finns alltid kvar* tillägnas för övrigt Ingela Josefson.

Diskussion

I det följande illustrerar vi med resonemang hämtade från fokusgruppsintervjuer med lokalpolitiker och chefer dels den lila zonen på socialtjänstens område, dels skäl till att förespråka en transparent zon. Fokus för intervjuerna var kunskap i socialtjänsten. Faktum är att redan fokusgruppernas sammansättning pekar i riktning mot existensen av en lila zon i socialtjänsten. När vi skickade ut förfrågningar till kommuner om att delta i studien och sätta samman lokalpolitiker till en separat fokusgruppsintervju kallade en av kommunerna som tackade ja till att vara med samman en grupp bestående av både politiker och chefer. Den norm där politik och förvaltning utesluter varandra rådde uppenbarligen inte i den här kommunen.

Vidare visade det sig att några av fokusgruppsdeltagarna var både politiker och professionella socialarbetare. Några deltagare i fokusgruppsintervjuer med politiker arbetade som socialsekreterare, utöver att vara folkvalda i en kommunal nämnd. En nämndledamot var pensionerad socialsekreterare med lång yrkeslivserfarenhet. I de fall lokalpolitiker också var socionomutbildade existerade den lila zonen *i* dessa personer. Yrkesidentiteten och arbetslivserfarenheten som socialarbetare refererades till flera gånger av fokusgruppsdeltagare som inkarnerade både erfarenhet som professionell socialarbetare och rollen som folkvald. Så betraktad blir den abstrakta och icke-platsbundna aspekten av det sociala arbetets lila zon extra viktig. Människor kan initiera, vandra in och ut ur och till och med härbärgera den lila zonen i sina kroppar. Däremot understryker vi att det sociala arbetets institutioner, exempelvis socialtjänstens förvaltning, politiska nämnder och universitet, har tydliga gränser mellan sig och att dessa gränser är viktiga bastioner. De påminner om att olika institutioner fyller olika samhällsfunktioner. De utgör också grundval för ansvarsutkrävande. I en demokrati måste medborgaren veta vem som är ytterst ansvarig. Som en konsekvens är det viktigt att vi som aktörer är klara över den egna rollen när vi agerar och vet när vi representerar vilken institution. Dessa roller framstår ofta i tydligare dager när de kontrasteras mot andra roller.

Vi drar ibland nytta av erfarenheter vi gjort i en roll, när vi agerar i en annan. Det är att vara människa. Det vi varit med om färgar hur vi handlar; tidigare erfarenheter spelar roll för vilka beslut vi fattar. Vi kan däremot anstränga oss

för att vara medvetna om varför vi agerar som vi agerar. Översatt till socialtjänstens verksamhet – oavsett om det handlar om socialtjänsten som praktik eller som politik – är det viktigt att sträva efter att agera kunskapsreflekterande, att kunna artikulera sammanhang mellan olika kunskapskällor, kunskapsformer och mellan teori, praktik och moral. Den egna rollen i den specifika situationen och vilket mandat som utgår från rollen måste vara tydligt oavsett om vi agerar som professionella eller som politiker. Denna tydlighet måste också kunna förmedlas. Att deklarerat ”dubbla hattar” kan vara ett sätt att verka för klarhet. Den som är både nämndpolitiker och socialsekreterare förhåller sig inte bara till en partilinjé utan också till sin professionalitet.

Under tre rubriker pekar vi ut teman sprungna ur det empiriska materialet, som vi hävdar vart och ett indikerar behov av en expanderad och utvecklad lila zon, där också akademien är en aktiv part. Framställningen följer en särskild ordning, eftersom de första två temana lägger grunden för det tredje. Det första temat är *den höga personalomsättningen*. Eftersom en kunskapsreflekterad praktik kräver viss personkontinuitet, saknas förutsättningar för att kunskapen ska ackumuleras när personalomsättningen är alltför hög. Det andra temat är *mästarna*. När hög personalomsättning hindrar kunskapsackumulation framstår de (alltför få) yrkeserfarna och yrkesskickliga socionomerna som nyckelaktörer. De blir naturliga professionella ankare som kan trygga osäkra medarbetare och politiker som tvivlar på att personalen är kvalificerad för sina arbetsuppgifter. Mästarnas yrkeslivserfarenheter kan ge politiker värdefulla insikter i vad som krävs för att minska den höga personalomsättningen. Det sista och framåtblickande temat är *gemensamma plattformar*. Att inte isolera politik från praktik, var en önskan som uttrycktes av deltagarna i fokusgruppsstudien. Kapitlet avslutas med ett resonemang om en transparent zon i socialt arbete.

Den höga personalomsättningen hämmar kunskapande

Även om kunskap var vårt uttalade fokus i intervjuerna så gled samtalen ofta över till att gälla frågan om bemanning. Den höga personalomsättningen gjorde att strategiskt arbete med att långsiktigt kunskapsutveckla socialtjänsten prioriterades bort när den mesta tiden lades på rekrytering och introduktion av nya medarbetare. Personalomsättningen är också ett erkänt problem i

socialtjänsten generellt (Astvik, Welander & Larsson 2020). När Akademikerförbundet SSR (2024) undersökte personalomsättningen bland chefer, socialsekreterare och biståndsbedömare i landets kommuner, understeg siffran inte 25 procent en enda gång de sex mätperioderna mellan 2014 och 2023. Rapportens resultat ligger i linje med *Socialchefsrapporten* (Vision 2024), publicerad av ett annat av de fackförbund som organiserar personal i socialtjänsten. I den konstateras att andelen socialchefer som tycker det är svårt eller mycket svårt att rekrytera socialsekreterare ökade från 35 procent till 77 procent mellan år 2020 och 2023 (Vision 2024). Ser vi till resonemangen i fokusgruppsintervjuerna, ledde den höga personalomsättningen till ”kunskapstapp”:

Vi var, vi har ju i perioder ganska mycket omsättning av personal. Och då blir det ett kunskapstapp. Någon måste vara kunskapsbärare för att kunna hjälpa upp de nya och få koll på vad som gäller med ansvar och allt.

Hög personalomsättning hindrade kunskapsackumulation och att som chef ständigt behöva ägna sig åt rekrytering och introduktion av nya medarbetare hämmade arbetet med att fördjupa och förbättra det sociala arbetet. Omvänt gynnade en stabil personalgrupp där flera hade lång yrkeserfarenhet arbetet mot långsiktiga mål, där erfarenheter kunde dras nytta av i ett organisatoriskt minne, en kultur där kunskapen växte.

För såväl chefer som politiker framstod frågan om kunskap var avhängig möjligheten att få till stånd stabila staber över tid. Kunskap förvärvas och förvaltas i hög grad kollektivt på enheter och i arbetsgrupper (Hollertz & Hultqvist 2024). En av politikerna menade att den höga personalomsättningen gjorde det svårt att avgöra hur kvalificerade tjänstemännen var:

Tjänstemännen kommer och föredrar sina ärenden för oss. Vi har haft en viss omsättning på tjänstemän och med all respekt för dem, men jag vet ju inte hur kvalificerade de är. Nämnden är ju egentligen som en domstol där jag sitter och väger av olika fakta efter att jag läst på handlingarna och sedan fattar ett beslut som är möjligt att överklaga, så jag får ju lita på det underlaget jag har. Och det här med vetenskap och beprövad erfarenhet, så har vi ju det här med BBIC och den typen av instrument som de använder i sina underlag och jag personligen tycker det är alldeles utmärkt. Det stärker rättssäkerheten och det är bra för oss också för ofta när man följer de här mallarna ... ibland tycker jag de nästan är

inne på skonummer och andra detaljer, men så kanske det ska vara ... jag är mycket för det att man följer mallarna.

Politikercitatet ovan pekar också på att standardiserade instrument, med BBIC som exempel, uppskattades. Skälet som angavs var att det stärker rättssäkerheten. Samtidigt har dessa instrument kritiserats på minst två punkter av forskningen. För det första har de beskrivits som en del av en förändrad styrteknik i socialtjänsten, där klientarbetet stöps om utifrån helt andra ideal än de som stipuleras i socialtjänstlagen och socialarbetarnas yrkesetiska kod (Sahlin 2024). För det andra har de kritiserats för att leda uppmärksamheten mot sådant som är mätbart, snarare än mot sådant som är angeläget (Jacobsson & Martinell Barfoed 2019; Hjärpe 2020). För att tala i termer som är hämtade från fältet praktisk kunskap riskerar fel vadheter¹² att fångas upp.

Kontinuitet i kunskapandet beskrevs alltså av politiker och chefer som eftersträvansvärt. Här blir arbetsvillkor en viktig faktor. För att de professionella ska välja att stanna kvar i socialtjänsten är det viktigt att de uppfattar att de har förutsättningar att möta de förväntningar som ställs. Att fler socialsekreterare uppfattade sin arbetssituation som pressad 2018 än 2008 är en signal om att utvecklingen går i fel riktning.

Mästarna som nyckelaktörer i en kunskapsreflekterad praktik

Även om alla var eniga om att kunskap var viktigt så hamnade problemet med hög personalomsättning ständigt i förgrunden under diskussionerna. Eftersom kollektivt kunskapande krävde viss personkontinuitet måste det problemet hanteras innan kunskapsfrågan kunde komma upp på agendan. Ett visst mått av stabilitet i personalgruppen framstod alltså som ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor för att socialtjänsten skulle kunna göra anspråk på att vara en kunskapsreflekterad praktik.

Vi forskare hade inte med oss någon egen tydligt fastslagen syn på vad kunskap ”är” (Svensson & Plantin 2024, s. 11) i fokusgruppsintervjuerna. Vi var

---

¹² När Jonna Bornemark skriver om ”vadheter” avser hon allt som finns. Begreppet vadheter är extra viktigt i en tid av överflöd där vi som människor ständigt måste välja vilken information vi tar till oss, vilka aktiviteter vi ägnar oss åt, vilka röster vi lyssnar på.

intresserade av hur de personer vi talade med själva såg på och förhöll sig till kunskap. Bland både politiker och chefer framstod den yrkeserfarna socialarbetaren som den främsta kunskapsbäraren. Idealversionen av ”mästaren” beskrevs som en socialsekreterare som hade arbetat länge i socialtjänsten. Mästaren förenade i sitt kunnande sådant som kan uttryckas exakt och precis i regler, teorier och föreskrifter med en djup förtrogenhet med verksamhetens, målgruppens och de sociala problemens mångfald och föränderlighet. Mästaren var både uppdaterad på de senaste forskningsrönen, kände till de metoder som Socialstyrelsen rekommenderade och kunde situationsanpassa denna påståendekunskap till det i plats och tid givna ärendet, genom sin förtrogenhetskunskap – genom att känna till lokalsamhället, målgruppen och det givna sociala problemets uttryck.

I det följande återges fragment ur en av fokusgruppsintervjuerna med politiker. Utdraget är varsamt redigerat och kondenserat och namnen är utbytta. Vad vi vill illustrera med ordväxlingen är dels hur mästaren, den yrkesskickliga och erfarna socialsekreteraren, tillmättes stort värde av politikerna i socialtjänsten, dels hur resonemang om praktisk kunskap fanns med i diskussionen. Även om det i flera av fokusgruppsintervjuerna uttrycktes att det var svårt att hålla sig uppdaterad på aktuell forskning, var det uppenbarligen så att forskningsfältet praktisk kunskap var känt.

Vi kommer in i samtalet när en av nämndpolitikerna, Inger, refererar till en situation som utspelat sig på socialförvaltningen nyligen, där en annan nämndpolitiker, Britt, har visat uppskattning i mötet med en pensionerad chef som var inne och vikarierade på förvaltningen. Den pensionerade chefen, Lisa, personifierar ”mästaren”. Lisa beskrivs ha ett personligt engagemang i varje barn och hon håller sig à jour med forskningen. Trots att hon gått i pension var hon alltså nu inne och arbetade med ett komplicerat ärende.

Inger: Det var så roligt att höra på förra myndighetsutskottet, när du Britt sa när en tjänsteperson som var pensionär för ett tag sedan var inne och jobbade: ”Oh, va’ härligt att se att det är du Lisa som är här.”

Bekräftande småskratt och hummanden från flera.

Inger: Lisa har jobbat i jättemånga år, hon är pensionär och var inne och vickade. Och du Britt var så jätteglad. Jag håller med dig. Hon var fantastiskt duktig, hon

kunde alla familjer utantill, det var inom barn och unga. Hon kunde ju alla, det kvittar vem man frågade.

Britt tar vid och utvecklar: Ja, vi har haft många som har stannat länge på nyckelposter, det här var en av dem.

Inger: Ja, precis.

Britt: Och det unika med Lisa är att hon alltid, trots att hon har avancerat i organisationen så har hon alltid vetat varenda barn ändå liksom, och träffat dem och kommit ihåg dem. Jag tror aldrig att jag har träffat chefer på någon nivå som har haft ett så personligt engagemang med barnen som hon, men hon var ju också en av dem som alltid höll sig à jour med, och håller sig à jour med, forskningen.

Samtalet glider över i ett annat ämne, men tråden där Lisa beskrevs som mästare tas upp några minuter senare igen. Denna gång är det en annan av politikerna, Marie, som återknyter och sedan kopplar beskrivningen av mästaren Lisa till forskning om praktisk kunskap på Södertörns högskola.

Marie: Jag tänker på beskrivningen av Lisa, är det inte ett exempel på tyst kunskap, att det finns ett kunskapsområde som handlar om en intuitiv förståelse för hur det mänskliga samspelet kan fungera i den här situationen, att man använder rätt tilltal för att komma åt olika personer? Hur mycket sånt kopplar ni ... det jobbar man väl på Södertörns högskola mycket med, tyst kunskap. Har ni något i ert program? Jag tycker att det är en viktig del av socialforskning.

Utdraget är intressant, eftersom det visar hur deltagarna i fokusgruppen så starkt sluter upp kring värdet av mästare i socialtjänsten. Gemensamt för fokusgrupperna med politiker var annars att politikerna menade sig behöva kunskap som gav en mer övergripande bild av socialtjänstens verksamhet, än den de kunde få genom att lära känna den egna kommunens socialtjänst. Mycket av denna kunskap producerades genom brukarundersökningar, analys av statistik och utvärderingsrapporter (Plantin 2024). Det rörde sig alltså om påståendekunskap, om den sortens kunskap som är mönstergill och strävar efter ordning. Jämte efterfrågan på denna form av kunskap menade de emellertid också att den mätbara och generella kunskapen måste förankras lokalt. Den lokala demografin och arbetsmarknaden var faktorer som måste tas hänsyn till.

Här blev mästarens förtrogenhetskunskap och förmåga att varsamt avpassa insatser så att de fungerar för given person i given situation avgörande.

Gemensamma plattformar

I en av fokusgruppsintervjuerna med politiker efterfrågades ”plattformar för att tillföra kunskap”. Jämförelse gjordes med hur det var 1980, då det var ”bra flöde” mellan olika aktörer. En av politikerna med lång erfarenhet i rollen som nämndpolitiker sa:

Jag tror det är ett generellt problem i politiken. Där är ju för få plattformar för att tillföra kunskap. Alltså, om man backar bandet, jag började -80 i politiken och då var det bra flöde. Det bara flödade in kunskap, det gör det inte i dag. Alltså generellt sett så, politiken får väldigt begränsade kunskapsredovisningar från kommunen så att det är nog den skillnad som är allra störst, för förr var man mycket mer involverad i saker som politiker. Ibland lite för mycket men ...

Samtidigt avslutas citatet med en påminnelse om att risken finns att som politiker ”bli alltför indragen”. Påminnelsen ger uttryck för dikotominormen, politiker och professionella har olika grunduppdrag. Det gällde att vara varse sitt uppdrag och sitt mandat och att kunna skapa sammanhang mellan olika kunskapskällor och kunskapsformer samt mellan teori, praktik och moral i den specifika rollen. I detta ingick att känna uppdragets gränser. Ett exempel på risk när gränser överträds är det som kallas otillbörlig påverkan. Otillbörlig påverkan kan ta många skepnader. Den vi hört talas mest om är kanske hot mot politiker. En annan är försök från politikens sida att genom lokala riktlinjer och inriktningsbeslut som strider mot lagen påverka professionellas beslut (Akademikerförbundet SSR; BRÅ). Att veta var det egna mandatet slutar och de andras börjar är viktigt.

Även om de folkvaldas perspektiv i diskussioner om kunskap i socialtjänsten inte var det mest framträdande i de här fokusgruppsintervjuerna, så finns tidigare forskning som indikerar att lokalpolitiker tillmäter de professionella stor makt i kraft av sin professionella kunskap och gärna lär sig mer om det område deras beslut berör. Det gäller både i bemärkelsen vad de yrkesverksamma gör när de arbetar på fältet och i fråga om de arbetsvillkor som råder (Porter 2022). I fokusgruppsintervjuerna med politiker nämndes också konkreta exempel på

plattformar där politik, praktik och akademi möttes, i olika konstellationer. Kommunalt forum var ett exempel, där ”förvaltningschefer och vi i presidierna hos oss och socialtjänst, utbildningsnämnder” var med och där det ofta fanns med representanter från universitetet. Ett annat exempel som nämndes var Malmökommissionen, vars uppdrag var att ta fram ett vetenskapligt underlag som bas för hur hälsan ska kunna förbättras för alla Malmöbor, särskilt för de mest utsatta. Malmökommissionen avslutade sitt arbete 2013 och en av de övergripande rekommendationerna var att ”skapa kunskapsallianser och demokratiserad styrning” (Malmö Stad 2013). Malmökommissionen togs upp som gott exempel på hur akademien och kommunens röda och blå domäner, förvaltning och politik överlappade varandra och möten mellan politiker och professionella ägde rum.

Mot en transparent zon i socialt arbete

I en socialtjänst där politiker beslutar om inriktning och ramar och där socionomerna är socialpolitikens ”görare”, så bör den transparenta zonen först och främst nyttjas för informationsutbyte och kommunikation som leder till förståelse för varandras hållningar och handlingar. Den transparenta zonens viktigaste funktion är att *möjliggöra möten* mellan olika kunskapsformer och kunskapskällor – och mellan människor som representerar olika domäner. Dessa möten mellan människor hjälper respektive representant för sin domän – professionen, politiken, forskningen – att skärpa det egna omdömet. I mötet med de andra kan den egna hållningen förtydligas, men också utmanas. I sådana möten antingen omprövas den egna hållningen eller förstärks den genom att gränsen för det egna uppdraget framstår tydligare. I mötet med de andra ges nya möjligheter att rikta blicken, att tolka och att formulera nya handlingsstrategier. Det måste finnas en gemensam uppfattning om vari det övergripande målet för verksamheten består, även om det inte råder konsensus i samtliga detaljfrågor. Målet blir att enas om vilka vadheter som är viktiga, för att återigen använda Jonna Bornemarks ord.

I socialtjänsten föreslår vi att detta bör handla om hur vi riggar en verksamhet utifrån mål och principer stadfästa i portalparagrafen i socialtjänstlagen. Det handlar om att ihärdigt verka för ekonomisk och social trygghet, jämlika och jämställda levnadsvillkor och att alla medborgare aktivt deltar i samhällslivet–

också i tider när de socialpolitiska ambitionerna om att omfördela resurser mellan olika grupper sänks med vidgade ekonomiska klyftor mellan samhällsklasser som följd. Här finns starka argument att hämta i forskning som skisserar på välfärdssystem som tar höjd för att den betydelse ekonomisk tillväxt har haft för systemen historiskt inte är applicerbar i dag, givet vissheten om planetära gränser. Det handlar också om att med yrkesetiken och forskningen som grund utveckla arbetssätt så att ambitionerna om vetenskap och beprövad erfarenhet kan fyllas med innehåll som leder i riktning mot ovan nämnda principer. Administrativa system kan fungera som stöd i detta arbete, men stödverksamheten får aldrig prioriteras före kärnverksamheten. Socialtjänstens verksamhet ska tillgodose sociala behov, ge omsorg och främja egenmakt hos människor i utsatta positioner. Det är att stärka kärnverksamheten, inte att utveckla stödverksamheten, som kvalitetsarbete i socialtjänsten bör handla om.

Hur socialtjänsten bäst ska organiseras för att leva upp till portalparagrafens principer är upp till professionella och politiker, med forskare som diskussionspartner, att bestämma. Konkret blir det viktigt att de professionella å ena sidan förvissas om att politikerna känner till deras upplevelser av tilltagande press och svårigheter att möta de förväntningar som finns. Politikerna å andra sidan måste se till att de ramar och riktlinjer för socialtjänsten som de fattat beslut om lokalt vilar på begriplig grund; att de är välmotiverade och rimmar med lagar och konventioner på området. Finns dessutom även akademien med tror vi att förutsättningarna att lösa problem och göra socialtjänsten till mer av en kunskapsreflektad praktik stärks. Ett av de mest akuta problemen att ta sig an gemensamt i den transparenta zonen är den höga personalomsättningen. Arbetsvillkoren i välfärdssektorn menar vi är en avgörande fråga att hantera här, eftersom hög personalomsättning är ett hinder för att realisera en socialtjänst som vilar på vetenskap och beprövad erfarenhet. Den höga personalomsättningen leder enligt cheferna i fokusgrupperna till ett ”kunskapsstapp”. Bland politikerna i fokusgrupperna ifrågasätts tjänstepersonernas kompetens, eftersom det inte går att lita på ”hur kvalificerade de är” på grund av den höga personalomsättningen.

För att sammanfatta så har vi i kapitlet presenterat idén om en lila zon i offentlig förvaltning där förvaltningens blå överlappar politikens röda. Här har vi empiriskt exemplifierat genom lekmannastyret i individärenden i socialtjänsten och ordningen med nämndemän i domstolsväsendet. Vi har också resonerat om

socialtjänsten som både praktik och politik. Med stöd i det forskningsfält som kallas praktisk kunskap har vi förespråkat en utveckling där socialtjänsten går i riktning mot kunskapsreflekterad praktik, vilket förutsätter viss personkontinuitet bland personalen. Kollektivt kunskapande hämmas i nuläget av en alltför hög personalomsättning. Slutligen har vi visionärt skisserat en transparent zon där representanter för profession, politik och forskning kan mötas, utbyta information och förhandla i angelägna frågor. Arbetsvillkoren hävdar vi är en sådan fråga som med fördel adresseras på en öppen och transparent yta. En annan är den hur vi ska arbeta för solidaritet och jämlika och jämställda levnadsvillkor för en framtid där ekonomisk tillväxt såsom vi känner den inte kommer att kunna utgöra finansieringsbasen för våra trygghetssystem. Även om idén om en transparent zon där profession, politik och forskning överlappar varandra är just en vision och en tankefigur, så kan vi notera att en av de politiker som deltog i fokusgruppsintervju, utöver att ha arbetat i socialtjänsten, också var disputerad. Inte bara den lila zonen, utan även den transparenta, kan uppenbarligen existera i en och samma människa.

Referenser

- Abbott, A. (1988). *The system of professions: An essay on the expert division of labor*. Chicago UP.
- Agevall, L., Jonnergård, K. & Krantz, J. (2017). *Frihet under ansvar eller ansvar under tillsyn? Om dokumentstyrning av professioner*. Linnaeus University Press.
- Akademikerförbundet SSR (2024). *Otillåten påverkan*. <https://akademssr.se/otillaten-paverkan>
- Akademikerförbundet SSR (2024). *Hög personalomsättning i kommunerna*. <https://akademssr.se/sites/default/files/Rapport%20Ho%CC%88g%20Personalomsa%CC%88tning%202024%20.pdf>
- Akademikerförbundet SSR (2014) *Global definition av socialt arbete*. global_definition_socialt_arbete.pdf
- Alford, J., Hartley, J., Yates, S. & Hughes, O. (2017). Into the purple zone: Deconstructing the politics/administration distinction. *The American Review of Public Administration*, 47(7), 752–763.
- Andersen, J.G., Schoyen, M.A. & Hvinden, B. (2017). Changing Scandinavian welfare states: Which way forward? I: *After Austerity: Welfare state transformation in Europe after the great recession*. Oxford University Press, s. 89–114.

- Ansell, C., Sørensen, E. & Torfing, J. (2017). Improving policy implementation through collaborative policymaking. *Policy & Politics*, 45(3), 467–486.
- Ansell, C., Sørensen, E. & Torfing, J. (2024). The democratic quality of co-creation: A theoretical exploration. *Public Policy and Administration*, 39(2), 149–170.
- Astvik, W., Welander, J. & Larsson, R. (2020). Reasons for staying: A longitudinal study of work conditions predicting social workers' willingness to stay in their organisation. *The British Journal of Social Work*, 50(5), 1382–1400.
- Bailey, D. (2015). The environmental paradox of the welfare state: The dynamics of sustainability. *New Political Economy*, 20(6), 793–811.
- Banks, S. (2011). Ethics in an age of austerity: Social work and the evolving new public management. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 20(2).
- Bečević, Z. & Herz, M. (2023). Towards an agonistic social work: A framework for political action and radical practice. *European Journal of Social Work*, 26(6), 1164–1177.
- Bok, S. (1995). *Common values* (Vol. 1). University of Missouri Press.
- Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans: En uppgörelse med pedanternas världsberravälde*. Volante.
- Bornemark, J. (2020). *Horisonten finns alltid kvar: Om det bortglömda omdömet*. Volante.
- Brodkin, E.Z. (2007). Bureaucracy redux: Management reformism and the welfare state. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 17(1), 1–17.
- Brodkin, E.Z. (2020). Discretion in the welfare state. I: T. Evans & P. Hupe (red.). *Discretion and the quest for controlled freedom*. Palgrave Macmillan, s. 63–78.
- Brorström, S. & Norbäck, M. (2020). "Keeping politicians at arm's length": How managers in a collaborative organization deal with the administration–politics interface. *International Review of Administrative Sciences*, 86(4), 657–672.
- BRÅ *Otillåten påverkan*. <https://bra.se/amnen/otillaten-paverkan>
- Dengler, C. & Lang, M. (2022). Commoning care: Feminist degrowth visions for a socio-ecological transformation. *Feminist Economics*, 28(1), 1–28.
- DN (1999-10-06). "Hjälp till svaga bara chansning". Ny undersökning från Socialstyrelsen: Varannan socialchef vet inte om socialtjänsten gör någon nytta. *DN Debatt*. <https://www.dn.se/arkiv/debatt/dn-debatt-hjalp-till-svaga-bara-chansning-ny-undersokning-fran-socialstyrelsen-varannan-socialchef/>
- Dukelow, F. & Murphy, M.P. (2022). Building the future from the present: Imagining post-growth, post-productivist ecosocial policy. *Journal of Social Policy*, 51(3), 504–518.
- Egidius, H. (2011). *Etik och profession: I en tid av ökande privatisering och myndighetskontroll*. Natur & Kultur.

- Ekot (2024). <https://www.sverigesradio.se/artikel/larmet-allvarliga-brister-i-socialtjansten-i-skarholmen>
- Fritz, M. & Lee, J. (2023). Introduction to the special issue: Tackling inequality and providing sustainable welfare through eco-social policies. *European Journal of Social Security*, 25(4), 315–327.
- Halås, C.T. (2022). Kunnskapsreflekterert praxis som tilnærming til å artikulere og skape sammenheng mellom praktisk og teoretisk virksomhet i sosialt arbeid. I Ø. Henriksen, G.W. Øydgard & A. Solstad (red.). *Sammenhenger i sosialt arbeid*. Universitetsforlaget.
- Hjärpe, T. (2020). *Mätning och motstånd: Sifferstyrning i socialtjänstens vardag*. Diss. Lunds universitet.
- Hollertz, K. & Hultqvist, S. (2024). Jakten på adekvat kunnskap: Chefers perspektiv. I: K. Svensson, & L. Plantin (red.) (2024). *Kunnskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet, s. 75–92.
- Hultqvist, S. & Axmin, M. (2022). Det sociala arbetet, politiken och juridiken. I: A. Angelin & T. Hjort (red.), *Socialt arbete i förändring: Utmaningar och villkor inom utbildning, forskning och praktik*, s. 203–219. <https://doi.org/10.37852/oblu.180.c471>
- Hultqvist, S. & Blomberg, S. Socialpolitik och socialt arbete I: A. Meeuwisse, H. Swärd, S. Sunesson & M. Knutagård (red.). (2024). *Socialt arbete: En grundbok*. Natur & Kultur, s. 132–150.
- Hultqvist, S. & Salonen, T. (2011). Brukardelaktighet i välfärdsstaten: Retorik och praktik. I: V. Denvall, C. Heule & A. Kristiansen (red.). *Social mobilisering: En utmaning för socialt arbete*. Gleerups, s. 41–54.
- Höjer, S., Liljegren, A. & Forkby, T. (2014). Lekmän inom den sociala barnvården.: En studie av förtroendevalda i sociala utskott i 99 kommuner. *Socionomens forsknings supplement*, (35), 42–53. <https://sociomen.se/wp-content/uploads/2021/04/Socionomens-forsknings-supplement-nr-35.pdf>
- IFSW (2014). *Global definition of social work*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Jacobsson, K. & Martinell Barfoed, E. (2019). *Socialt arbete och pappersgöra: Mellan klient och digitala dokument*. Gleerups.
- Josefson, I. (1991). *Kunskapens former: Det reflekterade yrkeskunmandet*. Carlsson.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. Russell Sage Foundation.
- Lorenz, W. (1998). *Socialt arbete i ett föränderligt Europa*. Daidalos.
- Lütznén, K., Cronqvist, A., Magnusson, A. & Andersson, L. (2003). Moral stress: Synthesis of a concept. *Nursing Ethics*, 10(3), 312–322.

- Malmö Stad (2013) *Malmökommissionen*. Webbsida. <https://malmo.se/Sa-arbetar-vi-med.../Agenda-2030-i-Malmo/Malmokommissionen.html> (250901)
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2024). Vad är socialt arbete? I: A. Meeuwisse, H. Swärd, S. Sunesson & M. Knutagård (red.). (2024). *Socialt arbete: En grundbok*. Natur & Kultur, s. 19–66.
- Nelson, K. & Syrén, S (2025). *Grund- eller inkomsttrygghet?* SNS Förlag.
- Näsström, S. (2021). *Demokrati: En liten bok om en stor sak*. Historiska Media.
- Olofsson, J. (2020). *Socialpolitik: En historisk bakgrund, internationella jämförelser och aktuella politiska utmaningar*. (5 uppl.). Studentlitteratur.
- Plantin, L. (2024) ”Man kan inte köpa evidens rakt av”: Röster från kommunpolitiker. I: K. Svensson & L. Plantin (red.) (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet, s. 93–104.
- Plesner, Å. & Larsson, M. (2020). *De effektiva: En bok om varför välfärdens medarbetare går sönder*. BoD-Books on Demand.
- Ponnert, L. & Svensson, K. (2025). *Socionomen i myndigheten: Att göra gott, göra rätt och göra nytta*. Gleerups.
- Porter, S. (2022). Swedish politicians’ perspective on civil servants’ collaboration, financial resources, and contextual knowledge in eldercare: A qualitative study. *Nordic Social Work Research*, 1–15.
- Sackett, D.L., Rosenberg, W.M., Gray, J.A., Haynes, R.B. & Richardson, W.S. (1996). Evidence based medicine: What it is and what it isn’t. *British Medical Journal*, 312, 71.
- Sahlin, I. (2024). Etik och socialt arbete. I: A. Meeuwisse, H. Swärd, S. Sunesson & M. Knutagård (red.). *Socialt arbete: En grundbok*. Natur & Kultur, s. 271–292.
- Sewpaul, V. & Henrickson, M. (2019). The (r) evolution and decolonization of social work ethics: The global social work statement of ethical principles. *International Social Work*, 62(6), 1469–1481.
- Socialdepartementet (2024). En förebyggande socialtjänstlag: För ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter. *Lagrådsremiss*. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/lagradsremiss/2024/07/en-forebyggande-socialtjanstlag-for-okade-rattigheter-skyldigheter-och-mojligheter/>
- Socialstyrelsen (2018). *Att arbeta evidensbaserat: Ett stöd för praktiskt arbete*. Socialstyrelsen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2020-10-6930.pdf>
- SOU 2008:18. Utredningen för en kunskapsbaserad socialtjänst. Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten – till nytta för brukaren: Betänkande. Fritze.
- SOU 2013:49. Nämndemannautredningen. Nämndemannauppdraget: Breddad rekrytering och kvalificerad medverkan: Betänkande. Fritze.

- SvD (2019-05-09). ”Otidensligt att politiker tar beslut i individärenden” *SvD Debatt*.
<https://www.svd.se/a/mRzB44/otidensligt-att-politiker-tar-beslut-i-individarenden>
- Svensson, K. (2019). *Socionomers syn på sin yrkesroll och organisation: En jämförande enkätstudie 2008 och 2018*. Research Reports in Social Work. Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Svensson, K. (2025). Socionomerna, staten och socialtjänsten - tre skilda logiker. I: K. Svensson & L. Plantin (red.) (2025). *Kunskap i rörelse. En forskarantologi om kunskap i socialtjänsten*. Social Work Press, s. 17-50.
- Svensson, K. & Plantin, L. (red.) (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet.
- SVT (2024). LVU-härvan i Gällivare – köper ut ”sparkade” handläggare.
<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/norrboten/lvu-harvan-i-gallivare-koper-ut-sparkade-handlaggare>
- The Lancet (2023). Sweden's economic inequality gap is widening and worrying. *Lancet Regional Health Europe*, Mar 1;26:100610. doi: 10.1016/j.lanpe.2023.100610. PMID: 36895448; PMCID: PMC9989655.
- Vahlne Westerhäll, L. (2002). *Den starka statens fall? En rättsvetenskaplig studie av svensk social trygghet 1950–2000*. Norstedts juridik.
- Vision (2024). *Socialchefsrapporten 2024: Ny socialtjänstlag - från Vision till verklighet*.
- Waltrup, R.S. (2025). Questioning global social policy leitmotifs: Europe as a post-growth reference point amid planetary boundaries transgression. *Global Social Policy*, 14680181241311994.
- Weber, M. (1919). Wissenschaft als Beruf. I: *Geistige Arbeit als Beruf: Vier Vorträge vor dem Freistudentischen Bund*. Erster Vortrag. München.
https://www.deutschestextarchiv.de/book/show/weber_wissenschaft_1919
- Wegrich, K. (2019). The blind spots of collaborative innovation. *Public Management Review*, 21(1), 12–20.
- Aamodt, H.A. (2019). Sosialt arbeid og sosialpolitikk: Å ro etter vinden? I: T.H. Fløtten, E. Aamodt, E. Dahl, M. Gubrium, M. Haldar & Å. Hermansen (red.) *Sosialt arbeid og sosialpolitikk i samhandling: Et svar på velferdsstatens utfordringer?* Fagbogforlaget.

Kapitel 8. Om kunskaps-cirkulation och herrelösa forskningsresultat

Lars Plantin och Elisabet Sernbo

Hur utvecklas kunskap i ett landskap där många aktörer rör sig med olika perspektiv och behov? I det här kapitlet utforskas hur kunskap formas, förändras och får ny innebörd när den cirkulerar mellan socialtjänst, universitet och myndigheter. Med fokus på rörelser snarare än överföring synliggörs hur kunskap får liv i möten mellan olika aktörer och perspektiv. Kapitlet lyfter fram både förutsättningar och utmaningar för gemensam kunskapsutveckling i en komplex verklighet där ingen kunskapsform står ensam.

Inledning

Ända sedan i slutet på 1970-talet, när forskningen i socialt arbete formaliserades som ett eget ämne, har det funnits olika förväntningar på och uppfattningar om forskningens förhållande till professionen. Trots det är nog de allra flesta överens om att forskningen har en viktig uppgift i att bistå professionen och det sociala arbetets praktik med vetenskaplig kunskap. Men i vilken utsträckning, på vilket sätt och i vilken form det ska ske har det funnits olika uppfattningar om. Inom akademien kan det ibland höras röster om att socionomer sällan läser och tar till sig forskning. Eller att de endast söker efter generiska kunskaper och kunskaper som med enkelhet kan implementeras och tillämpas. Å andra sidan pratar praktikerna ofta om att forskningen blivit alltför teoretisk, att det finns ett ”gap mellan forskning och praktik” och att forskningen måste ”komma närmare verkligheten” (Svensson & Plantin 2024). Från kunskapsstyrande myndigheter har det också påtalats att det finns stora ”kunskapsluckor”, både inom forskningen och det sociala arbetets praktik, trots att forskningen inom socialt arbete vuxit under de senaste decennierna. Från det sociala arbetets praktik rapporteras det samtidigt om att det ständigt ”väller in” olika kunskapsunderlag i form av riktlinjer, publikationer och erbjudanden om utbildningar. Det sker i en sådan omfattning att det upplevs som svårt att hantera i vardagens praktik

(Svensson & Plantin 2024). Här framträder alltså motsägelsefulla bilder av både vilken kunskap som finns respektive fattas, vilka kunskaper som behövs och om vem som bäst värderar och avgör det. Hur kan vi förstå dessa motsägelsefulla bilder och vad händer med kunskapen och kunskapsutvecklingen i spänningsfältet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet, mellan universiteten och det sociala arbetets praktik? Hur hanteras dessa kunskapsformer i praktiken och inom akademien? I det här kapitlet sätter vi fokus på hur kunskap rör sig och cirkulerar mellan forskning och det sociala arbetets praktik, med särskilt fokus på socialtjänsten.

Forskningen och kunskapsanvändningen

Det finns i dag ett antal olika studier och utredningar som genomlyst den svenska forskningen i socialt arbete men också undersökt kunskapsanvändningen i det sociala arbetets praktik. Bilden som tonar fram visar hur forskningen, de senaste 40 åren, successivt vuxit sig stark och bidragit till att socialt arbete etablerat sig som ett självständigt ämne inom akademien. Forskningsproduktionen är omfattande och forskningsområdena är många. I skrivande stund har nära 500 svenska doktorsavhandlingar skrivits i ämnet (Dellgran & Höjer 2024) och på de 16 lärosätena som bedriver forskarutbildning finns det i dag cirka 170 doktorander. Ämnet har utnämnt drygt ett 100-tal professorer varav ett 70–80-tal i dag är verksamma genom anställningar. Utöver detta arbetar nästan 400 lektorer och docenter, med en viss andel forskning i sin tjänst, på socionomutbildningarna runtom i landet. Sammantaget finns det alltså en stor forskningskapacitet och produktion av forskning i ämnet. Den största publiceringskanalen i dag är dock inte doktorsavhandlingar och rapporter utan vetenskapliga artiklar. Hur många artiklar som årligen produceras inom ämnet är svårt att överblicka eftersom sådana sammanställningar saknas. Vid en rundringning till de fyra lärosätena i söder som bedriver forskning i socialt arbete: Malmö universitet, Lunds universitet, Göteborgs universitet och Linnéuniversitetet, framgår det dock att det här, sammantaget, publiceras 250–300 vetenskapliga artiklar varje år.

De båda forskarna Peter Dellgran och Staffan Höjer har i flera studier undersökt hur forskningen i socialt arbete utvecklats över tid (Dellgran & Höjer 2000, 2011, 2017). De ser ett tydligt mönster där avhandlingarna successivt har

övergått från monografier på svenska till sammanläggningsavhandlingar baserade på internationella vetenskapliga artiklar, främst på engelska. Ämnesinnehållet i forskningen beskrivs som brett och liknas vid ett ruralt landskap med få forskare på många utspridda forskningsområden. De tre områden som förekommer mest i avhandlingarna är omsorg, missbruk och social barnavård. Intresset för att undersöka den mer yrkesprofessionella praktiken och olika arbetsmetoder är dock lägre inom socialt arbete än inom andra välfärdspensioner, exempelvis lärare och sjuksköterskor (Dellgran & Höjer 2017). Orsakerna till detta kan vara många men ofta nämns ämnets inomvetenskapliga akademiseringsprocess som en bidragande faktor, där forskningen och forskningskommunikationen behöver svara mot akademins normer, kultur och behov.

De forskningsfrågor som bottenar i professionens uttryckta behov ges därför inte alltid samma status som den forskning som formuleras fritt inom akademien. Behov som är formulerade närmre professionens praktik upplevs ibland vara i konflikt med den akademiska friheten och dess fria kunskapsökande men uppfattas också vara präglade av alltför stark politisk styrning (Svensson & Plantin 2024).

Den starkare akademiseringen kan också begränsa kommunikationsvägarna för forskningen ut till praktiken. Just nu värderas publicering i internationella vetenskapliga tidskrifter högst, framför allt tidskrifter med stort erkännande (*impact*). För att lätt kunna avgöra vilka publiceringskanaler som har hög vetenskaplig kvalitet har det utvecklats register över tidskrifter, förlag och bokserier där varje kanal nivågrupperas och därmed ges ett kvalitativt värde. Publiceringsmönstret påverkar sedan den resursfördelning som sker inom akademien och styr på flera sätt statusen för både forskarna och organisationen. Många av artiklarna blir emellertid svårtillgängliga för professionen eftersom de antingen samlas i stora databaser, som inte är direkt tillgängliga för socialarbetarna ute i praktiken, eller finns öppet tillgängliga på ett hav av olika sidor med forskning, vilket inte alltid är lätt att överblicka.

Viljan att stödja en spridning av forskningsresultaten till fältet har dock funnits ända sedan ämnet etablerades. Förbundet för forskning i socialt arbete (FORSA) har exempelvis i uppgift att stärka samarbetet mellan forskning, utbildning, praktik och invånare samt främja spridning av kunskap och forskningsresultat. 1994 startade de bland annat *Socialvetenskaplig tidskrift* för att främja publicering

på svenska och tio år senare startade Nordiska socialhögskolekommittén också tidskriften *Nordiskt socialt arbete*. I dag driver FORSA tidskriften *Nordic Social Work Research* för att främja nordisk och internationell publicering sedan *Nordiskt socialt arbete* lagts ner. Mellan åren 1992 och 2022 gav också SSR:s facktidskrift *Socionomen* ut ett forskningssupplement med aktuell forskning.

Ytterligare en faktor som påverkar kopplingen till praktiken är att många som arbetar i socionomutbildningen och/eller forskar i socialt arbete har inga eller bristande professionserfarenheter från det sociala arbetets praktik (Salonen & Panican 2021). Det kan i sin tur påverka vilka frågor som lyfts och prioriteras inom både utbildning och forskning.

Samtidigt behöver inte ämnets ökade akademisering inom utbildningen på universiteten vara den enda orsaken till att de professionsnära forskningsfrågorna inte prioriteras, utan även det sociala arbetets vardagliga organisering kan ha en starkt bidragande roll i denna utveckling. Det är nämligen i praktiken som det skapas förutsättningar för socialarbetarnas kunskapsutveckling.

Redan i slutet på 1980-talet undersökte en av de första professorerna i ämnet socialt arbete, Sune Sunesson, tillsammans med sociologen Kjell Nilsson hur forskningen på området når ut till kommunerna och professionen i landet (Nilsson & Sunesson 1988). Övergripande visar den hur många av intervjupersonerna kom i kontakt med forskning genom det skrivna ordet (rapporter) och det talade ordet (konferenser) men framför allt genom olika kontaktnät och allianser mellan kommuner och lärosäten. Kommuner och chefer med starkare kontaktnät inom forskningen gav alltså en större kontakt med forskningen hos tjänstemännen. Samtidigt angav relativt få intervjupersoner att de direkt *använde* forskning i sina arbeten utan menade att den snarare hade en indirekt påverkan på arbetet och utvecklingen. Forskningen hade alltså, konstaterar Nilsson och Sunesson, en mer ”smygande” inverkan på vardagens beslut (ibid., s. 86). Ytterligare en faktor, menar de, som bidrar till att forskningen inte alltid syns så tydligt handlar om att forskningsresultat ofta förändras när de når ut i praktiken. Resultaten, säger de, blir ”herrelösa, när de lämnats utan uppsikt” och blandas upp med andra kunskapskällor (ibid., s. 165). De samverkar i praktiken med all redan befintlig kunskap och resulterar i en forskningsanvändning som är tydligt relaterad till, och färgad av, sin miljö.

Vad som är forskning och vad som är utvecklingsarbete, konstaterar Nilsson och Sunesson, kan därför bli svårt att se och skilja åt.

Ett decennium senare, i slutet på 1990-talet, genomförde de båda forskarna Åke Bergmark och Tommy Lundström (2000) en studie där de bland annat undersökte kunskaper och kunskapssyn hos socialarbetare inom socialtjänsten. Även i den studien uppgav socialarbetarna en låg forskningsanvändning och många sade sig dessutom vara skeptiska till användningen av mer systematiserade metoder i sitt dagliga arbete. I linje med detta var det också relativt få socialarbetare som följde den vetenskapliga litteraturen på sitt område, inte minst internationell vetenskaplig litteratur. Ytterligare nästan tio år senare, 2006, genomförde de en liknande studie där de kunde konstatera att intresset för forskningslitteratur var fortsatt svalt. Var femte socionom läste regelbundet eller någon gång då och då forskningslitteratur på svenska medan endast några enstaka procent läste internationell forskningslitteratur (Bergmark & Lundström 2007). Samtidigt framkom att en stor majoritet, tre fjärdedelar av socialarbetarna, uppfattade det som viktigt att använda metoder och insatser i sitt arbete som visat sig ha positiva effekter när de prövats i vetenskapliga studier (Bergmark & Lundström 2007). Här fanns alltså en tydlig skillnad mot undersökningen tio år tidigare med en förändring i socialarbetarnas syn på forskningens betydelse för det dagliga sociala arbetet. En bidragande förklaring till detta kan vara den långa och stundtals hätska debatten om det sociala arbetets behov av att systematiseras och vila på en tydligare vetenskaplig grund. Redan i början på 1990-talet inrättade exempelvis Socialstyrelsen *Centrum för utvärdering i socialt arbete* (CUS) för att bidra med mer sammanställningar av forskning och underlag för riktlinjer till socialtjänsten. CUS ersattes senare av *Institutet för utvärdering av metoder i socialt arbete* (IMU) och i dag har Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) till viss del tagit över dessa uppgifter (se vidare Svensson, kapitel 2 i denna antologi). I Bergmark och Lundströms undersökning (2007) framkommer också att nästan fyra av tio socialarbetare hade haft någon form av kontakt med CUS eller IMU och cirka en tredjedel av socionomerna hade läst någon bok eller artikel om utvärdering. Detta kan givetvis ses som ett uttryck för en förändring av synen på forskningens betydelse för det vardagliga arbetet, men det kan också ses som en indikation på en förändring av synen på vilka kunskaper som uppfattas som viktiga, och tillmäts värde.

En ytterligare bidragande faktor i socialarbetarnas mer positiva syn på forskning och systematisering är kanske också att det under 1990-talet växte fram ett nytt sätt att tänka kring organiseringen av den offentliga sektorn, new public management. Modellen fick, och har fortfarande, ett starkt fäste inom många välfärdsorganisationer och har bland annat inneburit ett starkare fokus på effekter av olika insatser (Haque 2007). Även om modellen inneburit ett ökat fokus på systematisering av kunskap, har den också varit starkt kritiserad inom socialt arbete, både av forskare och socialarbetare (Bergmark & Lundström 2007). Framför allt har kritiken riktats mot modellens starka orientering mot mätbarhet, förenklingar och byråkratisering, vilket drar uppmärksamheten från viktiga delar av själva klientarbetet. Modellen, som uppkommit i ett helt annat sammanhang, anses alltså inte lämpa sig för det sociala arbetets organisation (Liedgren & Kullberg 2022; Jacobsson & Meuwisse 2020; Heinch, Gray & Sharland 2016; Lauri 2016).

Det har nu gått nära två decennier sedan Bergmark och Lundströms (2007) senaste studie av forskningsanvändningen och mycket har hänt vad gäller tillgängligheten av forskningslitteratur. Bland annat strävar universiteten efter att öka graden av så kallad open access-publicering och i dag är en stor del av forskningen tillgänglig via olika sökmotorer. Den kan direkt laddas ner till skrivborden, utan omvägen att först besöka ett bibliotek. Många av de kunskapsstyrande myndigheterna, exempelvis Socialstyrelsen, SBU och SKR, genererar i dag också mängder av kunskapsunderlag, sammanställningar av forskning, handböcker och riktlinjer för att underlätta kunskapsutvecklingen i socialtjänsten.

Debatten om evidensbaserade metoder inom det sociala arbetet har fortsatt genom åren och bibehållit ett fokus på relationen mellan forskning och praktik. Studier visar dock att få socionomer, jämfört med andra välfärdsprofessioner, går akademiska vidareutbildningar. Endast drygt fyra procent av de som har socionomexamen, läsåret 2019/2020, tog en masterexamen, vilket kan jämföras med drygt 58 procent för sjuksköterskor (Salonen & Panican 2021). I stället går socionomer kortare kurser och utbildningar anordnade av andra utbildningsaktörer. Parallellt vet vi att det är samma skäl som angavs i Bergmark och Lundströms studie (2007), som i huvudsak handlade om socialarbetarnas brist på tid att följa forskningen. Mängder av rapporter visar hur arbetsbelastningen inom socialtjänsten till och med har ökat och att arbetsmiljön

präglas av stor stress och ständig brist på tid (Arbetsmiljöverket 2018; Socialdepartementet 2017). Så, hur har socionomers kunskapsanvändning utvecklats under senare år och hur beskriver de kunskapsgrunden för sitt vardagliga arbete?

I en större jämförande enkätstudie av olika svenska professioner (Brante m.fl. 2015) uppgav socionomerna att den största kunskapskällan fanns i skrifter om lagar och regler och endast 20 procent menade att deras arbete baserades på vetenskaplig kunskap. När frågan om vetenskaplig förankring i arbetet preciserades ytterligare, menade man att endast 10 procent av arbetet baserades på ny forskning. Samtidigt uppgav en majoritet av socionomerna att det var viktigt att följa med i den vetenskapliga utvecklingen på deras område. En liknande bild av hur olika kunskapsformer värderas framtonar i Bengtssons (2020) studie av socionomers karriärer, statushierarkier och mobilitet inom yrket. Här svarar en majoritet av respondenterna att deras arbete i högsta grad baseras på juridisk kunskap och i lägsta grad på vetenskaplig kunskap. De olika kunskapsformerna får dock olika framträdande ställning beroende på vilken sektor och position man befinner sig i inom yrket. De socionomer som arbetar med utredningar och bedömningar prioriterar i högre grad juridisk kunskap och i lägre grad vetenskaplig kunskap medan mer specialiserade socionomer värderar vetenskaplig kunskap högre. Även bland hälso- och sjukvårdskuratorer har forskning dock visat att graden av vetenskapligt kunskapsutnyttjande kan betraktas som lågt. Ståhl och Lundälv (2024) visar exempelvis hur kuratorer i större utsträckning än forskning använder kollegor och annan litteratur som kunskapskällor i sina arbeten. Utbildningsgrad har dock betydelse, och kuratorer med vidareutbildning, som masterprogram eller grundläggande psykoterapiutbildning, skattar sitt vetenskapliga kunskapsutnyttjande som högre än grundutbildade kollegor (ibid.). För just denna yrkesgrupp kan framtiden därför bli extra intressant att studera, givet den relativt nystartade legitimeringsgrundande utbildningen om 60 hp.

Uppfattningen att det egna arbetet endast i begränsad utsträckning baseras på vetenskaplig kunskap eller evidensbaserade metoder gäller inte bara de som arbetar i klientnära kontakter utan är ett mönster som återkommer även på chefsnivå. I Socialstyrelsens studier av olika verksamhetschefer inom socialtjänsten, som återkommande genomförts sedan 2007, framkommer exempelvis att cheferna successivt blivit alltmer intresserade av forskning

samtidigt som de inte uppfattar att deras egna arbete, i särskilt hög grad, vilar på evidensbaserad praktik. Endast 28 procent av cheferna uppgav 2022 att de i någon omfattning använde insatser som de själva definierat som evidensbaserade, och detta är en ökning med 8 procent sedan 2007 (Socialstyrelsen 2023).

Sammanfattningsvis visar genomgången av kunskapsläget att socionomer blivit mer och mer positiva till forskningens betydelse för det vardagliga arbetet. De flesta uppfattar det som viktigt att använda metoder och insatser i arbetet som visat sig ha positiva effekter när de prövats i vetenskapliga studier. Å andra sidan kan vi inte spåra några större förändringar över tid när socionomerna beskriver och rangordnar de viktigaste kunskapskällorna för deras arbete. Vetenskaplig kunskap hamnar längst ned på listan och juridisk kunskap högst, om än med vissa inomprofessionella variationer. Här finns alltså en inkonsekvens där socionomerna är mer positiva till vetenskaplig kunskap samtidigt som de sällan säger sig använda den. Ett sätt att förstå detta är att återvända till Nilsson och Sunessons (1988) diskussioner om forskningsanvändning där de bland annat hänvisar till den amerikanska policyforskaren och Harvardprofessorn Carol Weiss (1980). Weiss menar nämligen att forskningsanvändning ofta är svårt att påvisa i det dagliga arbetet eftersom själva användningen av forskningsresultat sällan visar sig direkt och instrumentellt utan ofta har en mer gradvis inverkan på arbetet. Det gäller särskilt, säger hon

when the issues are complex, the consequences are uncertain, and a multitude of actors are engaged in the decision-making process. (s. 397)

Beskrivningen kan sägas gälla många situationer i det sociala arbetets vardag. Weiss beskriver denna mer indirekta påverkan i termer av *knowledge creep*, ett begrepp som Nilsson och Sunesson (1988) översatt till 'smygande forskning'. I deras resonemang riskerar forskningsresultaten att bli otydliga när de blir "herrelösa" i det sociala arbetets praktik och bäddas in i en mängd andra kunskapsformer (s. 165). Att socialarbetarna värderar sin forskningsanvändning som låg skulle alltså kunna härledas till detta resonemang där forskningen uppfattas ha en mer indirekt påverkan. Värderingen av forskningens påverkan kanske därför inte kan knytas direkt till värderingen av forskningens upplevda potential som kunskap, utan snarare till en osäkerhet om relationerna mellan vetenskaplig kunskap som uppfattas som abstrakt och en vardag som uppfattas som konkret, om än komplex.

Samtidigt visar presentationen ovan att forskningsanvändningen uppfattas olika beroende på var man arbetar och vilka arbetsuppgifter man har inom det sociala arbetet. Personer i chefsposition behöver exempelvis inte värdera samma kunskapskällor som en person som arbetar med psykosocial rådgivning och inte heller behöver en kurator och en utredningssekreterare ha samma kunskapssyn i detta avseende. Olika utgångspunkter ger olika perspektiv. Men, kan man då undra, hur påverkar detta det sociala arbetet i ett större perspektiv när olika aktörer har olika bilder av kunskapsanvändning och kunskapsbehov? Hur ser det ut utanför det sociala arbetets praktik, bland politiker och de kunskapsstyrande myndigheterna? Vad har de för syn på kunskap och kunskapsbehov i socialt arbete? Eller universiteten, hur ser de på kunskapsformer som beprövad erfarenhet i relation till den vetenskapliga kunskapen?

Värdet av olika kunskapsformer

Inom ramen för den nationella forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten¹³ initierades ett större forskningsprojekt 2022 kring frågor om kunskapsformer, kunskapsbehov och kunskapsanvändning i socialt arbete (se vidare Svensson & Plantin 2024). Studien baserades på 30 fokusgrupper med totalt cirka 150 deltagare från olika grupper av centrala aktörer inom det sociala arbetet: brukare, socialarbetare från olika sektorer inom socialtjänsten, socialchefer, FoU-enheter, socialnämndspolitiker, företrädare för institutionerna i socialt arbete på universiteten samt flera av de kunskapsstyrande myndigheterna (se vidare Svensson & Plantin 2024). Syftet var att undersöka hur dessa olika aktörer ser på kunskap i socialtjänsten med särskilt fokus på de två kunskapsformerna vetenskap och beprövad erfarenhet.

En övergripande slutsats av studien är, liksom i Bengtssons studie (2020), att synen på kunskap är perspektivberoende och skiftar beroende på ansvar och arbetsuppgifter. De grupper som arbetar klientnära uttrycker ofta behovet av flera olika kunskapsformer som sammantaget skapar en helhetssyn i arbetet, men inte att det behövs någon specifik inbördes rangordning av de olika

---

¹³ www.forskarskolanfys.se

kunskapsformerna. Men de betonar vikten av att väga in brukarnas egna erfarenheter och kunskap om sin livssituation, den beprövade erfarenheten av tidigare ärendesituationer men också att luta sig på forskning eller annan "faktakunskap" som är relevant för situationen. Det handlar om en balans mellan klienternas kunskaper, vetenskap och beprövad erfarenhet. Det handlar också om en balans mellan att använda specifika metoder och annan mer allmänbildande kunskap som ger stöd för analys och kloka beslut i enskilda ärenden.

Vissa upplever att standardisering gör det mer tydligt, men samtidigt styr det vart fokus ska vara så man kanske inte välkomnar andra aspekter som klienten för med sig. Det är dennes liv vi ska jobba med, inte en färdig mall.

(Socialsekreterare, IFO)

I den internationella forskningen diskuteras ofta vikten av att socialarbetare använder ny kunskap och nya forskningsrön i kombination med ett *kritiskt tänkande* (Gibbons & Gray 2004; Gibbs & Gambrill 1999). Kritiskt tänkande har länge varit en viktig del av den globala standarden för socialarbetarutbildningarna (IASSW 2025), men det har inte funnits någon riktig enighet kring vad som menas med begreppet. Mathias (2015) ser två olika perspektiv som tonar fram i litteraturen. Det ena perspektivet menar att det kritiska tänkandet är viktigt för socialarbetaren som en del i ett vetenskapligt tänkande och för att pröva sanningshalten i forskningen. Utgångspunkten vilar på Poppers (1963) tankar kring kritisk rationalism och vikten av att pröva hypoteser och påståenden utifrån falsifiering, det vill säga att se om påståendena håller vetenskapligt. Det andra perspektivet har ett tydligare fokus på kunskap som en social konstruktion och de värderingar som genomsyrar den vetenskapliga kunskapen och dess konsekvenser. Denna riktning är alltså mer intresserad av att det kritiska tänkandet ska säkerställa att kunskapen och dess praktik stämmer överens med goda värden för klienten och har inga objektiva anspråk. Ett uttryck för det senare är hur införandet av olika diagnosmanualer för olika psykiska sjukdomar (t.ex. DSM-IV) kritiserats för att vara oetiska och inte alltid gynna klienten (Gibbs & Gambrill 1999). Mathias (2015) ser dock inga konflikter i att kombinera dessa båda perspektiv, utan tvärtom menar han att det finns mycket stöd för att socialarbetare behöver förlita sig på många kunskapskällor och ett kritiskt tänkande utifrån olika perspektiv. Det betyder att värdefokuserat kritiskt tänkande inte behöver sättas i motsats till vetenskap utan:

the social constructionist view of both science and critical thinking stresses the centrality of values in both domains. (Mathias 2015, s. 464)

I vårt material finns många beskrivningar av hur detta kritiska tänkande är något som både görs och önskas mer av. Det sker enskilt i olika fall men många gånger i grupp, i handledningssituationer eller på så kallade metodmöten där både det vetenskapliga värdet och värderingarna i ny kunskap diskuteras.

Det finns dock en svårighet i att balansera helheten av olika kunskaper, säger socialarbetarna, eftersom det hela tiden ”väller in” ny kunskap i form av råd, metoder och rekommendationer som de bör förhålla sig till. I det inkommande flödet är det svårt att sortera vad som är ”bra kunskap” eller ”vad som är användbart” i det egna arbetet. Det kräver inte bara ett kritiskt tänkande utan också tid att sortera alla erbjudanden om utbildningar och kunskap och det är inte alltid klart vad som är baserat på forskning eller vad som ”har evidens”, som socialarbetarna ofta uttrycker det i fokusgrupperna.

Vad som är att betrakta som vetenskaplig kunskap är inte heller helt tydligt utan definieras lite olika av socialarbetarna i vår studie. För en del handlar vetenskap om akademisk forskning som de stöter på i utbildningar, föreläsningar på jobbet eller på internet, medan det för andra mer handlar om riktlinjer och rekommendationer från Socialstyrelsen och andra myndigheter. Många nämner också evidensbaserade metoder och standardiserade manualer när de pratar om vetenskaplig kunskap. Redan här har vi alltså en osäkerhetsfaktor när vi pratar om vetenskap och socialtjänstens kunskapsanvändning. Beprövad erfarenhet ges en mer samlad beskrivning då den beskrivs som den erfarenhet som både organisationen och arbetsgruppen gemensamt har samlat på sig. Den överförs ofta i mer eller mindre planerade kollegiala diskussioner, som socialsekreterarna värderar högt. Kunskaperna utvecklas också i mer strukturerade sammanhang på arbetsplatserna, som handledning.

Det blir en form av kunskapsinhämtning när vi har handledning. Det är ju de tillfällena när vi som grupp pratar om ett ärende och tittar på vad som är svårigheter i just det. Det blir kanske också mer evidensbaserat, man samlar ihop den gemensamma kunskapen på ett annat sätt. Tittar på någonting tillsammans.
(Socialsekreterare, IFO)

Beskrivning av kunskapsformerna i det klientnära arbetet har alltså flera ”ben” och påminner om den nyare definitionen av evidensbaserad kunskap i socialt

arbete som diskuteras både internationellt (Soydan & Palinkas 2014) och nationellt, det vill säga att man väger samman brukares kunskap, den beprövade erfarenheten och bästa tillgängliga kunskap (Sager & Pistone 2019; Socialstyrelsen 2023). Utvecklingen har skett från ett tidigare mer medicinskt dominerat perspektiv på evidens (Guyatt m.fl. 1992) till en bredare och mer allmän definition (Sackett m.fl. 1996). Samtidigt finns många fallgropar i detta kunskapsbygge. Både brukarna och socialarbetarna noterar att socialtjänstens arbete allt tydligare tvingas mot juridikens område och en byråkrati som sätter organisationens behov i fokus snarare än brukarens. Detta uppmärksammas i fokusgrupperna, exempelvis genom ett upplevt ökat fokus på att arbeta enligt vissa riktlinjer eller ställa vissa typer av frågor, vilket inte alltid upplevs varken korrelera med klienternas behov, eller på ett tillfredsställande sätt kunna beskriva vad som hjälpt (eller inte) i den specifika situationen. Möjligheterna till kunskapsutveckling, givet detta arbetssätt, kan med andra ord inte tas för givna, även om möjligheterna till utvärdering kan förefalla goda om alla exempelvis ställer samma fråga. Tiden med brukarna och möjligheterna att komma åt deras kunskaper, men också möjligheten att komma i kontakt med vetenskaplig kunskap kan i stället minska, i takt med att andra kunskapsformer och behov gör allt större anspråk.

Lagrum och evidens och standardisering, det väger över för mycket och då försvinner erfarenheten och brukarnas egna kunskaper. Det blir helt snedfördelat i den här kunskapsbaserade praktiken.

(Socialsekreterare)

Längre upp i den organisatoriska kedjan framträder en lite annan värdering av kunskapsbehoven och synen på kunskapsutveckling. Bland chefer, politiker och de kunskapsstyrande myndigheterna läggs generellt sett en starkare betoning på kunskap som ger en tydligare överblick, en kvantitativ kunskap som exempelvis beskriver de olika delarna i verksamheten som man är ansvarig för. Det handlar då om kunskap som kan beskriva utfall och effekter av olika insatser eller statistik från SCB som kan ge perspektiv på den egna verksamheten. Denna kunskap uppfattas alltså som mer relevant för de uppgifter som politiker och chefer är satta att sköta. Den beskrivs också som mer begriplig än den kvalitativa och fördjupande kunskapen, som de menar oftast bara behandlar delar, eller vissa aspekter av, verksamheten. En specifik svårighet som lyfts med denna typ av

kunskap är att den kan vara mångfacetterad på ett sätt som gör att den upplevs som omöjlig att direkt dra givna slutsatser av.

Det är ganska svårt det där, för jag kan ju sitta och prata med Ann här och få en bild av verksamheten och så åker jag ut på tre boenden så får jag tre andra olika bilder till av hur det ser ut.

(Politiker socialnämnd)

Den kvalitativa kunskapen förstås alltså som svårare att hantera än den mer översiktliga bild som ges av statistiken. Är statistiken dessutom lokalt framtagen och har fokus på den egna organisationen eller kommunen, uppfattas den som ännu mer värdefull. Vetenskapliga forskningsstudier betraktas som intressanta på ett generell plan men sägs ofta ha nackdelen att de inte beskriver den egna lokala verksamheten.

När man tittar på sin verksamhet utifrån (egna) datainsamlingar så blir man medveten om vad det kan finnas för fel, kanske det skiljer mellan olika siffror och verksamheter och varför ser det ut sådär.

(Socialchef)

Politiker och socialchefer efterlyser alltså kunskap som baseras på lokal statistik och lokala förhållanden. Aktörer som befinner sig ännu ett snäpp längre från det direkta klientarbetet, som SBU, efterlyser också mer kunskap. De kunskapsstyrande myndigheterna efterlyser dock kunskaper av lite andra slag: fler randomiserade studier eller andra former av effektstudier på vad som ”fungerar och är effektivt”, på en aggregerad snarare än lokal nivå. Samtidigt efterlyser Socialstyrelsen också mer lokalt producerad kunskap, i form av en ökad systematisering och dokumentation i socialtjänstens vardagliga arbete (se exempelvis Individbaserad systematisk uppföljning, ISU). Detta väcker frågor, inte minst om hur kunskaper förväntas röra sig mellan alla de nivåer samtliga aktörer relaterar till, men tenderar att betona på olika sätt.

Universiteten, å sin sida, säger i fokusgrupperna att de ser det som en central uppgift att bidra till kunskaps- och kompetensutveckling i socialtjänsten. Samtidigt kan de se flera svårigheter och utmaningar i detta arbete. En utmaning handlar om att balansera behovet av praktiska, tillämpbara kunskaper men samtidigt understödja ett mer teoretiskt baserat tänkande via forskningen. Just den mer teoriutvecklande forskningen tenderar nämligen att uppfattas som mindre relevant för praktiken, eftersom den inte alltid direkt för med sig ett mer

tillämpat och tydligt generiskt perspektiv. Den riskerar därför att bli en egen och avskild kunskapsform som blir väsensskild från praktiken. I fokusgrupperna med socialarbetarna bekräftades också denna bild då de ofta diskuterade ”gapet mellan forskning och verklighet” eller att kunskapen från universiteten kommer ”från en annan verklighet”. Samtidigt betonade deltagarna önskemål om att få diskutera sina arbeten med forskare, för att få just teoretiskt understöd för kunskapsutveckling. Uppfattningen om skilda verkligheter bottenar kanske alltså i en tanke om att forskning och praktik styrs av två helt skilda kulturer (Brown 2014), snarare än avspeglar de faktiska förhållandena. Frågan kan dock också härledas till vad som ska styra forskningen – den fria kritiska forskningen eller praktikens utpekade behov? Ytterligare ett problem som universiteten nämner är svårigheten att nå ut med forskning på ett slagkraftigt sätt, i synnerhet i konkurrensen med andra aktörer som erbjuder de kortare utbildningar socionomer oftare går, jämfört med universitetens masterprogram. Artiklar och böcker vänder sig många gånger till en inomvetenskaplig publik och utbildningarna man erbjuder är inte alltid korta och avgränsade eller har ett starkt fokus på tillämpbarhet som professionen, och kanske i synnerhet cheferna, efterlyser. En lösning som både universiteten, socialarbetarna och klienterna efterlyser, för att stärka den ömsesidiga dialogen, är att hitta fler gemensamma mötesplatser där kunskap kan mötas och utbytas. Hur det ska gå till är emellertid oklart.

Studien visar alltså på flera intressanta likheter men också skillnader mellan de aktörer som befinner sig i det direkta klientarbetet och de som befinner sig längre ifrån. Alla säger sig värdera både vetenskap och beprövad erfarenhet som viktiga kunskapsformer för socialtjänsten men samtidigt värderas dessa kunskapsformer olika. De som befinner sig nära det direkta klientarbetet ger uttryck för en bred kunskapsbas där vetenskaplig kunskap är en av flera kunskapsformer. Längre bort från klientarbetet ges den vetenskapliga kunskapen en starkare särställning. Vad som är vetenskaplig kunskap uppfattas dock olika av informanterna och flera i det direkta klientarbetet pekar, utifrån en bredare kunskapsbas, på svårigheten att veta om metoder eller andra arbetssätt baseras på en vetenskaplig grund. Många av de intervjuade aktörerna efterlyser mer lokalproducerad kunskap och mer tillämpad forskning samtidigt som det också beskrivs hur socialtjänsten fullkomligt översköjs av kunskap i olika former.

Universiteten pekar på svårigheterna med att nå ut med forskningen till praktiken samtidigt som praktiken önskar mer kunskapsstöd från universiteten. Men hur ska vi förstå allt detta?

En tankeram för kunskapsutvecklingen – att cirkulera kunskap

Kritiken mot socialtjänsten, under de senaste decennierna, har i hög grad handlat om att den i alltför liten utsträckning tar till sig nya forskningsrön och att de professionella sällan bygger sina beslut på vetenskaplig kunskap (Heinch m.fl. 2016). I dessa diskussioner anses den vetenskapliga kunskapen starkt kvalitetsdrivande och central för kunskapsutvecklingen i socialtjänsten (SOU 2008:18). Inte minst att använda metoder som vilar på vetenskaplig grund uppfattas som en garant för att klienter, oavsett var i landet man bor, bemöts på ett likvärdigt och kvalitativt sätt. Bristen i både kunskapsöverföringen och användningen av vetenskaplig kunskap ses därför som starkt problematisk för kunskapsutvecklingen i socialtjänsten.

I vår studie framgår också att vetenskaplig kunskap är mycket viktig för det sociala arbetets praktik och något som socialarbetarna önskar mer av. De efterlyser mer forskning kring olika metoders effektivitet och använder gärna manualer och tydligt strukturerade metoder som vilar på vetenskaplig grund. Samtidigt understryker de att detta inte ensamt räcker till för att hantera den komplexitet de dagligen möter i sitt arbete. Det behövs både vetenskap och beprövad erfarenhet, men också andra kunskapsformer för att kunna fatta välgrundade beslut. Det råder också olika uppfattningar om vad som är vetenskaplig kunskap och om den är liktydig med evidens, eller om olika metoder och arbetssätt har en vetenskaplig förankring eller ej. En del forskningsresultat ”smyger” sig också in i det vardagliga arbetet, tar sig nya uttrycksformer och påverkar beslut på ett mer indirekt sätt. Den smygande kunskapen bidrar alltså inte alltid till att förändra något här och nu utan kan i stället bidra till en bredare bildning som också gynnar, som vi diskuterade ovan, ett ökat kritiskt tänkande. Ett bekymmer kan dock vara att socialsekreterarna har svårt att artikulera det som smyger. Det de beskriver, är ofta förkroppsligade metaforer som ”magkänsla” kopplat till kunskapsanvändning i sina

bedömningar, eller hur de ibland märker att kunskaper ”ligger och skvalpar någonstans i bakgrunden”. På denna svårighet att artikulera det smygande, följer en svårighet i att veta vad det är för kunskap som smugit sig in. Är det forskningsresultat och har de tolkats på ett rimligt sätt? Det följer också begränsade möjligheter att kollektivt och kritiskt bepröva effekterna av kunskapsanvändningen.

Den vetenskapliga kunskapen befinner sig således i ständig rörelse och förändring i det sociala arbetets praktik. För att förstå kunskapsutvecklingen inom socialtjänsten krävs det att vi inte enbart sätter fokus på kommunikationen och implementeringen av vetenskaplig kunskap, det vill säga låser vårt fokus på en sändare och en mottagare, utan ser hur kunskapen rör sig mellan många olika kunskapsaktörer och utvecklas när den smälter samman med andra kunskapsformer. Att förflytta fokus till dessa rörelser kan vara ett sätt att analytiskt förhålla sig till, förstå och förändra hur det faktiskt går till när kunskaper blir herrelösa: när och var kunskaper smyger sig in samt vilka aktörer som påverkar dessa rörelser. Detta är centrala frågor, inte minst för att förstå vad som blir hjälpsamt i det sociala arbetet, när och varför.

I linje med resonemangen ovan betonar den amerikanske historikern och vetenskapsteoretikern James Secord (2004) betydelsen av att undersöka hur kunskap rör sig, över tid, mellan platser och människor. Han menar att vi ofta är alltför fixerade vid ny kunskap och dess uppkomst men sällan intresserar oss för hur kunskapen rör sig, utvecklas och ständigt ges nya innebörder. Vi tenderar, menar han, att se kunskap som något fast och statiskt som ska förmedlas och tas emot av en mottagare i stället för att se kommunikationen som en del i själva forskningsprocessen, något som är integrerat i själva ”kunskapandet” och som hjälper oss att följa kunskapens rörelse. Secord beskriver detta perspektiv i termer av *kunskapsirkulation*, ett begrepp som sätter fokus på föränderlighet och vad som händer med kunskapen när den tolkas och förstås i olika kontexter eller när den plötsligt blir en angelägenhet för många och inte få. Vad ser vi analytiskt när vi förändrar vårt fokus från produktionen av kunskap till cirkulationen av kunskap? Finns det en startpunkt för kunskap eller ska vi se produktion och cirkulation som oskiljaktiga, ett evigt kretslopp av cirkulär förändring?

I Sverige har de båda historikerna David Larsson Heidenblad och Johan Östling (2024; Östling & Larsson Heidenblad 2017) ställt sig dessa frågor och diskuterar

en intressant tankeram som möjliggör ett ökat fokus på hur kunskap cirkulerar. De pekar bland annat på vikten av att uppmärksamma mångfalden av *kunskapsaktörer* som bidrar i cirkulationen i takt med att kunskapen rör sig men också de många *kunskapsarenor* där kunskapen utbyts och är i omlopp. I Socialtjänstens fall sker kunskaps-cirkulationen dels externt, mellan olika kunskapsproducenter och socialtjänsten, dels internt inom organisationen. Mycket av den externa kunskapen överförs dock inte i dialog utan når oftast den enskilde genom olika *kunskapskanaler*. Det kan handla om artiklar och böcker från universitet eller riktlinjer, PM, rapporter och information från olika myndigheter. Det är kunskaper som tas in av den enskilde, som tolkas och sedan vägs samman med andra individuella kunskaper och erfarenheter. Mycket av den kunskap som faller inom kategorin ”bästa tillgängliga kunskap” i den nya evidensdefinitionen förmedlas via dessa kunskapskanaler. Givetvis kan denna kunskap även förmedlas på olika kunskapsarenor, och i dialog, men ofta finns inte forskaren till hands för den professionella, varken för att diskutera forskningsresultat i generell bemärkelse, eller för att diskutera hur kunskapen kan användas för att ta mer specifika beslut i vardagens praktik.

Att understödja kunskaps-cirkulationen

Inom socialtjänsten beskrev våra intervjupersoner en mängd olika kunskapsarenor där kunskap cirkuleras. Det handlar om handledningsträffar, nätverksträffar, metodmöten, möjligheter till rådgivande samtal med förste socialsekreteraren eller andra kolleger, interna utbildningar men också möten med klienter. Här möter de individuella kunskaperna och individens tolkning av den ”bästa tillgängliga kunskapen”, den gemensamma beprövade erfarenheten, i dialog. En del kunskap smyger in i det praktiska arbetet medan annan kräver en tydligare implementering och förändring. Kunskapsarenorna erbjuder alltså på detta sätt ett möte mellan olika kunskapsformer och möjligheten att i dialog kritiskt granska och utveckla det egna arbetet. Många av socialarbetarna i vårt material värderar kunskapsarenorna högt men efterlyser också mer tid för reflektion, både enskilt och med kolleger.

Vilken kunskap den enskilde socialarbetaren tar in via kunskapskanalerna eller hur den sedan kommer i rörelse och används i det dagliga arbetet är nämligen inte alltid uppenbart. I fokusgrupperna diskuterar flera socialarbetare hur det

stora inflödet av kunskap och information gör det svårt att se vilken kunskap de kan behöva. Därför kan också urvalet av ”den bäst tillgängliga kunskapen” ske mer slumpartat. Det kan handla om att de skrollar förbi något intressant eller ser ett erbjudande om ett webinarium att lyssna på. Forskning visar dock att urvalet av kunskap som socialarbetarna tar till sig tenderar att vara kunskap de redan känner igen och därför lätt kan smälta samman med tidigare erfarenheter (Von Thiele Schwarz, Hasson & Markström 2024). Processen att nå nya insikter och få till stånd en revidering av tidigare kunskaper underlättas dock av ett reflekterande förhållningssätt till de egna kunskaperna (Schwartz 2019). Förmågan att göra detta har diskuterats av många filosofer men utvecklas inte vidare här. Tid för att reflektera ger därför bättre förutsättningar för att hantera ny kunskap som förmedlas. Det kan ske individuellt, och de av deltagarna som exempelvis gått en masterutbildning, beskriver hur de upplevt det som gynnsamt för både kunskapsutvecklingen och den egna reflektionen, i synnerhet om de gått utbildningen efter några år i yrket. Men, för att kunskapen om en ny metod eller ett nytt förhållningssätt ska leda till en kollektiv förändring, ett paradigmskifte i arbetet, krävs en dialog med andra kunskapsaktörer, med klienterna, kollegerna, forskarna eller annan professionell expertis, på en kunskapsarena. Kunskapsarenorna kan se olika ut och vara mer eller mindre beständiga men har vanligtvis en viss stabilitet i sin form. Det kan handla om situationer i handledning eller utbildning men också forskningscirkelars tillsammans med universitetet. De skapar förutsättningar för utbyte av kunskap och uppstår när olika aktörer behöver utbyta kunskap med varandra. I vår studie efterlyste både universitetet och socialtjänsten denna typ av mötesplatser och kunskapsarenor för ett utökad utbyte av kunskap. Det kan ske som nämnts i konkreta forskningscirkelars i samarbete mellan socialtjänst och universitet men också genom att forskare och praktiker möts regelbundet i tematiska nätverk, att man har årliga konferenser tillsammans eller att man anordnar gemensamma seminarierier med praktiker, forskare och andra kunskapsaktörer. Samtidigt är det viktigt att understryka att mötena på dessa kunskapsarenor kan innebära en viss friktion då invanda föreställningar och perspektiv sätts på prov. Forskningsresultat kan omkullkasta vedertagen praxis på samma sätt som kunskapen från praktiken kan utmana givna vetenskapliga perspektiv. Flera faktorer påverkar denna process och förutsättningarna för att olika kunskaper kan mötas och utvecklas. Det kan bland annat handla om trovärdigheten i hur kunskapen tagits fram men också hur den kommuniceras och på vilka arenor

(Lynöe, Juth & Eriksson 2025). Kunskapsarenorna möjliggör emellertid dialog vilket i sin tur kan öppna upp för gemensam kunskapsutveckling.

Diskussion: När kunskap möts – perspektiv på kunskapsutveckling i socialtjänsten

Det finns flera förtjänster med att använda denna tankemodell om kunskaps-cirkulation för att förstå hur kunskap produceras och utvecklas internt inom socialtjänsten men också externt, i kontakten med andra kunskapsaktörer. Framför allt sätter den fokus på mångfalden av olika kunskapsaktörer och hur kunskapen inte är något fast utan befinner sig i ständig rörelse. Kunskapen förnyas ständigt, förädlas och utvecklas genom mötet med och mellan människor på olika arenor. Den är inte ”herrelös”, i bemärkelsen att den tappat kontakt med en upphovsmakare, utan i rörelsen finns många kunskapsaktörer som hela tiden bidrar till utvecklingen där kunskapen cirkulerar. Tankeramen öppnar på så sätt inte bara upp för ett perspektiv på hur kunskapen på olika sätt rör sig in i socialtjänsten, utan reser också frågor om hur kunskapen kan röra sig i andra riktningen – från socialtjänsten till exempelvis universiteten eller de kunskapsstyrande myndigheterna. Hur ser den rörelsen ut? Vilka kunskapsarenor finns det för en kunskaps-cirkulation häremellan och hur uppfattar universiteten och de kunskapsstyrande myndigheterna kunskapen som utvecklats i praktiken?

Dessa frågor, och fokusgruppsdeltagarnas diskussioner om hur olika kunskapsformer värderas olika, visar också hur hela frågan om kunskap och kunskapsutveckling inom socialtjänsten genomsyras av olika maktdimensioner. Vems kunskap är mest ändamålsenlig i olika situationer och utifrån vems perspektiv? I vårt material ges många exempel på hur skilda sätt att värdera kunskap, beroende på position och ansvarsområde, skapar tydliga kunskapshierarkier. Det handlar exempelvis om klienter som beskriver hur mötet med socialsekreterarna alltmer kräver att klienterna kan sin juridik och förstår socialtjänstens organisation men det kan också handla om socialsekreterare som uppmuntras att ständigt sammanställa och rapportera siffror på sitt arbete, utan en kunskapsutvecklande diskussion om varför insatsen i fråga blivit (eller inte blivit) till hjälp. Det handlar alltså om att viss kunskap

prioriteras, ges tolkningsföreträde och större legitimitet än annan kunskap, det vill säga en form av epistemisk orättvisa (Fricker 2018; Raj 2013).

Snarare än en sådan intern värdering mellan olika former av kunskap ger socialsekreterarna uttryck för vikten av att kritiskt värdera samtliga kunskapsformer som kan vara relevanta i ett specifikt fall. Kunskaps-cirkulation som begrepp ger här möjlighet att se hur kunskap tar sig in i organisationen på olika sätt, utvecklas och förs vidare i diskussioner eller handling. En del kunskap tycks sippra in i organisationen och ha en allmänbildande och analytiskt fördjupande funktion medan annan kunskap mer aktivt implementeras in i organisationen. Den kunskap som implementeras handlar ofta om specifika metoder och program som används i en viss utsträckning men sällan fullt ut. Flera socialsekreterare beskriver hur dessa metoder fungerar som viktiga hjälpmedel för att sätta fokus på olika saker, men inte ensamt kan fungera som en fullständig lösning för den enskilde. Annan kunskap, som sipprat in i organisationen och den beprövade erfarenheten (Nilsson & Sunesson 1988), krävs för att göra sammanvägda bedömningar av mångfacetterade och föränderliga situationer, fatta rätt beslut och ge rätt behandling. Det handlar om samtal med brukare och kolleger eller forskning som ”väller in” i mejlkorgen. Det kan också handla om ”gammal” kunskap från socionomutbildningen, som socialsekreterarna inte alltid är medvetna om att de bär med sig, men som ibland blir påtaglig. Det kan även vara influenser från föreläsningar eller konferenser, vars effekter på arbetet kan vara svårfångade snarare än bli applicerade. Teoretisk kunskap kan vara sådan kunskap som socialsekreterarna bär med sig, inte vet riktigt när och hur den kommer till användning men som kan vävas in i olika reflexiva resonemang kring klienter. En stor del av forskningen kommer på så sätt att användas på ett mer indirekt sätt och påverkar annan mer aktivt implementerad forskning. Forskningsanvändningen i socialtjänsten sker alltså sällan i en mer instrumentell form utan genom en sammanvägning av många olika kunskaper som cirkuleras både internt och externt. Begrepp som kunskapsspridning, implementering och kunskapsanvändning i det sociala arbetets praktik hamnar på detta sätt i ett nytt ljus och speglar en hög grad av komplexitet.

Att stimulera kunskapsutvecklingen och forskningsanknytningen i socialtjänsten handlar alltså både om att stärka den forskning som är mer allmänbildande och analytiskt fördjupande, som sipprar in i organisationen och har en mer indirekt

påverkan på olika beslut, och att stödja olika former av vetenskapligt förankrade metoder och program som mer aktivt kan implementeras in i organisationen. Förutsättningarna för detta, och för att olika kunskapsformer ska kunna integreras i det dagliga arbetet, handlar om att uppvärdera kunskaps-cirkulationen både internt och externt i socialtjänsten. Det handlar om tid för reflektion, att värna och utveckla de interna kunskapsarenorna för kunskaps-cirkulation men också att skapa nya kunskapsarenor externt, i relation till exempelvis universiteten eller andra kunskapsproducerande organisationer. Det kan handla om fler möten inom fortbildning men också fler möten för kunskapsutbyte mellan forskning och praktik. Det skulle i sin tur kunna innebära ett nästa steg i en akademiseringsprocess av det sociala arbetet.

Referenser

- Arbetsmiljöverket (2018). *Projektrapport Socialsekreterares arbetsmiljö*. Rapport 2015/051465.
- Bengtsson, M. (2020). *Karriär och profession: Om positioner, statushierarki och mobilitet inom socionomyrket*. Lund disserterations in social work.
- Bergmark, Å. & Lundström, T. (2000). Kunskaper och kunskapssyn: Om socialarbetare inom socialtjänsten. *Socionomens forsknings-supplement*, 12, 2–15.
- Bergmark, Å. & Lundström, T. (2007). Att studera rörliga mål: Om villkoren för evidens och kunskapsproduktion i socialt arbete. *Socionomens forsknings-supplement*, 21, 4–16.
- Brante, T., Johansson, E., Olofsson, G & Svensson, L.G. (2015). *Professionerna i kunskaps-sambället: En jämförande studie av svenska professioner*. Liber.
- Brown, C. (2014) ”Who you know and what you have to say”: An alternative look at knowledge mobilization theory. *International Journal of Market Research*, 56(4), 411–558.
- Dellgran, P. & Höjer, S. (2000). *Kunskaps-bildning, akademisering och professionalisering i socialt arbete*. Diss. Göteborgs universitet.
- Dellgran, P. & Höjer, S. (2011). Nya trender och gamla mönster: Doktorsavhandlingarna i socialt arbete 1980–2009. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 18(2). doi: 10.3384/SVT.2011.18.2.2469.
- Dellgran, P. & Höjer, S. (2017). Varför forskarutbildning? *Socialvetenskaplig tidskrift*, 24(2).
- Dellgran, P. & Höjer, S. (2024). *Lista över doktorsavhandlingar i socialt arbete*. Arbetsmaterial. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet

- Fricker, M. (2018). Epistemisk orättvisa: Kunskap, makt och etik. Thales.
- Gibbons, J. & Gray, M. (2004). Critical thinking as integral to social work practice. *Journal of Teaching in Social Work*, 24, 19–38.
- Gibbs, L. & Gambrell, E. (1999). *Critical thinking for social workers: Exercises for the helping professions*. Pine Forge.
- Guyatt, G., Cairns, J. & Churchill, D. (1992) Evidence-Based Medicine A New Approach to Teaching the Practice of Medicine. *JAMA*, 268;(17):2420–2425.
- Haque, M. Shamsul (2007). Revisiting the New Public Management. *Public Administration Review*, 67, 179–182.
- Heinsch, M., Gray, M. & Sharland, E. (2016). Re-conceptualising the link between research and practice in social work: A literature review on knowledge utilisation: Re-conceptualising the link between research and practice. *International Journal of Social Welfare*, 25(1), 98–104. doi:10.1111/ijsw.12164
- IASSW (2025). *Global standards for social work education & training*. www.iassw-aiets.org. Hämtad 2025-03-13.
- Jacobsson, K. & Meeuwisse, A. (2020). ”State governing of knowledge”: Constraining social work research and practice. *European Journal of Social Work*, 23(2), 277–289. doi: 10.1080/13691457.2018.1530642
- Larsson Heidenblad, D. & Östling, J. (2024). *Kunskapshistoria: En introduktion*. Studentlitteratur.
- Lauri, M. (2016). *Narratives of governing rationalization, responsibility and resistance in social work*. Diss. Umeå universitet, 2016.
- Liedgren, P. & Kullberg, C. (2022). ”Easy ride or born to be wild?” The travelling of evidence-based social work to Sweden. *European Journal of Social Work*, 25(2), 224–237. doi: 10.1080/13691457.2021.1918064.
- Lynöe, N., Juth, N. & Eriksson, A. (2025). The disservice of publishing preliminary results based on a premature hypothesis: Semmelweis’ ordeal revisited. *Medicine, Health Care and Philosophy*. Publicerad online 13 februari 2025.
- Mathias, J. (2015). Thinking like a social worker: Examining the meaning of critical thinking in social work. *Journal of Social Work Education*, 51, 457–474.
- Nilsson, K. & Sunesson, S. (1988). *Konflikten, kontroll, expertis: Att använda social forskning*. Lund Studies in Social Welfare. Arkiv Förlag.
- Popper, K. R. (1963). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. London, UK: Routledge.
- Raj, K. (2013). Beyond postcolonialism and postpositivism: Circulation and the global history of science. *Isis*, 104(2), 337–347.
- Sackett, D.L., Rosenberg, W.M., Gray, J.A., Haynes, R.B. & Richardson, W.S. (1996). Evidence based medicine: What it is and what it isn't. *BMJ*, 312(7023), 71–72.

- Sager, M. & Pistone, I. (2019). Kunskap. I: A. Krohwinkel & U. Mannerheim (red.). *Moderna policies: Inspel för en framtidsinriktad hälso- och sjukvårdsdebatt*. Leading Health Care, s. 80–107.
- Salonen, T. & Panican, A. (2021). *Genomblysning av socionomfältet 2020: Nuläge och prognoser om socionomers utbildning och arbetsmarknad*. Research Reports in Social Work 2021:6. Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Schwarz, E. (2019). Den ständige nybörjaren. I: J. Bornemark, M. Gunnarson, J. Hjertström Lappalainen, E. Schwartz, M. Shutzberg, M. Wolrath Söderberg & S. Wiberg. *Att utforska praktisk kunskap: Undersökande, prövande och avtäckande metoder*. Södertörn studies in practical knowledge 10. Södertörns högskola.
- Secord, J.A. (2004). Knowledge in transit. *Isis*, 95(4), 654–72.
<https://doi.org/10.1086/430657>
- SFS 2007:1233. *Förordning med instruktion för Statens beredning för medicinsk och social utvärdering*.
- Socialdepartementet (2017). *Barnets och ungdomens reform: Förslag för en hållbar framtid: Slutrapport från den nationella samordnaren för den sociala barn- och ungdomsvården*. Socialdepartementet.
- Socialstyrelsen (2023). *Evidensbaserad praktik i socialtjänsten 2022*. Den sjätte undersökningen om kommunala enhetschefers syn på evidensbaserad praktik.
www.socialstyrelsen.se
- SOU 2008:18. *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten: Till nytta för brukaren*. Fritzes förlag.
- Soydan, H. & Palinkas, L. (2014). *Evidence-based practice in social work*. Routledge.
- Ståhl, D. & Lundälv, J. (2024). Research knowledge utilisation among Swedish health social workers: Influence of higher education, job tenure and workplace. *International Social Work*, 67(5), 1211–1225.
<https://doi.org/10.1177/00208728241235264>
- Svensson, K. & Plantin, L. (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet.
- von Thiele Schwarz, U., Hasson, H. & Markström, U. (2024). *Erfarenhet, vetenskap, kunskap: För den kritiskt tänkande socionomen*. Natur & Kultur.
- Weiss, C. (1980). Knowledge creep and decision accretion. *Science Communication*, 1(3), s. 381–404.
- Östling, J. & Larsson Heidenblad, D. (2017). Cirkulation: Ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp. *Historisk tidskrift*, 137(2). Lunds universitet.

Kapitel 9. Samarbetet mellan akademien och socialtjänsten – reflexioner från gränsgångare

Katarina Hollertz, Sara Hultqvist och Lisa Norén

I det här kapitlet fördjupas förståelsen för vad som krävs för att skapa meningsfull samverkan mellan socialtjänst och akademi, med särskilt fokus på erfarenheter från doktorander som kombinerar yrkesverksamhet i socialtjänsten med forskarstudier. Utgångspunkten för kapitlet är ett samtal där samverkansdoktorander reflekterar över sin roll i gränlandet mellan två kunskapsfält. Kapitlet utgör ett gemensamt kunskapsbidrag där en samverkansdoktorand och två lektorer tolkat och vidareutvecklat doktorandernas resonemang. Texten är i sig är ett uttryck för hur samskapande processer, i det här fallet genom samförfattande, kan bidra till kunskapsutveckling med bäring för yrkesverksamma i socialt arbete, för såväl akademi som socialtjänst.

Inledning

I socialt arbete är det fortfarande ganska ovanligt att forskare, utöver sitt arbete på universitet och högskola, också är verksamma i organisationer där praktiskt socialt arbete bedrivs. Det är också förhållandevis ovanligt att socialarbetare inom ramen för sin tjänst ägnar sig åt kunskapsutveckling och forskning kopplad till akademiska miljöer. Det finns undantag, till exempel samverkansdoktorander som delar sin arbetstid mellan akademiska forskarstudier och socialt arbete i till exempel kommunal socialtjänst. Denna form av dubbel organisatorisk förankring ger erfarenheter och kunskaper om vad som krävs för att underlätta för individer att korsa de organisatoriska gränserna mellan akademi och praktik, men också vad som krävs för att akademi och praktik ska kunna samverka mer än vad som är vanligt idag. Det är många som pekat på vikten av att akademi och det sociala arbetets verksamheter samarbetar i frågor som rör kunskapsutveckling (jmf. Börjesson och Eriksson 2023) och i egenskap av

gränsgångare mellan akademi och socialtjänst har samverkansdoktorander viktiga erfarenheter att bidra med.

Antologin, som detta kapitel är en del av, handlar om kunskap i socialtjänsten. I studien som ligger till grund för antologin bjöds centrala aktörer för socialt arbete in till fokusgrupper. Temat var kunskap i socialtjänsten och företrädare för brukarorganisationer, socialarbetare i direkt klientarbete, chefer på olika nivåer, företrädare för nationella aktörer som SBU och Socialstyrelsen, akademien och personer i FoU-miljöer intervjuades. Resultaten av fokusgrupperna finns presenterade i en rapport (Svensson & Plantin 2024). Forskarskolans huvudpersoner, doktoranderna som kombinerade sin anställning i socialtjänsten med forskarstudier på halvtid, deltog inte. Ingen fokusgrupp hade genomförts med dem. När rapporten var färdig presenterades resultaten på forskarskolans årliga konferens i mars 2024. I samband med det bjöds doktoranderna in till en fokusgrupp för att diskutera kunskapsrapporten samt deras egen roll i gränslandet mellan akademi och socialtjänst. Ambitionen var att diskutera frågor om vad akademien respektive socialtjänsten behöver göra för att stärka samverkan med målet inställt på en mer professionaliserad socialtjänst som vilar på vetenskap och beprövad erfarenhet.

Frågan ställdes till hela gruppen som bestod av ett 30-tal doktorander. Förhoppningen var att 6–8 doktorander skulle vilja delta i den planerade fokusgruppen, men intresset för att vara med var större än väntat. Det slutade med att cirka 15 doktorander deltog i ett gruppsamtal som varade i en och en halv timme.¹⁴ När doktoranderna bjöds in, var det till ett samtal om samverkan mellan akademi och socialtjänst. Utgångspunkten för samtalet var att om det ska skapas bättre förutsättningar för samverkan mellan akademi och socialtjänst när det gäller kunskapsfrågor, krävs inte bara robusta strukturer för samverkan. Det behövs också ömsesidig förståelse för villkoren i de olika verksamheterna. Samtalet kom att handla om erfarenheter från att gå mellan akademi och socialtjänst, erfarenheter av att vara ”gränsgångare” och vad de olika verksamheterna kunde lära av varandra för att främja samverkan och öka

---

¹⁴ Det blev med andra ord ingen fokusgrupp i vanlig bemärkelse, eftersom antalet deltagare översteg det som är gängse i fokusgruppsintervju. Metodologiskt utgick vi från samma principer som i en fokusgrupp. Antalet är uppskattningsvis. Några anslöt en bit in i samtalet. Andra lämnade innan samtalet var slut.

förutsättningarna för att sätta kunskapen i rörelse över institutionella och organisatoriska gränser och över tid, det som inom Forskarskolan ofta kallas ”kunskaps-cirkulation”.

I fokus för kapitlet står de villkor som doktoranderna pekade på som viktiga för att stärka samverkan mellan socialtjänsten och akademien. Det handlar om villkor som krävs för att både socialtjänsten och akademien ska kunna svara upp mot samhällseliga utmaningar som präglar en föränderlig värld och driva det sociala arbetet både som ämne och profession framåt. Kapitlet handlar också om vilket stöd doktoranderna i forskarskolan själva upplevde att de behövde för att navigera som gränsgångare mellan socialtjänst och akademi. För att förstå utmaningarna och förutsättningarna för ett fördjupat samarbete och förutsättningarna att vara gränsgångare, kommer vi att belysa institutionella logiker och organisatoriska förutsättningar som vi menar har betydelse.

Kapitlet är resultatet av en kollektiv skrivprocess, där en samverkansdoktorand och två lektorer samarbetat. Vi tre deltog alla i gruppsamtalet som utgör empirisk bas för kapitlet. Vi har lagt mycket tid på att utifrån våra olika perspektiv samtala om vad doktorandernas utsagor om akademi och socialtjänst kan lära oss. I den processen har nya insikter nåtts, insikter som också utgör stoff i kapitlet. I kapitlet försöker vi tydligt skilja mellan resonemang som bygger på empirin från gruppsamtalet med doktoranderna och resonemang som baseras på våra egna erfarenheter av mötet mellan akademi och socialtjänst. Samtidigt utgör lärprocessen en länk mellan det som dryftades under fokusgruppen och våra respektive erfarenheter. Alla tre författare är socionomer med erfarenheter från både akademi och socialtjänst och med ett stort intresse för kunskapsfrågor och gemensam kunskapsproduktion. Till formen är det således ett annorlunda kapitel än övriga kapitel i boken; författartrion och kapitlet *i sig* kan ses som ett exempel på hur samarbeten leder till att nya samarbetsformer växer fram. När tankar tänks tillsammans, över gängse gränser, kan nya insikter nås och nya sätt att arbeta utvecklas.

Om doktoranderna och samarbete mellan akademi och socialtjänst

Vilka är då doktoranderna i forskarskolan? Varför bör vi lyssna på deras tankar om samverkan mellan socialtjänst och akademi? Till att börja med utgör dessa doktorander en grupp med unika erfarenheter av att vara på hemmaplan i både socialtjänsten och i akademien. Trettio personer som var yrkesverksamma i socialtjänsten antogs under perioden 2019–2021 för att på halvtid under fyra år bedriva forskarstudier vid fyra olika lärosäten. De finns i olika delar av södra Sverige och de har tjänster som socialsekreterare, utvecklingsledare, metodutvecklare och chefer. Målet är en licentiatexamen, det vill säga halvvägs till en doktorexamen. Under tiden i forskarskolan behåller doktoranderna sin ordinarie lön, och medel som beviljats av FORTE:s (Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd) tioåriga program om tillämpad välfärdsforskning täcker 25 procent av lönekostnaden. Institutionerna för socialt arbete vid universiteten i Malmö och Lund samordnar forskarskolan, Linnéuniversitet och Göteborgs universitet är medverkande partners.

Dessa doktorander är, som grupp betraktad, rutinerade socialarbetare. I gruppen finns omfattande erfarenhet från många av socialtjänstens ansvarsområden: barn och familj, försörjningsstöd, missbruk, funktionshinder, äldreomsorg, socialpsykiatri, hemlöshet, familjerätt, våld i nära relation, förebyggande arbete med mera. Fyra av fem har en socionomexamen och övriga en grundutbildning i angränsande ämnen. Samtliga har en magister- eller masterexamen, varav tre fjärdedelar i socialt arbete.¹⁵ Med tanke på att det i Sverige totalt sett bara examinerats strax över 600 masterstudenter i socialt arbete under perioden 2010–2020 (Salonen & Panican 2021) framstår doktoranderna i forskarskolan som en spjutspets när det gäller motivation och intresse för kunskapsutveckling i frågor som rör socialtjänstens verksamhetsområden. En utgångspunkt för forskarskolan var att forskningen skulle svara mot det som socialtjänsten beskriver som prioriterade kunskapsområden. Doktorandernas forskningsprojekt handlar också om många av det sociala arbetets kärnområden.

---

¹⁵ Ett tack till Sofia Rydh, forskarskolans kommunikatör, som försett oss med bakgrundsdata om forskarskolans doktorander.

Flera av projekten har ett tydligt fokus på brukarna, eller medborgarna, medan andra har socialtjänstens anställda och arbetssätt i fokus (Forskarskolan 2024).

Det är få som så kontinuerligt, under fyra års tid, står med en fot i den kommunala socialtjänsten och en i den akademiska världen. Detta är skäl nog att lyssna noga på just denna grupp när det gäller frågor om hur akademi och socialtjänst kan stärka strukturerna för samverkan i kunskapsfrågor. När två verksamheter med skilda uppdrag ska närma sig varandra kan det behövas ”tolkar” som hjälper de respektive verksamheterna att förstå och närma sig varandra (Raj 2016). Vi menar att forskarskolans doktorander, som vi här kallar för ”gränsgångare”, är ett utmärkt exempel på tolkar och att de som har kopplingar till och kännedom om de olika miljöerna har mycket att bidra med. Den kunskap de har om villkor som präglar både akademi och socialtjänst, gör dem också till centrala aktörer för det fortsatta samarbetet.

Socialt arbete som praktikbaserad profession och akademisk disciplin

Även om det numera finns långt mer än 500 som disputerat i socialt arbete (Salonen & Panican 2021, så är det få forskarutbildade som har sin anställning i socialtjänsten. Disputerade i socialt arbete har i stor utsträckning stannat kvar inom akademin för att ägna sig åt forskning och undervisning. Tanken är därför att forskarskolans doktorander efter sin licentiatexamen ska fortsätta sitt arbete i socialtjänsten. Så här skriver Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) som år 2024 delade ut sitt hederspris till forskarskolan:

Utifrån socialt arbetes relativt korta historia som forskarämne tillsammans med den kraftiga expansionen av socionomutbildningen de senaste årtiondena har disputerade i ämnet till stor del rekryterats vid lärosätena och därför stannat kvar i universitetsvärlden. Det har bidragit till att mycket få personer med forskningskompetens inom socialt arbete finns inom socialtjänsten idag, vilket har försvårat samverkan mellan forskning (lärosäten) och praktik (socialtjänst). Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten (FYS) är en satsning för att råda bot på detta problem och finansieras av Forte. (CSA 2024)

CSA delar ut pris årligen och uppmärksammar personer eller organisationer som bidragit till att utveckla det sociala arbetet och socialpolitiken. Också Förbundet för forskning och praktik i socialt arbete (FORSA) har uppmärksammat denna forskarskola och tilldelade doktoranderna sitt pris år 2020. I FORSA:s motivering är det just ordet ”gränsgångare” som används om doktoranderna:

De har visat att kunskapsutvecklingen gynnas av starka personligt grundade fleråriga satsningar där engagerade individer agerar som ovärderliga ”gränsgångare”. (Forsa 2000)

Efter licentiatexamen är förhoppningen att doktorandernas arbetsuppgifter i socialtjänsten ska anpassas och utvecklas, och att den kompetens licentianden besitter ska bidra till ett stärkt kunskapsbaserat arbete. Förhoppningarna på forskarskolan och vad dess doktorander kan åstadkomma och bidra med är med andra ord höga. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att detta inte är det första försöket att bygga strukturer som syftar till att stärka samarbetet mellan akademi och socialtjänst. En av de tidigaste större satsningarna att bygga varaktiga strukturer mellan universiteten och socialtjänsten var de så kallade fullskaleförsöken. Med finansiering av Socialstyrelsen genomfördes dessa på tidigt 2000-tal på tre ställen i Sverige: Lund/Campus Helsingborg, Stockholm och Umeå. Fullskaleförsöken genomfördes inom ramen för en nationell satsning på kunskapsutveckling i socialtjänsten. I samma anda som idag, var en uttalad ambition då att bygga lokala strukturer för frågor om forskning, forskningskommunikation och kompetensutveckling i socialtjänsten (Socialstyrelsen 2004). Socialstyrelsen ville med hjälp av satsningen bygga en ”... struktur för utbildning, praktiskt arbete och forskning som innebär att man utvecklar villkor för lärande som på sikt medverkar till en socialtjänst som bygger på vetenskap och beprövad erfarenhet” (Socialstyrelsen 2000, s. 16). Även om fullskaleförsöken var ambitiösa är spridningen och omfattningen av doktorander tillsammans med involverade parter en unik satsning för socialt arbete i en svensk kontext när det gäller kunskapsfrågor. Ett trettiotal doktorander, deras chefer och över femtio lektorer/professorer är engagerade som handledare i forskarskolan. Det betyder att det forskning och praktik är sammanflätade genom en rad långvariga, mänskliga kontakter: mellan doktorander och handledare samt mellan företrädare för kommuners socialtjänst och institutioner för socialt arbete – på ett helt nytt sätt än vad vi sett tidigare.

Att denna forskarskola ligger rätt i tiden speglas i den nya socialtjänstlagen (2025:400), vilken stipulerar att (att socialtjänstens arbete ska vila på en grund av vetenskap och berövad erfarenhet (Regeringen 2024). I och med dessa formuleringar ställs kunskapskrav på socialtjänsten, och för att möta kraven måste socialtjänst och akademi mötas. Samtidigt krävs ofta översättningsarbete, tolkning, när olika verksamheter ska samarbeta. De institutionella sammanhang som socialtjänsten respektive akademien utgör ser olika ut. Dessa skillnader har betydelse för förutsättningarna att samarbeta och för vilka förväntningar de respektive organisationerna kan ha på varandra. Innan vi går in på förändringar som doktoranderna menar krävs för ett starkare samarbete, vill vi säga några ord om socialtjänstens respektive akademins olika uppdrag.

Socialtjänsten och akademien – lika men ändå olika

Den mest uppenbara likheten mellan socialtjänsten och akademien (här representerad av institutioner för socialt arbete) är den direkta kopplingen till socialt arbete som praktikbaserad profession och akademisk disciplin. Vår gemensamma plattform syns också i den globala definitionen av socialt arbete, där både praktik och forskning ges ett självklart utrymme (se Hultqvist & Hollertz 2025) för en mer uttömmande diskussion om den globala definitionen).

Global definition av professionen socialt arbete. Socialt arbete är en praktikbaserad profession och en akademisk disciplin som verkar för social förändring och utveckling, social sammanhållning, skydd och stöd för utsatta, empowerment och frigörelse av människors resurser. Mänskliga rättigheter, social rättvisa, barnets bästa, kollektivt ansvar samt respekt för mångfald är centrala principer för socialt arbete. Med utgångspunkt i teorier för socialt arbete, samhällsvetenskap, humaniora och urfolkens kunskap strävar professionen efter att involvera människor och påverka strukturer, för att möta utmaningar i livet och öka välbefinnandet.

Den globala definitionen är framtagen av International Association of Schools of Social Work (IASSW) och International Federation of Social Workers (ISFW). Med andra ord är det representanter från både akademien och praktiken

som tillsammans förhandlat och skrivit fram en gemensam förståelse för vad socialt arbete bör vara. I definitionen finns uttalat handlingsperspektiv med fokus på social förändring och utveckling. Vi ser också krav på teoretisk koppling och ett antal principer som snarast är av etisk karaktär, till exempel strävan efter social rättvisa, kollektivt ansvar och mänskliga rättigheter. Dessa principer har vi som företrädare för socialt arbete att förhålla oss till oavsett om vi befinner oss i akademien eller i socialtjänsten. Samtidigt är socialtjänsten och akademien två helt olika typer av organisationer med helt olika uppdrag och målsättningar.

Socialtjänstens kärnuppdrag är att bistå individer som har sociala problem: socialtjänsten hanterar sociala problem som drabbar medborgare i olika skeden i livet. Socialtjänsten ska, som uttrycks i socialtjänstlagens portalparagraf (1 kap. 1 §), främja ekonomisk och social trygghet, jämlika levnadsvillkor och människors aktiva deltagande i samhällslivet. Det finns ett tydligt krav på handling inskrivet i socialtjänstlagen. Det arbete som utförs i socialtjänsten ska ligga i linje med lagens intentioner och främja människors förutsättningar att leva bra liv där deras egna resurser kan frigöras och utvecklas. Arbetet i socialtjänsten präglas också av det kommunala självstyret, som innebär att det i praktiken finns lika många sätt att organisera socialtjänstens arbete på som det finns kommuner i Sverige.

Akademins kärnuppdrag är forskning och undervisning, att producera och förmedla vetenskapligt baserad kunskap. Akademien styrs av föreskrifterna i högskolelagen och högskoleförordningen. En viktig grundprincip är den akademiska friheten och att forskningen inte får styras på ett otillbörligt sätt: forskare ska själva i kraft av sin yrkesroll kunna formulera forskningsfrågor. Det handlar i grunden om demokratiska ideal (Öberg, Börjesson & Boberg 2022). Utbildning ska bedrivas på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (2 § högskolelagen). Skrivningen om vetenskap och beprövad erfarenhet, som är ny i 2025 års socialtjänstlag, finns med i högskolelagen sedan 1992. Med andra ord förenar kravet på att verksamheten ska grundas i vetenskap och beprövad erfarenhet numera socialtjänsten och akademien. Samtidigt är uttrycket tämligen abstrakt utan koppling till en konkret verksamhet. I socialtjänstens fall återstår att fylla begreppet med innehåll i relation till den egna verksamheten, precis som det gjorts i alla andra områden där vetenskap och beprövad erfarenhet skrivs fram i lagtext (Sahlin 2021).

Med ovanstående som bakgrund är det tydligt att socialtjänsten och akademien, utifrån de idéer som ligger till grund för de respektive verksamheterna, är och bör vara olika. På båda håll måste vi dock förhålla oss till vissa etiska principer, men att uppdragen och målsättningarna skiljer sig åt finns all anledning att betona. Skillnaderna påverkar handlingsutrymmet: vad vi gör i vårt vardagliga arbete och på vilket sätt vi förhåller oss till kunskapsutveckling. Skillnaderna mellan socialtjänsten och akademien är också centrala för att förstå utmaningarna i samarbetet mellan de båda organisationerna. Även om det sociala arbetet är den gemensamma nämnaren för båda verksamheterna, verkar vi inom olika organisatoriska och institutionella sammanhang och logiker (Perez Vico 2018). En institutionell logik kan beskrivas som en vedertagen uppfattning om vad en organisation bör syssla med och hur arbetet lämpligen bör utföras (Alford & Friedland 1985). De institutionella logikerna skapar förutsättningar för arbetet, men sätter också gränser för vad som betraktas som möjligt att göra. Samtidigt som det är viktigt att uppmärksamma institutionella logiker och deras betydelse för organisationerna, är det viktigt att komma ihåg att institutioner och institutionella logiker inte är huggna i sten. Snarare är de att betrakta som tankemodeller som skapas, upprätthålls och förändras av människor (Linde & Svensson 2021). Brante (2005) har pekat på vikten av ett gemensamt språk och en känsla av identitet för en profession. På universitetet bedriver vi en professionsutbildning, många av dem som arbetar som lärare och forskare är socionomer och oavsett om vi befinner oss i socialtjänsten eller akademien rör vi oss på samma fält. Det finns därmed ingen anledning att bygga upp höga murar mellan de två organisationerna och låta de skiftande institutionella logikerna hindra samarbete. Tvärtom är kontinuerligt utbyte värdefullt och ändamålsenligt. Akademien och socialtjänsten kan inspirera och lära av och med varandra för att främja ett professionaliserat socialt arbete. Även om det finns goda exempel på samarbeten mellan akademi och socialtjänst, har det varit svårt att bygga upp varaktiga strukturer trots att det funnits en uttalad vilja till samarbete i åtminstone ett kvarts sekel. I nästa stycke presenteras doktorandernas, eller gränsgångarnas, tankar om vad som krävs för att stärka samarbetsstrukturerna.

Gränsgångarnas tankar

För relationen mellan socialtjänsten och akademien är samverkansdoktoranderna, som konstaterats, en viktig tillgång. På det medicinska området är det förhållandevis vanligt att vara yrkesverksam både i akademien och i praktiken. Så är inte fallet i socialt arbete: det finns inte samma traditioner av delade tjänster och det har inte varit möjligt utifrån regleringar i högskolelagen. Emellertid är det nu förhoppningsvis förändring i sikte och vi kommer se fler gränsgångare också i kommunerna framöver, i och med lagförändringar som trädde i kraft 1/7 2025 och som underlättar för förenade anställningar (Prop. 2024/25:60). Doktoranderna i forskarskolan utgör ett viktigt exempel. Även om de inte formellt haft delade anställningar, så har de nu under ett halvt decennium gått mellan organisationerna vilket ger dem en unik position. Under sin tid som doktorand har de tillgång till båda organisationerna, de har kunskap om de olika uppdragen och vad som styr verksamheterna. De har förståelse för de olika institutionella logiker som präglar de respektive organisationerna. Det ger dem färdigheter i översättning och tolkning och kan vara ett ytterligare stöd i samarbetet mellan organisationerna. De kan också bidra genom att identifiera öppningar som finns för att knyta de båda organisationerna närmare varandra, och de kan peka på utvecklingspotential – föreslå framtida sätt att samarbeta och frågor att ta sig an gemensamt. Att tala både akademins och socialtjänstens språk måste i sammanhanget betraktas som en form av dubbelkompetens, som få personer inom respektive organisation besitter. Hur ser då gränsgångarna på förutsättningarna för samverkan? Vilka tips, eller rekommendationer, vill doktoranderna ge till akademien och socialtjänsten? Doktorandernas diskussioner presenteras tematiskt under tre rubriker: *Kommunikation och översättning*, *Arbetsätt och bemötande* samt *Kontinuitet och överblick*.

Kommunikation och översättning

Problemet för mig har inte varit att ta in kunskapen [från forskarstudierna]. Utan det handlar mer om hur den ska omsättas [på arbetsplatsen]. Jag hittade till exempel fyra artiklar, men de var ju på engelska. Ja, så då var det åttio sidor på engelska: Kunskapen finns, men hur blir den en del av verkligheten.

Ovanstående är ett citat från en av doktoranderna, ett utsnitt från diskussionen om ett ämne som ägnades mycket uppmärksamhet i samtalet. Det handlar om hur forskning paketeras och hur den kan presenteras för att kunna bli till användbar kunskap i socialtjänsten, göra nytta i det vardagliga arbetet. Doktoranderna betonade behovet av att forskare utvecklar alternativa sätt att förmedla forskning, så att yrkesverksamma i socialtjänsten har bättre förutsättningar att ta till sig den. I en arbetsvardag präglad av tidspress, många arbetsuppgifter och ett direkt klientarbete som prioriterar sig självt, krävs former för forskningskommunikation som är anpassade till praktiken om forskning ska ha en reell möjlighet att nå ut och få betydelse.

Flera pekade på att kommuner ofta förlitar sig på färdigpaketerade inspirationsföreläsningar eller utbildningskoncept som köps in. Akademisk forskning är långt ifrån alltid det självklara valet i fråga om fortbildning. Frågan om vilken sorts kunskap det rörde sig om, om den vilade på vetenskap och/eller beprövad erfarenhet, betraktades inte alltid som central när kommunerna valde. Inte heller frågan om kostnad i kronor och ören var avgörande och föreläsningar som köptes in kostade ofta en ansevärd summa pengar. Doktoranderna menade att detta var problematiskt i sig. Akademisk forskning uppfattades enligt doktoranderna som svårapplicerad i det vardagliga arbetet och det var heller inte självklart i socialtjänsten med vem i akademien kontakt skulle tas. Också tillgängligheten till publicerade studier beskrevs som ett problem. Även om principer om öppen tillgång (*open access*) underlättat, är många vetenskapliga artiklar fortfarande inlåsta bakom betalväggar. Dessutom upplevs artiklarna ofta som långa och svårlästa.

Vi menar att forskare behöver skriva och publicera vetenskapliga artiklar och på så sätt bidra till det vetenskapliga fältet. Men, med skyldigheten att sprida kunskapen utanför akademien¹⁶ kommer ansvaret att paketera kunskapen på ett sätt så att den blir tillgänglig också utanför akademien. Att utveckla sätt där forskning sammanställs och presenteras på ett tillgängligt sätt skulle skapa bättre förutsättningar för yrkesverksamma att ta till sig ny forskningsbaserad kunskap.

---

¹⁶ Akademien ska enligt lag samverka för ett ömsesidigt utbyte och verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta. Akademiens ”tredje uppgift” är lika gammal som socialt arbete som forskningsämne. 1977 regleras båda i lag (Hetland, Kasperovsky & Nielsen 2020; Sunesson 2003).

Exempel på hur akademien i dag aktivt verkar för att tillgängliggöra, eller förse praktiken med aktuell forskning, är att regelbundet bjuda in till seminarier, föreläsningar och konferenser.

Doktoranderna pekade dock på att det finns goda förutsättningar för akademien att stärka rollen som stöttepelare när det gäller kunskapsfrågor. Det kan handla om att ta fram kortare texter, mer läsvänliga och med tydliga hänvisningar till vad som är de centrala forskningsresultaten. Det behöver också framgå tydligt vilka implikationer resultaten kan ha för praktiken. Här uttryckte doktoranderna en förhoppning om att forskare i högre grad ska presentera sin forskning så att den kan väcka nyfikenhet och främja kritisk och gemensam reflektion på arbetsplatser. På så sätt skulle också forskningen på ett lättare sätt kunna integreras i den ordinarie verksamheten i kommunen, i stället för att vara något som sker utöver ordinarie verksamhet och bli en aktivitet som det är upp till var och en att förkovra sig i (ofta på sin fritid).

För att paketera forskning som ska kunna nå socialtjänsten, menar vi författare att det behövs lite av ett paradigmskifte i akademien: bort från ensidig betoning på akademiskt författade texter till mer kreativa och dialogbaserade kommunikationssätt. Det finns anledning att tro att paradigmskiftet redan startat. Ett bra exempel på nya, multimodala metoder för forskningskommunikation är utvecklingen av poddar de senaste åren. Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet (*Koll på socialt arbete*) och Göteborgs universitet (*Med kriminella hälsningar*) kan ses som föregångare. Båda poddarna bygger på aktuell forskning med relevans för socialt arbete. Dialog och reflektion står i fokus. Jämte produktion av poddar finns många andra sätt att kommunicera forskning på. När forskare söker medel från exempelvis FORTE ska projektets samhällsrelevans och nytta beskrivas redan i ansökan. Här finns stor utvecklingspotential: nyttan kan direkt länkas till socialtjänstens förutsättningar att ta sig an ny kunskap. Förtrogenhet med socialtjänstens institutionella logik ökar sannolikheten att redan i ansökan få tillstånd en realistisk plan för hur forskningen ska göra nytta utanför akademien.

Vår egen erfarenhet är att forskare ofta betraktar forskningskommunikation som ett moment som relaterar enbart till den egna forskningen – sällan kommuniceras forskning som gjorts av andra i mötet med praktiken. Forskare skulle på ett tydligare sätt kunna ställa sin egen forskning i relation också till annan forskning när den kommuniceras utanför akademien. I vetenskapliga

artiklar är det gängse – forskningsresultat ses alltid i ljuset av det vetenskapliga läget. Men om vi som forskare på ett mer allmänt plan såg kommunikation av andra forskares resultat som vår uppgift, skulle det kunna berika framställningarna i de fall när forskning kommuniceras utanför akademien.

Baserat på doktorandernas diskussioner och författarnas erfarenheter och tolkningar av det som sagts under gruppsamtalet, konstaterar vi till sist att ett mer dialogiskt och resonerande sätt att kommunicera forskning på skulle främja att yrkesverksamma i socialtjänsten utvecklar en praktik där de förhåller sig till akademisk kunskap. Om forskare dessutom aktivt medverkar i dialog med företrädare från socialtjänsten när forskning presenteras, kan akademien hålla sig uppdaterad om vilka aktuella utmaningar socialtjänsten står inför. Akademien behöver också socialtjänsten för att vara samhällsrelevant. Forskningsbaserade dialoger gör att socialtjänstens verksamhet baseras på kunskap. Ett till synes enkelt första steg är att akademien och forskarna framstår som det naturliga valet i fråga om samarbete när socialtjänsten strävar efter att uppfylla lagens skrivningar om att verksamheten ska vila på vetenskap och beprövad erfarenhet. För detta krävs att akademien möter med öppna dörrar, intresse och nyfikenhet.

Arbetsätt och bemötande

När vi pratade om det på konferensen, tiden att ta till sig kunskap. Det bara slår mig, vi har inte tid. Det skulle ju också finnas tid (även) om man fick mandat. Det tänker jag på – det akuta klientarbetet prioriterar sig själv. Men vi måste få mandat att avsätta tid åt att inhämta kunskap. Det är en sådan här springande punkt. Finns det tid (nu) är det ett undantag mer, det är inte på ett strukturerat sätt att man tar sig tid.

Citatet ovan, som också det kommer från fokusgruppen, säger något viktigt om förutsättningar för kunskapsinhämtning för de som arbetar i socialtjänsten. Det handlar om att det i dagsläget i socialtjänsten ofta saknas tid, men också mandat, att på allvar ta sig an kunskapsfrågor på ett strukturerat sätt. Vissa funktioner i socialtjänsten har förutsättningar att fördjupa sig, ta in ny kunskap och, i bästa fall tillsammans med företrädare för akademien, vara med och sälla, sortera och värdera kunskapen. Doktoranderna menar dock att tid och mandat att inhämta kunskap måste avsättas för *alla* professionella i socialtjänsten. Det kan inte vara en uppgift för några få specialister eller verksamhetsutvecklare, om målet är en

mer professionaliserad socialtjänst. Här kan socialtjänsten ha mycket att vinna genom att snegla på akademins sätt att organisera arbetet. I akademien finns tid för kompetensutveckling avsatt, det är en integrerad del av arbetet och regleras i de lokala arbetstidsavtalen. Premissen är att i en kunskapsintensiv miljö måste medarbetare ges möjlighet att på arbetstid ta till sig ny kunskap, men också ges tid och rum för reflektion ihop med kollegor. Som doktoranderna resonerar är det först genom den typen av förändrad syn på hur och när ny kunskap ska komma verksamheten till del som vetenskap och beprövad erfarenhet kan sägas genomsyra socialtjänsten. Här krävs en medveten satsning från ledningen, i vilken det erkänns att det tar tid och energi i anspråk att organisera ett kontinuerligt kunskapsinhämtande som också kollektivt anpassas till lokala förutsättningar. En sådan reform hade kunnat mota den tendens som doktoranderna ser som problematisk och som går ut på att försöka lösa komplexa problem med enkla grepp. Slutsatsen från diskussionerna i gruppssamtalet är att om vetenskap och beprövad erfarenhet ska känneteckna socialtjänstens arbete, är det också rimligt att utgå från att tid för kunskapsinhämtning och gemensam reflektion måste skrivas in som en del i tjänsten även för professionens utövare.

Som vi konstaterat präglar olika institutionella logiker akademien och praktiken, men det finns mycket att lära av varandra. Utöver frågan om tid för kompetensutveckling, kan socialtjänsten låta sig inspireras av akademins arbetsmetoder som ger utrymme för kritisk reflektion i det vardagliga arbetet. Seminarium är en etablerad form för kollegial granskning och stöttning som används inom akademien. På seminariet granskas texter av kollegor i syfte att förbättra texten. Kollegornas granskning består av kommentarer som rör teori, metod och analys samt tips om forskning som kan vara relevant. Seminariet fyller också en viktig funktion för att kunna ifrågasätta slutsatser som vilar på bräcklig grund. Seminariet syftar således till att få till stånd de kritiska samtal som krävs för att arbetet ska utvecklas och vetenskapligheten stärkas. I praktiken förekommer detta arbetssätt inte i lika stor utsträckning. Akademien skulle där kunna ha en pedagogisk roll i att inspirera socialtjänsten till nya arbetssätt. Ett konkret förslag som kom upp i gruppssamtalet var att seminarieformen skulle kunna användas även i socialtjänsten, som ett arbetssätt som varken hade krävt nya kompetenser eller mjukvara. Majoriteten anställda i socialtjänsten är redan förtrogna med arbetssättet från sin utbildningstid. Arbetssättet hade kunnat användas för att till exempel kollegialt granska sociala utredningar. Då skulle

syftet vara att stödja varandra genom att utmana antaganden och slutsatser som inte bygger på vetenskap eller beprövad erfarenhet, men också dela med sig av kunskap på området. Den typen av kollegial granskning ska inte tolkas som det man i socialtjänsten ofta förknippar med begreppet granskning, det vill säga att i efterhand utreda huruvida (formella) fel har begåtts. Myndigheter, som Inspektionen för vård och omsorg (IVO), ägnar sig åt sådan granskning. Den typen av kontrollerande funktion ger granskningen en negativ konnotation i socialtjänsten och leder inte sällan till stress och oro hos medarbetare (Furness 2009; Hämborg & Sedelius 2016). Det doktoranderna frågar efter är alltså inte mer av den granskning som i efterhand kontrollerar och korrigerar, utan en kollegial granskning som stödjer professionen och stärker kvaliteten i utredningsarbetet.

Utifrån samtalet med doktoranderna, och utifrån våra egna erfarenheter, tror vi att socialtjänsten kan ha mycket att vinna på att ge utrymme för ökad kollegial granskning med det akademiska seminariet som förlaga. Att kommentera utredningar i ett tidigt skede och att ställa nyfikna frågor är inte bara ett sätt att öka kvaliteten i utredningsarbetet, det kan också vara ett steg i processen att identifiera utvecklingsområden och kunskapsluckor i verksamheten som helhet. Om företrädare för akademien involveras i den här sortens kollegiala granskningar, skulle de också kunna bidra med forskning på området. Genom ett frågeställande arbetssätt kan nya forskningsfrågor identifieras och risken att professionella bedömningar övergår i slentrianmässiga bedömningar minska.

Doktoranderna pekade på hur akademien kan inspireras av socialtjänsten i fråga om värdskap och bemötande. Diskussionen kretsade kring hur nya medarbetare och gäster tas emot. Både socialtjänstens och akademins lokaler är delvis låsta och kan vara svåra att ta sig in i. Akademien har traditionellt sett varit en öppen arbetsplats, men kräver numera också koder och passerkort. De låsta dörrarna gör att kollegor från fältet, exempelvis i egenskap av gästlärare, ibland har svårt att ta sig in till de rätta rummen, in i de bokade salarna eller i lunchrummet för kaffepaus. Socialtjänsten förefaller ha bättre rutiner och vana att ta emot externa gäster, ofta genom tillgång till en bemannad reception, vilket akademien saknar. Trösklarna till akademien kan också ta sig andra uttryck än de fysiska, och doktoranderna pekade på kulturella skillnader som verkar finnas mellan akademien och socialtjänsten som arbetsplats.

Några av doktoranderna berättade skämtsamt om upplevelsen av att ha fått gissa sig till när de gemensamma fikarasterna ägde rum. Regelbundna, gemensamma kafferaster är gängse i socialtjänsten men inte självklara i akademien. Någon berättade om upplevelsen av att inte få tillräcklig information för att kunna avgöra vilka sammanhang man som ny doktorand förväntades delta i och inte. Mycket av det som doktoranderna tog upp som smärre skav som lett till en känsla av osäkerhet, hänför vi till arbetsplatskultur, beteenden som blivit till vanor på arbetsplatsen. En ny arbetsplatskultur tar alltid tid att lära känna. Samtidigt tror vi att det ligger något i doktorandernas berättelser om svårigheter att göra sig hemmastadda. Akademien framstår som särskilt svår att ”ta sig in i”. Delvis hänger det ihop med institutionaliserade praktiker som kan växa sig starka i en traditionstyngd miljö som den akademiska. Trots en uttalad hierarki med klara strukturer för styrning, är det en verksamhet som präglas av många oskrivna regler som människor förväntas förhålla sig till. Oskrivna regler finns naturligtvis även i socialtjänsten, men frågan är om strukturerna i socialtjänsten och vanan att ta emot både nykomlingar och gäster gör det enklare att navigera i den som ny eller gäst.

I relation till detta framstår det som att det finns saker som akademien skulle kunna lära sig av socialtjänsten. Flera exempel där akademien uppvisat brister finns. Det har handlat om att bjuda in gästföreläsare från praktiken, men sedan inte möta upp vid ankomst eller försäkra sig om att gästen kommer in i datorn för att visa bilder. Det har också handlat om att inte bjuda på en kopp kaffe i pausen. De signaler som akademien sänder ut i dessa fall kan vara till men för relationerna mellan akademien och praktiken. I värsta fall uppfattar gäster från praktiken sig som ovälkomna, som att de erfarenheter som de tillför är mindre viktiga, vilket ter sig problematiskt inte minst med tanke på inneboende kunskapshierarkier. Att vi erkänner varandra och signalerar öppenhet och intresse är förstås en grundförutsättning för ett fruktbart samarbete mellan två organisationer.

Kontinuitet och överblick

Enligt doktoranderna utgör den höga personalomsättningen, både bland chefer och medarbetare, ett hinder för att stärka samverkan mellan akademi och socialtjänst. Det har också påverkat deras egen situation som gränsgångare i

rollen som samverkansdoktorand. När nya medarbetare eller chefer gör entré i organisationen behöver syftet med forskarskolan förklaras igen, från början. Flera doktorander måste gång på gång ”starta om” arbetet med att etablera en samverkan mellan akademien och socialtjänsten. Rollen har för en del behövt beskrivas och förankras i ledningen gång på gång. Flera vittnar även om hur organisationsförändringar på olika nivåer initierats och genomförts under tiden för deras forskarstudier, vilket ibland har bidragit till att doktorander fått andra arbetsuppgifter och behövt söka sig en ny plats i en förändrad organisation. Omorganiseringar tar också mycket tid och kraft i anspråk, vilket kan försvåra att utveckla ett kunskapsbaserat arbetssätt.

När regeringen den 6 april 2017 beslutade att tillsätta en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av socialtjänstlagen var uppdragets syfte att utforma en socialtjänst som skulle bidra till ”social hållbarhet med individen i fokus och som med ett förebyggande perspektiv ger människor lika möjligheter och rättigheter” (Prop. 2024/25:89, s. 795). Vi hävdar att tankar om en socialt hållbar socialtjänst bör kopplas till hållbarhet i organisationen, i det här fallet hållbarhet i relation till socialtjänstens chefer och medarbetare. Hög personalomsättning i socialtjänsten är inget nytt fenomen och det är ett faktum att hög personalomsättning kan påverka både organisationerna och klienterna negativt (se t.ex. Ravalier m.fl. 2021 och Webb & Carpenter 2012). Därför borde frågan om arbetsvillkor vara en självklar del i omställningen av socialtjänsten till att bli mer kunskapsbaserad. En hög personalomsättning försvårar kunskapsutveckling. Omvänt borgar viss personalkontinuitet för en organisatorisk minnesbank och att utvecklingsarbete som en gång förankrats kan fortskrida och fördjupas utan att gång på gång behöva starta om.

I gruppsamtalet resonerades också om att det finns ett helt landskap av aktörer som gör anspråk på att kunna bidra med relevant kunskap. Det är svårt att ha en överblick och det är inte alltid lätt att göra sig hörd, att få uppmärksamhet. Detta påverkar samverkansdoktorandernas uppdrag att föra in kunskap från akademien i socialtjänsten. Upplevelsen var att de blev ”en kunskapsröst bland många”. Till socialtjänsten i flera kommuner, ofta storstadskommuner, finns FOU-enheter som arbetar med kunskapsproduktion och spridning av kunskap. Det kommer också ofta information och utbildningar (”kunskap”) från andra aktörer, både privata konsulter, företag och offentliga organisationer – alla med det gemensamma uppdraget att ”erbjuda kunskap” till socialtjänsten.

Att kunskap kommer från många olika håll är i grunden positivt, men det är en grannliga uppgift att sortera bland dem. Vilka kurser bygger på forskningsbaserad kunskap och vilka kurser är snarare uttryck för en utbildningsmarknad där självutnämnda experter säljer föreläsningar som är frikopplade från forskningen på området? När nya arbetssätt trendar är det inte alltid en självklarhet att deras ursprung och effektivitet är kända i socialtjänsten. Så här beskrev en av doktoranderna situationen:

Intressant med det här, det är inte brist på kunskap – man bara får från massor av olika håll. Från våran roll är det också kanske svårt. Hur kommer vi [som samverkansdoktorander] in – kan vi hjälpa till med sällandet? Det är ju ofta man i kommunen säger ”nu behöver vi en utbildning – och då haffar man någon. Det är sällan kunskapen från universitetet.

Ett förslag till lösning, inspirerad av gruppintervjun, är att doktoranderna från forskarskolan – och andra med motsvarandedubbelkompetens – skulle kunna användas för att hjälpa till med att sälla kunskap. Vad är relevant, hur har kunskapen tagits fram, vad baseras den på? I linje med det behöver socialtjänsten ge de anställda som har både professionskompetens och vetenskaplig kompetens ett sådant uppdrag. Det handlar i grund och botten om att vetenskaplig meritering utöver en socionomexamen inte bara ska vara meriterande i ett akademiskt sammanhang, utan även i socialtjänsten. Det här förutsätter ett förändrat synsätt. Hittills har till exempel en masterutbildning sällan genererat vare sig högre lön eller ökat ansvar och mandat. De kommuner som är partners i forskarskolan har nu ett gyllene tillfälle att gå i bräschen för ett nytt synsätt där kunskap värdesätts högre än förr. Med lagens skrivningar om att verksamheten ska vila på vetenskap och beprövad erfarenhet och i analogi med den gjorda stora investeringen i doktorander, kan de kommuner som har engagerat sig i forskarskolan vara föregångare i utvecklingen mot en stärkt professionalisering av socialtjänsten.

Diskussion: Ett gemensamt projekt

Forscarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten är ett unikt projekt i socialt arbete i Sverige. Trettio medarbetare i olika kommuner arbetar parallellt med forskning och praktiskt socialt arbete. Samverkansdoktorandernas unika

position innebär en stor möjlighet att göra det sociala arbetet, så som det utförs inom både praktiken och akademien, till ett gemensamt projekt att förvalta och utveckla. Med den globala definitionens skrivning om att socialt arbete är en praktikbaserad profession och en akademisk disciplin har vi en gemensam bas. Samtidigt är det viktigt att vi är varse och beaktar skillnader mellan forskning och praktik. Olika institutionella logiker råder i akademien respektive socialtjänsten. Som organisationer har kommuner och lärosäten olika uppdrag.

I kapitlet har vi utgått från att en utökad samverkan mellan akademien och socialtjänsten har ett mervärde och är något som är önskvärt. Det var också i den andan som vi öppnade gruppsamtalet med doktoranderna. Kapitlet är i så mån en normativ text. Genom samarbete med akademien kan socialtjänstens strävan efter att arbeta i linje med vetenskap och beprövad erfarenhet stödjas – akademien kan utgöra en viktig resurs för socialtjänsten. Socialtjänsten kan också vara en viktig resurs för akademien. Genom samarbete med socialtjänsten kan forskare få inblick i problem som socialtjänsten och dess klienter står inför och på så sätt få förutsättningar att formulera forskningsfrågor som är samhällsrelevanta. Samverkansuppdraget som åvilar akademien ”gör sig självt” genom kontinuerlig dialog med socialtjänsten. I den bästa av världar kan samverkan bli det Perez Vico (2018, s. 31) beskriver som en ”dubbelriktad interaktiv process mellan individer inom och utanför akademien där man tillhandahåller varandra nyttor som man annars har svårt att få access till”.

För att sjösätta det här ”gemensamhetsprojektet” mellan akademi och socialtjänst menar vi att man först behöver skapa förståelse för värdet av samverkan inom respektive organisation. De som verkar inom socialtjänsten respektive akademien behöver förstå varför samverkan som aktivitet är värdefull som ett medel för att utveckla också den egna verksamheten. I nuläget är det en alltför ”outnyttjad potential”, och när samverkan diskuteras upplever vi att fokus ofta ligger på hur man ska bygga strukturer i både akademien och praktiken. Vi menar att det arbetet behöver föregås av ett internt arbete som på ett tydligt sätt *erkänner värdet av att samarbeta*. Vår erfarenhet är att ett sådant erkännande kräver viss förtrogenhet med ”den andras villkor och vardag”. När vi lär känna varandra och varandras vardagliga arbete – och de institutionella logiker som råder – kommer insikter om samverkansvinster per automatik. Först när människor som verkar i akademien och i socialtjänsten ser värdet av samverkan

för den egna organisationen kommer de att investera tid och energi i att fylla strukturerna med innehåll.

Det är ofrånkomligen så att kärnuppdraget alltid kommer först, i socialtjänsten såväl som i akademien. Kärnverksamheten för socialtjänsten är att bistå medborgare som behöver stöd från socialtjänsten. Akademiens kärnverksamhet är undervisning och forskning. Att bygga samverkan mellan dessa båda verksamheter är och kommer alltid att förbli ett sidospår om än ett mycket viktigt sådant. Om förståelsen för värdet av en samverkan saknas finns risk för att de strukturer som byggs upp bara blir kortlivade projekt som rinner ut i sanden. Dock tror vi att om vi förstår värdet av samverkan mellan akademien och praktiken och kan se dess betydelse för kärnuppdraget – då går det att göra samverkan mellan akademi och praktik till något permanent och långsiktigt.

För att detta ska kunna genomföras behövs i båda verksamheterna tid för reflektion, möten, kreativitet och mandat att agera. Kollaborativa arbetssätt i socialtjänsten beskrivs i socialtjänsten i kapitel 5 i den här antologin (Ritenius Manjer 2025) och vi berör också ämnet i vårt kapitel. Utbytet måste vila på reciprocitet, ett ömsesidigt erkännande av varandras kunskap, och det behöver också förtydligas vilka styrkor och möjligheter som finns inneboende i de respektive verksamheterna. Detta kan kännas som en grannlaga uppgift. Viktigt att ha med sig är att det är människor som utgör organisationer och som därmed styr dess innehåll. Det är människor som står för både organisatorisk förändring och organisatorisk stabilitet. Om de respektive organisationernas innehåll kan påverkas av det som människorna väljer att fylla dem med så finns det alla möjligheter att bygga samverkansstrukturer. De strukturer vi bygger är inte statiska, utan kan närmast liknas vid en väv som vävs kontinuerligt. Där nya trådar kan vävas in och förstärka den väv som redan finns och förändra både färger och mönster. Samverkansväven förutsätter också att de skilda institutionella logikerna och de olika verksamhetsmålen är transparenta, att de talas öppet om och är kända. Kärnuppgifterna ska inte bli till bisysslor, utan ambitionen är att kärnverksamheten ska kunna stärkas genom samverkan med varandra. Det handlar om att vilja väva en gemensam väv och ges tid att göra det. För det krävs organisatorisk mognad – och vi vill gärna tro att den tiden är kommen.

Avslutningsvis vill vi betona att samarbete mellan akademi och socialtjänst framstår som centralt för att vetenskapliga rön ska kunna få ett större genomslag

i socialtjänstens arbete. I kommunerna bedrivs också ett aktivt arbete för att kunskapsutveckla socialtjänstens verksamhet; och det kommer många och starka signaler om att tid och utrymme för reflektion måste ses som ett avgörande element för att kunskap ska utvecklas. Fokuset på reflektion handlar både om vetenskap, som ju det här kapitlet framför allt berört, men ligger också i linje med Ingela Josefssons resonemang om begreppet *beprövad erfarenhet*. Hon skriver att ”beprövad erfarenhet kan ses som erfarenhet som utsatts för kritisk prövning med hjälp av teoretisk reflektion” (Josefsson 2005, s. 32). Vi har stora förhoppningar om att med gemensamma krafter från både akademi och socialtjänst och med gott stöd från gränsgångare kunna fylla lagtextens betoning på vetenskap och beprövad erfarenhet med konkret innehåll som stärker ett kunskapsdrivet socialt arbete som kommer medborgarna till gagn.

Referenser

- Brante, T. (2005). Om begreppet och företeelsen profession. *Tidskrift för Praxisinära forskning* (1).
- CSA (2024). Årets hederspristagare: FYS! Webb-sida. <https://www.csa.se/stipendier/arets-hederspristagare-fys/>
- Forsa (2000). Forskarstuderande inom Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten. Webb-sida. <https://www.forsa.nu/om-oss/forsapriset/2020>
- Forskarskolan (2024). Forskarskolans verksamhet 2022/23. PDF-fil. (<https://forskarskolanfys.se/wp-content/uploads/2023/09/FYS-VERKSAMHET-22-23-HQ.pdf>)
- Friedland, R. & Alford, R.R. (1985). *Powers of theory*. Cambridge University Press.
- Furness, S. (2009). A hindrance or a help? The contribution of inspection to the quality of care in homes for older people. *British Journal of Social Work*, 39, 488–505.
- Hetland, P., Kasperowski, D. & Nielsen, K.H. (2020). Denmark, Norway and Sweden: Share, make useful and critically discuss science communication. I: *Communicating science: A global perspective*. ANU Press, s. 253–278.
- Hämberg, E. & Sedelius, T. (2016). Inspection of social services in Sweden: A comparative analysis of the use and adjustment of standards. *Nordic Social Work Research*, 6(2), 138–151. doi: 10.1080/2156857X.2016.1156015
- IFSW (2014). Global definition av professionen socialt arbete. PDF-fil. https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/ifsw_124418-5.pdf

- Josefson, I. (2005). Vetenskap och beprövad erfarenhet. I: I. Carlgren (red.). *Forskning av denna världen II: Om teorins roll i praxisnära forskning*. Vetenskapsrådet.
- Linde, S. & Svensson, K. (2021). Studier i välfärdens organisering. I: S. Linde & K. Svensson. *Välfärdens aktörer: Utmaningar för människor, professioner och organisationer*. (red.). Social Work Press, s. 7–19.
- Perez Vico, E. (2018). En översikt av forskningen om samverkansformer och deras effekter. I: M. Berg, V. Fors & R. William (red.). *Samverkansformer: Nya vägar för humaniora och samhällsvetenskap*. Studentlitteratur,
- Prop. 2024/25:60 *Forskning och innovation för framtid, nyfikenhet och nytta*. Regeringen
- Prop 2024/25:89 *En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter* Regeringen
- Raj, K. (2016). Go-betweens, travelers and cultural translators. I: B.A. Lightman (red.). *A Companion to the history of science*. Wiley-Blackwell, s. 39–65.
- Ravalier, J.M., McFadden, P., Boichat, C., Clabburn, O. & Moriarty, J. (2021). Social worker well-being: A large mixed-methods study. *British Journal of Social Work*, 51(1), s. 297–317.
- Regeringen (2024). *Lagrådsremiss: En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter*.
<https://www.regeringen.se/contentassets/aac5e97ddbe247acb6baeccd5addf37d/en-forebyggande-socialtjanstlag---for-okade-rattigheter-skyldigheter-och-mojligheter.pdf>
- Ritenius Manjer, Å. (2025). Betydelsen av beprövad erfarenhet inför att fatta formella beslut i socialtjänsten – en kollaborativ arbetsprocess. I: K. Svensson & L. Plantin (red.). *Kunskap i rörelse: En forskarantologi om kunskap i socialtjänsten*. Social Work Press.
- Sahlin, N.E. (2021). *Vetenskap och beprövad erfarenhet: Slutrapport från ett forskningsprogram*. Santérus förlag.
- Salonen, T. & Panican, A. (2021). *Genomlysning av socionomfältet: Nuläge och prognoser om socionomers utbildning och arbetsmarknad* (Nr 6). Lunds universitet, Socialhögskolan.
- SFS 1992:1434. *Högskolelag*, 1 kap. 2 §.
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*, kap. 1 §.
- Socialstyrelsen (2000). *Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. SoS-rapport 2000:12. Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2004). *För en kunskapsbaserad socialtjänst: redovisning av ett regeringsuppdrag åren 2001-2003*. Slutrapport. Stockholm: Socialstyrelsen.

- Sunesson, S. (2003). Socialt arbete: En bakgrund till ett forskningsämne. I: *Socialt arbete: En nationell genomlysning av ämnet*. Högskoleverkets rapportserie 2003:16 R. Högskoleverket.
- Svensson, K. & Plantin, L. (red.) (2024). *Kunskap i socialtjänsten*. Research Reports in Social Work 2024:1. Lunds universitet.
- Svensson, K. & Plantin, L. (red.). (2025). *Kunskap i rörelse: En forskarantologi om kunskap i socialtjänsten*, Social Work Press.
- Webb, C. & Carpenter, J. (2012). What can be done to promote the retention of social workers? A systematic review of interventions. *British Journal of Social Work*, 42, 1235–1255.
- Öberg, S., Börjesson, M. & Boberg, J. (2022). Svenska lärosäten: Organisering, finansiering, positionering. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 124(1), 5–18.

KUNSKAP I RÖRELSE MELLAN VETENSKAP OCH BEPRÖVAD ERFARENHET

Vad betyder det att socialtjänsten ska bygga på vetenskap och beprövad erfarenhet? Den frågan står i centrum för denna antologi, som belyser aktuella perspektiv på kunskapens roll i det sociala arbetet.

Utifrån analyser av fokusgrupper med socialarbetare, brukare, chefer, politiker, forskare, lärosäten och nationella myndigheter tecknas en nyanserad bild av hur kunskap rör sig, förstås, värderas och används i socialtjänsten. I de nio kapitlen presenterar författarna vetenskapliga resultat, återger erfarenheter och lokala praktiker från socialtjänst och ger näring till reflektion om socialtjänstens arbete i dag. Resultatet visar både samsyn och stora skillnader mellan olika nivåer och aktörer – från klientnära arbete till statlig kunskapsstyrning.

Boken vänder sig till studenter inom socialt arbete, forskare, yrkesverksamma socialarbetare, beslutsfattare och alla som är intresserade av hur kunskap kan bidra till en mer hållbar och rättssäker socialtjänst.

Antologin är skriven inom ramen för Forskarskolan för yrkesverksamma i socialtjänsten, läs mer på **forskarskolanfys.se**.

Social Work Press är ett open access-förlag som publicerar kvalitetsgranskade antologier inom området socialt arbete. Förlaget har som mål att bidra till en ökad utgivning av svenskspråkiga publikationer av hög vetenskaplig kvalitet. Social Work Press ansluter sig till internationella traditioner med universitetsbaserade publikationsserier. Förlaget tillhör Socialhögskolan, Lunds universitet, men välkomnar bidrag från forskare vid andra lärosäten.

Social Work Press
Allhelgona kyrkogata 8
Box 117, 221 00 Lund
Tel: 046-222 00 00
www.socialworkpress.lu.se